ALEKSANDER VASSILJEVITŠ SUVOROV 1730 — 1800

. K. OSSIPOV

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1953
Originaali tiitel: К. Осипов
Александр Васильевич Суворов 1730—1800
Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия., 1949

Tõlkinud V. Orav

LUGEJALE
Populaarteadusliku kirjanduse toimetus palub hinnangud ja arvamused teose kohta saata aadressil:
Pärnu mnt. 10
Eesti Riikliku Kirjastuse populaarteadusliku kirjanduse
TALLINN

1. Suvorovi noorusaastad

Aleksander Vassiljevite Suvorov põlvnes vanast vene aadlisoost. Tema vanaisa Ivan Grigorjevitš seisis juba Peeter I ajal riigiteenistuses. Tal oli silmapaistev koht. 1709. aastal (teiste andmete järgi 1705. aastal sündis tal poeg Vassili. Vastsündinu ristiisaks oli Peeter ise. Hiljem, kui ristipoeg oli saanud viieteistkümneaastaseks, võttis tsaar ta enese juurde tentsikuks ja tõlgiks (Peeter I «tentsikud» olid tõeliselt tema käskudetäitjad adjutandid).

Katariina I valitsemisajal ülendati Vassili Suvorov seersandiks ja määrati Preobraženski polku. 1730. aastal oli ta alamporutšik, 1740. aastal — bergkolleegiumi' prokurör polkovniku auastmes, 1753. aastal aga sai ta kindralmajori auastme ning oli mõni aeg Senati prokuröri kohusetäitjaks. Seitsmeaastase sõja ajal määrati Vassili Ivanovitš Königsbergi piirkonna kindralkuberneriks (1761).

«See oli piiritult aus ja väga haritud mees,» kõneles Vassili Ivanovitšist keisrinna Katariina II, «ta rääkis, mõistis ja võis kõnelda seitset või kaheksat surnud ja elavat keelt. Mul oli tema vastu suur usaldus ja kunagi ei nimetanud ma tema nime ilma erilise lugupidamiseta.»[2]

Vassili Suvorov oli võrdlemisi vaene, väga kokkuhoidlik ja isegi kitsi. Ta abiellus Avdotja Fedossejevna Manukovaga (djaki tütrega) ning sellest abielust sündis tal kaks tütart ja poeg Aleksander.

Aleksander sündis Moskvas 13. novembril[3] 1730. aastal. Maja, kus ta sündis, ei ole praegusel ajal enam olemas; on teada ainult, et see maja asus Nikita värava lähedal.[4]

Kirjandus «Suvorovi kohta (sealhulgas ka nende ridade autori varasemad teosed) kordab tihti arvamust, et tulevane generalissimus veetis oma lapsepõlve Kontšanskoje külas. Selle arvamusega aga ei ole kooskõlas faktid, mis on esitatud N. Rõbkini raamatus «Generalissimus Suvorov.

, 1 Bergkolleegium — mäeasjanduse valitsus.

2 Daatumid on antud vana kalendri järgi.

3 «Русская старина», 1887, кн. 8, стр. 312.

4 Herzeni tänavas (nr. 42) tänini säilinud Suvorovi maja, millele on kinnitatud mälestustahvel, ostis Vassili Ivanovitš 1768. aastal 4500 rubla eest. Aleksander Vassiljevitš elas seal harva; sagedamini elas selles majas ta naine Varvara Ivanovna. 1812. aastal sai see maja tulekahju tõttu raskesti kannatada ja ehitati ümber.

Tema elu oma pärusmõisades ja majanduslik tegevus» (M., 1874, lk. 8 3 — 8 4). Novgorodi tsiviilkohtu palatis oli arutusel agraarprotsess ja selle protsessi materjalide hulgas leidub niisugune näpunäide: «Novgorodi kubermangus Borovitši maakonnas Bežetski pjatiinas ... on vürst Arkadi Aleksandrovitš Suvorovil kaks valda, mis varemalt olid Tema Keiserliku Kõrguse Jelizaveta Petrovna nimel, kuid annetati hiljem, 1762. aastal, koos kõigi maadega põliseks valdamiseks õuedaam Anna Karlovna Vorontsovale» tema poolt aga müüdi ära kindralporutšik Ivan Ivanovitš Šuvalovile, viimaselt aga samuti müügi teel olid läinud vürst Arkadi Aleksandrovitši surnud vanaisale, Vassili Ivanovitš Suvorovile; see omand on 1763. aastal vormistatud ja kinnistatud ning lõpuks pärast vürst Arkadi Aleksandrovitši isa Aleksander Vassiljevitši surma läinud temale pärimise teel —· nii ülalmainitud pärusmõis kui ka kõnnumaad . . . seal hulgas ka vaidlusalused kõnnumaad ... »

Seega sai Kontšanskoje alles 1763. aastal Suvorovite omanduseks. On tõenäoline, et väejuht ise külastas Kontšanskojet esmakordselt alles 1784. aastal.

Ülaltoodud dokumentaalseid andmeid ei ole kusagil ümber lükatud. Seega tuleb versioon lapsepõlve veetmisest Kontšanskojes kõrvale heita.

Poisikese lapsepõlv möödus Moskvas. Kahtlemata külastas ta ka oma isa mõisa. Suvorovite majas, nagu nende pärusmõisaski, ei esinenud säärast kõrkust ja julmust talupöegade-pärisorjade suhtes, nagu see oli iseloomustav tolleaegsele kõrgaadlile. Väike Aleksander veetis palju aega omavanuste talulaste seltsis, ning nendega läbikäimine, ühenduses sellega, mida ta täheldas talupoegade kohtlemises oma vanemate poolt, poetas tõelise demokratismi ja vene lihtinimese austamise esimesi teri ta hinge; need iseloomujooned olid Suvorovile hiljemgi omased ning põhjustasid suurel määral tema haruldast populaarsust soldatite hulgas.

Isa ei kavatsenud Aleksandrile valida sõjaväelist karjääri. Ta ei suhtunud üldse soosivalt sõjaasjandusse, pealegi oli poiss kehaehituselt kidur ja pealtnäha haiglane. Kuidas võis lasta ainsat poega sõjaraskuste teele?

See tuli hiljem Suvorovile kasuks: olles sunnitud sõjaväeteenistust tegelikult läbi elama, õppis ta vene soldatite elu-olu ja kombeid põhjalikult tundma.

Nii valitigi väikesele Aleksandrile tsiviilteenistuse ala. Isal puudus aeg poja tõsise ettevalmistuse eest hoolitsemiseks. Koormatuna teenistuslike ja majanduslike asjadega, kartes pealegi veel kulutusi õpetajate palkamisel, pööras ta poisi kasvatusele vähe tähelepanu. Ainult loomulikud vaimuanded ja väsimatu teadushimu ei lasknud Aleksandrit muutuda pealiskaudsete ja süsteemitute teadmiste kehva pagasiga «äbarikuks». Isegi iseõppijana suutis ta omandada võrratult rohkem teadmisi, kui see oli omane samavanustele aadlikele tema ringkonnast.

Vassili Ivanovitšil oli üsna hea valimik raamatuid sõjaasjandusest.

Seal leidus Plutarchos[1], Julius Caesar[2], Karl XII[3], Montecuccoli[4] kirjad. Poisikese teadmishimuline vaim leidis neist raamatuist rikkalikku toitu. Ta luges nad üksteise järel korduvalt läbi ja valis kõikjalt välja ning pidas meeles kasulike teadmiste terakesi. Istudes terved päevad tühjas raamatukogus, lavastas ta ehtsaid lahinguid: läks koos Hänni-baliga" üle Alpide, sõdis koos Caesariga gallialaste vastu, sooritas koos Saksi Moritziga6 välkkiireid päevateekondi.

[1] Plutarchos — vana-kreeka kirjanik (46 või 48—120), tuntud oma Kreeka ja Rooma silmapaistvate tegelaste „Paralleelsete elulugude" poolest.

[2] Julius Caesar (100 — 44 e. m. a.) —· kuulus Rooma väejuht ja riigimees. Tuntud samuti kirjanikuna, „Commentarii de bello Gallico" („Märkmeid Gallia sõja kohta"), „Commentarii de bello civili" („Märkmeid kodusõja kohta") ja teiste teoste autorina.

3 Karl XII (1682—1718) — Rootsi kuningas, silmapaistev väejuht; 1709. aastal purustati Poltaava all venelaste poolt.

4 Raimondo Montecuccoli (1609—1680) Austria väejuht, on jätnud järele rea teoseid sõjaasjanduse alalt.

5 Hannibal (246—183 e. m. a.) — kuulus Kartaago väejuht, andis roomlastele mitmel korral purustavaid lööke, kuid lõppude lõpuks võideti nende poolt.

"Saksi Moritz (1696—1750) — kuulus väejuht, Prantsuse marssal, sai kuulsaks võitudega austerlaste üle. Kirjutas 1732. aastal sõja-alase traktaadi „Reveries" (..Unistused"), mis ideede poolest oma ajast kaugele ette jõudis.

Aleksandri lapsefantaasia' oli üllatatud sõjakangelastegude pildist. Juba lapsepõlves ilmnenud visaduse ja püsivusega hakkas ta end ette valmistama tegevuseks sõjaväes. See ei väljendunud ainuüksi erialaste raamatute lugemises, vaid kogu enesekasvatuse süsteemis, mida rakendas enda juures kümneaastane poisike. Olles sündimisest saadik haiglane, kergesti kalduv end külmetama, püstitas ta endale eesmärgiks karastuda: selleks ta valas end üle külma veega, ei rõivastunud soojalt, ratsutas galoppi paduvihma käes jne. Omaksed imestasid lapse veidruste üle, tööst vabal ajal noomis isa teda ja püüdis teda sõjalise sisuga raamatute lugemisest eemale hoida. See kõik soodustas veel enam poisikese endasse-süvenemist, tema sünnipärast kinnist iseloomu ja sundis teda veelgi intensiivsemalt anduma valitud tegevusalale. Lõppude lõpuks lõi Vassili Ivanovitš käega kangekaelsele lapsele, lähikondsed aga ristisid ta juba siis «veidrikuks». Seda hüüdnime kandis Suvorov kogu oma seitsmekümneaastase elu kestel ja see tunnistas alati mitte niivõrd tema veidrusi, kuivõrd nende piiratust, kes olid talle säärase hüüdnime andnud.

Õnnelik juhus aitas Aleksandril oma tahtmist läbi viia, vältida isa poolt tema jaoks valitud tsiviilteenistust ja minna sõjaväelist rada. Kui poiss oli saanud üheteistkümneaastaseks, sõitis ta isa juurde vana sõber, kindral Hannibal, kelle Puškin on jäädvustanud «Peeter Suure murjani» nime all. Ohates kurtis Vassili Ivanovitš poja kapriisidest ja kangekaelsusest. Asjast huvitatud Hannibal läks poisikese juurde.

Istudes omas toas, oli Aleksander andunud oma lemmiktegevusele: ta pidas mängusoldatite abil üht kuulsat lahingut. Huviga hakkas Hannibal vaatlema. Peagi märkas ta, et see pole lihtsalt mäng: poisike oskas üsna osavasti orienteeruda manöövri taktikalisis keerukusis. Hannibal hakkas omalt poolt nõu andma. Väike Suvorov haaras neid lennult, kord nõustudes, kord vastu vaieldes. Puhkes elav vestlus sõjareeglitest, suurtest väejuhtidest, ning vana kindral oli üllatatud poisikese tabavatest märkustest. Ta tuli tagasi Vassili Ivanovitši juurde ja teatas kategooriliselt, et Aleksandri elukutse on otsustatud tema enda poolt ja pealegi täiesti õigesti.

«Kui elaks veel isake Pjotr Aleksejevitš,» lisas ta juurde, «siis suudleks ta teda laubale ja määraks sõjaasjandust õppima.»

Vassili Ivanovitš tahtis juba kutsuda poisikest, kuid Hannibal peatas teda:

«Ei, vennas, ära kutsu teda siia: tema vestlus on meie omast parem. Sääraste külalistega, nagu temal on, jõuab ta kaugele.»

Suvorov-isa tundis arvatavasti selletagi rahutust, aimates ette kokkupõrkeid pojaga, kes ei tahtnud leppida ametnikuteenistusega. Hannibali tungiv nõuanne sundis teda lõplikult muutma oma plaane poja tulevase tegevuse suhtes. Aleksandrile anti nõusolek sõjaliseks karjääriks.

Järgmisel aastal registreeris isa Aleksandri kaardiväkke. Ta arvati lihtsoldatina Semjonovski kaardiväepolku, kuid jäeti esialgu vanemate majja, tingimusega tundma õppida «kohustuslikke teadusi».

Neid teadusi, mida kaheteistkümneaastane Suvorov pidi kodus õppima, oli üsna rohkesti: «aritmeetika, geomeetria, trigonomeetria, kujutav geomeetria, fortifikatsioon, osa inseneriteadusest ja suurtükiasjandusest, võõrkeeltest, samuti sõjalistest eksertsiitsiumidest ja teistest kohustuslikest teadustest». Enamikel juhtudel täitsid alaealised aadlikud selle programmi rohkem kui pealiskaudselt. Mis puutub Suvorovisse, siis võis isa anda temale mõningaid näpunäiteid fortifikatsiooni ja suurtükiasjanduse alal; võõrkeeli hakkas ta juba varem õppima, kuid tõsisest õppetööst jäi teadmishimuline poisike endiselt ilma.

1747. aastal hakkas Aleksander, kes veel kordagi ei olnud end polgus näidanud, auastmete redelil tõusma: ta ülendati kapraliks.

Viimaks, 1. jaanuaril 1748. aastal, saabus ta polku ja komandeeriti kolmandasse roodu. Sellest päevast peale algas tulevase generalissimuse tegevteenistus.

*

XVIII sajandi keskpaiku erines Vene armee mõne omapärase joonega Lääne-Euroopa armeedest.

Kõigepealt oli ta oma rahvuslikult koosseisult ühtlane. Üheks Peeter I sõjaväereformi tähtsaimaks tulemuseks oli täielik loobumine välismaiste palgasõdurite kasutamisest Vene sõjaväes.[1] Kui mitte arvestada Rootsi armeed, kus samuti puudusid palgasõdurid, siis oli Vene armee selles suhtes ainsaks Euroopas. Kõigis teistes armeedes moodustasid palgasõdurid tunduva, sageli domineeriva osa.

Rahvuslikus suhtes homogeensel Vene armeel oli märksa kõrgem moraalne tase kui armeedel, mis olid formeeritud erinevaist rahvusist palgasõduritest. Vene soldatid olid erakordselt vastuvõtlikud isamaa sõjaväelise teenimise ideele. -Ühteaegu oli nende hulgas laialt arenenud seltsimehelikkuse, vastastikuse abistamise ja relvavendluse tunne.

Sellele Vene armee eelisele, võrreldes teiste Euroopa armeedega, lisandus veel teine: parim nekrutite värbamise moodus. 1705. aastal kehtestas Peeter I nekrutite võtmise süsteemi. Kuulutades välja nekrutite vastuvõtmise, teatasid võimud ainult seda, kui palju nekruteid tuleb teatud külal anda (tavaliselt üks nekrut 130 —150 inimese kohta); keda nimelt neil tuli anda, seda otsustas küla üldkoosolek, «mir». Ei tule siiski seda korda idealiseerida, tema demokraatlikku iseloomu liialdada; otsustavat osa neil üldkoosolekud etendasid muidugi kohapealsed rikkad või mõisavalitsuse esindajad. Kuid siiski oli see süsteem lõppkokkuvõttes kahtlemata parem kui vägivaldse värbamise meetod, mida rakendati LääneEuroopa riikides.

Soldatite ühtlane rahvuslik koosseis ja parem komplekteerimissüsteem andsid Vene armeele XVIII sajandil suuri eeliseid. Need eelised aga jäid kaua aega kasutamata, keegi ei realiseerinud neid. Vene armee määratu suured võimalused seisid vaka all suuremalt osalt sellepärast, et tema juhtkonnas etendasid Peeter I järglaste ajal väga suurt osa välismaalased. Nad tõid endiga Venemaale kaasa võõraid Lääne-Euroopa kombeid, mis tekitasid kõige tõsisemat kahju Vene armeele. Karm kepi-distsipliin, rividrilli ja püssivõtete välise lihvi harrastamine (kui vahend soldatite nivelleerimiseks, neis pimeda kuulekuse refleksi väljatöötamiseks ja ühteaegu abinõu täita kogu päev tegevusegaViing võtta soldatitelt nende vaba aeg) ja sellega seotud põlastav suhtumine «alamväelasesse» — kõik see toodi välismaiste instruktorite poolt mehaaniliselt Vene armeesse üle. Osa vene aadlikust ohvitserkonnast võttis need kombed omaks ja järgis neid.

Liialdatud ettekujutus sõjaasjanduse paraadkülje tähtsusest põhjustas edukaks sõjapidamiseks eluliselt vajalike lahinguoskuste unarusse jätmise. Kopeerides Friedrich II organisatsiooni, võeti Vene sõjaväes tarvitusele ebamugav ja keerukas vormirõivastus. Et soldatid marssimisel ei painutaks põlvi, seoti neile jala külge lahas, nii et lamav soldat ei suutnud ilma kõrvalise abita üles tõusta. «Mehed on väga head,» kirjutas kindral Rževski', «aga soldatitena nõrgad; puhtalt ja korralikult rõivastatud, kuid nii üleni kokkunööritud ja -pigistatud, et soldat ei saa oma loomulikke vajadusi õiendada, ei saa seista, istuda ega rahulikult käia.»

---

[1] Välismaised ohvitserid ja instruktorid seisid Vene riigi teenistuses Peetri ajal ja pärast teda veel terve sajandi jooksul, kuid nende osatähtsiis vähenes järk-järgult.

Soldati halba laskmisoskust peeti hoopis väiksemaks veaks kui pisematki tema peakattes esinevat korratust.

Niisiis kõrvuti Vene vägede alatiste suurepäraste omadustega, kõrvuti suurte varjatud võimalustega, mis tulenesid tema rahvuslikust homogeensusest ja tolle aja kohta progressiivsest komplekteerimisviisist, kannatas Vene armee organisatsioon tõsiste puuduste all ja see kahandas tugevasti armee lahingulist väärtust.

See andis end tunda mitte ainult sõjaväe kasvatus- ja õpetussüsteemi juures, vaid ka sõjalise korralduse mitmel teisel alal. Ratsavägi oli viletsas seisukorras, insenerikorpus väiksearvuline, sanitaarne ja meditsiiniline teenindamine nõrk, voorid kohmakad, intendantuur korraldamata jne.

Kõige võitlusvõimelisemateks väeliikideks olid jalavägi ja suurtükivägi. Viimane jagunes väli-, piiramis- ja kindluse-suurtükiväeks. Seitsmeaastase sõja ajal tõid suurt kasu uued haubitsad, mis võeti tarvitusele ühe Jelizaveta-aegse silmapaistvama valitsustegelase P. I. Suvalovi (1711 — 1762) poolt. Neist võis tulistada kartetšiga, ja nende tulepiir-kond oli üsna suur.

Jalaväes oli kolm kaardiväe- ja nelikümmend kuus armeepolku. Iga polk jagunes kolmeks pataljoniks ja iga pataljon viieks rooduks: neljaks musketäri- ja üheks grenaderirooduks. Musketäriroodus oli 150 meest, grenaderiroodus — 200 meest. Jalaväelase põhirelvaks oli püss. Püss kaalus 14 naela, kuuli kaal oli 8 solotnikku.

Nagu Vene armee organisatsioonis eneses olid oma tugevad ja nõrgad küljed, nii tuleb märkida ka väga kirjut koosseisu tema koman-deeriva kaadri suhtes. Leidus komandöre, kes olid võhikud sõjaasjanduses, kuid kõrvuti nendega oli ka kogenud, mehiseid ja andekaid ohvitsere.

Rikkad aadlikud püüdsid pääseda kaardiväkke, otsides kerget karjääri. Ohvitserid veetsid ärahellitatud, toretsevat ja lõbuküllast elu.

1 Kindralporutšik Stepan Matvejevitš Rževski (1732—1782), on kirjutanud artikli „Vene sõjaväest Katariina valitsusaja teisel poolel" („Русский архив", 1879, № 3) .

Kaardiväepolkude seersandid ja reamehed Jelizaveta Petrovna valitsemisajal

Säärane oli Vene armee hetkel, kui sinna ilmus Suvorov. Olles nõrgestatud väljast toodud, tema vaimule võõra korraga ja komandeeriva koosseisu paljude ametnike liigkasuvõtmise ja võhiklusega, ootas see armee väejuhti, kes oleks suuteline astuma otsustavasse võitlusse igasuguste organisatsiooniliste korratustega ja võiks avada väljapääsu varjatud võimalustele, .vägilaslikule uinuvale jõule.

*

Mida kujutas endast Semjonovski polk, kui sinna jõudis seitsmeteistkümneaastane kapral Aleksander Suvorov?

Polgu asukohaks St. Peterburgis oli Semjonovski agul, mis ulatus Fontanka jõest kuni Sušera sooni (Pulkovo lähedal). Agulit läbisid prospektid ja sirged tänavad; igale roodule oli antud eri krunt, kuhu ehitati majad, mis sugugi ei meenutanud kasarmuid. Igasse tuppa paigutati tavaliselt neli inimest. Paljud elasid koos oma perekonnaga; selle aja käskkirjadest võib tihti leida, et mitmesugusest seisusest isikuile antakse luba elama asuda oma sugulaste — soldatite ja ohvitseride — juurde.

Polgus oli rohkesti aadlikke, ja see määraski ära nii seltskonna suhtumise temasse kui ka teenistuse iseloomu, mis ei olnud koormav.

Üks soodustustest, mis anti aadlikest soldateile, seisnes selles, et neil lubati elada erakortereis, väljaspool polgu asukohta. Suvorov kasutas seda õigust ja asus elama oma onu, Preobraženski polgu kaptenporutšiku juurde; seal elas ta kogu oma soldati-teenistusaja, välja arvatud esimesed 1½—2 aastat, millal ta omal tahtel elas kasarmus koos pärisorjadest soldatitega.

Nõnda siis ei olnud aadlikest soldatite teenistusaeg kaardiväes raske. Seda enam käib see kaardiväe allohvitseride kohta. Allohvitser erines teravalt ka aadlisoost pärit lihtsoldateist; ta võis külastada vahete-vahel isegi õukonna balle.

Kuid Suvorov ei hoidunud «alamväelastest» eemale, ta ei sulgenud end kitsasse seisuseringi. Temas ei olnud põlastavat kõrkust, mis on omane paleedes üles kasvanud aadlikele, kelle arvates leib kasvab põllul valmil kujul. Hellitatus ja jõudeolek olid temale võõrad ega veedelnud teda. Ta suhtles meelsasti lihtsoldatitega. Ei ole kahtlust, et tema pärastine silmapaistev oskus läheneda soldatile, oskus innustada ja enesega kaasa kiskuda tulenes suurel määral sellest pikaajalisest kokkupuutumisest soldatite massiga. Selles soldateile lähenemises sattus Suvorov ise soldatite keskkonna tugeva mõju alla. Terve mõistus, huumoritunne, oskus vähesega rahulduda, teatraalsetest efektidest vaba mehisus —· kõik need omadused lahendasid Suvorovit soldateile ja määrasid suuresti kindlaks tema moraalse palge. Arvatavasti juba siis hakkas tal kujunema veendumus, et vaja on rakendada säärast võitlustaktikat, mis kõige enam vastaks vene soldati rahvuslikele iseärasustele — sitkusele, vaprusele ja vastupidavusele.

Kuid siiski jäi ta soldatite silmis aadlikuks, kuigi võrratult lähedasemaks ja arusaajamaks kui teised ülemad. Kõrgaadlikega, ema teenistus-kaaslastega, ta lähemat sõprust ei sobitanud. Peaaegu igaühel neist oli oma korter, uhke sõiduk, livreedes teenrid. Mis oli teha sellises miljöös keskaadlist võrsunud vaesel kapralil, kel polnud raha ega tiitleid ja, mis peaasi, kes ei olnud kalduv säärasele eluviisile?

Selle aja, mis teenistuskaaslased veetsid kaardi- ja veinilauas, veetis ta raamatute taga. Suvorov õppis kodus ja polgukoolis. Ta ei jätnud hooletusse ka teenistust polgus, olles valvekorral, käies korralikult õppustel, töötades kasarmus.

Tal oli polgus hea kuulsus. 1749. aasta lõpul, s. o. kaks aastat pärast polku ilmumist, ülendati ta alamlipnikuks ja 175 1. aastal — seersandiks. Ülemate kõrge hinnang Suvorovile ilmnes ka selles, et Suvorov sai tema teenistuse esimestest kuudest peale austavaid komandeeringuid. 1748. aasta maikuus arvati ta Preobraženski ja Semjonovski polgu komandosse sõjalaeva pidulikuks «saatmiseks» Kroonlinnas, korduvalt komandeeriti teda Moskvasse.

On iseloomulik, et isegi Suvorovit hindavad ülemad ja veel enam tema teenistuskaaslased suhtusid temasse mõnel määral hämmeldusega.

Neile näis veidrana tema kiindumus soldatitesse, tema demokraatlikud vaated ja maitse; neile olid arusaamatud ka tema hoolsus õpingutes ja kohusetruudus teenistuses. Prassijate kaardiväelaste hulgas oli ta mingisuguseks valgeks vareseks. «Veidrik», kehitasid õlgu noored aadlikud, ja polgu juhtkond nõustus salajas nendega.

1750. aastal määrati Suvorov alatiseks käskjalaks polgu staabi liikme kindralmajor Sokovnini juurde, kes oli üheks esimeseks isikuks polgus. Varsti sellele järgnenud seersandiks ülendamine toimus nähtavasti Sokovnini algatusel. Sokovnin oli ka see, kes esitas Suvorovi kandidatuuri kullerina depeššidega välismaale saatmiseks. Seda ei olnud raske saavutada, sest Suvorov tundis võõrkeeli. Komandeering kestis 1752. aasta märtsist kuni oktoobrini. Suvorov külastas Viini ja Dresdenit. Huviga vaatles ta võõraid maid, kuid viibides esmakordselt võõrsil, tundis ta teravalt, kui kallis on talle kodumaa. Preisimaal kohtas ta vene soldatit. «Vennalikult, tõelise patriotismiga suudlesin ma teda,» meenutas seda pärastpoole Suvorov, «seisuste vahemaa oli meie vahelt kadunud. Ma surusin kaasmaalase oma rinnale.» Juba selles stseenis hakkab noores seersandis paistma tulevane väejuht, kellele soldatid meelsasti järgnesid, nähes, et kodumaad teenides ei ole tal olemas «seisuslikke vaheseinu».

Aeg möödus, ent Suvorov ei olnud veel ikka ohvitseriks ülendatud. Teenistuslik reputatsioon oli tal hea, nii et ainsaks põhjuseks oli selleaegne üldine pikatoimelisus auastmes ülendamisel: mitmed aadlikud ootasid aastat kümme-viisteist ohvitseri auastet. Tähtis oli ka see, et ta hilja alustas teenistuskäiku. Mõned Suvorovi vanusekaaslased olid sel ajal juba kindralid: Rumjantsev*sai kindrali auastme kahekümneteisel eluaastal, N. Saltõkov — kahekümnekuuendal, Repnin — kahekümneüheksandal jne. Hiljem, kui Suvorov «revanšeeris», ette jõudes kõigist neist hiilgavatest kindralitest, kõneles ta rahuldustundega:

«Ma ei hüpanud noores eas, see-eest hüppan nüüd.»

Viimaks, 25. aprillil 1754. aastal, kui polku ilmumisest oli möödunud rohkem kui kuus aastat, ülendati Suvorov porutšikuks. Sama aasta 10. mail järgnes tema määramine Ingeri jalaväepolku.

Suvorovi eluviis, tema kinnine iseloom, tema enese poolt väljatöötatud elureeglitest range kinnipidamine tõid temale «veidriku» kuulsuse. Kuid tähelepanelik vaatleja võis näha, et see kidur, veider noormees oli erakordne isik. Suvorovi vahetu ülem, tema roodu kapten rääkis temast korduvalt:

«See veidrik teeb kord midagi imestamisväärset.»

2. Preisimaa väljadel

Ingeri polgus viibis Suvorov kaks aastat. Teenistusele pühendas ta vähe aega; polgu hall argipäev ühes ta hädamisi läbiviidud õppustega ja neile paratamatult järgneva kehalise karistusega ning ohvitseride väiklaste intriigidega oli temale vastik. Ta eelistas puhkusel olla ja elada oma kodukülas. Isa. tahtele kuulekas olles aitas ta vahete-vahel Vassili Ivanovitši tema majapidamises, askeldas «ametiasutustes». Kuid endistviisi kasutas ta iga vaba silmapilku, et jätkata eneseharimist, uuris ajalugu, inseneri- ja suurtükiasjandust, pühendas palju aega kirjandusele. Sel ajajärgul luges Suvorov läbi tolle aja parimate kirjanike ja luuletajate teosed ja kogu oma pärastise elu jooksul tsiteeris neid meelsasti. Lugemise juures tegi ta tihti 'väljakirjutusi. «Ma usun Locke'i,» ütles ta, «et mälu on mõistuse varakamber; ent selles varakambris on palju vaheseinu ja seepärast tulebki kiiresti talletada sinna, kuhu tarvis.»

Kaua aega omistati Suvorovile kaht «Vestlust surnute riigis»: Cortezi vestlust Montezumaga ja Makedoonia Aleksandri vestlust Herostratosega. Need teosed, milledele olid alla kirjutatud initsiaalid A. S., trükiti 1756. aastal Teaduste Akadeemia poolt väljaantavas esimeses vene ajakirjas «Ježemesjatšnõje sotšinenija» («Igakuised Teosed»). Nende teoste keelel ja stiilil on vähe sarnasust selge ja lakoonilise stiiliga, mis iseloomustab hiljem Suvorovi keelt.

Käesoleval ajal toob rida kirjandusteadlasi ja arhiivinduse eriteadlasi (L. Modzalevski, G. Gukovski) kaaluvaid argumente selle poolt, et nende «Vestluste» autoriks on A. P. Sumarokov.

Tegelemine majanduslike asjade ja kirjandusega ei peatanud Suvorovi tõusu teenistuse alal. 1756. aasta algul määrati ta ülemvarustajaks1 Novgorodi, kümme kuud hiljem — peaaudiitor-leitnandiks[2] Sõjakolleegiumi juures ja veel üks kuu hiljem ülendati premjeer-majoriks3. Niisiis ühtaegu auastmetes tõusmisega viidi Suvorov riviteenistusest üle majanduslikule ja

1 XVIII sajandil toimetas Vene armee varustamist toidumoonaga Sõja-kolleegiumile alluv Varustuse Peakantselei. Sõja ajal aga organiseeriti suuremate sõjaväekoondiste juures varustuskomisjonid ülemvarustajate juhatuse all.

[2] Peaauditor-leitnant — peaaudiitori asetäitja. Peaaudiitoroli kõrgemaks isikuks sõjaväeõiguse alal.

[3] Premjeer-major — vanaaegne vene sõjaväeline auaste, mis eelnes polkovnikule.

juriidilisele alale. Nähtavasti andis siin end tunda Suvorovi isa mõju, kellel oli tähtsaid sidemeid intendantuuris, kus tal oli silmapaistev koht ja kes endiselt ei olnud päri poja sõjaväeteenistusega. Siiski sai Suvorov kasu ka sellel teenistusalal, kuna ta võis tegelikult tutvuda armee varustamiskorraga.

1756. aastal astus Venemaa Seitsmeaastasesse sõtta, ja siin avanes Suvorovil viimaks võimalus «püssirohtu nuusutada».

Preisimaa, mis sai iseseisvaks riigiks alles XVII sajandil ja muutus kuningriigiks XVIII sajandi algul, teostas agressiivset vallutuspoliitikat. Friedrich II trooniletulekul (1740) elas Preisimaal kõigest 4 miljonit inimest. Kuna aga juba Friedrich II isa, kuningas Friedrich Wilhelm I (1713 —1740), kulutas suurema osa riigirahadest sõjalisteks otstarveteks, siis oli sellel väikesel riigil tugev sõjavägi (enamjaolt palgasõdureist); väed olid liikuvad ja varustatud tolle aja kohta esmaklassilise relvastusega. Lõpuks olid nad kuulekaks tööriistaks energilise, piiramatu võimuga väejuhi käes. Kõik see tegi Preisi armee hirmuäratavaks tema mahajäänud vastastele. «... Friedrich Suure sõjaväekorraldus oli oma aja kohta parim,»[1] tähendas Engels. Siiski, kuivõrd see sõjaväekorraldus oli rajatud junkurliku monarhia kepirežiimile, eraldumisele rahvahulkadest, keda Friedrich ei kutsunud maad kaitsma isegi kõige ohtlikumal silmapilgul, kandis ta eneses oma hukkumise idusid. Friedrichi armee, mida komplekteeriti «landsknehtide» palkamise teel, samuti ka värbamise ja nekrutite sundkorras võtmise teel, püsis ainult halastamatu rividrilli ja tapva, julma distsipliini najal. Kuna sel väliselt hästi organiseeritud armeel puudusid ideelised stiimujid, siis puudus tal tõeline võitlusvaim ja valmisolek ennastsalgavaks võitluseks. Pool sajandit hiljem, kokku põrgates eesrindlikuma, teistel alustel korraldatud armeega, sai Preisi sõjaväekorraldus täielikult lüüa; Jena ja Auerstedt on selle tunnistajateks. Need lahingud lõppesid Napoleoni hiilgavate võitudega ja preislaste täieliku purustamisega. Kuid XVIII sajandi keskel kujutas Preisimaa endast veel võimsat sõjalist jõudu, ning ainult Vene armee suutis tema survele vastu panna ja anda talle purustavaid lööke.

Friedrich II agressiivset vallutuspoliitikat toetasid preisi maaomanikud-pärisorjapidajad ja samuti ka preisi kaupmeeskond. Selle poliitika eesmärk oli selge: «ümardada» Preisi valdusi, haarata enda kätte soodsamad kaubanduskeskused ja oma valdusse saada naabruses asuvad tööstusrajoonid.

Varsti pärast troonileastumist tungis Friedrich rikkasse Austria maakonda Sileesiasse ja vallutas selle. Ehkki see anastus toimus ilma ühegi põhjuseta (kui mitte .arvestada Preisi kuninga määratu suurt isu), siiski saavutas Friedrich Prantsusmaa kaasabile toetudes seda, et teised riigid tunnustasid Sileesia annekteerimist. Kasutanud sel kombel Prantsusmaa abi, tegi Friedrich II järsu pöörde: 1756. aastal sõlmis ta liidu Inglismaaga. Kõigile oli ilmne, et see liit on ainult etapiks Friedrichi uute vallutusplaanide teostamisel, sest Friedrich oli, inglise ajaloolase Macaulay väljenduse järgi, avalikus arvamises kindlalt ära teeninud «nii

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. XI, ч. II, стр. 398.

moraali kui ka viisakuse kaotanud poliitikamehe, täitmatu kiskja, häbitu reeturi»[1] kuulsuse.

Vastukaaluks Inglise—Preisi koalitsioonile tekkis teine koalitsioon, mille kosseisu kuulusid Prantsusmaa, Austria, Venemaa ja mõned väiksemad riigid. Vene troonipärija Pjotr Fjodorovitš[2] oli tuline Friedrichi austaja ja poolehoidja. Tema ümber grupeerusid Venemaa teenistusse astunud, Würtembergist pärit olev kindral Totleben ja rida teisi Saksamaalt tulnud sõjaväelasi, kes alati ei olnud sõjaasjanduses kompetentsed, küll aga paistsid välja jultunud põlguse poolest kõige selle vastu, millel oli vene omapära, ja olid väga kullamaiad. Jelizaveta Petrovna ja tema lähikondlased ajasid järjekindlat poliitikat, mis oli lepitamatu preisi agressori suhtes. Kuid keisrinna oli raskesti haige ja see innustas saksa-sõbraliku partei poolehoidjaid, kes lootsid, et pärast Jelizaveta surma toimub välispoliitikas muutus.

1756. aasta suve lõpul tungis Friedrich Saksimaale. Reeturliku kallaletungi äkilisus ja suur arvuline ülekaal kindlustasid talle kiire edu. Dresden hõivati, Saksi kuurvürst oli sunnitud põgenema ja neljateist-tuhandeline Saksi sõjavägi kapituleerus, kusjuures Friedrich lülitas vägivaldselt Saksi soldatid oma armee ridadesse.

Kuid Preisi kuninga lootused «välksõjale» ei läinud täide. Järgmisel aastal sai ta austerlastelt rängalt lüüa (Kolini all); vahepeal aga Vene sõjaväed, mobiliseeritud märksa kiiremini kui seda oletas Friedrich, lähenesid juba tema valdustele. Kuid Vene armee ülemjuhataja S. F. Aprak-sini silmakirjalik käitumine, kes põikles kõrvale energilistest sammudest, et mitte endale tõmmata troonipärija viha, ja igasugused puudused Vene armee organiseerimisel (eriti intendanditeenistuse alal) olid põhjuseks et sõjaväed läksid üle Preisimaa piiri alles 1757. aasta suvel. Nende sõjategevus arenes väga edukalt: 5. juulil vallutati Meemel, kuu aega hiljem — Gumbinnen, seejärel — Insterburg.

Just sel perioodil saabus Suvorov tegevväkke. Ta taotles tungivalt enese määramist siia, kuid ei saavutanud seda, mida tahtis: esialgu oli ta sunnitud töötama rivitutel ametikohtadel. Ta komandeeriti Liibavisse etapipunkti ülema käsutusse ja seejärel, kui Vene väed olid hõivanud Meemeli, määrati ta sinna ülemvarustajaks. Talle tehti ülesandeks varustada sõjaväljale suunduvat Fermori armeed toiduainetega, kasutades selleks jõeteed. Parvetusoperatsioon aga ebaõnnestus «jõe mittevõimelisuse tõttu». Järgmisel aastal anti Suvorovile teine ülesanne: osa võtta reserv-pataljonide formeerimisest ja armeesse saatmisest. Olles formeerinud Liivi- ja Kuramaal seitseteist pataljoni, tõi ta need Preisimaale ja jäi armee juurde ilma kindla ülesandeta. Suvorovi poolt ülesnäidatud tarmukus tõi talle aukõrgenduse: ta ülendati alampolkovnikuks (9. oktoobril 1758. aastal).

Noore ohvitseri terav pilk nägi selgesti Vene armee korralduse puudusi ja juhtiva koosseisu võhiklust. Ühes kirjas kirjutas Suvorov: «Polkovnikud . . . lõdvendavad oma ohvitsere . . . sübariidid, aga mitte spartalased . . . saavad kindraliteks, aga aluspõhi jääb sekssamaks.»

19. augustil 1757. aastal ründas Gross-Jägersdorfi juures Vene vägesid Friedrichi parim kindral — feldmarssal Lehwaldt. Vene armee juhtkond, eesotsas Apraksiniga, tegi rohkesti vigu, kuid soldatid ja paljud lihtohvitserid ilmutasid säärast piiritut vaprust, vastupidavust ja visadust, et hoolimata Vene armee kriitilisest olukorrast lahingu algul ta suutis mitte ainult kaitsta oma positsioone, vaid andis veel vastasele purustava löögi.[1] Vene väed hõivasid Königsbergi, Meemeli ja kogu Ida-Preisimaa.

Võit jäi kasutamata: toetudes moonamuretsemise raskustele Ida-Preisimaal, tõi Apraksin armee tagasi Poolasse. See samm, mis annulleeris kõik Vene armee pingutused, ohvrid ja kangelaslikkuse, oli tõeliselt põhjustatud Vene keisrinna õukonnas viibivate Friedrichi pooldajate survest ja intriigidest. Hiljem tunnistas Friedrich ise «Seitsmeaastase sõja ajaloos» avalikult, et Apraksini taandumine oli toimunud Preisimaa huvides. Venemaal tõusis üldine pahameel Apraksini vastu nii suureks, et ta ametist vallandati ja areteeriti. Apraksinit küll enam ei olnud, kuid jäi alles troonipärija Pjotr, s. o. peamine Inglise—Preisi koalitsiooni pooldaja Venemaal.

---

^ Маколей. Поли. собр. соч., т. XIV, Спб., 1865, стр. 27.

Peeter III — Jelizaveta Petrovna õepoeg (Holsteini hertsogiga abiellunud Anna Petrovna poeg), kasvas kuni 14. eluaastani üles Holsteinis. Jelizaveta Petrovnal endal lapsi ei olnud.

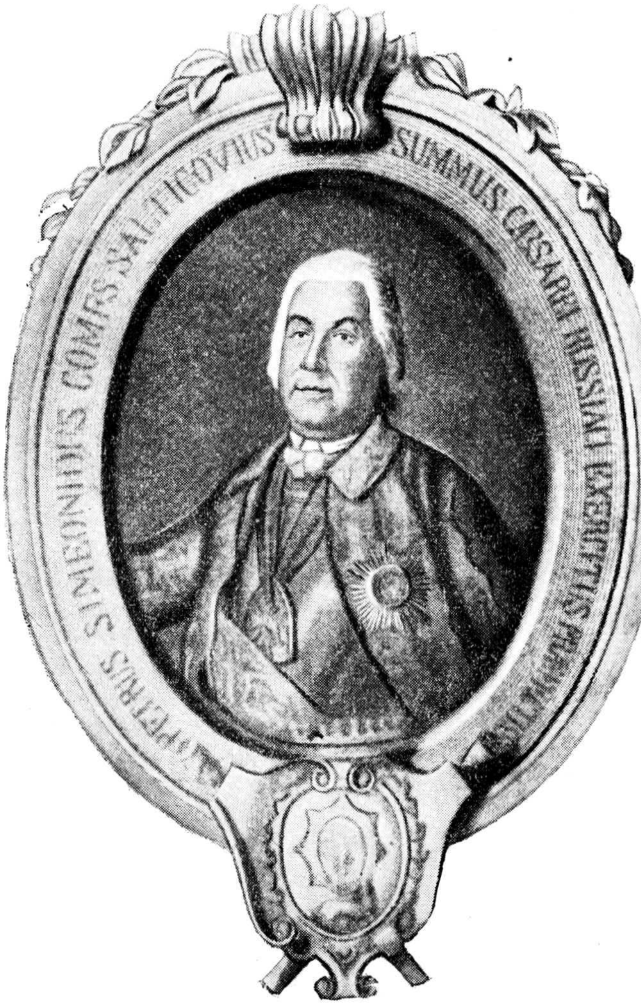
PETRUS SIMEONIDES COMES SALTICOVIUS SUMMUS CAESAREI RUSSIACI EXERCITUS

14. augustil 1758. aastal kohtus Friedrich Vene vägedega Zorndorfi juures. Lahing lõppes otsustava tagajärjeta: kumbki pool säilitas pärast lahingut oma positsioonid.

23. juulil 1759. aastal saavutasid Vene väed Palzigi juures uue ülemjuhataja krahv P. S. Saltõkovi, targa ja andeka väeülema juhatusel võidu preislaste üle (kes olid silmapaistva Preisi kindrali Wedelli juhatuse all). Sama aasta 1. augustil toimus pealahing Kunersdorfi küla juures. Friedrich ründas oma viiekümnetuhandelise armeega tormiliselt Vene positsioone. Ta rakendas oma lemmikvõtet — tiibamist. Lahingu alguses aeti Vene vasak tiib segi ja preislased hakkasid valguma Vene asetuse tagalasse. Friedrich oli kindel võidus ja saatis sellekohase kiirsõnumi Berliini.

Kuid ta alahindas vene soldatite erakordseid lahingulisi omadusi. «Iga viirg, laskunud põlvedele, jätkas senikaua tulistamist, kuni ühtegi enam ei olnud elus või haavamata,» kirjutab Bolotov[2].

Friedrichi valikpolgud langesid lahingus, püüdes asjatult murda seda kangelaslikku vastupanu. Siis ilmnes Saltõkovi kava: sundinud vaenlast asjatuis "rännakuis oma jõudu kurnama, läks Vene armee päeva lõpul üle pealetungile. Ta paiskas preislased tagasi ja ajas nad soisele maastikule. Preisi ratsaväe vasturünnakud löödi tagasi. Friedrich oli otsustavalt löödud. Ta kaotas 20 000 meest, ülejäänud jooksid laiali.

[1] Lahingu edukal lõpuleviimisel etendas suurt osa P. A. Rumjantsev, kes sel ajal oli kindralmajori auastmes.

[2] A. T. Bolotov (1738—1833) — tuntud vene memuaaride autor ja kirjanik agraarküsimuste alal. Tema peateos on „Andrei Bolotovi elu ja seiklused, tema enese poolt kirjeldatud". Võttis osa Seitsmeaastasest sõjast.

Lomonossov kirjutas «1759. a. oodi võitude puhul Preisi kuninga üle»:

Парящий слыша шум орлицы.
Где пышный дух твой, Фридерик?
Прогнанный за свои границы,
Еще ли мнишь, что ты велик?
Еще ль, смотря на рок саксонов.
Всеобщим дателем законов
Слывешь в желании своем,
Лишенный собственный власти,
Еще ль стремишься в буйной страсти
Вселенной наложить ярем?'

Kõiki Kunersdorfi lahingust osa võtnud vene soldateid autasustati medaliga, millele piid graveeritud sõnad: «Preislaste võitjale». Saltõkov sai feldmarssali auastme.

Sõja alguses avaldas Preisi kuningas väga halvustavat arvamust venelaste kohta. Sõda alustades ütles ta kord Keithile (inglise kindralile, kes teenis esialgu Venemaal, hiljem aga siirdus Preisimaale): «Moskviidid on metsikud hordid, nad ei suuda kuidagiviisi vastu panna hästikorraldatud sõjavägedele.» Kuid tegelikkus sundis teda peatselt oma arvamust muutma.

Zorndorfi juures isiklikult tundma õppides Vene armee lahingulisi omadusi, ütles Friedrich: «Neid venelasi võib viimse meheni maha tappa, kuid mitte võita.»

Pärast Kunersdorfi lahingut oli Preisi kuningriigi ja eriti Berliini seisukord lootusetu. Ent Friedrichi päästis see, mis teda oli juba korduvalt päästnud: tülid tema vastaste vahel. Saltõkov soovitas Berliini ründamist, kuid austerlased keeldusid selle operatsiooni arendamisest aktiivselt osa võtmast, selle asemel tahtsid nad Vene sõjavägesid ära kasutada operatsioonides kõrvalisel sõjatandril — Sileesias, mida nad tahtsid kiiremini tagasi võita. Tulemuseks oli see, et viivitamatu sõjaretk Berliini jäi teostamata. Preisi kuningas jäi lõplikult purustamata.

Kunersdorfi lahing oli esimene lahing, mille juures viibis Suvorov; otseselt ta sellest siiski osa ei võtnud.

Suvorov kritiseeris teravalt kõrgema juhtkonna korraldusi. Kui selgus, et Vene armee ei liigu pärast võitu edasi ja isegi ei jälita põgenevat vaenlast, ütles Suvorov Fermorile imestusega ja kibestunult:

«Ülemjuhatajana läinuksin otsekohe Berliini peale.»

1759. aasta» lõpul saabus uus käskkiri: Suvorov määrati «ober-kriegskomissari (ülem-sõjakomissari) ametikohale». Kuid see oli temale juba talumatu. Majanduslikud ametid olid talle vastumeelseks muutunud — ta kippus lahingutegevusse.

Suvorov pöördus isa poole nii tungiva palvega, et see hakkas ametlikult paluma poja üleviimist välivägedesse, «sest noorusaastad peavad tahe ja agarus sõjaoperatsioonides praktiseerima». Vastus saabus viivitamatult: Suvorov jäeti tegevväkke, määrates ta Fermori juurde «diviisi- ja peakorrapidajaks».

Nüüd sai Suvorov selle korpuse staabiülemaks, mis oli Fermori juhatuse all. Vahete-vahel anti temale eriülesandeid. Nii saadeti ta, sellal Kaasani jalaväepolgu alampolkovnikuna, 1760. aasta mais inspekteerima 2. diviisi. Kuid ka staabitöö ei rahuldanud Suvorovit. Ta tundis, et tema koht on lahinguväljadel, soldatite hulgas.

1760. aasta sügisel võttis Suvorov osa retkest Berliini peale.

1760. aasta septembrikuu lõpul lähenes Vene väesalk kindral Tšernõšovi juhatusel Berliinile. Sel ajal Berliinis viibiv Lehwaldt (kes juhatas preislasi Gross-Jägersdorfi all) asus linna kaitsmist juhtima. Berliini garnison, kuhu kuulus koos kohalejõudnud toetusvägedega 14 000 meest, võttis ette energilise väljatungi, kuid Vene väed lõid selle tagasi ja, seadnud üles suurtükid, alustasid linna tulistamist. Tšernõšovi juurde jõudis kindral Panini värske diviis ja ta hakkas aktiivselt valmistuma Preisi pealinna ründamiseks.

Nii kaugele asi siiski ei läinud.

Nähes, et vastupanu on kasutu, viis Preisi väejuhatus oma polgud ära, ja 28. septembril (9. oktoobril u. k. j.) andis Berliini komandant linna venelastele üle.

Varsti saadi teateid, et Friedrich ruttab suurte jõududega oma pealinnale appi.

---

[1] „Kotka lennukahinat kuuldes kus on su uhke vaim, oo Friderik? Oma raja taha aetuna kas arvad veel, et oled suur? Saksilaste saatust nähes, kas omas mõttes oled veel kuulus seaduseandja kõikidele, kas oma võimust ilma jäetuna sa ikka veel metsikus ihas taotled maailma ikestada?"

Kuna Vene väejuhatus ei seadnud Berliini hõivamisel endale mingisuguseid tõsisemaid eesmärke ning püstitatud eesmärk — luureoperatsioon — oli juba täidetud, lahkus Tšernõšovi väeosa 1. (12.) oktoobril tuldud teed kaudu, lahingut vastu võtmata. Berliini linnaväravate võtmed saadeti trofeena Peterburisse.

Suvorov tegi Berliini retke kaasa vabatahtlikuna; lahingutegevusest ta aktiivselt ikka veel osa ei võtnud. Alles 1761. aastal puutus Suvorov otseselt kokku lahingutegevusega, sel korral juba iseseisva, kuigi tagasihoidliku lahingukomandörina.

1761. aasta sõjas oli peaoperatsiooniks strateegiliselt suure tähtsusega Kolbergi linna piiramine Rumjantsevi poolt. Ühendades ettevaatlikkust ja energiat, teostas Rumjantsev piiramist väga osavasti, blokeerides kindlust nii mere kui ka maa poolt. Soovides Kolbergi seisukorda kergendada, suunas Friedrich tugeva ratsaväegrupeeringu kindral Plateni juhatusel rünnakule Vene tagalasse. Võitluseks Plateniga moodustati Rumjantsevi ettepanekul ratsaväekorpus. Korpuse komandöriks määrati kindral Berg ja staabiülemaks — A. V. Suvorov. Suvorov koondas peatselt korpuse tegeliku juhtimise enda kätte.

«Ma peatasin Platenit edasimarssimisel niipalju kui võimalik,» tunnistab Suvorov. Vahel rakendas ta tõsiseid operatsioone: tungis kord retkel väljaveninud Preisi korpuse asetusse, sealjuures peaaegu hukka saades; paiskas segi preislaste kolonni ja tekitas neile suuri kaotusi. Vahel aga pidurdas ta Plateni edasiliikumist lühikeste äkkrünnakutega, mida ta juhatas alati isiklikult, viibides ikka esimestes ridades ja üllatades isegi veleraane kartmatuse ja uljusega.

Suurem kokkupõrge preislastega toimus Regenwalde juures. Julge löögiga paiskas Suvorov Preisi ratsaväe segi, võttes vangi 800 meest. Preislased taganesid Gollnowi linnakese taha, jättes sinna jalaväeüksuse. Berg andis Suvorovile kolm pataljoni, tehes talle ülesandeks vallutada linn. Suvorov asus soldatite etteotsa, purustas vaenlase ägeda tule all linna väravad, mida seni tagajärjetult olid tulistanud Vene patareid, ja tungis linna. Tema enese tunnistuse järgi «Preisi väeosa aeti täakidega läbi kogu linna vastaspoolsete väravate ja silla taha kuni nende laagrini, kusjuures tapeti ja võeti vangi palju mehi.»

Gollnowis sai Suvorov kaks haava: «põrutada sain jalast ja vigastada — kartetšiga rinda.» Arsti lähedal ei olnud. Suvorov ise niisutas haava viinaga ja sidus kinni, kuid oli sunnitud lahingust eemalduma.

Juba neis esimestes lahingutes ilmutas Suvorov oma mitmeid lahingulisi omadusi: erakordset energiat, otsustavust, oskust õigesti leida vastase nõrk koht ja teda selles punktis välkkiirelt rünnata. Täiel määral ilmnes siin veel üks Suvorovit iseloomustav joon: isiklik kartmatus. Mitmeaastase treeningu tagajärjel oli ta organism karastatud, kuid ta jäi füüsiliselt — lihaste jõu poolest — ikkagi väga nõrgaks. Sellest hoolimata sööstis ta täägivõitluses kerge mõõgaga relvastatult kõige ohtlikumatesse kohtadesse, ja tihti surmas säärasest hulljulgusest jahmunud vaenlase soldati.

Juba esimesed Suvorovi lahinguoperatsioonid tõstsid ta esile teiste ohvitseride hulgast. Buturlin, kes asendas haigestunud P. S. Saltõkovi Vene armee ülemjuhataja kohal, esitas Suvorovi autasu saamiseks, väites, et «Suvorov näitas end teistega võrreldes väga heast küljest». Seesama Buturlin kirjutas eraldi Vassili Ivanovitš Suvorovile, kes oli sel ajal määratud Preisi kubernerik§, et tema poeg «pälvis kõikide komandöride erilise armastuse ja kiituse».

Berg hindas oma staabiülemat kui suurepärast ratsaväeohvitseri, kes on «luurel kiire, lahingus vapper ja hädaohus külmavereline».

1761. aasta augustis määrati Suvorov ajutiselt Tveri tragunipolgu komandöriks. Selle polgu juhatajana oli Suvorovil edukas kokkupõrge Neugarteni all, mille tulemusena saadi ligi sada vangi. Ta võttis jällegi isiklikult lahingust osa ja oleks peaaegu elu kaotanud.

Huvipakkuv on Rumjantsevi hinnang, kelle väeossa Bergi korpus sel ajal kuulus. Väljapaistnud isikute üldesitises iseloomustas Rumjantsev Suvorovit kui ohvitseri, kes «on küll jalaväepolgu nimekirjas, aga . . . omab kalduvust ja harjumust enam ratsaväe kui jalaväe poole». See hinnang peegeldab Suvorovi sõjalise andekuse erakordset mitmekülgsust.

Vahepeal läksid Friedrich II asjad üha halvemini. Inimreservid olid tal tühjaks ammutatud, Inglismaa lõpetas toetusrahade maksmise, ja Preisi kuningal ei olnud kusagilt raha võtta. 1761. aasta detsembris vallutas Rumjantsev Kolbergi. Näis, et võitluse viimane järk on kätte jõudnud.

Ja kui häving ei saabunud, siis ainult Friedrichile õnneliku sündmuste kokkusattumise tõttu: silmapilgul, kui Preisi kuningas oli ära kulutanud kõik ressursid ja tema ees avanes täieliku lüüasaamise kuristik, sel ajal, 24. detsembril 1761. aastal, suri Jelizaveta Petrovna, ja Vene troonile astus Peeter III. See piiratud mõistusega inimene sai kasvatuse Holsteinis, lömitas Friedrichi ees ja vihkas kõike venepärast. Ajaloolase Kljutševski tabava märkuse kohaselt oli ta «truualamlikuks Preisi ministriks» Vene troonil. Vene poliitika kurss muutus järsult. Uus keiser käskis maha jätta kõik Vene vägede poolt okupeeritud saksa maa-alad ja sõlmis Friedrichiga liidu. Vihastes värssides häbimärgistas Lomonossov Peeter III häbiväärse tegevuse:

Слыхал ли кто из в мир рожденных,
Чтоб торжествующий народ
Предался в руки побежденных?
О, стыд! О, странный оборот!

Peeter III ei valitsenud kaua: poole aasta pärast kukutati ta troonilt oma naise Katariina poolt. Kuid ka Katariina II ei alustanud uuesti sõjategevust Preisimaa vastu. Lugu seisneb selles, et Venemaal puhkesid üha sagedamini talurahva rahutused — kümme aastat hiljem puhkenud Pugatšovi äikese sähvatused, — ning uus keisrinna soovis, et tal relvastatud jõud oleksid käepärast. Pealegi sai ta üha uusi tõendeid selle kohta, et sõjaeelarve lasub raske koormana rahva õlgadel ja et maa on sõjast kurnatud.

Need sümptoomid olid küllalt pahaendelised, ning sundisid Katariinat tervenisti süvenema siseasjadesse ja suunama kõiki jõupingutusi oma troonileloleku küllalt kõikuva seisundi kindlustamiseks. Venemaa lahkumine sõdivate suurriikide ridadest otsustas ette ära Seitsmeaastase sõja lõpu.

1763. aastal, seitse aastat pärast preislaste Saksimaale tungimist, lõppes sõda. Friedrich viis oma väed Saksimaalt välja, kuid säilitas endale Sileesia. Järelikult ei saanud Preisimaa mingisuguseid uusi maid, hoolimata sellest, et oli kaotanud 200 000 meest ja oli Seitsmeaastases sõjas täiesti välja kurnatud. Friedrichi vallutusplaanid purunesid Vene sõjavägede vastupidavuse ja vapruse vastu, ning ainult sõjalise ja poliitilise üksmeele puudumine Friedrichi vastaste keskel päästis tema täielikust katastroofist.

1762. aastal saadeti Suvorov Peterburisse teatama, et Vene väed on Preisimaalt lahkunud.[2] Katariina, kes oli kuulnud temast kui andekast ohvitserist ja kes ei lasknud mööda ühtki juhust, et sääraseid mehi enda poole võita, võttis ta jutule ja ülendas oma käega kirjutatud käskkirjaga polkovnikuks, määrates talle Astrahani polgu. Pool aastat hiljem määrati Suvorov Suzdali jalaväepolgu komandöriks, kuna see polk asendas Peterburis majutatud Astrahani polgu. Võitluste raske töö oli lõppenud. Algas «rahulik elu», mis kestis ligi kuus aastat.

[1] „On's kuulnud keegi siin maailmas, et võidutsev rahvas on antud võidetute kätte? Oh häbi! Oh kummaline pööre!"

[2] Olgu muuseas märgitud, et tema isa oli juba varem Peeter III poolt ära kutsutud, kuna ta vallutatud Preisi maid valitsedes pidas hoolsasti silmas Vene riiklikke huve, millega ärritas kohutavalt Friedrichi.

3. Polgukomandör

Suvorovil oli juhus veenduda vene soldati kõrgetes omadustes — tema vastupidavuses, vapruses, jõus ja sitkuses. Kuid seda hämmastavam pidi paistma temale vastuolu soldatite kõrgete võitlusomaduste ja kehtiva sõjaväeorganisatsiooni vahel. Sõjavägi oli kohmakas, väheliikuv, ei osanud manööverdada; iga kestvam liikumine lõi korra segi. Luureteenistus oli algelises seisundis. Sõjaretkede ajal toimus vägede liikumine väga aeglaselt. 1756. aastal Preisimaale suunduvat üheksakümnetuhandelist Vene armeed saatis ligi 50 000 veokit!

Pikk teenistusaeg, karm režiim polkudes, julm kohtlemine ohvitseride poolt, tarvidus lahingusse minna võõraste, isegi mitte alati arusaadavate eesmärkide eest — kõik see avaldus negatiivselt soldatite moraalse seisundi ja võitlusvõime akl. Igal alamväelasel oli õigus kaheksa aasta möödumisel erru minna tingimusel, et teda asendab keegi lähedastest sugulastest. Kuid soovijaid selliseks asendamiseks ei leidunud peaaegu kunagi. Sõjaväeteenistusest püüti kõiksuguste abinõudega pääseda. Polgud olid alati poolikult komplekteeritud.

Kõik see, mille üle noor Suvorov oli oma soldatipõlves mõtteid mõlgutanud, paistis talle nüüd hoopis eredamas valguses. Ta pidi jõudma kahele põhilisele järeldusele: esiteks, järeldusele radikaalsete muudatuste vajadusest Vene armee organisatsioonis; teiseks, järeldusele õukondlik-aadliku juhtkonna mittesuutelisusest seda reformi teostada ja järelikult vajadusest saavutada endale kas või miinimum iseseisvust.

Esimest neist järeldustest hakkas ta temale omase energiaga otsekohe realiseerima Jemale usaldatud Suzdali polgu raamides. Teine järeldus varjas endas eoseid konfliktideks kõrgema väejuhatuse ja õukondliku kamariljaga — konfliktideks, mis mürgistasid väejuhil kogu ta pärastise elu.

Asudes opositsiooni generaliteedi ja õukondlastega, tegi Suvorov sellega veel sammu rahva poole, kelles kõrged aukandjad nägid ainult õigusteta pärisorjade seisust. Sealjuures jäi ta siiski oma klassi pojaks, oma ajastu pojaks. Suvorov nägi soldateis suurepärast lahingumaterjali, kuid selle materjali kõrgemat juhtimist pidas ta aadli eesõiguseks.

Suvorov oli ka varem olnud polguülemaks — Tveri, Arhangelski ja Astrahani polgus, — kuid need olid ajutist laadi määramised ja sellest teadlik olles ei puudutanud ta polgukorralduse aluseid. Kui aga temale

usaldati pikemaks ajaks Suzdali polk, siis hakkas ta viivitamatult seda uutel alustel välja õpetama. Polk viidi Peterburist üle Uus-Laadogasse ja asus seal üle kolme aasta; sel perioodil arendaski Suvorov hoogsalt oma novaatorlikku tegevust.

Vastupidi Friedrichi reeglitele oli tema süsteemi põhiliseks jooneks püüe soldateis välja töötada teadlik suhtumine neile pealepandud ülesannetesse. Nii siis kui ka hiljem lahinguväljadel püüdis Suvorov alati soldateile selgitada, mida nad peavad tegema ja milleks. «Iga sõjamees peab aru saama oma manöövrist» — säärane oli nõue, mille Suvorov esitas alati oma abilistele. Ühtlasi püüdis ta sõjavägedes arendada ühtekuuluvuse ning vastastikuse abistamise tunnet ja pealetungi purustamatut võimsust.

Polgu elu korraldati igakülgselt ümber: nii riviõppus, materiaalne osa, elukondlikud tingimused kui ka kultuuriline ja moraalne kasvatus. Korduvalt toonitas Suvorov:

«Soldat armastab õppust, kui seda mõistlikult tehakse.»

Tõepoolest, temale alluvad soldatid ei nurisenud kunagi, hoolimata sellest, et ta sundis neid pingutavalt sõjaasjandust õppima.

Õppuse selgrooks oli täägivõitlus. See on raskeim võitlusala, mis nõuab äärmist tahtepingutust. Friedrich II mõjul, kes oli eriti täiustanud püssidest ja suurtükkidest tulistamist, hakkas enamik sõjaspetsialiste tääki alahindama.

Sellest hoolimata otsustas Suzdali polgu tagasihoidlik komandör kogu Euroopa üldise arvamuse vastu minna. Tehes täägivõitluse oma tähtsaimaks taktikaliseks võtteks, juhindus Suvorov rohketest kaalutlustest.

Kõigepealt järgis ta siin oma põhimõtteid, oma orientatsiooni, mis olid küpselt läbi mõeldud, olid võtnud selgejoonelise kuju ja temas kindlalt juurdunud. Need põhimõtted, mille kogusumma moodustas purustamisstrateegia, nõudsid palju efektiivsemat vaenlase hävitamise meetodit, kui seda oli tulistamine. Tolleaegse tehnika juures oli tulistamisel üldse väike mõju: tulistamisvahendeid oli vähe, sihtimisoskus ei olnud rahuldav, laskeulatus oli väike (püssist — 80 sammu kaugusele, suurtükist — kuni 300 süllani), laskemoona tagavara oli napp (umbes 50 kuuli laskuri kohta) jne. Tulistamisega võis sundida vastast taganema, mitte aga korratult põgenema ajada. Viimast aga just taotleski Suvorov.

Peale selle, kui Vene suurtükivägi seisiski kõrgel tasemel, siis Vene armee relvastamiseks tarvitatavad püssid olid näiteks Preisi omadest märksa halvemad. Raske oli aga arvestada seda, et valitsus lähemas tulevikus teostab sõjaväe ümberrelvastamise.

Kolmas põhjus seisis selles, et Suvorov geeniuse ettenägelikkusega arvestas vene soldati rahvuslikke iseärasusi, mis tegid temast maailma parima täägivõitleja, selle raskeima võitlusala teostaja, mis nõuab maksimaalset jõudu, vaprust ja närvide sitkust.

Edasi arvestas Suvorov veel seda, et Lääne-Euroopa armeedes ei õpetata täägivõitluse tehnikat; järelikult, õpetades oma soldateile seda tehnikat, annab ta neile võrreldes kõikide teistega täiendavalt suure eelise.

Kõigil neil põhjustel omistaski ta täägivõitlusele säärase tähtsuse.

Oleks siiski suureks eksituseks arvata, nagu oleks Suvorov tulistamise tähtsust alahinnanud. Eesmärgiga muuta tule-ettevalmistus võimalikult efektiivsemaks, eraldas Suvorov erilised laskurrühmad, kes intensiivselt õppisid tulistamist. Need rühmad komplekteeriti jäägritest. Suvorovi poolt jaotati osad järgmiselt: jäägrid tulistavad, grenaderid ja musketärid «rebivad tääkidega»; mõistagi võidi vajaduse korral kõik väeliigid rakendada ühe või teise funktsiooni täitmisele.

Suzdali polgul tuli läbi teha kõige intensiivsem rännakõppus. Suvorov sundis teda sooritama 40—50-verstaseid päevateekondi, palava ja pakasega, läbipääsematus poris, ettejuhtuvatest jõgedest koolmeid kaudu või isegi ujudes üle minnes. Sealjuures korraldati rännakul lahinguõppust; selleks oskas komandör ära kasutada igasuguseid juhuseid. Palju kõmu tekitas juhtum, kifs Suvorov õpperännakul kloostrist möödudes andis polgule käsu vallutada klooster tormijooksuga. Suvorovit ähvardasid suured pahandused, kuid tänu Katariina vahelesegamisele summutati lugu ära.

Kuigi Suvorovile allus ainult jalaväepolk, ei jätnud ta kahe silma vahele ka teisi relvaliike. Mõne aasta pärast, saanud oma juhatuse alla igasuguste relvaliikidega väeosa, pöördus ta selle poole terve õpetuste sarjaga, alates juhtnööridest, kuidas käsitseda palasse ja lõpetades nõuannetega, kuidas karjääril[1] tõusta jalustel püsti ja kallutada ratsu kaelale.

Rohkesti pingutavat tööd tegi Suvorov, et oma polku ette valmistada tegutsemiseks mitte ainult päeval, vaid ka öösel. Öises lahingus on eriti suur tähtsus julgel ja ootamatul pealetungil; tulistamise mõju on siin minimaalne. Seepärast köitsid Suvorovit eriti öised operatsioonid.

Mõnikord süüdistati Suvorovit, et ta liialt kurnas oma mehi.

Ta ei salanud, et tema süsteem on raske, kuid kinnitas kategooriliselt, et see raskus tasub end sajakordselt; «raske õppusel — kerge sõjaretkel», kordas ta. Manöövriõppuse raskus tekitas tema veendumuste järgi «enesekindlust, mis on vapruse aluseks».

Suvorov hoolitses mitte ainult oma polgu väljaõppe eest, vaid ka kasvatuse eest, mida juhtus tema ajal väga harva. Ta organiseeris kaks kooli — aadlike lastele ja soldatite lastele — ning oli ise mõlemas koolis õppejõuks. See annab tunnistust Suvorovi tõelisest demokratismist ja kolossaalsest energiast, kuna ta kogu oma mitmekesise tegevuse juures leid is aega õppetööks.

Peale kooli ehitati polgu jaoks hobusetallid ja rajati iluaed. On huvitav, et Suvorov hoolitses ka esteetilise kasvatuse eest, ning õpilased-aadlikud õppisid kord ära ja lavastasid näidendi. Küllaltki suured kulutused, mis olid seoses kõigi loeteldud harrastustega, kaeti peamiselt polgu majapidamises tehtud kokkuhoiu arvel. Siiski osa neist kattis Suvorov ka oma isiklikest ressurssidest.

Niisiis Suzdali polgu kogu väljaõppe süsteemis põimusid tihedalt vaimse kasvatuse elemendid (kõrgete võitlusomaduste arendamise mõttes) ja sõjatehnika hoolsa väljaõppe elemendid. Oma vaated sõjavägede lahingulise ettevalmistuse kohta avaldas Suvorov erilises juhendis, mida nimetati «Suzdali määrustikuks».

---

[1] Karjäär' — hobuse kiireim liikumisviis.

Olles soldatite kohtlemisel lihtne ja sõbralik, ilmutas Suvorov samal ajal suurt nõudlikkust ja karistas karmilt distsipliini rikkumise korral. «Sõprus sõpruseks, kuid teenistus teenistuseks» — selline oli tema reegel. Jutustatakse, et ühel kindralil, kes tihti väitis, et ta omab sõprustundeid Suvorovi vastu, käskis Aleksander Vassi]jevitš kirja panna: «Sõprus ja teenistus on kaks paralleelset joont, mis kunagi ei lõiku.» Ühes käskkirjas kirjutab ta otseselt ette «eksimuse korral aru pärida ja mitte karistamata jätta, sest miski ei vii inimesi nii eksiteele, kui nõrk komando».

Katariina-aegsed sõjaväelised tegelased ja ametnikud, enamjaolt nürimeelsed ja piiratud mõistusega ametitäitjad, ei suutnud aru saada Suzdali polgus teostatava uue süsteemi paremusest ja kogu selle määratu suurest tähtsusest. Suvorovil ei olnud ja ta ei otsinudki tugevat kaitsjat, kes oleks sundinud temale ja ta ideedele tähelepanu pöörama, ilma selleta aga oli Katariina ajal raske midagi saavutada. Kuna Suvorovist siiski hakati juba rääkima, siis püüdis valitsev klikk tema peale käega lüüa, luues temale iseäraku reputatsiooni. Suvorovi süsteemis leiduvate üksikute konaruste ja liialduste kallal norides hakati temast kõnelema kui andekast «veidrikust», kes ei vääri siiski tõsist suhtumist. Viidates tema tegude välispidisele paradoksaalsusele, püüdsid need inimesed varjata Suvorovi poolt läbiviidavate reformide sügavat mõtet.

Tuleb siiski tähendada, et Seitsmeaastase sõja kogemuste mõjul tungisid värsked ideed paljude sõjaväeliste tegelaste teadvusse, nii et Suvo-rovi reformid ei olnud päris erandlikuks nähtuseks. Nii ilmus 1764. aastal trükist «Instruktsioon polguülemale», mis juurutas selle aja kohta progressiivseid vaateid soldatite kasvatamise ja õpetamise kohta. Ent Suvorov läks muidugi palju kaugemale ja see ässitas tema vastu üles kõik rutiinipooldajad.

Tuleb puudutada veel üht Suvorovi joont, mis sel ajajärgul ilmnes: juba sel ajal ta saavutas esimese «vaimu võidu keha üle»; sääraseid võite saavutas ta hiljem pidevalt neljakümne aasta jooksul. Tema kehaehitus ja tervis olid kaunis kidurad. 1764. aasta algul kurtis ta ühes oma kirjas (Kulnevale) oma tervise üle, selle üle, et ta on äärmiselt kõhnaks jäänud ja sarnaneb «päris luukerega, sõimest eemaldatud eesliga, hulkuva õhuvarjuga». Ta kannatas valude all rinnas, peas ja iseäranis kõhus. Lahingutes ta sai kuus korda haavata. Ta kirjutas: «Ma peaaegu näen oma surma, pikaldase tulega sööb ta mu maailmast välja, kuid ma vihkan teda, kindlasti ei taha nii häbiväärselt surra ja ei anna end tema kätesse ühelgi muul viisil kui ainult lahinguväljal.»

Ja sellest hoolimata jagas ta viiekümne aasta jooksul soldatitega laagri-, sõjaretke- ja lahinguelu raskusi, näidates neile vastupidavuse eeskuju Itaalia kõrvetava päikese all ja Alpi lumetormides, olles alati väsimatu, erk ja ülimal määral aktiivne.

4. Sõda konföderaatidega

Kirjeldataval ajastul oli Poola riigis veel säilinud feodaalne ühiskondlik kord, mis takistas kaubanduse ja tööstuse arenemist ning määras laial" dased rahvakihid õigusetusele ja viletsusele.

Engelsi sõnade järgi viibis Poolamaa XVIII sajandil «täielikus korralageduses». See «talupoegade ekspluateerimisele ja rõhumisele rajatud aadlivabariik, oma konstitutsiooni tõttu võimetu igasuguseks üldrahvuslikuks tegutsemiseks», oli määratud «oma naabreile kergeks saagiks»[1].

Poola kuningad olid marionettideks naaberriikide kätes. Venemaa ilmutas Poola asjade vastu suurt huvi, mis kasvas eriti Katariina II trooniletulekuga.

Mitte soovides leppida üha kasvava Vene mõjuga, hakkas poola aadel ette valmistama relvastatud võitlust Venemaa vastu. Neis sepitsustee toetasid teda Prantsusmaa ja Austria.

Kuna need riigid ei soovinud end otseselt segada sõtta Venemaaga, siis koostasid nad sellise plaani, et tõugata võitlusse temaga ta põhja ja lõunapoolseid naabreid — Rootsi- ja Türgimaad. Aastal 1768 algaski Vene—Türgi sõda.

1768. aasta veebruaris tuli väikeses Bari linnakeses Türgi piiri lähedal kokku rühm panisid ja šlahtitšeid. Koosolijad pöördusid poola rahva poole üleskutsega, milles kuningas Stanislaw kuulutati troonilt tagandatuks, endid aga — nende poolt organiseeritud rahvusliku («Bari») konföderatsiooni juhtideks.[2]

Mõne päevaga kogunes konföderaatide lippude alla 8000 meest. Nende etteotsa asus šlahtitš Jõzef Pulawski. Vene väesalgaga tugevdatud Stanislawi väed hakkasid liikumist maha suruma. Vahepeal aga, 1768. aasta lõpul, kuulutas Türgi valitsus Austria ja Prantsusmaa otsesel survel Venemaale sõja. See tiivustas konföderaate, ja vaibuma hakanud liikumine levis uue hooga.

Venemaa peamised sõjajõud olid määratud tegutsema türklaste vastu. Kuid üheaegselt sellega võeti tarvitusele abinõud poola konföderaatide relvastatud liikumise mahasurumiseks. Otsustati Smolenski alla koguda neljast jalaväe- ja kahest ratsaväepolgust koosnev korpus kindralporutšik Nummersi juhatuse all. Selle korpuse koosseisu arvati ka Suzdali polk.

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. XVI, ч. II, стр. 10.

[2] Konföderatsioon — vanas Poolas nimetati nii kesk- ja väike-šlahta poliitilisi opositsioonilisi organisatsioone.

Saanud käsu liikuda Smolenski alla, asus Suvorov viibimata Laadogast teele. Oli novembrikuu; polk liikus pahkluuni ulatuvas poris; hobused oma kapjadega segasid vedelat putru, mis kandis «tee» kõlavat nimetust. Sügisene teede lagunemise aeg, rohkearvulised sood ja pikad ööd — kõik see raskendas sõjaretke äärmiselt. Kuid Suvorov oli peaaegu rõõmus kõige selle üle: just nüüd avanes juhus tõsiseks rännakõppuseks. Hoolimata porist ja vihmasest ilmast, viis ta raugematu energiaga oma polku edasi; kolmekümne päevaga kaeti 85" versta, mis lahutas Laado-gat Smolenskist. Sealjuures oli haigestunuid kõigest 6 meest. Suvorov võis oma hoole tulemustega rahul olla: teistes tolleaegse armee väeosades ületasid päevateekonnad harva 10—11 versta, alalõpmata peatuti puhkuseks ja siiski oli suur osa soldateid rännaku lõpul «puudujate» nimekirjas või haiglates.

Vähe aega enne Poolasse määramist, 1768. aasta septembris, ülendati Suvorov brigadiiriks[1].

Smolenskis sai ta oma juhatuse alla brigaadi, mille koosseisu läks ka Suzdali polk. Talve veetis ta oma uute väeosade treenimisel suzdallaste eeskujul, kevadel aga suundus koos Suzdali polguga ja kahe tragunite eskadroniga Varssavi alla. Ta kasutas sellal harva rakendatavat abinõu: rekvireeris elanikkonnalt veokeid ja, mahutanud neile mehed, asus kiiresti teele. 600-verstane vahemaa kaeti 12 päevaga.

Vene vägede üldjuhatus Poolas oli pandud sel ajal kindral Weimarnile- Ta oli kogenud väeülem, kuid äärmiselt pedantne ja pealegi veel väiklaselt enesearmastaja inimene. Suvorovil ei olnud kerge temaga läbi saada. Hiljem kirjutas ta selle kohta: «Minu sunnitöö Poolas mu õige-meelsuse pärast on igale arukale inimesele tuntud.»

Poolasse koondatud Vene väeosad olid väikearvulised. Kuid kon-föderaatide! puudus tegutsemisühtsus, puudus väljaõpe ja distsipliin, ja seetõttu olid nad nõrgemad. Vahetevahel nad siiski ühendasid oma killustatud jõud ja siis tuli neid arvestada.

1769. aasta augustis saadi teada, et konföderaatide suured jõud on koondatud Bresti alla. Nende eesotsas seisid siis juba surnud Jõzef Pulawski pojad — Franz ja Kazimierz. Nende vastu tegutfes kaks üsna suurt Vene väesalka, kummaski ligi 1500—2000 meest. Siiski ei julgenud nende väeosade ülemad — Renn ja Drewitz — Pulawskeid rünnata. Suvorovi käsutuses oli vaevalt neljandik neist jõududest, mis olid Rennil ja Drewitzil. Kuid tema kavatses kõige vähem nende taktikast kinni pidada. Tema arvates seisnes õige tegutsemisviis selles, et vastast ahistada, mitte lasta tal toibuda. Jätnud ühe osa oma väesalgast Bresti ja võtnud kaasa 45" meest ühes kahe suurtükiga, asus ta Pulawskeid taga ajama ning jõudis neile järele Orehhovo küla lähedal.

Arvestades poolakate suurt arvulist ülekaalu, piirdus Suvorov esialgu sellega, et lõi kartetšiga nende rünnakud tagasi. Otsusele jõudnud, et vaenlane on ebaõnnestumistest araks tehtud, käskis ta vaenlase tagalas granaatidega süüdata küla ja läks täägirünnakule. See rünnak on väga tähelepanuväärne: Suvorov ründas jalaväega ratsaväge — juhtum, millel peaaegu ei ole pretsedenti sõjapraktikas. Täägivõitlus viidi läbi tavalise tarmuga. Poolakad põgenesid ja Suvorovi vähesed ratsaväelased jälitasid neid kolme versta kaugusele, sellal kui jalavägi tema käsul andis tihedat tuld, eesmärgiga vaenlast «psüühiliselt mõjutada». Poolakad olid sedavõrd demoraliseeritud, et ei suutnud peatuma jääda, kuigi neid jälitas lõpuks kõigest kümme ratsaväelast Suvorovi enese juhatusel. Lisaks said nad raske kaotuse osaliseks Franz Pulawski näol, kes kähmluses tapeti.

Selles lahingus näitas Suvorov üles haruldast vaprust: päris lahingu alguses ründas ta viiekümne traguniga patareid, mis hoidis tule all silda, mille kaudu grenaderid pidid peale tungima. Otsustaval silmapilgul pöördusid tragunid tagasi, jättes Suvorovi üksinda. Kuid selle asemel, et üksiku ratsaniku kallale söösta, viisid poola suurtükiväelased oma patarei tuleliini taha.

Lugu Orehhovo all nihutas Suvorovi Poolas tegutsevate Vene väeülemate esiritta ja tõi temale kindralmajori auastme.

Orehhovo alt lahkudes valis Suvorov oma väeosa keskuseks Lublini linna ja saatis sealt igale poole väikesi väesalku, kes ajasid väsimatult taga nähtavaletulevaid konföderaatide rühmi.

Sedalaadi tegevuses möödus kogu 1770. aasta. Selle aasta sügisel oleks väejuht peaaegu hukkunud: Vislast üleminekul hüppas ta ebaõnnestunult pontoonile, põrkas rinnaga vastu pontooni äärt, kukkus vette ja hakkas uppuma. Üks soldateist haaras tal juustest kinni ja päästis ta; ent Suvorov põrutas rinna nii tugevasti ära, et põdes kolm kuud.

Halastamatult purustades konföderaatide väesalku, kohtles ta võidetuid väga humaanselt ja sageli laskis nad kodukohta tagasi, võttes ausõna, et nad tulevikus sõjast enam osa ei võta.

«Poolas viibides ei tundnud minu süda kunagi raskusi heategemises ja minu amet ei teinud selleks takistusi,» väitis Suvorov.

---

1 Brigadiir — Peeter I poolt kehtestatud ja Paul I poolt tühistatud auaste; pärast selle tühistamist hakati brigaadikomandöre nimetama kindralmajoriteks.

Ta käskis sõjavange hästi kohelda ja neid toita, «kuigi see oleks üle ettenähtud portsjoni». Sel puhul seletas ta hämmastunud ohvitseridele, et «heatahtlikkus kahetsevate mässuliste suhtes toob meie huvidele rohkem kasu kui nende vere valamine.»

Selles oli nii humaansust kui ka poliitilist ettenägelikkust. 1770. aastal said konföderaadid aktiivse organisaatori Prantsuse kindrali Dumouriez' näol, kes tuli Poolasse, kaasas salk prantsuse soldateid.

Sõjategevuse elavnemine ühenduses Dumouriez tulekuga avas ka Suvorovile mõned perspektiivid. Ta asus teele uue vaenlase vastu ja, väljunud Lublinist, vallutas tormijooksuga Landskrona (Lanckorona) aleviku (30 versta kaugusel Krakovist). Selles ürituses lasti muuseas tema kübar ja munder kuuliga läbi.

Vallutanud aleviku, otsustas ta hõivata ka tsitadelli, kuhu poolakad olid end sulgenud. Siin aga tabas teda ebaõnn, üks vähestest ebaõnnestumistest tema sõjalises karjääris, — konföderaadid lõid tormijooksu tagasi, kusjuures venelastel oli kaotusi: surma sai 22 soldatit, haavata — 6 ohvitseri ja 27 soldatit. Suvorov ise sai sealjuures kergesti haavata; haavata sai ka tema ratsu. Tuli taganeda.

Ettevõtte edutu lõpp oli tingitud sellest, et sõjaväed, kes ei olnud suvorovlikku kooli läbi teinud, sugugi ei tundnud kindluste ründamise tehnikat. Kirjas Weimarnile ironiseeris Suvorov sel puhul kibedalt: «Meil olid varem väljamõeldud sõnad: Rivistu küünarnuki järgi! Hargne keskelt tiibadena! Rinne tagasi! Igavusest laulab rühmakomandör: Keskele koondu! Rivistu poolteiseks viiruks! Rivistu kolmeks viiruks! Read kuueks viiruks — paigale! Lõpuks, tuhat sellist sõna .. . Kõik see haihtus Lanckorona all!»

Suvorov suundus Rachowi aleviku juurde ja paiskas laiali sinna kogunenud konföderaatide väesalga. Selle ekspeditsiooni ajal juhtus Suvoro-viga väga iseloomustav lugu: tema kolonn jõudis Rachowisse öösel ja hargnes mööda alevikku majadesse peitu pugenud poolakaid otsima. Väejuht jäi täiesti üksinda; sel silmapilgul märkas ta, et kõrtsi oli rohkearvuline väesalk peatuma jäänud. Kõhklemata ratsutas ta ukse juurde ja tegi poolakaile ettepaneku alistuda; poolakad, arvult 50 meest, andsidki temale alla.

Naasnud oma «kapitaali»[1], nagu Suvorov nimetas Lublini linna, sai ta Weimarnilt käsu uuesti minna Krakovi alla, kus nüüd asusid konfö-deraatide peajõud. Omades enda juhatuse all üle 1500 mehe, teostas ta marsi tavalise kiirusega ja tabas Dumouriez'd ootamatult. Siiski takistas ootamatuse realiseerimist uus, kuigi niisama tähtsusetu ebaõnn. Krakovi lähedal Tyneci küla juures asus tugevasti kindlustatud reduut, hõivatud konföderaat Walewski väesalga poolt. Suvorov otsustas vallutada reduudi käigult. See teostatigi, kuid konföderaatide jalavägi võttis reduudi tagasi ja pärast visa võitlust säilitas selle enda käes. Olles kaotanud ligi kakssada meest ja mitu tundi kallist aega, lõpetas Suvorov rünnaku ja hakkas liikuma naaberküla Landskrona poole, mis pisut enne seda oli juba olnud sõjalise kokkupõrke areeniks. Siin toimus tuntud lahing, mis on jäänud klassikaliseks julguse ja meisterlikkuse näidiseks vaenlase psühholoogia arvestamisel.

Sel ajal oli Suvorovi käsutuses juba 3500 meest; poolakaid oli umbes samapalju. Dumouriez' käes oli väga tugev positsioon. Tema vasak tiib toetus Landskrona lossile; tsentrum ja parem tiib, ligipääsmatud järsakute tõttu, olid varjatud metsasaluga. «Lanckorona oli niivõrd kindlustatud, et tormijooksust temale me ei mõtelnudki,» teatas Suvorov Weimarnile. Teiste sõnadega, Suvorov sai aru, et niivõrd tugeva positsiooni korrapärane ründamine põhjustab suuri kaotusi. Et neid vältida, otsustab ta astuda riskantse sammu, mis tervenisti on rajatud tema sügavale ja peenele arusaamisele sõjapsühholoogiast. Ära ootamata, millal jõuab pärale kogu ta väeosa, saatis Suvorov mitu sotnjat Tšugujevi kasakaid vaenlase asetuse tsentrumi peale.

Kindel olles oma positsiooni ligipääsmatuses, käskis Dumouriez' võimalikult ligemale lasta «kindlale hävingule vastu mineva» ratsaväe ja avada tuli alles siis, kui ta on mäetippu jõudnud. Ent Suvorov teadis paremini poola vägede tundlikkust, kes ei olnud regulaarset sõjalist väljaõpet läbi teinud. Vaevalt olid kasakad kõrgendikule jõudes end rivis-

[1] Prantsuskeelsest sõnast la capitale — pealinn.

tanud laavaks[1] ja piigirünnakule läinud, kui poola jalavägi segi paiskus ja paanikas taandus. Hirmust aru kaotanud meeste poolt tapeti silmapaistev konföderaat Sapieha, kes püüdis põgenejaid peatada. Asjatud olid kõik Dumouriez' katsed korda jalule seada. Poole tunniga oli lahing lõpetatud. Poolakad kaotasid 500 meest, teised jooksid ümbruskonda laiali; ainult prantsuse eskadron ja Walewski väesalk, mida peeti üheks parimaks konföderaatide sõjaväes, taganesid kindlas korras. Mis puutub venelastesse, siis neil oli ainult 10 haavatut (langenuid üldse ei olnud).

Dumouriez' suhted konföderaatidega, mis ilma selletagi ei olnud südamlikud, muutusid pärast seda lahingut lõplikult halvaks, ja mõni nädal hiljem sõitis ta ära Prantsusmaale. «Mouriez, niiviisi toime tulles oma asjaga ja ära ootamata veel karjäärrünnakut, kummardus prantslase kombel ja tegi hüppe Bialasse, sealt välismaale,» teatas sellest Suvorov sapise pilkega.

Dumouriez arvustas hiljem oma memuaarides pikalt ja laialt Suvorovi käsku rünnata ratsaväega tugevat positsiooni. Ta pidas säärast tegu vastuolus olevaks igasuguste taktikasse puutuvate reeglitega, ja seletas Suvorovi edu õnneliku juhusega. Keskpärasus püüdis kritiseerida geeniust! Dumouriez' ei võinud aimatagi, et selles lahingus ilmutas Suvorov kõrget sõjakunsti. Ta hindas täpselt olukorda, mõistis vastase moraalset nõrkust, leidis intuitiivselt õige abinõu tema purustamiseks. Oma riskantse plaani rajas ta poolakate tundlikkusele, löögi ootamatusele ja. selle hoogsusele. Käesoleval juhul oli see palju efektiivsem, kui kavakindel surve poola positsioonidele. See oli tõesti väga lihtne küsimuse lahendamine, kuid see oli geeniuse lihtsus.

Pärast Dumouriez' purustamist jäi kõige silmapaistvamaks konföderaatide eestvedajaks Kazimierz Pulawski. Suvorov asus teda taga ajama, jõudis talle järele, lõi ta puruks ja püüdis tema väesalka hävitada. Ent teravmeelse manöövriga suutis Pulawski end lahti rebida Vene vägedest, kes innukalt jälitasid tema järelväge, ja viis oma peaväed tagaajamise eest õnnelikult ära.

Teada saanud Pulawski sõjakavalusest, sattus Suvorov vaimustusse, sest ta oskas alati nii sõbra kui ka vaenlase kunsti väärikalt hinnata. Ta saatis Pulawskile oma armsaima portselantubakatoosi — austuse märgiks vastase vapruse ja leidlikkuse vastu.

Sellega lõppes Suvorovi poolt ettevõetud operatsioon. See oli ehitatud samadele tema poolt kindlalt omaks võetud printsiipidele: väsimatu hoogsus, võitmatu pealetung. Seitsmeteistkümne ööpäevaga käis väeosa ära ligi 700 versta vaenulikult meelestatud rahva keskel, pidades vastasega peaaegu iga päev lahinguid. See jättis vesipüksi mulje, ja ei poolakad ega ka prantsuse ohvitserid teadnud, kuidas selle vastu võidelda.

Poola konföderaadid panid nüüd oma viimased lootused Leedu suur-hetmanile krahv Oginskile. See kõhkles kaua, kas segada end sõjalisse avantüüri, kuid lõppude lõpuks andis ta Prantsuse valitsuse õhutusele järele. Tema otsust mõjutas Poolast tema juurde saabunud konföderaat

[1] Laava — kasakate lahkrivi liik: ühele joonele rivistumine vahemaaga 4 sammu, vahel ka koondrivi.

Kossakowski ühes kahetuhandelise mustade husarite polguga. Seda väesalka nimetati «vabadeks vendadeks» ja peeti parimaks konföderaatide juures. Oginski, kes unistas õnnestumise puhul Poola kroonist, astus lõpuks otsustava sammu: augustis 1771. aastal tungis ta äkitselt Vene väeosale kallale ja võttis vangi ligi 500 meest; väeosa komandör Albõtšev tapeti.

Teade sellest, et Oginski läks üle konföderaatide poole, levis kogu Leedus, ja kõikjalt hakkasid vabatahtlikud tema juurde kokku voolama.

Oginski edasise tegevuse edukas areng ähvardas venelastele tuua tõsiseid tagajärgi. Seni rahuliku maa võisid kiiresti haarata rahvarahutused.

Suvorovi vilunud silmale oli selge, millised tagajärjed on Oginski väljaastumisel, kui seda alguses kohe maha ei suruta.

Käinud nelja päevaga ära ligi kakssada versta, jõudis Suvorov 800-mehelise väesalgaga Stolovitši aleviku alla, kus paiknes rohkem kui kolmetuhandeline Oginski kolonn. Hoolimata sellest, et vastase sõjavägi oli neli korda suurem tema enese väesalgast, otsustas Suvorov, truuks jäädes oma tavalisele taktikale, viibimata rünnata. Oli pime öö. Vene väesalk lähenes käratult alevikule, kõrvaldas valveposti ja tungis Stolovitšisse. «Meie pealetung leedulastele toimus selja tagant,» konstateeris Suvorov. Konföderaatidele toibumiseks aega andmata puhastasid venelased, kellega liitusid siin tapetud Albõtševi vangisolevad soldatid, tääkide ja mõõkadega Stolovitši.

Stolovitšis asus ainult osa poola-leedu vägedest. Teised olid laagris väljaspool alevikku. Laskmata neil toibuda, ründas Suvorov neid koidikul ja paiskas nad laiali. Võit oli täielik. Oginski põgenes kümmekonna husariga üle piiri.

Stolovitši lahingu tulemused olid määratu suured. Suvorov teatas sellest: «Lahing kestis 3—4 tundi, ja kogu Leedumaa olid rahustatud.»

Suvorov oli oma meeste käitumisega selles operatsioonis niivõrd rahul, et kinkis omalt poolt igaühele neist hõberubla.[1] Teda ennast autasustati selle võidu puhul ordeniga (mis oli arvult kolmas Poolas viibimise aja jooksul).

Varsti pärast Stolovitši lahingut paigutati Weimarn teisale ja tema asemele määrati Bibikov. Uue ülemusega kujunesid Suvorovil head suhted. Generaliteedi kommetesse sissejuurdunud intriigid siiski ei lakanud, ja Suvorov palus, et ta viidaks üle Rumjantsevi armeesse, mis tegutses türklaste vastu.

«Misantroopia valdab mind,» kirjutas ta Bibikovile. «Kaugemal ees ei näe ma midagi muud kui meelehärmi ja muret.»

Möödus siiski veel ligikaudu aasta, enne kui tal õnnestus Poolast lahkuda. Selle aasta jooksul leidis aset üks küllaltki huvipakkuv sündmus. Dumouriez asemele konföderaatide juurde saabunud Prantsuse kindral Viomenil sepitses julget üritust. «Meeleheitlikus olukorras, milles viibib konföderatsioon,» kirjutas Viomenil, «on vaja hiilgavat kangelastegu selleks, et teda uuesti toetada, temasse mehisust sisendada.» Sellise kangelasteona oli kavatsetud vallutada Krakovi tsitadell, mida kaitses Suzdali polk teguvõimetu ohvitseri Stackelbergi juhatusel (kes Suvorovi sõnade järgi «oli koormatud pappidest ja eitedest»). See plaan õnnestus hiilgavalt. 1772. aasta jaanuaris, sel ajal kui Vene ohvitserid lõbutsesid maskeraadil, ronis salk prantslasi roiskveetorustiku kaudu tsitadelli ja hõivas selle.

Sellest teada saanud, sööstis Suvorov 1500 mehega Krakovisse. Ta tegi kõik, mis võimalik, et tsitadelli tagasi võita: tulistas seda, püüdis prantslasi välja meelitada, aga kõik oli asjatu. Iga päevaga muutus tema seisukord täbaramaks, sest konföredaatide väesalkade rõngas tema

---

[1] Pidades tarvilikuks alati autasustada tegelike teenete eest, ei kiitnud Suvorov sugugi heaks soldatite vaba elu jõudeajal. „See mis on tarvilik, on soldateile kasuks, üleliigne aga viib toretsemisele, mis on omavoli ema," kirjutas ta Weimarnile („Генералиссимус Суворов". Сборник документов и материалов, 1947, стр. 87).

ümber tõmbus üha koomale. Tuli teha julge katse vallutada tsitadell tormijooksuga. See katse ebaõnnestus täielikult.

Suvorov teatas sellest Bibikovile: «Meie ebaõnnestunud tormijooks tõendas, tõsi küll, suurt vaprust, kuid ühtlasi ka meie oskamatust neis töödes.»

Algas piiramine. Suvorov vedas kohale raskekahurid, käskis kaevata maa-aluseid käike. Linnuses tekkis peagi toiduainetest ja arstimitest puudus.

Pärast kolmekuulist piiramist, kui Suvorov oli luurajate kaudu teada saanud linnuse kaitsjate äärmiselt raskest seisukorrast, saatis ta nende juurde parlamentääri ettepanekuga kapituleeruda väga soodsatel tingimustel. Sissepiiratud pidasid seda nõrkuse tundemärgiks ja astusid sõnavahetusse. Vastusena esitas Suvorov uued tingimused, eelmistest mõnevõrra karmimad, hoiatades, et edaspidi kapitulatsiooni tingimused muutuvad iga kord üha karmimaks. Sissepiiratud ruttasid kõiki tingimusi vastu võtma.

Suvorov osutas alistunud garnisonile väga korrektset vastuvõttu. Kõigile prantsuse ohvitseridele andis ta mõõgad tagasi, tähendades irooniliselt, et Venemaa ja Prantsusmaa ei ole sõjaseisukorras.

Vahepeal nõrgenes poolakate vastupanu üha enam. Augustis 1772. aastal kirjutati alla lepingule, millega Poolalt kisti ära suur osa tema territooriumist: ligi 4000 ruutpenikoormat ühes viie miljoni elanikuga. Venemaale jäi sellest pisut rohkem kui üks kolmandik (Valgevene maaalad Dnepril ja Dvinaal); ülejäänu kiskusid endale Austria ja Preisimaa.

Enamik konföderaatidest alistus. Neile lubati amnestia. Kazimierz Pulawski, kaotanud poolehoidjad, siirdus Ameerikasse, kus ta astus Washingtoni armee ridadesse ja langes Savannah lahingus. Lahkudes oma viimastest võitluskaaslastest, osutas ta Suvorovile lugupidamist ja avaldas kahetsust, et poolakad ei leidunud sarnast meest.

Sõja lõppedes sai Suvorov loa Poola piiridest lahkumiseks. Enne ärasõitu kirjutas ta Bibikovile pika kirja:

«Järgnen oma saatusele, mis lähendab mind minu isamaale ja viib välja maalt, kus ma soovisin teha ainult head, vähemalt püüdsin seda alati teha. Mu süda ei leidnud selleks raskusi ja minu kohus ei teinud selleks kunagi takistusi . . . Minu laitmatu voorus on vägagi rahuldatud kiitusest, mida on avaldatud minu käitumisele . . . Lihtsameelne tänu tekitab minus armastuse selle maa vastu, kus mulle soovitakse aina head ... »

See kiri, millest me tõime ainult mõned tsitaadid, on Suvorovile väga iseloomulik. Ta oli alati uhke — isegi pisut kiitles — oma vooruse üle, mõistes selle all kõige tõenäolisemalt oma tõelist omakasupüüdmatust ja printsipiaalsust. Ta oli uhke, et läbides lahingutega tema poolt allaheidetud maad, ei tarvitanud ta kunagi julmust.

Suvorov palus tungivalt, et teda komandeeritaks lõunaarmeesse, kuid selle asemel tuli tal sõita Soome, kus oli tekkinud pinev olukord poliitiliste komplikatsioonide tõttu Rootsiga. 1772. aasta talvel oli ta Peterburis, seejärel inspekteeris mõne kuu jooksul Soome piiriäärseid rajoone. Sõites ringi mööda süngeid metsi, ei lakanud ta teraselt jälgimast sellal Türgiga sõlmitud vaherahu saatust, ette nähes, et seal seisavad ees suured sõjalised kokkupõrked.

Suvorov kippus sinna, nagu ta neli aastat tagasi kippus Poolasse. Seal ta pettus oma lootustes: alatine väsitav partisanide tagaajamine, Weimarni väiklane eestkoste, operatsioonide väike ulatus — kõik see ei rahuldanud teda. Nagu muinaslooline Svjatogor otsis ta, kus rakendada oma jõudu. Ta lootis, et ta leiab Türgimaal soovitud avaruse.

5. Doonau kallastel

Türgimaa tegi 1772. aasta mais Venemaale ettepaneku sõjategevus ajutiselt lõpetada. Algasid rahuläbirääkimised, millest võtsid. osa ka Preisimaa ja Austria esindajad. Kumbki pool soovis rahu. Türklased olid Larga ja Kaguli juures lüüa saanud, kaotasid oma laevastiku lahingus Tšešme lahes ja olid vapustatud neile osaks saanud kaotustest. Venemaalegi läks sõda kahel — Türgi ja Poola — rindel kalliks maksma, kusjuures tuli samaaegselt katta ka põhjapoolseid piire. Peale selle tekitasid valitsusele tõsist muret üha laienevad talurahvarahutused.

Kuid pinda kokkuleppeks türklastega ei õnnestunud leida. Katariina II tahtis Rumjantsevi ja Orlovi võite tunduvalt realiseerida. «Kui rahulepinguga ei saavutata tatarlaste sõltumatust ega laevasõitu Mustal merel, siis võib kindlasti ütelda, et kõikide oma võitudega türklaste üle meie ei saavutanud krossigi,» kkjutas ta. Kuid just Krimmi tatarlaste suhtes ei kaldunud Türgimaa järele andma.

1773. aasta kevadel puhkes sõjategevus uuesti. Türgi soldatid olid vahvad ja vastupidavad; üksikvõitluses ületasid ratsanikud isegi euroopa ratsaväelasi. Korra ja distsipliini puudumine aga muutis need omadused väärtusetuks.

Euroopa armeed võitsid türklasi tänu oma distsipliinile ja paremale organisatsioonile. Nad rivistasid oma polgud tohutute karreedena[1] ja piirasid need «siilidega»[2], kaitstes end sel kombel ratsaväe esimese raevuka kallaletungi vastu. See oli kindel kaitsetaktika, kuid ta jättis väed passiivseks. P. A. Rumjantsev esildas teistsuguse võitlusviisi: kohmakas kolossaalne karree asendati mitme väiksemaga. Manööverdamist takistavate tõkete kasutamist piirati tugevasti. Ja siiski valmistas sõda suurearvulise Türgi armeega suuri raskusi, ning äsjane Kaguli ja Larga kangelane Rumjantsev nõudis oma armee tugevdamist, paludes vastasel korral end vabastada ülemjuhataja kohalt.

Sel ajal saabus Suvorov. Rumjantsev võttis ta kaunis tagasihoidlikult vastu ja määras ta kindralporutšik krahv I. P. Saltõkovi (Kunersdorfi lahingu võitja poja) diviisi. Muide, samas diviisis teenis juba Potjomkin.

---

[1] Karree — jalaväe nelinurgakujuline lahingurivistus.

[2] „Siilid" — ritta või malelauakujuliselt asetatud palgid neisse tao-tud teravate teivastega. Neid kasutati peamiselt ratsaväe rünnakute tagasitõrjumiseks.

Saltõkov andis uue kindrali juhatuse alla vasaku tiiva. Positsioon asetses Negoješti kloostri juures, mis on Doonau teisel kaldal asuva Tur-tukai linna vastas. Suvorovi käsutusse anti koondväesalk, milles oli ligi 2300 meest.

Suvorovi saabumisele eelnesid kuulujutud. Tema tegevus Poolas tõstis teda teiste kindralite hulgast teravalt esile. Kuuldused tema veidrustest ja iseäratsemisest tõstsid huvi tema vastu. Tunti ka tema populaarsust soldatite hulgas.

Kuid tolleaegses Vene armees oli populaarne kindral pinnuks silmas-valitsevale ladvikule. Mida enam kasvas tema kuulsus, seda ettevaatlikumalt ja vaenulikumalt suhtus temasse ülemkiht. Suvorov teadis seda; ta valmistas eriti hoolikalt ette kõik operatsioonid, et kindlustada edu.

Mõni päev pärast Suvorovi saabumist korraldas Rumjantsev rea tugevdatud luurekäike ehk, nagu neid nimetati, otsinguid. Üks neist usaldati uuele komandörile.

Hoolimata saadud abivägedest olid Suvorovi jõud tunduvalt väiksemad Turtukais paiknevast neljatuhandelisest vaenlase väesalgast. Nende tingimuste juures ei olnud Doonau forsseerimine kerge asi. Ebaõnnestumine aga võis jäädavalt ta hea nime hävitada: ta ei kahelnud, et iga ebaedu puhutakse uskumatult üles. Jäi üle loota soldatite ja ohvitseride sitkusele ning oma sõjakunstile.

Mitme päeva jooksul uuris ta tähelepanelikult Türgi positsioone ja seejärel töötas välja operatsiooni üksikasjalise dispositsiooni. Selle dispositsiooni üksikud kohad on niivõrd huvitavad, et neid väärib siinkohal tsiteerida. «Rünnak toimub öösel Venemaa soldateile omase vapruse ja fuuriaga[1] . . . Üksikasjad aga sõltuvad olukorrast, härrade komandöride mõistusest ja sõjakunstist, vaprusest ja kindlusest. . . tuleb väga leebelt kohelda naisi, lapsi ja rahulikke elanikke. . . kirikuid ja nende vaimulikke . . .; türklaste tavalised kallaletungid tuleb tõrjuda tagasi harilikul viisil peale tungides.» Niiviisi Peeter I ja Rumjantsevi jälgedes käiesjättis Suvorov üksikute väeosade komandöridele laialdase initsiatiivi.

Väärib hoolikat tähelepanu Suvorovi poolt valitud lahingukord. 9. mail kirjutas ta I. P. Saltõkovile: «. . . Jalavägi hakkab tegutsema kahes karrees reserviga ja loomulikult kohati ka kolonnis.»

Esialgu tahtis Suvorov märkamatult minna üle Doonau, seitse versta allpool Turtukaid. Kõik ettevalmistused olid lõpule viidud. Neid isiklikult juhatanud Suvorov uinus mantlisse mässituna jõe kaldal. Ootamatult kostis venelaste asetuspaiga keskelt türklaste kurguheline «allah». Ligikaudu tuhat janitšari[2] ujus üle jõe ja sööstis vene laagrisse, seejuures, tabades peaaegu Suvorovit ennast. See äkkrünnak likvideeriti kiiresti, kuid türklased nägid sõjalisi ettevalmistusi ja pidid taipama, et on valmimas rünnak Turtukaile. Suvorovil läks kaotsi üks ta peatrumpidest — ootamatus. Siis langetas ta energilise, sügavalt psühholoogilise otsuse: teostada luurekäik veel samal ööl. Ta oletas õigesti, et türklased kuidagi ei oota uut lahingut kohe pärast esimese lahingu lõppu.

Ööl vastu 10. maid, teinud viimased korraldused ja seadnud isiklikult üles neli suurtükki, asus Suvorov oma sõjaväega liikvele.

Mis puutub sellesse Suvorovi operatsioonisse, mis oli üks tema esimestest suuroperatsioonidest, siis tuleb imestada idee sügavuse ja kõigi detailide läbitöötamise kokkukõlastamise kõrget kunsti. Dispositsiooni põhijooned olid järgmised. Esimesena läheb üle jõe jalavägi, jaotatuna kaheks karreeks ja reserviks; reservi juures on 2 suurtükki; jalaväele järgneb ratsavägi; kui võimalik, siis mehad paatides, hobused aga ujudes oheliku otsas. Vene-poolsele Doonau kaldale paigutatakse neljast suurtükist koosnev patarei ründajate toetamiseks. Rünnak «vapruse ja fuuriaga» toimub Järjestikku kõigi Türgi vägede positsioonide vastu. Edasi on dispositsioonis niisama hoolikalt ette nähtud laskurite lahingutegevus, reservi kasutamine jne., kaasa arvatud meeldetuletus, et on vaja säästa rahulikke elanikke ja kirikuhooneid.

Öösel kella kaheteistkümne ja ühe vahel algas jõest üleminek. Türklased avasid ägeda tule, kuid pimeduse tõttu ei olnud see kuigi efektiivne. Jõudnud kaldale, hakkasid sõjaväed dispositsiooni kohaselt kahes kolonnis liikuma jõe ülemjooksu suunas. Suvorov viibis esimese kolonni juures. Jälitades taganevaid türklasi, nägid venelased täiesti korras mahajäetud suurtükki ja, olles selle ringi pööranud, tulistasid Turtukai sihis. Ent laskmise juures lõhkes suurtükk ning kõik lähedalolijad said haavata. Nende hulgas oli ka Suvorov, kes sai puusast vigastada. Püüdes valust jagu saada, jooksis Suvorov edasi ahelike ees ja oli üks esimestest, kes tormas vaenlase kaevikusse. Hiiglasuur janitšar sööstis tema kallale, kuid Suvorov põikas kähku kõrvale, surus püssi janitšarile vastu rinda ja, andnud vangi järelejõudnud soldateile, jooksis ise edasi.

Hommikul kella neljaks oli rünnak lõpetatud — türklased põgenesid korratuses. Olles linnast kõik slaavi rahvusest elanikud välja viinud, käskis Suvorov Turtukai linna maani maha põletada. Samal päeval sõideti üle Doonau tagasi. Venelaste kaotused ulatusid 200 meheni, türklaste kaotused — 1500 meheni[1].

---

[1] Fuuriad — rooma kättemaksujumalannad. Siin tähenduses ägedusega".

[2] Janitšarid — Türgi armee eriline väeosa, mis komplekteeriti Türgimaa poolt allaheidetud ristiusku rahvaste poegadest, keda kasvatati sõjaväeteenistuse jaoks. Neid peeti privilegeeritud eliitvägedeks.

Pärast linna hõivamist saatis Suvorov Saltõkovile sedamaid raporti, mis" oli kirjutatud pliiatsiga hallile paberilipakale: «Teie hiilgus. Meie võitsime, au jumalale, au teile.»

Mõni päev hiljem saatis ta Saltõkovile liigutav-naiivse kirja: «Ärge jätke maha, teie hiilgus, minu armsaid võitluskaaslase samuti ärge ka mind, jumala pärast, unustage; näib, et olen tõepoolest teise järgu Georgi risti ära teeninud; kuivõrd külm ma enese suhtes olengi, siiski näib see ka mulle endale nii. Rind ja vigastatud külg valutavad mul väga, pea oleks nagu paistetanud.»

Väejuhi soov täitus: Katariina autasustas Turtukai võitjat teise järgu Georgi ristiga.

[1] Raporteerides sellest luurekäigust I. P. Saltõkovile, märkis Suvorov eriti ära: „Ja mis oli kiiduväärne näha, oli see, et ükski soldat ei puudutanud lahingus vaenlase asju, vaid püüdis vaenlast ainult hävitada." („Генералиссимус Суворов". Сборник документов и материалов, 1947, стр. 137).

Andnud türklastele lühikese hoobi ja purustanud linna, oli Suvorov sunnitud Doonau vasakule kaldale tagasi pöörduma: ta pidas võimalikuks paremale kaldale jääda ainult tingimusel, et seal tugevasti kindlus-tuda ja tegigi sellekohase ettekande. Kuid Saltõkov ei söandanud seda lubada.

Neli nädalat hiljem saabus ülemjuhatajalt korraldus võtta 5. juunil ette uus luurekäik Turtukaisse: Rumjantsev valmistus otsustavateks operatsioonideks ja türklaste tähelepanu kõrvalejuhtimiseks pealöögi kohast tegi Suvorovile ülesandeks demonstratsiooni läbiviimise.

Suvorov tegi kõik tarvilikud korraldused, koostas uue dispositsiooni, kuid just väljaastumise päeval sundis äge palavikuhoog ta haigevoodisse. Uue luurekäigu juhatamise tegi ta ülesandeks oma abilistele. Kuid nüüd olid türklased valvel: nende valvepostid jälgisid teraselt jõe ülepääsu-kohti. Astrahani polgu komandör Baturin ja vürst Meštšerski tegid paaril korral aralt katset jõest üle pääseda, siis aga, pidades operatsiooni liiga riskantseks, katkestasid selle.

Luurekäigust loobumisest teada saades sattus Suvorov ühtaegu viha-tujju ja meeleheitesse. Ta kirjutas Saltõkovile: «Olge hea, teie hiilgus, ja otsustage, kas võin ma juba uuesti asuda sääraseid alatuid argpükse juhatama . . . Milline häbi! Kõik on araks muutunud, pole enam need isikud . . . Mu jumal, kui ainult mõtlen, milline alatus see on, siis on sooned rebenemas . . -»[1]

Kõik mässas ja kees temas. Vahepeal aga ületasid venelaste peajõud 7. juunil jõe ja korduval luurekäigul Turtukaisse ei olnud enam strateegilist mõtet.

Suvorovil olid siiski ka teised kaalutlused. Kirjas 10. juunist, pärast Baturini ja Meštšerski hävitavat iseloomustamist, väljendab ta oma. pea-mõtet: «Kui see aga vahepeal, kahjuks, ei avaldanud osaliselt halba mõju vägedele.»

Ja edasi veel teine samavõrra tähtis kaalutlus. «Türklased koguvad julgust, nähes, et ettevalmistused kallaletungiks on lõppenud mitte millegagi.»

Suvorov pidas vajalikuks siiski ette võtta teistkordse ekspeditsiooni Turtukaisse, esiteks sõjalis-kasvatuslikel kaalutlustel: ta sisendas soldateile, et siis, kui nad on vaprad ja täidavad kõik komandöride korraldused, vaenlane ei suuda neile vastu panna. Turtukai all nurjaaetud pealetung andis tõsise hoobi kogu sellele süsteemile. Teiseks põhjuseks oli soov vastast kõhklemise ilmutamisega mitte julgustada. Ja lõpuks tahtis Suvorov end ja oma polku rehabiliteerida, sest temale, ta oma sõnade järgi, oleks parem olnud «kusagil tiival logelda, kui oma veltveeblilisu-sega end häbistada ja näha oma alluvates vandemurdjaid ning kõigi teenistuskohuste väärajaid».

Seepärast alustas ta ettevalmistusi rünnakuks. Suurema moraalse mõju avaldamiseks teatas ta, et tema poolt varem välja töötatud dispositsioon jääb jõusse. Tõeliselt ta tegi selles palju parandusi, muutunud olukorda

[1] «Генералиссимус Суворов», Сборник документов и материалов, Госполитиздат, М., 1947, стр. 140 — 141.

arvesse võttes. Selle dispositsiooni põhialused on täiesti kooskõlas tema sõjareeglite vaimuga: «Minna läbimurdele. . . peatumata. Pea ei oota saba[1] . . . Väeosade, kolonnide ja' rühmade ülemad ei raporteeri millestki, vaid tegutsevad omaette kiiresti ja arukalt. . . Kui kusagil salk türklasi palub aman[2], siis anda» jne.

Väljatöötatud pealetungikord nägi ette lahkrivi ja kolonnide kooskõlastatud tegevust. Säärase rivikorra idee oli juba Rumjantsevi poolt esile tõstetud, kuid Suvorov arendas ja süvendas seda loovalt. Võrreldes tolleaegsetes armeedes valitsevate reeglitega oli see suureks sammuks edasi. Kulus veel palju aega, enne kui sellest mõttest täiesti aru saadi ja seda nagu kord ja kohus hinnati.

17. juunil toimus teine «otsing». Jõe forsseerimiseks määratud sõjaväe (1500 meest) viis Suvorov üle kolmes grupis, kasutades selleks 30 paati, 13 purjekat ja 4 «kajakat».

Türklaste suure ülekaalu tõttu (sel korral oli Turtukai garnisonis 7000 meest) oli lahing väga visa.

Suvorov ütleb oma autobiograafias: «... Pärast türklaste retranšmendi[3] vallutamist rõhusid barbarid meid öösel tugevasti, ületades meid arvuliselt ligi kümnekordselt.»

Lahing kestis kogu öö. Hommikuks olid türklased positsioonidest välja löödud ja nad hakkasid põgenema; kasakad jälitasid neid viie versta kaugusele. Venelased kaotasid 200, türklased 700—800 meest; türklastelt võeti ära 14 suurtükki ja 35 jõelaeva.

Hämmastav on Suvorovi enese käitumine selles lahingus. Palavik piinas teda kogu päeva. Siiski laskis ta enese toimetada teisele jõekaldale, kuid oli nii nõrk, et ilma võõra abita ei suutnud käia; kaks ohvitseri hoidsid teda kogu aeg käe alt ja üks neist andis edasi tema korraldused, mis vaevalt kuuldava häälega sosistati. Säärases täieliku füüsilise kurnatuse olukorras juhatas Suvorov, kes sel korral kedagi teist ei usaldanud, kogu öö lahingut, millel oli erakordselt pingutav iseloom. Hommikul ta sundis end isegi ratsu selga istuma.

Kuid Suvorovi väikese väeosa edukas tegevus ei võinud muidugi sõjaretke üldkäiku muuta. Väheste jõudude tõttu tuli Rumjantsevil taanduda Doonau vasakule kaldale ja piirduda strateegilise kaitsega. Doonau paremal kaldal säilitas vene väejuhatus ainult Hirsova linna, millest pidi saama toetuspunkt uueks pealetungiks. Türklased püüdsid seda pindu välja kiskuda ja ründasid visalt Hirsovat. Selle kaitsmine tuli anda ustava väejuhi kätesse. Rumjantsev teatas keisrinnale, et «Hirsova positsiooni usaldasin Suvorovile, kes on tõendanud oma valmisolekut ja võimelisust igas asjas».

Veendunud Hirsova kindlustiste puudulikkuses ja nähes ette türklaste edaspidiseid rünnakuid, alustas Suvorov aegaviitmata fortifikatsioonitöid.

[1] S. o. kolonni pea. Lause mõte on see, et eelvägi peab ründama, ootamata ära peajõudude järelejõudmist.

[2] S. o. armuandmist.

[3] Retranšment — fortifikatsiooniline abikindlustis kindluse sisekaitse tugevdamiseks pärast seda kui müüri ees olev tõkestus on langenud. Retranšment koosnes kraavist ja vallist, millest võis tulistada eesseisvat tõkestust.

«Ma parandasin ära kindluse, lisasin talle juurde muldehitisi ja tegin mitmesuguseid feldšantse[1],» ütleb ta.

Tööd ei olnud veel lõpule viidud, kui algas pearünnak.

Suvorovi plaanides ei seisnud sugugi mitte rünnaku lihtne tagasitõrjumine. Vastavalt tema põhimõtteile pidi iga kokkupõrge lõppema vaenlase purustamisega. Hirsova garnisonis ei olnud üle 3000 mehe; türklasi aga oli rohkem kui 10 000. See ei häirinud Suvorovit. Ta käskis esimestel ahelikel teeselda põgenemist, et türklasi vallile lähemale meelitada. Olles takistamatult lähenenud poole kartetšilasu kaugusele, tormasid türklased maruliselt rünnakule. Sel silmapilgul avati nende pihta äge kartetši- ja püssituli. Kandes kohutavaid kaotusi, jooksid ründajad siiski kuni palktarani. Lahingu lõpptulemus rippus juuksekarva otsas — näis, et türklased tungivad linna ja oma arvulise ülekaaluga litsuvad puruks Hirsova kaitsjad.

Kuid Suvorovi riskantne plaan õnnestus: türklased ei kannatanud välja hävitavat tuld ja põikasid tagasi. See oli kogu idee kulminatsioonipunkt; vene jalavägi, väljudes varjendite tagant, ründas türklasi kogu rindel ja husarid koos kasakatega andsid lõpliku hoobi. Türklased põgenesid, jättes maha kõik voorid ja kandes ränki inimkaotusi.

«Nad pistsid põgenema, kandes suuri kaotusi, jättes maha kõik oma suurtükid. Võit oli täielik; me ajasime neid taga kolmkümmend versta,» meenutas Suvorov oma autobiograafias.

Edasi järgneb tuntud lause:

«Ülejäänu on teada kirjalikest ettekannetest, milledesse ma vähe süvenesin ja pidasin asja ennast paremaks kui selle kirjeldust.»

Kasutades vaikust, mis saabus pärast lahingut Hirsova all, nõutas Suvorov loa puhkusele sõitmiseks. Ta oli juba 43-aastane, ja ta isa, Vassili Ivanovitš, oli ammu tõstnud üles küsimuse poja naisevõtmisest ja suguvõsa jätkamisest. Väejuht ise, olles andunud oma kutsumusele, ei ilmutanud selles küsimuses erilist agarust.

Sellele vaatamata ei pidanud ta sugugi võimatuks mõtet naisevõtmisest, ja kui Vassili Ivanovitš teatas, et on leidnud tema jaoks mõrsja, siis oli seegi üheks põhjuseks puhkusele sõitmiseks. 16. jaanuaril 1774. aastal abiellus ta Moskvas erukindral en chefi tütre vürstitar Varvara Ivanovna Prozorovskajaga. «Mesinädalad» jäidki üürikeseks, — veebruari teisel poolel oli Suvorov juba jälle armees.

Sel korral tehti talle ülesandeks tõkestada türklaste ületulekut Doonaust Silistra juures. Aktiivsema tegevuse kohta ei olnud midagi öeldud, mainiti ainult ebaselgelt, et pealetungioperatsioonide puhul tuleb tal kontakti pidada naabruses asuva kindral Kamenski väeosaga. Nende operatsioonide aja ja suuna kooskõlastamise jättis Rumjantsev mõlemale komandörile iseseisvalt. Rumjantsev jättis ütlemata, kellele neist kahest kuulub otsustav hääl, ning sellel mainimatajätul olid oma tagajärjed. Kamenski ja Suvorov olid mõlemad võrdses auastmes (kindralporutšikud), kuid Kamenski sai selle auastme üks aasta varem; nii oli tema poolel «nimestikulise vanuse kaal». Suvorov aga oli kaheksa aastat vanem ja, mis peaasi, tundis end võrratult suurema väejuhina ega seadnud Kamenskit mingil kombel endaga ühele astmele. Seepärast otsustas ta tegutseda arvestamata nimestikulise vanuse traditsioone.

Kooskõlastanud üldjoontes eelseisva tegevuse plaani, asusid mõlemad väeülemad sõjaretkele. Kuid Suvorov viivitas kaks päeva omapoolse väljaastumisega (hiljem viitas ta sellele, et üks osa tema väesalgast ei jõudnud kohale) ja siis asus teele mitte selle marsruudi kohaselt, milles oli kokku lepitud Kamenskiga, kusjuures ta isegi ei teatanud temale marsikava muutmisest. Ilmselt püüdis ta vältida ühinemist Kamenski väeosaga.

Ent Suvorovi lootused kohata türklasi enne Kamenskiga ühinemist ei läinud täide. Mõne päeva pärast kohtusid mõlemad väeosad Jušenli külas. Suvorov jäi siiski kindlaks oma otsuse juurde säilitada iseseisvus. Ta paigutas otsekohe oma väed avangardi ja, asunud ratsaväe etteotsa, läks — vastu Kamenski tahet — kõvendatud luurekäigule. Tema plaan seisis selles, et segada end lahingusse ja juhtida seda nii, nagu dikteerib olukord, ning asetanud Kamenski toimunud fakti ette, sundida teda tegutsema vastavalt väljakujunenud lahingu dispositsioonile.

Juhus tahtis, et üheaegselt venelastega võtsid ka türklased ette peale-tungioperatsiooni. Nende 40 000-meheline korpus viibis sellal juba Kozludžis — mõni verst Jušenlist eemal.

---

1 Feldšantsid — kaevikud.

Suvorovi ratsavägi suundus kitsasse defileesse[1], mis viis läbi paksu metsa. Türgi eelpostid märkasid ratsa-väge ja metsast väljumisel sattus ta türgi löögiosade äkkrünnaku alla. Rünnaku ootamatus, vaenlase arvuline ülekaal ja ebasoodsad võitlus-tingimused olid põhjuseks, et segi löödud ratsavägi hakkas taganema, kusjuures see taganemine muutus kord-korralt põgenemiseks. Vaevalt suutis Suvorov ise minema kapata.

Saanud teate sellest, mis oli juhtunud, saatis Kamenski aega viitmata appi kolm eskadroni; need tallati segi põgenike poolt, kelle kannul kihutasid albaanlaste[2] suured üksused. Olukord muutus ohtlikuks. Pead kaotamata viis Kamenski ette kaks jalaväepolku ja rivistas nad metsa ääres nelja koondkarreesse. Metsast välja tormanud albaanlased püüdsid jalaväest läbi murda, kuid löödi tulega tagasi ja nad taandusid.

Lahingu esimene faas oli lõppenud, kusjuures tekkinud ohtliku olukorra likvideerimine oli vastuvaidlematult Kamenski teene. See-eest aga järgnevas sündmuste arenemiskäigus etendas juhtivat osa Suvorov, kes tõrjus Kamenski hoopis tahaplaanile.

Korraldanud oma segiaetud väeosad ja täiendanud neid oma jalaväega, hakkas Suvorov kohe liikuma taganevate albaanlaste kannul. Edasiliikumine toimus uskumatult raskes olukorras. Kitsal metsateel vedelesid inimeste ja hobuste laibad. Oli talumatult kuum. Soldatid ja hobused ei olnud ammugi saanud ei toitu ega vett. Alatasa tuli tagasi tõrjuda end põõsastes varjanud türklaste äkilisi rünnakuid. Mitu soldatit suri teel täieliku roidumuse tagajärjel.

[1] Defilee — siin: kitsustik, kitsas rada raskesti läbipääsetavas kohas (metsas, mägedes).

[2] Türgi armees oli teatud hulk albaanlasi (alates 1431. aastast kuulus Albaania Türgi ülemvalitsuse alla).

Viimaks lõppes üheksa versta pikkune defilee ja väed väljusid metsast. Hargnenud väikeses orus, lõi Suvorov mitmel korral tagasi arvult tugevas ülekaalus olevate türklaste rünnakud ja, asetanud kohale järeletoodud suurtükid, hakkas intensiivselt vaenlase laagrit tulistama. Pärast kolmetunnilist suurtükitule-ettevalmistust alustas Suvorov, ära ootamata Kamenski vägede järelejõudmist, pealetungi kõigi oma kohalolevate jõududega. Rünnakut alustas ratsavägi, tema järel tormas peale jalavägi. Türklased ei võtnud lööki vastu ja põgenesid, jättes võitjaile 29 vasksuurtükki ja 107 lippu.

Vaevalt küll võib imestust tekitada, et pärast seda vahejuhtumit võtsid Suvorovi ja Kamenski suhted avaliku vaenu iseloomu.

Järgmisel päeval pärast Kozludži lahingut saatis Kamenski selle kohta kirjaliku ettekande Rumjantsevile. Tema ettekandest võis aru saada, et tema ongi peamine päevakangelane. See ajas lõplikult teravaks tema ja Suvorovi vahekorra. Piinatud lakkamatust palavikust, palavikuhoogudel vaevalt jalul seistes, andis Suvorov mõne päeva pärast väejuhatuse käest ära.

A. V. Suvorovi memuaarides on säärane märkus: «Kamenski takistas kr. Aleksander Suvorov-Rõmnikskil sõjatandri viimist Sumla kaudu Balkanitele.»[1]

Nähtavasti tahtis Suvorov võidu ära kasutada ja muuta taktikalise edu strateegiliseks, kuid Kamenski seisis sellele vastu.

Vahepeal hakkas sõjaretk lõpule jõudma. Vapustatud lüüasaamisest Kozludži juures ja ammendanud oma rahalised ressursid, sõlmis Türgimaa rahu Venemaale kasulikel tingimustel. Vastavalt Kutšuk-Kainardžis allakirjutatud rahulepingule (juulis 1774. a.) sai Venemaa endale Kertši, Kinburni, Aasovi, maa-ala Bugi ja Dnestri vahel, Kubani ja Tereki jõe orud, vaba laevasõidu õiguse Mustal merel ja 4,5 miljonit rubla kontributsiooni. Türgi valitsus oli sunnitud tunnistama Krimmi iseseisvust (mis seni oli olnud Türgi protektoraadi all).

[1] «Архив князя Воронцова», кн. XXIV, М., 1880, стр. 316.

6. Volgamaadel ja Kubani. ääres

Mõni päev pärast rahu sõlmimist sai Suvorov käsu sõita kiires korras tagasi Venemaale. Sel korral vajati teda mitte välisvaenlase, vaid teise, aadlile ja Katariinale veel kardetavama vaenlase vastu. Teda kutsuti võitlusse mehega, keda keisrinna teeseldud hoolimatusega nimetas kirjas Voltaire'ile «markii Pugatšoviks», kes aga tegelikult sundis teda hirmu pärast värisema. Kord tegi ta näo, nagu tahaks ta ise sõita Volga äärde, et isiklikult juhatada võitlust Pugatšovi ümber ühinenud rahvahulkade vastu. Kantsler Nikita Panin laitis selle ära ja veenis teda saatma oma venna Pjotr Panini, kes lahkhelide tõttu Rumjantsevi ja Orloviga elas maal oma mõisas, unistades salaja, et teda uuesti kohale kutsutakse. See võttis uue määramise rõõmuga vastu, kuid nõudis endale abilist, osutades Suvorovile kui säärasele abilisele.

See valik oli tingitud sõjalisest reputatsioonist, mille Suvorov oli juba jõudnud saavutada, aga osalt ka sellest, et just teda soovitas Pugatšovi vastu tegutsevate vägede endine ülemjuhataja Bibikov. Juba märtsis oli Bibikov tungivalt nõudnud, et tema juurde komandeeritaks Suvorov, kuid Rumjantsev vaidles sellele vastu, tuues põhjuseks asjaolu, et see tekitaks rahva hulgas ja välismaal mulje Pugatšovi liikumise kardetavusest (mida valitsus püüdis visalt kujutada vähetõsise rahutusena). Rumjantsevi argumendid näisid olevat kaaluvad. Kui aga Bibikovi surma järel uus väejuhataja taas uuendas palvet Suvorovi saatmise kohta, siis oli olukord mõnevõrra teistsugune: sõda oli lõppenud, Suvorov oli tegevuseta, ja mis peaasi — keisrinna oli niivõrd kohkunud üha kasvavast ülestõusust, et oli nõus saatma sinna kõik kindralid, et aga viimaks Pugatšovile lõpp teha. Augustis 1774. aastal kirjutas Katariina Paninile: «Mis puutub kindralporutšik Suvorovisse, siis on minu kindel soov, et ta kuni mässu mahasurumiseni viibiks teie juhatuse all.»

Sel päeval, kui saabus sõnum Pugatšovi siirdumisest Volga paremale kaldale ja tema liikumisest Moskva peale, kihutas Suvorovi juurde tuhatnelja kuller kiirteatega. Saanud käskkirja, sõitis Suvorov jalamaid Moskvasse, kohtas seal naise ja isaga ning kihutas aega viitmata, ilma pagasita, Panini juurde.

Panini käsutusse olid antud selle aja kohta suured jõud — ligi 20 000 meest, sealhulgas Kaasani ja Pensa aadlikorpused[1]. Peale mainitud jõudude olid ülestõusu rajoonides — Orenburgi, Pensa ja Kaasani ümbruses — formeeritud rohkearvulised relvastatud väesalgad.

Sellal kui valitsus mobiliseeris terve armee, hakkasid Pugatšovi ressursid kokku sulama. Tema armee koosseisust lahkusid baškiirid, kes ei soovinud Volgamaale minna. Ta jäi ilma ka Uraali töölistest, kes varustasid teda ustavate võitlejate kaadriga ja suurtükkidega, seni kui ta sõdis Uraalimaal. Temaga uuesti liitunud kalmõkid ei kujutanud endast tõsist sõjalist jõudu. Pealegi oli Pugatšovi armee halvasti relvastatud.

Valitsusväed lõid Michelsoni juhatusel augusti lõpul ülestõusnuid rängasti Salnikovi tehase juures. Siin kaotas Pugatšov 24 suurtükki, 6000 meest vangidena ja 2000 surnutena, nende hulgas oma ustava võitluskaaslase Ovsjannikovi. See juhtus selsamal päeval, kui Suvorov esitles end Paninile.

Saanud Paninilt piiramatud volitused, läks Suvorov 50-mehelise konvoi saatel Pensa kaudu Saraatovi alla.

Seal ta kuulis Pugatšovi .lüüasaamisest Salnikovi tehase juures ja sellest, et Michelson jätkab väsimatult tagaajamist. Formeerinud ühe päevaga Tsaritsõnis mõnesajast ratsaväelasest ja kolmesajast hobustele asetatud jalaväelasest väeosa, asus Suvorov teele steppi otsima purukslöödud talurahvasõja juhti. Üks Michelsoni poolt tabatud Pugatšovi võitluskaaslane, Jaiki kasakas Tarpov, seletas, et Pugatšov sõitis koos mõnekümne mehega üle Volga ning «olles koos oma kaaslastega mõne versta ära sõitnud ... ja nõu pidanud, otsustasid veevaese stepi kaudu põgeneda 70 versta kaugusel asuvate mingisuguste kõrkjate juurde», kus lootsid vett leida ja pikemat aega paigal istuda, hankides toitu metsloomade küttimisega.

---

[1] Aadlikorpus — ohvitsere ettevalmistav sõjakool aadlike lastele.

Suvorovi kerge väesalk tormas steppi.

«Liigun selle Jemelka kannul, kiiresti läbides steppi,» kirjutas Suvorov Deržavinile.

Leiba oli väesalgal vähe, selle asemel tarvitati tulel kuivatatud liha-viilakaid. Päeva ajal liiguti päikese, öösel tähtede järgi; kihutati edasi igasuguse ilmaga, kaotades teel mahajääjaid, jättes teele äraaetud hobuseid. Varsti satuti Pugatšovi jälgedele; talupojad jutustasid, et eelmisel päeval olnud Pugatšov siin, aga tema poolehoidjad hakanud mässama, sidunud ta kinni ja viinud Jaitskisse.

Marsi kiirust äärmuseni tõstes, suundus Suvorov Jaitskisse. Teel aga juhtus ettenägematu viivitus: öösel satuti stepis kokku rändlejatega, kes alustasid tulistamist, surmates sealjuures Suvorovi ammuaegse adjutandi Maksimovitši, kes ratsutas oma ülema kõrval. Ajanud kallaletungijad laiali, valis Suvorov välja mõned paremate hobustega ratsaväelased ja kihutas nendega ette.

Selgus siiski, et Pugatšov oli juba välja antud Jaitski komandandile Simonovile.

Kaks päeva hiljem lahkus väesalk Jaitskist, võttes vangi kaasa. Suvorov kohtles Pugatšovi kui sõjavangi; ta päris temalt andmeid tema tegevuse ja plaanide kohta, huvitus tema vägede organisatsioonist. Suurimat energiat võitluses ülestõusuga ilmutas küll Michelson, kuid. Panin eelistas edu põhjustajana esile tõsta Suvorovit, s. o. tema, Panini, poolt valitud kandidaati. «Suvorovi väesalga väsimatus ületab inimliku jõu,» teatas ta pateetiliselt Katariinale. «Viimase võimaluseni kihutas ta steppi mööda, leppides kõige halvema reameeste toiduga, kõige halvema ilmastikuga, ilma küttepuudeta, ilma talverõivasteta, majori, aga mitte kindrali komandoga.»

Ironiseeriv saatus tegi nalja väejuhiga: mitte kunagi ei enne ega pärast seda pole ta saanud nii hiilgavat atestatsiooni oma ülemuselt kui maha-paisatud, aheldatud kõigi poolt maha jäetud sõjavangi kohaletoomise eest.

Tegelikult oli Suvorovi osatähtsus rohkem kui tagasihoidlik. Ilmudes hetkel, kus ülestõus oli juba vaibumas, ta kiirendas kõige enam mõne päeva võrra paratamatult traagilist lõpplahendust.

Muide, Katarifha mõistis seda väga hästi: kuigi ta autasustas Suvorovit briljantidega kaunistatud kuldmõõgaga, — autasustas just nimelt Pugatšovi, aga mitte Türgi sõjakäigu eest, toonitas ta parajal juhul avameelselt, et «Suvorov ei võtnud sellest osa. . . ning jõudis pärale, kui taplus oli lõppenud ja kurjategija tabatud.» Teisel korral väljendus ta veelgi vähem lugupidavalt, üteldes, et Pugatšov võlgneb enda tabamise eest Suvorovile niisama palju kui tema (Katariina) toakoerale Toomale.

1775. aasta suvel pühitses aadellik Venemaa pidulikult Pugatšovi ülestõusu mahasurumist ja välissõdade (Poola ja Türgiga) õnnelikku lõpetamist. Suvorov ei võtnud pidustustest osa: ta viibis sel ajal Volga-maal, likvideerides ülestõusu viimaseid koldeid.

1775. aasta augustis suri Vassili Ivanovitš Suvorov. Seoses sellega sai väejuht loa ilmuda Moskvasse, teda esitleti seal keisrinnale ja määrati Peterburi diviisi komandöriks. Enamikule kindralitest oleks säärane ametissemääramine tundunud harukordselt meelitavana ja kasulikuna. Ent Suvorovile ei olnud see meele järele. Teda ei ahvatlenud paraaditeenistuse eest autasu saamise perspektiivid; oma unistustes taotles ta tõelist kuulsust, mis on lahutamatult ühenduses oma kodumaa kuulsusega, ja ta ei tahtnud võitluse raskusi ja ohte vahetada sooja koha vastu pealinnas. Selles on Suvorovit iseloomustav erinevus: ta võis taotleda võimsate õukondlaste kaitset, kuid saama üheks neist ei oleks ta kunagi nõustunud.

Koduste asjade pärast Moskvasse jäädes veetis ta seal ja oma külades üle aasta, kordagi näitamata end Peterburis diviisi kasutamas.

1776. aasta novembris sai ta Potjomkinilt kirjaliku käsu sõita kiires korras Krimmi.

*

Juba Peeter I avaldas mõtet, et Krimm on vaja liita Venemaaga, sest see sulges väljapääsu Aasovi merest ja etendas otsustavat strateegilist osa Musta mere rannikul. XVIII sajandil oli Venemaa poliitika pidevalt suunatud selle poolsaare liitmisele. '774. aastal sõlmitud Kutšuk-Kainardži rahuleping lahendas suurel määral selle ülesande — türklased puhastasid poolsaare ja Venemaa saavutas otsustava mõju Krimmi asjades tänu Kertši, Jenikale ja Kinburni kindluste valdamisele.

Peterburis kasvatati juba mitu aastat troonilt tõugatud Krimmi khaani venestunud venda, kelle nimi oli Sagin-Girei. Tema oli märgitud kandidaadiks Krimmi valitseja kohale: oli otsustatud ta esmalt Nogai hordidele peale suruda ja siis teha Krimmi khaaniks. Tatarlaste juures võtsid maad rahutused: Türgimaa nihutas oma sõjavägesid Krimmile lähemale. Venemaa omalt poolt tõi poolsaarele kahekümneviietuhandelise korpuse Prozorovski juhatusel. Viimase asetäitjaks määrati Suvorov.

1777. aasta märtsis saabus Sagin-Girei Krimmi ja valiti murzade poolt khaaniks. Korraldused, mida ta hakkas läbi viima, äratasid tema vastu muhameedlaste rahulolematust. Rahutused kandusid Krimmist Kubanile, kus rändlesid nogailased.

Sel ajal anti Kubani korpus Suvorovi juhatuse alla.

Jõudnud Kubanimaale, hakkas Suvorov arendama aktiivset tegevust. Ta veetis seal ainult kolm ja pool kuud, kuid tegi selle ajaga ära määratu suure töö, ehitades valmis Kubani kaitseliini.

Kindlustusi ehitati lahinguolukorras, tihti mägirahvaste tule all. Kõik punktid kindlustuste rajamiseks valis Suvorov isiklikult ja juhatas isiklikult (pärast ärasõitu Krimmi aga kirjalikult) ehitustöid.

1778. aasta juunis ulatus Kubani kaitseliin 540 versta pikkuses Tamani poolsaarelt kuni Stavropoli linnani. Pärastpoole kirjutas Suvorov täie uhkusega Turtšaninovile, et 700 mehest, kes halva ilmaga kaevasid kindlustusi Kubanimaal «rohkearvuliste relvastatud barbarite nina all», ei saanud ükski surma ja ainult üks, ootamatult ilma relvata tabatud soldat hukkus haava tagajärjel.

Suvorovi korraldused sarnanesid väliselt sel ajal praktiseeritava kordonisüsteemiga, mis soovitas sõjavägedega hõivata võimalikult suurem arv punkte piiril ja seejärel pikendada oma kindlustatud liini eesmärgiga vaenlast ümber haarata.

Tegelikult aga ei talitanud Suvorov sugugi kordonisüsteemi vaimus: selle asemel, et oma vägesid kitsa joonrivina paigutada, praktiseeris ta nende asetamist sügavuti. Ta ei killustanud oma jõude, vaid hoidis neid löögiks koondatuna koos, tugevate reservidena, kust neid alati võis paisata mistahes punkti, kus nõrk vaatluspost ainult alustas lahingut.

Kui see töö oli täies hoos, sai Suvorov teate tema määramisest vürst Prozorovski asemele relvastatud jõudude juhatajaks Krimmis.

Krimmis oli sel hetkel väga terav olukord. Türgi laevastik ristles ranniku lähedal, silmanähtavalt valmistati ette dessandi maalesaatmist. Seda oli tarvis takistada ja ühtaegu tuli vältida konflikti, mis oleks või-

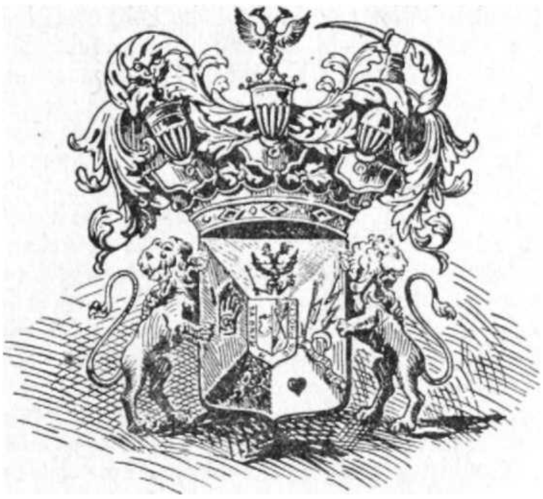

Suvorovi vapp

nud uue soovimatu sõjani viia. Suvorov seisis oma ülesande kõrgusel. Lühima ajaga töötas ta välja Krimmi kaitsmise plaani. Järele uurinud rannikuala, valis ta isiklikult kohad patareide ja kindlustuste jaoks, juhatades kätte ka viimaste tüübid, mõnikord joonistades isiklikult plaanid ja profiilid.

Kogu Krimmi kaitsesüsteem oli projekteeritud koosnevaks 29 kindlustusest; siia hulka arvati nii reorganiseeritud punktid, kus varemalt olid kindlustused kui ka Suvorovi käsul püstitatud uued kindlustused (Kaškoi, Argini, Bulzõki, Alusta, Suma, Inkermani, Bahtšisarai, Jadrinski, Kozlovi jt. juures).

Peale selle kindlustuste liini tõrftbas Suvorov piki rannikut vaatluspostide aheliku ja märkis ära seisukohad vähestele laevadele, mis olid tema käsutuses. Kui türklased joogivee puuduse ettekäändel tahtsid maale tulla, siis keelduti viisakalt, ent kindlalt seda neile lubamast. Postide ülemad viitasid käsi laotades olematule karanteenile, mittekahemõtteliselt pannes sealjuures käed mõõgapidemele. Saades aru, et ilma lahinguta dessanti maale saata ei õnnestu, lahkus Türgi laevastik Konstantinoopolisse. Rannikule püstitatud kindlustuste süsteem tõi kasu veel teises suhtes: just see kindlustuste süsteem ajas suurel määral nurja Krimmis valmiva ülestõusu. «Siinse maa kindlustustega sissepiiramine takistas mässu,» teatas Suvorov Rumjantsevile.

Varsti selle järel anti Suvorovile teine, mitte vähem «delikaatne» ülesanne. Vene valitsus otsustas Krimmist kõik ristiusku elanikud Aasovi äärde ümber asustada. Selle tagajärjel jäi khaan Sagin-Girei ilma maksumaksjate rõhuvast enamikust ja sattus finantssõltumusse Venemaast. Selle ülesande täitmisel tuli Suvorovil arvestada khaani teravat opositsiooni, väljasaadetavate kaebusi ja proteste ning lõpuks veel vaenulikku suhtumist Rumjantsevi poolt, kes ei pooldanud seda operatsiooni. Olukorrast, milles «toimus ümberasustamine, annab tunnistust näiteks see fakt, et «kahele khaani ministrile, kes seda kõige enam takistasid, pandi kohe maja ette tugev vahtkond ühe suurtükiga nii kauaks kuni nad rahunesid»[1] Ümberasustamisoperatsioon teostati kiiresti ja edukalt.

Ustavaks jäädes oma põhimõttele hoolitseda rahulike elanike eest, .ilmutas Suvorov ka sel korral alatist hoolitsust kohaliku rahva eest. Käskkirjas Krimmi ja Kubani korpuse vägedele leiame järgnevad, selle aja kohta haruldased sõnad: «Peatuskohtades ja rännakul ei tohi sallida marodööre; neid tuleb halastamatult, otsekohe koha peal karistada. Hoopiski mitte lõhkuda maju, tarasid ja aedu . . . Kus tuleb loomatoitu hankida, seal teha seda . . . äärmiselt korrektselt. . . Vastast tuleb lüüa inimarmastusega mitte vähemal määral kui relvaga.»[1]

Pidades silmas Türgi laevastikku, asustades ümber õigeusulisi kaupmehi, kindlustades stepi piiri, ei jätnud Suvorov kunagi kahe silma vahele sõjavägede lahingulise ettevalmistuse küsimusi. 1778. aasta mais tegi ta käskkirjaga Krimmi ja Kubani korpusele teatavaks üksikasjalise juhendi jalaväe, ratsaväe ja kasakate teenistuskorra kohta. See juhend sisaldab üksikasjalikke näpunäiteid operatsioonide läbiviimiseks rasketes maastikutingimustes ja olukordades.

Niiviisi töötas Suvorov pingsalt kui mitte just lahinguväljal, siis igatahes sellele väga lähedasel sõjalis-administratiivsel alal. Kuid ta vaimne seisukord oli väga raske. Rumjantsev oli helde jagama teravaid noomitusi. Suvorovi tundelisus ja enesearmastus ei lubanud tal neid külmavereliselt vastu võtta. Suvorovil, kes sel ajal allus Rumjantsevile, ei olnud õigust vahetult ühendust pidada Potjomkiniga, kuid leides temas tuge, pöördus tihti tema poole. Suvorovi seisukord oli seda raskem, et Potjomkini ja Rumjantsevi vahel puhkes äge vaen.

---

[1] ф. ahib кг, жизнь II военные деяния . . Суворова-Рымникского, ч. I, Спб., 1799, стр. 175.

Olles sunnitud Potjomkini antud ülesandeid täitma ja viibides samal ajal Rumjantsevi alluvuses, oli Suvorov nagu vasara ja alasi vahel.

Suvorov närvitses, saades — tavaliselt liialdatud — teateid selle kohta, et Rumjantsev ei ole temaga rahul. «Ma kardan alati feldmarssalit,» kirjutas ta. «Ta kirjutab mulle nagu ülalt pilvedest. Kui ta ometi kord, jättes mürgisuse, rahulikult vaataks parem lõpuni või kannatlikult ootaks seda ära . . . Tema õpetused on tavaliselt sõim, mõnikord läbi lillede.»

Vahetevahel hakkas Suvorov Potjomkini ees oma süütust tõestama neis kuritegudes, milles temani jõudnud kuulduste järgi Rumjantsev teda süüdistas.

«Räägitakse, nagu oleksin ütelnud, et ma lähen vallutama Krimmi, — ei, ma kiitlen ainult sellega, et olen 40 aastat laitmatult teeninud. Räägitakse, et olen khaanilt nõudnud, häbi ütelda, kaunitare. Kuid mina ei tunnista .peale abielu midagi muud. Räägitakse, et mina nõudnud kiireid ratsahobuseid — mina aga sõidan küüthobustega; ma nõudvat «india brokaati», aga mina ei teadnudki, kas seda Krimmis leidub.»

Pole kahtlust, et Suvorov liialdas Rumjantsevi intriigidega. Kuid pole kahtlust ka selles, et temasse suhtumine ei olnud heatahtlik, ja ta reageeris sellele seda valusamini, et ta oli juba aastates inimene ja tal oli tee-nistuskirjas mõnigi kuulus operatsioon. Lisaks jäi ta veel raskelt põdema. «Ei suuda teile kirjeldada kõiki oma tervisliku nõrkuse hoogusid,» kirjutas ta Potjomkinile. «Kui mul õhku vahetate, näete minust veel kasu . . . Leidke mulle võimalust tervist kosutada . . . elu katkeb — ta on ainuke. Ma suudaksin, kui elu antakse, veel teenistuses mõndagi korda saata.»

Potjomkin ei vastanud neile kirjadele nii ega teisiti.

1 «Генералиссимус Суворов». Сборник документов и материалов, 1947, стр. 95.

Vähehaaval lahenes olukord Krimmis. Türgimaa tunnistas Sagin-Girei Krimmi khaaniks ja suurem osa Vene vägedest viidi Krimmist välja. Suvorov kutsuti Peterburisse. Varjatud lootustega kihutas ta pealinna. Võib-olla on «emake» ta ustavat teenistust hinnanud? Keisrinna võttis ta tõepoolest väga lahkelt vastu: nähtavasti andis ennast tunda Krimmi ürituse edukas lõpuleviimine. Olles Suvorovi vigases vene keeles komplimentidega üle külvanud, komandeeris ta tema Astrahani «salajase ja tähtsa ülesande» täitmiseks.

Noorusliku entusiasmiga kihutas Suvorov «värskele tööle», kuid peagi tuli tal pettuda. Kasutades sõda Inglismaa ja Prantsusmaa vahel, tahtis Vene valitsus osa merekaubandust Indiaga ära tõmmata maismaa suunas, läbi Pärsia. Ühenduses sellega, tehti Suvorovile ülesandeks teed järele vaadata, võtta tarvidusele abinõud kaubakaravanide julgeoleku kindlustamiseks, kindlustada ühendusepidamist Rjaštšaga (Restiga) ja alustada ettevalmistusi kavatsetavaks sõjaretkeks Pärsiasse. Kuid õige pea selgus selle projekti avantüristlikkus ja ettevõte maeti maha.

Kaks pikka aastat veetis Suvorov Astrahanis, piineldes enneolematu jõudeoleku käes .. . Isegi elu Krimmis näis talle nüüd paradiisina. Tema teenistuslik seisund oli kõige ebamäärasem; vahel tundis ta end asumisele saadetuna. Pealegi torkasid teda valusasti pisitülid ja keelepeks, millest kubises Astrahan. Raudil kuberneri juures võeti asekuberner tušiga vastu, Suvorovi saabumist aga ei märgitud millegagi ära; keegi gümnaasiumi-direktor tõestas temale algebra abil mürgiselt, et iga lipnik on temast targem; kuberneri naine ei teinud vastuvisiiti tema naisele Varvara Iva-novnale jne. jne. Kogu see pisiasjade muda ärritas enesearmastajat väe-juhti. Iga nööpnõelapiste haavas teda.

«Astrahan ei ole Moskvaks ega Peterburiks ümber nimetatud. Ja ma oleksin seal olnud suure keisrinna vääritu ori, kui oleksin talunud halvus-tusi,» kirjutab ta 9. novembril 1781. aastal.

Samas kirjas teatab Suvorov irooniliselt, et kohalik kuberner kardab, kas tema, Suvorov, ei alandavat end «seltskondlike kommete puudumisega». «Te tunnete mind — kas ma alandan ennast? Pigem pea otsast, kui osakestki minu aust kaotada: viissada korda surmasuus olles olen õppinud surma mitte kartma. Minu ustavus ja agarus tema majesteedi teenistuses on rajatud minu aule.»

Ent väejuhi sirgjooneline ja äge iseloom asetas ta ebasoodsatesse tingimustesse, kui tuli võidelda tema vaenlaste salakavala paindlikkusega. Kirjas 15. novernbrist 1781. aastal hüüab ta: «Kergem on mul kõik kalad Kaspia merest välja püüda, kui seda (laimujutte tema kohta — K. O.) kummutada.»

Lisaks arenesid tal veel perekonnas suured pahandused: algasid lahkhelid naisega.

Naised ei etendanud kunagi suurt osa Suvorovi elus. «Mul ei jätkunud aega naistega tegelemiseks,» kirjutas ta.[1] Kõige tõenäolisem on, et ta kartis, et nad rikuvad ära. tema elu sirgjoonelisuse, tema sihiteadliku teenistuse sõjaväes. Abielusuhted tundusid temale ahelatena, mis kitsendasid sõltumatust. Kord, avaldades kahtlust Poola kindrali Grabowski võimetes kiireks tegevuseks, ta kirjutas: «Grabowski magab naise kaisus.» Kuid samal ajal pidas ta iga inimese kohuseks abielluda ja omada lapsi: «Mind sünnitas isa ja minagi pean sünnitama, et tänu avaldada isale minu sünnitamise eest . . .», «Jumalale ei ole meelepärane, kui inimesed ei paljune ... »

Sääraste usulis-kõlbeliste kaalutlustega suhtus ta oma naisevõtusse. Ta isa Vassili Ivanovitš valis tema jaoks Varvara Ivanovna Prozorovskaja. Viimane oli naine, kes kõige vähem sobis niisuguste vaadetega.

Varvara Ivanovna oli siis 23-aastane. «Ta oli vene tüüpi iludus: täidlane, sihvakas, punapalgeline; kuid piiratud mõistuse ja vanaaegse kasvatusviisiga, mis ei tunnistanud tütarlaste jaoks muid teadmisi kui ainult lugemise ja kirjutamise oskust.»[1] Muide, sellegi lihtsa oskuse omandas Varvara Ivanovna hädavaevalt, nagu seda võib järeldada tema kirjast oma onule, vürst Golitsõnile (õigekiri on säilitatud):

«Ka Mina, armulinne Isand onuke, toon omma keike allantlikuma luggupidamisse ja seejuures on mul au rekaman deerida teile armulinne onu alek sander vassiljevitši ja samuti ka ennast, ja nii jään, armulinne isand onuke aiand lik ja us tav teenistusvalmis õetütar var vara Suvo-rava.»

Isegi XVIII sajandi vene kõrgema seltskonna nõrga hariduse foonil paistab see kiri silma puuduliku kirjaoskusega.

Suvorov abiellus tavalise tormakusega, mis iseloomustab kõiki tema tegusid. 18. detsembril 1773. aastal käidi kosjas, 22. detsembril toimusid kihlused ja 16. jaanuaril 1774. aastal — pulmad. Nooriku isa oli jõudnud selleks ajaks vaesuda jä andis tütrele kaasavaraks kõigest 5000 rubla. Suvorovile imponeeris Prozorovskite nimekas sugukond ja mõrsja ilus välimus, pealegi ei tahtnud ta hakata vastu isa tahtmisele, kes unistas sugulaseks saamisest vana sugukonnaga. Ja lõpuks ei olnud aegagi, et mõrsjat kaua valida.

Abikaasadel ei olnud midagi ühist. Mees ei olnud ilus, naine oli kaunitar; mees oli põhjaliku haridusega, raudse tahtejõuga, suurejooneliste kavatsustega inimene, naine aga tühine aristokraat, kes igal pool nägi ainult asjade välist, näitamiseks mõeldud külge ja ei suutnud oma meest mõista ega hinnata. Väejuhi eluviis ei vastanud samuti tema noore naise arusaamadele. Naisele ei meeldinud mehe kokkuhoidlikkus, tagasihoidlikkus ja loobumine igasugusest toredusest.

Esimesed abieluaastad möödusid igatahes ilma tõsisemate lahkhelideta (sel ajal sünnitas Varvara Ivanovna tütre Natalja). Hiljem aga läks vahekord halvaks. Neile konfliktidele, mis tulenesid nende vastandlikest maitsetest ja iseloomudest, lisandus uus tõsine tegur: Varvara Ivanovna murdis abielutruudust. Katariina ajastut iseloomustas ebatavaline kommete lõtvus,

---

[1] А. Петрушевский, Генералиссимус князь Суворов, Сиб., 1884, т. I, стр. 139.

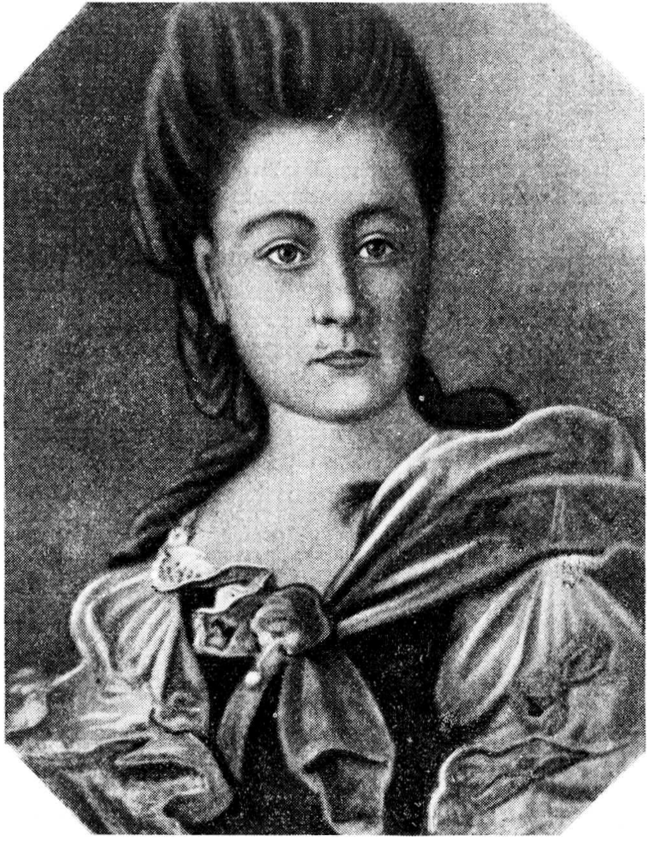

mis valitses ühiskonna nn. «kõrgemates ringkondades». Varvara Ivanovna käitus niisama, nagu seda tegi peaaegu iga igavusttundev noor naine tema ringkonnast.

Kuid selle ranguse ja puhtuse juures, mis iseloomustab Suvorovi vaateid abielule, pidi ta naise käitumine paratamatult esile kutsuma suure draama.

1779. aasta septembris esitas Suvorov Slaavi vaimulikule konsistooriumile palve abielu lahutamiseks, kuid mõne kuu pärast võttis ta selle palve tagasi, nõustudes nähtavasti naisega ära leppima. Veel enam, aprillis 1780. aastal toimus kirikus avalik leppimine. See Aleksander Vassiljevitši initsiatiivil organiseeritud tseremoonia pigem ärritas kui liigutas ta naist.

Siiski mitme järgneva aasta jooksul ei tulnud abielurahva perekonnaelus ette suuri kokkupõrkeid. Ent 1784. aastal teostus lõplik lahkuminek.

Varvara Ivanovnal oli tekkinud uus romaan. See täitis Suvorovi kannatusekarika ääreni. Ta pöördus otse Sinodi poole, paludes abielulahutust, ja kuigi Sinod formaalsetel kaalutlustel ei andnud käiku abielulahutusprotsessile, siiski katkestas Suvorov otsustavalt igasugused sidemed Varvara Ivanovnaga. Pahameel endise naise vastu oli niivõrd suur, et kui temani jõudsid kuuldused «naise tagasipöördumisest mehe juurde», saatis ta oma mõisavalitseja Matveitši (Stepan Matveitš Kuznetsovi) jalamaid Moskva ülempiiskopi juurde. «Ütle, et kolmandat abielu ei saa enam olla ja et ma käskisin sul ütelda seda puhtast südamest. Kui ta ütleks: «Seda enam ei juhtu.» Siis sina: «Kes piimaga oma suud on põletanud, see puhub ka vee peale.» Tema: «Võivad lahus elada ühes majas.» Sina: «Naise õel iseloom on kõigile tuttav, mees aga ei ole õukondlane.»

Naisega lahku minnes soovis Suvorov saadud kaasavara tagasi anda. Prozorovski keeldus, kuid Suvorov käis tungivalt peale ja saavutas, mida tahtis.

Abielukogemused läksid Suvorovile kalliks maksma, ja teist korda abielluda ta enam kunagi ei kavatsenud.

Astrahanis veedetud aastad olid Suvorovil täis teravaid kokkupõrkeid Varvara Ivanovnaga. Huvialase tegevuse puudumine, provintsi-ametnike kelmused, perekonnatülid — kõik see tüütas väejuhi lõplikult ära.

---

i С. Шубинский, Жена Суворова. «Исторический вестник>, 1897, .апрель, стр. 69.

Ta pommitab Potjomkinit kirjadega, paludes end kusagile ümber paigutada. Terves palvekirjade-valingus esitab ta mitu varianti oma uue määramise kohta.

Toome katkendi ühest kirjast Potjomkinile: «Tuletage meelde, vürstlik hiilgus! Et ma elan siin 2 aastat ilma väeosata, juhatades 2 polku, elan teotatuna, ei ole kuhu minna. Uhkusest aetuna tahaksin sõita oma kõige lähematesse küladesse Pensa kubermangus. Veel parem kui suvatseksite osutada mulle armu ja lubaksite siirduda Kizljari, kus mul minu seisundis võib-olla oleks siinsest rahulikum.» Viimaks, 1781. aasta detsembris lõppesid ta palved «edukalt»: ta viidi üle Kaasanisse — ainus koht, kuhu ta palus end mitte määrata.

Kuid Kaasan oli Astrahanist igatahes parem. Aega viitmata sõitis ta välja, aga ei jõudnud veel sinna, kui saabus uus korraldus: ta viidi uuesti Kubanimaale.

*

Krimmi liitmine Venemaaga esitas Katariina valitsusele rea uusi ülesandeid. Otsustati lõplikult liita Venemaa külge kõik Musta mere põhjarannikul asuvad maa-alad ja esijoones stepid, kus rändlesid nogai-laste[2] suguharud. Selleks kutsutigi kohale Suvorov, kelle käsutusse anti 12 pataljonist ja 20 eskadronist koosnev Kubani korpus 16 suurtükiga. Peale selle oli käepärast 20 Doni polku. Kuna nogailased peaaegu ei tundnud tulirelvi, siis ei olnud nende alistamine raske ülesanne ning selleks ei olnud tarvis Suvorovit kohale kutsuda. Kuid Potjomkin kartis Türgimaa vahelesegamist ja tahtis asja kiiresti lõpule viia. Ta nõudis tungivalt energilist lööki, mis oleks teinud lõpu türklaste ja fanaatiliste murzade poolt õhutatud rahutustele nogai rahva hulgas.

1 Varvara Ivanovna elas mehest kuus aastat kauem: ta suri 1806. aastal.

- Nogailased ehk nogaid — türgi suguharu.

Sõjalisest küljest ei tekitanud operatsioon raskusi: oli päevselge, et halvasti relvastatud rändsuguharud ei suuda regulaarväeosadele vastu panna. Raskused peitusid teisal: tarvis oli mägedesse suunduvaid nogai-lasi tabada enne, kui nad jõuavad metsadeni. Et mitte minema hirmutada pikkamisi edasiliikuvaid rändlejaid, selleks tuli hoida kõige rangemat saladust.

Levitati kuuldusi, et Suvorov on Venemaale sõitnud ja et on otsustatud Kubani-tagused nogailased rahule jätta. Vahepeal aga asus väesalk Suvorovi juhatusel 19. septembril 1783. aastal teele. Väeosa liikus varjatult, enamasti öösiti. Teisel pool jõge ratsutasid nogailased-valvurid. Et neile enesest mitte märku anda, peeti rännakul ranget vaikust. Polnud kuulda sõjaväelisi signaale, käsklused anti poolsosinal. Kõrvalt vaatlejaile võis see tontide liikumisena näida. Mindi teedeta maastikul, tihti hea õnne peale. Tuli läbida rohkearvulisi nõgusid ja orgusid, mis suurendas vägede väsimust. Sellest hoolimata oli rännaku kiirus imekspandav.

Ööl vastu 1. oktoobrit nähti nogailaste laagripaiku, mis asetsesid Kubani jõe teisel kaldal. Tarvis oli märkamatult toimetada üle jõe 16 jalaväeroodu, 16 tragunieskadroni ja 16 kasakapolku. Suvorovi iseloomustuse järgi oli see jõe ületamine «üliraske, kuna jõgi oli enam kui 75 sülda lai, tuli peaaegu ujuda, vastaskallas oli väga järsk, kõrge — nii kõva, et kaeveriistaga kiire liikumise juures vähe sai abistada».

Pilkases pimeduses jõudsid väed käratult teisele kaldale. Jalavägi võttis end alasti, mehed läbisid Kubani, hoides pea kohal püsse ja padrunitaskuid; jalaväelaste rõivad viis üle jõe ratsavägi.

Eemaldudes jõest 12 versta, kohati esimesi nogailaste laagreid Kermentšiki-nimelises maakohas. Pärast lühikest ägedat kokkupõrget algas mahanottimine. Päeva jooksul tapeti palju nogailasi, kuna 1000 neist võeti vangi. Ülejäänud valgusid metsi mööda laiali. Venelased kaotasid 50 meest.

Pärast seda lahingut hakkasid teised nogai suguharud saatma delegaate alistumisavaldustega. Tšerkesside arvukad suguharud vähendasid samuti oma kallaletunge.

Krimmi poolsaar läks lõplikult Venemaale, keisrinna «kõrge käe» alla. Ei või ütelda, et see käsi oleks olnud kerge, kuid võrreldes sultani omaga tundus ta siiski pehmem olevat.

Mis puutub Suvorovisse, siis tehti temale 1784. aasta aprillis ettepanek anda väejuhatus käest ära ja sõita Moskvasse, kuna Türgimaa tunnistas pühalikult Krimmi ja Kubanimaa Venemaa valdusteks. Kaks järgnevat aasfat veetis ta «tegevuseta», nagu ta nimetas rahulikke õppusi tema käsutusse antud Vladimiri diviisiga.

7. Suvorov ja tema talupojad,-pärisorjad

Kogu Suvorovi elu kandis laagrielu iseloomu. Kõnelemata sõja ajast, ei jäänud ta isegi rahu ajal kusagile kauaks istuma, ei sukeldunud majandusse, ei ehitanud kindlat kodukollet.

Loomulik, et niisuguses olukorras ei saanud ta palju tähelepanu pühendada oma mõisade valitsemisele. See ei sobinud ka tema iseloomuga. Siiski tundis Suvorov elavat huvi põllumajanduse vastu. Ja hoolimata sellest, et ta pühendas sellele vähe aega, näitas ta end haritud peremehena ja humaanse mõisnikuna.

Liialdamata võib ütelda, et nii ühes kui teises suhtes oli Suvorov eesrindlik inimene, kes oma kaasaegsete rõhuva enamiku vaadetest oli kaugele ette jõudnud.

Pärast isa surma sai Aleksander Vassiljevitš endale mõisad, milledes elas 1900 pärisorja. Järgnevail aastail omandas ta veel mõned mõisad. Aastal 1785 valdas Suvorov pärusmaid:

Moskva kubermangus — Roždestveno suurküla ja Dolganihha väikeküla	122 hinge
Vladimiri kubermangus — Undoli suurküla ühes väikeküladega	300 hinge
Suzdali ringkonnas — Kistoši küla	420 hinge
Šuja ja Kovrovi ringkonnas — Djakovo küla ja Trutnevo küla	49 hinge
Kostroma asehaldurkonnas — Sarajevo küla	191 hinge
Pensa asehaldurkonnas — Nikolskoje küla jt	562 hinge
Novgorodi asehaldurkonnas — Kontšanskoje küla	482 hinge
Novgorodi asehaldurkonnas — Krivinka pärusmaa	500 hinge
	2 626 hinge

Pärastpoole annetati Suvorovile veel laialdane Kobrino.

Kõik see oli muidugi tühine võrreldes põlisaadli suurmõisadega, kuid siiski oli see juba küllaltki suur majapidamine.

Suvorov ei sarnanenud nende mõisnikega, kes, andes valitsemisohjad mõisavalitsejaile, tundsid huvi ainult obroki saamise vastu, täiesti puutumata jättes siseelu mõisades. Tema, vastupidi, tungis selle elu pisimatesse üksikasjadesse. Seoses sellega nõudis ta, et temale saadetaks süstemaatiliselt informatsiooni kõigest, mis toimub tema pärusmaades.

Külastanud 1785. aastal oma Novgorodi pärusmaid, kirjutas ta sealseile külavanemaile, et hoolimata tema käsust saata iga kuu aruanded ei ole ta juba nelja kuu jooksul midagi saanud. «Teie ise armastate ju õiglust, aga seda oma isanda käsku ei täida,» noomis ta külavanemaid

ja, võttes karmima tooni, jätkas: «Teie olete range käskluse alt eemale jäänud ja sattunud nõrga käskluse alla. Kaua mõtlemata panen ma taas kehtima range käskluse.»

Teades, kuidas mõisavalitsejad tarvitavad kurjasti oma võimu, ei pooldanud Suvorov naturaalrenti, mille võtmisel mõisavalitsejal oli avar võimalus talupoegi petta ja neile ülekohut teha, ja ta asendas kogu obroki raharendiga. Obrok ei olnud koormav: talupojad maksid 3—4 rubla aastas (hingelt) ja selle eest kasutasid kõiki kõlvikuid, jõgesid ja niitusid.'

Suvorovi mõisade hulgast mainitakse kirjanduses kõige sagedamini Kontšanskoje küla, sest siin viibis väejuht kaks aastat maapaos ja siin, nagu arvati, veetis ta oma lapsepõlve.

Eespool oli juba näidatud, et viimane oletus ei ole õige. Kirjas oma mõisavalitsejale Matveitšile 30. juulist 1784. aastal tähendab Suvorov: «Oma Novgorodi külades ei ole ma kunagi viibinud.»

Kontšanskojesse saabus Suvorov esmakordselt detsembris '784. aastal. Sealt oma sugulasele Ivan Petrovitš Suvorovile saadetud kiri peegeldab selgesti inimese muljet, kellele kõik on siin uudne. «Ivan! Ma jõudsin siia jõululaupäeval. . . Siin on rohkesti. . . ulukeid ja eriti suvel peaks siin olema võrratult lõbusam kui kõigis teistes minu külades. Ainult valitsuse (s. o. mõisavalitsejate — K. O.) armust on maja pehkinud . . . ja aed laastatud.»

Sel korral veetis Suvorov Kontšanskojes poolteist kuud. Selle aja jooksul külastas ta kõiki oma Novgorodi külakesi (arvult 18), pannes värisema külavanemad. Medvedkova külas kohtas ta tarka ja korralikku talupoega Miron Antonovit, kes hästi korraldas piiriasju. Selle talupoja määras Suvorov üheks oma abiliseks Novgorodi mõisade valitsemise alal.

Ta kohtus ka naabritega: A. M. Balkiga, kelle küla Voloki asus 25 versta kaugusel Kontšanskojest, mõisnike Lupandini, Rumjantsevi ja teistega.

1786. aasta kevadel sõitis Suvorov teistkordselt Kontšanskojesse. Sel korral vähendas ta muuseas teenijate arvu härrastemajas: jättes ainult kaks meest mõisakantselei töödeks ja maja järele valvajaks, paigutas ta ülejäänud '2 inimest põllutöödele.

A. V. Suvorovi vaated põllumajandusele, eriti just talurahva majapidamisele, kajastusid tema koostatud märgukirjas «Talurahva majapidamise languse põhjused».

Selles huvitavas dokumendis öeldakse:

«Laiskus sünnib küllusest. . . Harjumuseks on saanud mõnda põldu ilma väetamata künda, mille tagajärjel kurnatakse maa ära ja aastaaastalt annab ta halvemat saaki. Sellest harjumusest oleneb hooletus karja suurendamise suhtes, viimase vähesuse tõttu saadakse vähe sõnnikut, nii et ka teised põllud saavad vähem sõnnikut ja sellest ongi peamiselt tingitud vähene viljasaak.

. . . Ma hakkan kõige rangemalt nõudma sarvloomade suuremal arvul kasvatamist ja hakkan ses suhtes hooletuid, esijoones külavanemat, seejärel kõiki teisi karistama.

. . . Talupojal Mihhail Ivanovil on üks lehm! Tarvis oleks külavanemat ja tervet külakogukonda selle eest trahvida, et nad lasksid Mihhail Ivanovil ühe lehmani alla käia . . . Osta Ivanovile teine lehm minu rendirahadega. Seda ma teen mitte hellitamiseks ja teatan, et edaspidi ärgu seda keegi lootku.

. .. Tuleb vahet teha rikaste ja korralike talupoegade ning kehviktalu-poegade vahel; esimesed aidaku vaeseid maksude maksmisel ja töödes. Eriti tuleb austada sääraseid kehvikuid, kel on palju alaealisi lapsi.»

Mõisnik, kes nõuab, et jõukad talumehed aitaksid vaeseid «maksumaksmisel ja töödes», kes omal kulul tugevdab kehviku majapidamist, — see on erakordne nähtus XVIII sajandi

---

' Et selle obroki reaalväärtusest anda õige ettekujutuse, selleks toome 1786. aastal Novgorodi kubermangus kehtinud hinnad: 1 setvert rukkijahu maksis 3 rubla, 1 setvert kaeru — 2 rubla, 1 puud valget jahu — 70 kopikat, 1 nael teed — 4 rubla, 1 pang lihtviina — 3 rubla, 1 arssin lõuendit — 5,5 kopikat. Naistöölise aastapalk oli tavaliselt 5 rubla.

2 Н. Рыбкин, Генералиссимус Суворов. Жизнь его в своих вотчинах и хозяйственная деятельность. М., 1874, стр. 85.

Venemaal. Kuid Suvorovi humaansus ei tekitanud temas kahtlust selles, et pärisorjuse põhimõte ise on õige.

Suvorovi mõistlikke kaalutlusi maaväetamisest ja sarvloomade kasvatamisest võib täiendada veel selle viitega, et Suvorov omistas suurt tähtsust metsaistutamisele. Oma maa-alal kasvavat metsa hoidis ta üliväga. Kui talupoeg tahtis hooneid ehitada, siis peaaegu kunagi ei andnud Suvorov temale ehitusmaterjali oma metsast, vaid andis selleks otstarbeks raha, soovitades metsamaterjali mujalt osta.

Erakordsel juhtumil lubas ta puid raiuda oma metsas, sealjuures ikkagi jälle kehvikute vajadusi kõigepealt silmas pidades. Eespoolmainitud Balkile, kes valitses mitut tema pärusmaad, kirjutas Suvorov: «Tänavu käskige oksi raiuda' ja uudismaaga metsas rahuldada eelkõige kehvikuid, siis juba jõukamaid . . . Juhul, kui jõukad talupojad liiga teevad kehvikuile, siis minu juuresolekul järgneb karm karistus säärase ebaviisakuse pärast ja selle eest, et minule ei teatatud jõukatest talupoegadest.»

Suvorovi kirjad ja korraldused kubisevad säärase hädasolijate talu-poegade-pärisorjade eest hoolitsemise avaldustest.

«Ikalduse puhul tuleb tervel kogukonnal talupoega abistada laenuga (s. o. ilma kasuta laenajale — K. O.), kusjuures maksud jaotada teiste perekondade vahel, südametunnistuse järgi, preestri juuresolekul ja kiiresti.»

Abistades kehvikuid nõudis Suvorov, et nad kosudes tasuksid kogu summa, ent «ilma lisakohustusteta ja protsentideta».

Sellega mitte piirdudes, et osutada individuaalset abi talupoegadele, tegutses Suvorov tihtilugu ka suuremas maastaabis. Nii ostis ta 1785. aastal mitu naabermõisat ainult selleks, et kaotada üleribasus. Vaba raha tal sel ajal ei olnud, kuid järele andes talupoegade tungivatele palvetele, sooritas ta selle ostu, laenates spetsiaalselt selle jaoks raha.

Veel enam: 1784. aastal mõisteti Suvorovilt välja mõisnik Tolbuhhini kasuks 3000 rubla sellepärast, et tema talupojad olid võõra maa enda kätte haaranud. Selle summa tasumiseks tuli Suvorovil raha laenata. «Kõige raskemad on mulle need 3000 rubla Tolbuhhinile,» kirjutas ta mõisavalitsejale Matveitšile.

Samal aastal loobus Suvorov kasutoovast ettevõttest, sest ta kartis, et see toob kahju tema talupoegadele. Keegi tema mõisavalitsejaist, kes hästi tundis hobusekasvatust, tegi ettepaneku organiseerida hobusekasvatus ühes Suvorovi mõisas, kus oli rohkesti heina. Üritus tõotas suurt sissetulekut, kuid Suvorov siiski loobus sellest, kuna ei soovinud koormata talupoegi uute kohustustega, mis olid ühenduses hobusekasvatuse korraldamisega (heinavedu jm.). «Oma pärusmaadest ei ole ma rublatki raha, ei kitse, veel vähem märahobust teeninud,» kirjutas ta, «nii ka siis hobusekasvatuseks pole mul mahti ja parem jään oma lihtsate, vähe tulu toovate obrokite juurde» (kiri 12. oktoobrist 1784. aastal).

Suvorov hoolitses väga sündimuse suurenemise eest. «Jumalale ei ole meelepärane, kui inimesed ei paljune,» kirjutas ta. Igati ergutas ta abiellumisi ja andis igale naisevõtjale 10 rubla.

Ka üksikute talupoegade hädasid võttis ta südamesse. Kord juhtus, et külakogukonna. koosolek otsustas erakorraliselt anda soldatiks kodutu pobuli, motiveerides sellega, et tal majapidamist ei ole ja kellelgi tema pärast ei ole vaja muretseda. Suvorov ei nõustunud selle otsusega. Teda nähtavasti liigutas selle talupoja õnnetu saatus. Ta käskis talle naise võtta ja kogukonna poolt organiseerida temale majapidamine.

Teine kord, kui talle teatati, et talupoeg Medvedev, keda taheti nekrutiks anda, oli endal sõrme maha raiunud, pöördus ta, selle asemel et Medvedeviga pahandada, vihaselt külavanema poole: «Teie olete tema patuteos süüdi. Tulevikus ärge avaldage survet! Selle

S. o. metsa üles töötada.

eest saate ise ihunuhtlust. Näib, et ta on kuulnud, et minu poolt on ära keelatud oma nekrutite andmine natuuras, vaid kästud neid kogukonna poolt mujalt osta, et keegi ei kardaks nekrutite võtmist.»'

Suvorov ei hoolitsenud ainuüksi oma talupoegade materiaalse heaolu eest, vaid ka nende tervise eest. Nagu sõjaväeski, püüdis tä neile sisendada sanitaarreegleid; ta ravis neid peamiselt ravimtaimedest tinktuuridega ja koduste järeleproovitud vahenditega.

Erilist hoolt osutas Suvorov talurahva laste tervisele. «Talupoeg ei ole rikas raha, vaid laste poolest, lastelt aga saab ta rahagi,» kirjutas ta kord. Vastavalt säärastele vaadetele nõudis ta, et lapsi hoitaks, haigestumise puhul aga mõistlikult ravitaks. Undoli talupoegadele on adresseeritud järgmine läkitus:

«Talurahva ja eriti väikelaste tervise eest hoolitsemise kohta on minu käskkirjades näidatud selleks ettekirjutatud nõuanded ja rohud, samuti ka rõugeid põdejate kohta, et neid tuule kätte ja kirikusse armulauale ei viidaks. Tuule eest tuleb hoida soojusega, aga mitte tuulega. Nüüd aga minu suurimaks kurvastuseks kuulen, et Jakov Kalašnikovi perekonnas on tütarlaps surnud rõugetesse ja isa on oma velskrist allüürnikule ütelnud: «Olen rõõmus, et jumal ta ära koristas, muidu oleks ta meil kõigil käed sidunud!» Kurvastusega leian tarviliku olevat veel kord kinnitada, et talupojad igas asjas täpselt täidaksid minu endisi käskkirju.»

Edasi öeldakse, et selle korralduse rikkumist karistatakse tulevikus rahatrahviga ja kirikliku epitiimiaga.

Suvorov oli aegsasti varuks muretsev ja ettenägelik peremees, kes isiklikult tungis kõikidesse üksikasjadesse. «Roždestvenos ma arvan igal ajal pidada hanesid, üks või kaks paari, vaadates kuidas nad seal siginevad; parte üks paar isapardi juures või kaks kalkunit isakalkuni juures . . .» kirjutas ta Matveitšile. Samale mõisavalitsejale on adresseeritud järgmised read: «Head peremehed valmistavad paksu punast märtsi-kvassi, nii ei oleks paha valmistada seda varuks mõni vaadike Moskva keldri jaoks.» Tema kirjad kubisevad sellesarnastest näpunäidetest.

Ta elas tagasihoidlikult; peaaegu ainsaks tema nõrkuseks oli tee ja nuusktubakas. Tema nõudmisel ostetud tee ja nuusktubakas pidid olema kõrgemat sorti. 1784. aastal kirjutas ta Matveitšile: «Borštšoviga Moskvast saadetud tee on niivõrd halb, et mu kõht on sellest täiesti ära rikutud. Osta ja saada mulle kõige paremat teed, mis seal leida võib . . . Sinu poolt saadetud nuusktubakast valutab mul pea . . . asjatundjate kaudu osta tubakat. . . Sinu vein on samuti halb; kuid olgu juba nii.. .» Teiste sõnadega, las vein juba olla halb, kui aga tee ja tubakas oleksid head.

Erinevalt enamikust tolleaegsetest mõisnikest, kes isiklike vajaduste jaoks pidasid rohkearvulist teenijaskonda, rahuldus Suvorov väga väheste mõisateenijate teenustega. Enamjaolt teenindas teda Prohhor Dubassov. Mõnikord küll Proška kukkus napsitama ja siis saatis Suvorov ta enese juurest minema. Ent isegi ärasaadetud Proškat ei unustatud. 1784. aastal kirjutas Suvorov: «Minu sõbrale Proškale anda toop viina.»

Suvorovi majas elas mõisateenijate hulgas palju lauljaid ja muusika-mehi, kes olid põllutöödest vabastatud, et oma oskustes end täiendada.

---

1 Tsiteeritud katkendi seletuseks tuleb ütelda, et Suvorov, hinnates töökäsi, eelistas osta „hulkureid", keda suurel arvul liikus ringi teedel ja kes 150 rubla eest läksid nekrutiks. Selle aja kohta oli see suur summa. Naabermõisnikud leidsid sellise korralduse olevat kahjuliku järeleandmise, talupojad aga omalt poolt eelistasid anda mõne noormehe nekrutiks selle asemel, et terve kogukonnaga kulusid kanda. Seepärast võttis Suvorov poole nõuetavast summast enda kanda, teise poole aga sundis talupoegi omavahel kokku korjama.

Peale nende elas tema juures alati veel mitu soldatit-invaliidi või raugastunud talupoega. Kõik nad said pensioni. 1786. aastal andis Suvorov käsu: «Vanu soldateid-invaliide on praegu Kontšanskojes 6 meest. Minu poolt on neile palgaks 10 rubla aastas. Igal aastal lihtkalevist rõivad. Toit harilik, ilma toreduseta . . . Kui need vanakesed jõudeoleku tõttu soovivad põllul töötada, siis eraldada selleks maa, kuid mitte teisitiA kui ainult nende omal tahtel.»

Naljakas ja liigutav detail: Suvorov hoolitses isegi loomade eest, kes vanaduse tõttu ei suutnud enam töötada. «Nelja hobust tuleb toita kuni surmani nende teenistuse eest minu heaks,» käskis ta.

. . . Säärasena esineb meile Suvorov mõisnikuna. Suvorovi terviklik iseloom ilmneb ka siin: oma tegevusega just nagu illustreeris ta kunagi: väljendatud soovi: «Ei tule väga rippuda rikkuse küljes.»

8. Türgi sõda aastail 1787—1791

Võtnud Vladimiri diviisi juhatamise vastu, asus Suvorov elama oma mõisa, Undoli külla, mis asetseb Vladimiri lähedal, Siberi maantee ääres. Linasest riidest pihtkuues käis ta küla mööda ringi ja vestles talupoegadega. Ent külaidüll muutus Suvorovile peagi igavaks. Peremehe ja mõisniku kohustused, millega ta oma vaba aega püüdis täita, ei võinud teda muidugi rahuldada.

«Jõudeoleku veetlevus ei või mind kaua lohutada,» kirjutas ta Potjomkinile. Möödus veel mõni kuu ja ta saatis Potjomkinile uue kirja tungiva palvega — määrata ta uuele kohale. Kartes, et tema vaenlaste tagaseljajuttude pärast ta palve ei leia rahuldamist, hakkab ta juba aegsasti end õigustama ja annab endale sellise iseloomustuse:

«Olen teenistuses üle neljakümne aasta ja olen peaaegu kuuekümneaastane, kuid mul on üks soov — lõpetada teenistus relvaga käes. Minu kauaaegne teenistus alamates auastmetes kasvatas minus puhtaima südame juures rohmakust tegudes ja eemaldas seltskondlike väliste kommete tundmisest. Veetes oma elu lahinguväljadel on juba hilja mul harjuda mondäänsusega. Teadus sisendas mulle voorusi: ma valetan nagu Epameinondas[1], põgenen nagu Caesar, olen püsiv nagu Turenne[2], õiglane nagu Aristeides[3]. Tundmata lipitsemise ja meelituste kõverkäike, olen sageli omavanustele vastumeelt, kuid ilmaski ei ole ma oma sõna murdnud isegi mitte ühele oma vaenlastest . . . Päästke mind logelemisest — toreduses ei suuda ma elada.»

See kiri on Suvorovi suhtes väga iseloomustav. Ta oli täiesti siiras, kui seda kirjutas. Ta ei tunnustanud tõepoolest valet ega silmakirjalikkust ja oma iseloomu puudusi (sapisust, äkilisust) ei pidanud tähtsaks.

Ent seegi kiri ei saavutanud eesmärki. Alles 1786. aasta septembris järgnes Suvorovi määramine Jekaterinoslavi armeesse . Krementšugi vägede juhatajaks; ühteaegu ülendati Suvorov vanemuse järjekorras kindral en chef iks[4].

[1] Epameinondas — Kreeka väejuht, „põikrivi" rajaja, elas IV sajandil e. m. a.

[2] Turenne (1611—1675) — kuulus Prantsuse väejuht.

[3] Aristeides (540—467 e. m. a.) — Ateena poliitikamees. Teda nimetati Õiglaseks.

[4] Peeter I sõjaväemäärustiku järgi vastas see auaste ülemjuhatajale, Katariina II ajal see eelnes feldmarssalile.

Meeleldi sõitis Suvorov Potjomkini juurde. Ta austas teda rohkeni kui teisi riigitegelasi. Ta teadis, et kõrvuti kalduvusega end väliselt näidata, kõrvuti temale alluvate maade korrastustöödel kümnete tuhandete inimeste külmaverelise hävitamisega ilmutas Potjomkin ka tõsist hoolitsust soldatite eest. Selle haruldase omaduse tõttu andestas Suvorov paljugi keisrinna soosikule.

«Sõjaväe rõivastuse ilu seisneb esemete ühtivuses ja vastavuses nende tarvitamisele,» esitas Potjomkin oma mõtted truualamlikus aruandes 1785. aastal. «Rõivad peavad olema soldatile kehakatteks, aga mitte koormaks. Igasugune keigarlikkus tuleb kaotada, sest see on toretsemise vili, nõuab rohkesti aega, kulu ja teenijaid, mida soldatil ei saa olla.»

See oli suur novaatorlikkus võrreldes endiste mõistetega, mis peagi saatuslikul kombel Paul I poolt taastati.

«Lokkida ja puuderdada end,» jätkas sealsamas Potjomkin, «patse punuda — kas see on soldati töö? Neil toapoisse ei ole. Milleks on lokke vaja? Igaüks peab nõustuma, et kasulikum on pead pesta ja kammida, kui seda koormata puudri, rasva, jahu, juuksenõelte ja patsidega. Soldati rõivastumine peab olema selline, et kui oled tõusnud, siis oled ka valmis.»

Endiste sõjaväemundrite kohmaka toreduse asemel võttis Potjomkin tarvitusele uue, mugava vormirõivastuse. Keerukad soengud kaotati, ratsaväelased pidid lihtsalt vurrusid keerutama, jalaväelased keerasid vurrud ülespoole; põskhabe oli sõjaväes keelatud.

Reformid ei piirdunud rõivastuse küsimustega. Nad riivasid sõjaväe-korralduse aluseid. Repnini nimele saadetud (1788) ühes ema korralduses kirjutas Potjomkin:

«Kogemustest on teada, et polgukomandörid õpetavad väeosadele liikumisi, mis harva on tegelikus elus kõlvulised, ja ei hooli kõige tarvilikumaist. Seepärast kirjutan käesolevaga ette, et õpetataks järgmist:

1. Marssimine peab toimuma lihtsa ja vaba sammuga.
2. Nagu selgus sõjas türklastega, oli kõige kasulikum rivistumine karreena, siis tuleb õpetada, et seda võiks kujundada igast olukorrast.
3. Iseäranis tuleb püüda õpetada soldateile kiiret püssi laadimist ja täpset märkilaskmist.

Allohvitseridel ja kapralitel ei ole sugugi lubatav karistada peksuga, laisku aga sundida mitte enam kui kuue kepihoobiga.

Eeskujulikke soldateid tuleb esile tõsta, millest tuleneb kiiduväärne auahnus ja koos sellega ka vaprus.»

Teisiti kui enamik kindraleid vaatas Potjomkin ka soldateile. «Tunnistades peaasjaks teenistuse huvides meeste hoidmist ja neile võimalike soodustuste pakkumist,» kirjutas ta orderis' vürst Dolgorukovile, «eriti aga hoolitsemist haigete eest, käsin kõige rangemalt teie hiilgust kinnitada seda kõikides polkudes ja komandodes.»

Häda seisis selles, et Potjomkin temale omase muutlikkuse tõttu ei

---

1 Order — eeskiri, korraldus,

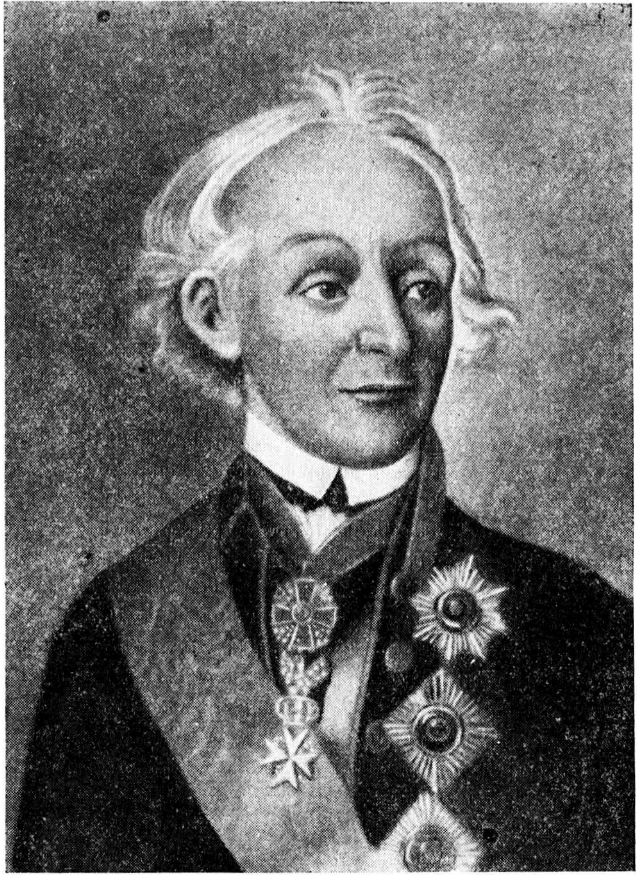

jälginud kuigi palju uute korralduste täitmist. Kuid fakt ise, et nii autoriteetne isik toetas neid, omas määratu suurt tähtsust ja rajas kindla aluse Suvorovi vastavatele reformidele.

1787. aasta algul sõitis Katariina hiilgava saatkonna saatel reisima. Kiievini liikus keisrinna koos saatjatega posthobustel — igas postijaamas ootas teda 560 puhanud hobust; edasi sõideti Dnepril 80 galeeril. Potjomkin ületas iseenda, püüdes üllatada hiilgusega ja veenda oma maa heaolus. Igal galeeril oli oma «muusikakoor». Kaldail tungles murruna pidulikult rõivastatud «rahvas»; maastiku elustamiseks olid kokku aetud karjad, keda öösel aeti salaja edasi korteeži liikumissuunas; silmapiiril süttisid hiigeltulevärgid — pürotehnika tõeline ime, niida kroonis kimp sajatuhandest raketist. Katariinaga kaasa sõitnud Austria keiser Joseph II nimetas seda teekonda «hallutsinatsiooniks».

Maikuus jõudis keisrinna Krementšugini ja siin tegi Potjomkin ettepaneku vaadata manöövreid. Suvorovil oli kõigest mõni kuu aega oma uue diviisi väljaõpetamiseks, kuid selle lühikese ajaga ta õpetas oma vägedele erakordset täpsust ja selgust ümberrivistumisel ning hoogsust manööverdamisel. Ülevaatus jättis kõikidesse hämmastamapaneva mulje. «Meie leidsime siin laagris 15 000 meest kõige suurepärasemat sõjaväge, millist üldse võib leida,» teatas Katariina Grimmile.

Helde käega autasusid jagades pöördus keisrinna ka Suvorovi poole küsimusega, millega teda autasustada. Suvorovile oli see kõik juba ammugi talumatu. Kogu see kisa-kära ei meeldinud temale. Ta ei näinud midagi iseäralikku tema poolt demonstreeritud tavalises riviõppuses; samal ajal ta nägi selgesti, et kõige enam saavad kasu edukalt läbiviidud manöövritest Potjomkin ise ja teda ümbritsev parasiitide parv. Neis tingimustes ei valmistanud talle rõõmu pakutud autasu ja Katariina küsimusele andis ta tema kohta niivõrd tüüpilise, otse aisoposliku vastuse:

«Anna neile, kes paluvad, on ju sul arvatavasti sääraseid nurujaid palju.» Ja lisas siis juurde: «Käse, emake, kinni maksta üür minu korteriperemehele: rahu ei anna.»

«Kas seda on siis palju?» küsis keisrinna imestusega.

«Palju, emake: kolm ja pool rubla,» vastas Suvorov tõsiselt.

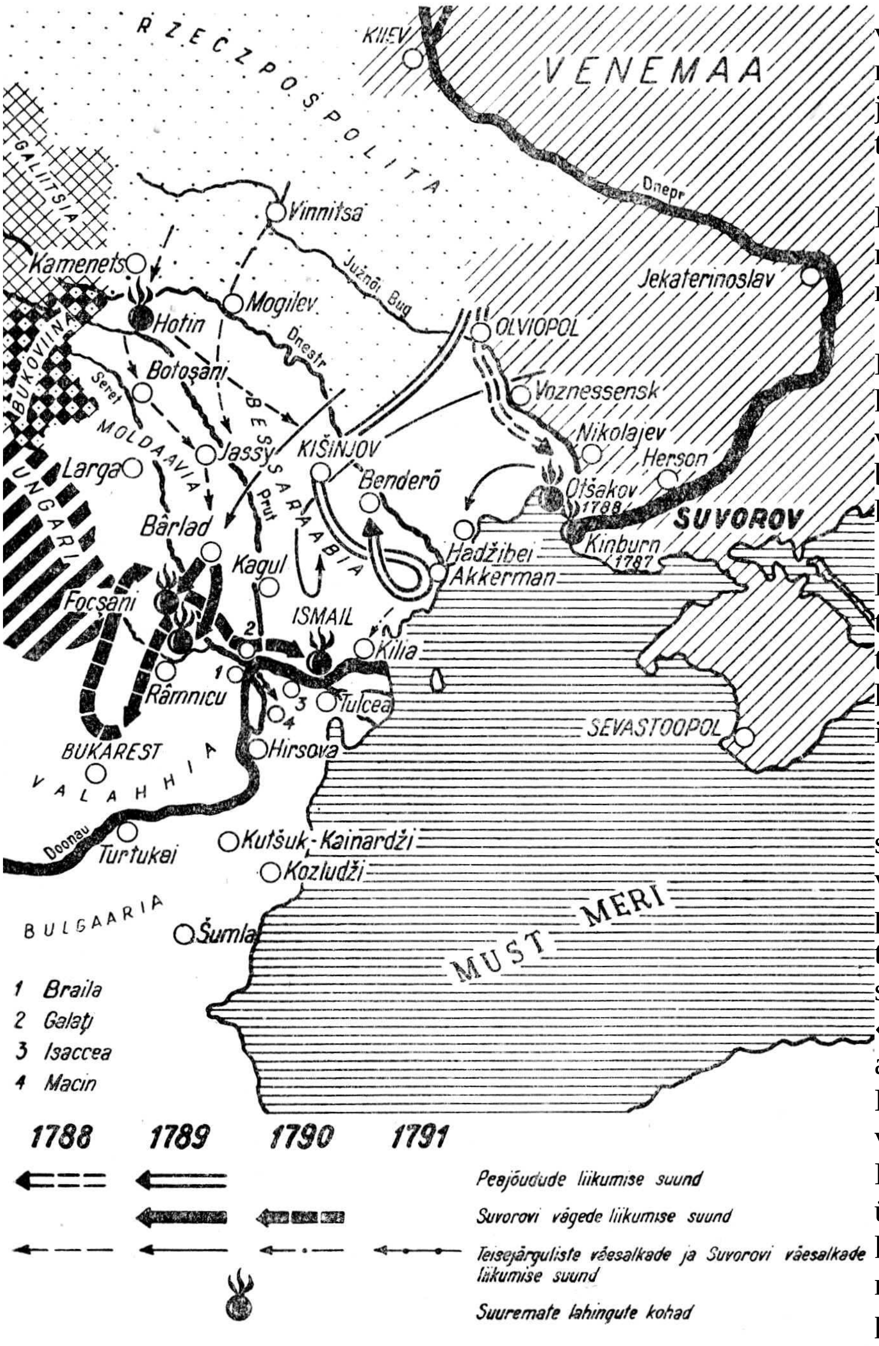
RZECZPOSPOLITA
KIIEV
VENEMAA
GALIITSIA
Dnepr
Vinnitsa
Kamenets
Južnõi Bug
Jekaterinoslav
Mogilev
Hotin
BUKOVIINA
OLVIOPOL
Dnestr
Seret
Botoşani
BESSARAABIA
Voznessensk
MOLDAAVIA
Jassy
KIŠINJOV
Nikolajev
Herson
Larga
UNGARI
Prut
Benderõ
Otšakov 1788
SUVOROV
Bârlad
Hadžibei
Kinburn 1787
Akkerman
Kagul
Focşani
ISMAIL
Kilia
Râmnicu
Tulcea
SEVASTOOPOL
Hirsova
BUKAREST
VALAHHIA
Doonau
Turtukai
Kutšuk-Kainardži
Kozludži
BULGAARIA
Šumla
MUST MERI
1 Braila
2 Galaţi
3 Isaccea
4 Macin
1788
1789
1790
1791
Peajõudude liikumise suund
Suvorovi vägede liikumise suund
Teisejärguliste väesalkade ja Suvorovi väesalkade liikumise suund
Suuremate lahingute kohad

Vene-Türgi sõda aastail 1787—1791

Selle vembu peale ei vastanud Katariina midagi, raha maksti ära ja Suvorov jutustas tähtsa näoga:

«Olen omadega läbi! Hea veel, et emake minu eest maksab, muidu oleks häda käes.»

Siiski, lahkumisel Novorossiast kinkis keisrinna kurjakeelsele väejuhile kallihinnalise, briljantidega kaunistatud tubakatoosi.

«Mina aga sain lõbureisi eest tubakatoosi seitsme tuhande rublaga,» kirjutas ta sellest ironiseerivalt.

Kutšuk-Kainardžis sõlmitud rahu sarnanes võitlejate lühiajalise puhkusega enne uut taplust. Potjomkin selgitas Katariinale oma «Kreeka projekti»: ajada türklased Euroopast välja, vallutada Konstantinoopol ja ühendada Venemaa kaitse all kõik slaavi rahvad Balkani poolsaarel. Keisrinna nägi selle ürituse raskusi, kuid laskis end sellest kaasa kiskuda, sest mõisamajapidamine, eriti Lõuna-Venemaal, kistud üha enam kaubavahetusse, tundis teravat vajadust Musta mere teede järele. Türgi-maa, sulgenud väljapääsu Mustalt merelt, takistas Venemaa Musta mere äärsete alade ja Vene valitsuse poolt omandatava Krimmi majanduslikku arenemist. Kokkupõrge Türgimaaga oli möödapääsematu. Pealegi käitus Türgimaa äärmiselt sõjakalt. Seal elati revanšist unistades. Krimmi vägivaldne Türgimaast lahutamine, kuuldused Vene valitsuse edasistest plaanidest, sultani autoriteedi langus — kõik see oli raskeks hoobiks, mida võis paralüüsida ainult võiduka sõjaga. Seda arvamust toetasid Inglise,.

Prantsuse ja Preisi saadikud. Uuesti kerkis areenile terve intriigide ja kavalate kinnituste valimik: anti lubadus, et Rootsi astub Venemaa vastu välja, et Poola alustab uuesti sõda, et

Austria jääb erapooletuks, et Euroopa annab rahalist abi jne. jms. Türgimaa uskus kõike seda, sest ta tahtis uskuda.

Tegelikult oli Türgimaa riiklikult, kultuuriliselt ja majanduslikult mahajäänud maa, mida eriti teravalt tundsid temale alluvad rahvad.

Õhkkond läks iga päevaga tulisemaks. Viimaseks tilgaks, mis täitis karika ääreni, oli Katariina sõit Krimmi. Konstantinoopolis peeti seda ilmseks demonstratsiooniks. Vene saadikule Bulgakovile esitati upsakas ultimaatum — anda Türgimaale tagasi Krimm ja tühistada viimased traktaadid. Türgimaa kõnetas Venemaad, nagu kõneldakse ainult võidetud maaga. Bulgakov lükkas arusaadavalt ultimaatumi tagasi. Vastuseks sellele sulgesid türklased, neile omase kombe kohaselt sõda alustades, saadiku Seitsmetornilisse lossi.

Niisiis algas sõda, pealegi veel Venemaale väga ebasoodsal silmapilgul: '787. aastal oli viljaikaldus, leiba küpsetati pooleks aganatega. Moskvas esines näljasurma juhtumeid, Peterburis aga tööliste näljarahu-tusi. Rukki setverti hind tõusis seitsme rublani ('773. aastal — 2 rubla '9 kop.). Neis tingimustes oli sõjaväge raske toitlustada.'

Vene valitsus ei teinud midagi sõja vältimiseks, kui aga sõda oli saanud tõsiasjaks, siis selgus, et sõjaks ei oldud ette valmistatud. Polgud olid komplekteeritud ainult pooles koosseisus, toit oli vilets, soldateil puudusid tihti särgid. Suurtükke oli palju, aga nende jaoks ei piisanud mürske. Laevastikku alles ehitati, vette lastud laevad aga ei kõlvanud kusagile. Elegantsetesse mundritesse rõivastatud ratsaväelased olid relvastatud kõlbmatute mõõkadega. Soldatid olid ikka needsamad «ime-vägila-sed», nagu neid oli nimetanud Suvorov, kuid sõjaväe organisatsioon tervikuna ei olnud, nagu varemgi, tarvilikul kõrgusel.

Sõdida tuli, kuid Potjomkin ei teadnud, millest alata selles kaoses, mida kujutas endast lõunaarmee organisatsioon. Teda valdas apaatia. Ta oli andekas, täis energiat, kuid mõnikord vajus ta arusaamatusse raske-meelsusse ja süngesse kurvameelsusse, kus ükski asi teda ei huvitanud ja miski ei meeldinud talle. Vene armee juurde komandeeritud Austria sõja-väeatašee prints de Ligne on jätnud Potjomkinist säärase portree: «Näides laisana, töötab vahetpidamata; nukrutseb lõbu silmapilkudel, on õnnetu sellepärast, et on õnnelik; kannatamatult igatseb ja kiiresti tüdineb kõigest; vestleb kindralitega usuteadusest ja piiskoppidega sõjaasjandusest. Milline on siis tema võlu? Sünnipärane mõistus, suurepärane mälu, salakavalus ilma õeluseta, kavalus ilma kelmuseta; veidruste õnnelik segu ja ülim inimeste tundmine.»

Katariina usaldas kõigis asjus Potjomkinit ja ilma tema nõuandeta ei võtnud midagi tõsist ette. Temas nägi ta tuge talurahva rahutuste vastu, kojaintriigide vastu, igasuguste sise- ja välisvaenlaste vastu. Pot-jomkinil oli peaaegu piiramatu võim. Ta pääses terve nahaga pööraseist prassinguist, mitmemiljonihste riigirahade raiskamisest, ühtede üle irvitamisest ja teiste ülendamisest, kes olid ainult selle poolest tublid, et oskasid temale meeldida. Säärane oli mees, kellele usaldati ülemjuhatus uues sõjas.

Pärast hiilgavat ülevaatust Krementšugis sai Suvorov nii Katariina kui ka kõikvõimsa Potjomkini heatahtlikkuse osaliseks. Seetõttu anti tema juhatuse alla üks viiest väesalgast, mis kuulusid Jekaterinoslavi armee koosseisu. Potjomkin usaldas temale kõige ohtlikuma Herson-Kinburni rajooni, kus oodati türklaste esimest lööki ja kus sugugi ei oldud valmis seda tagasi tõrjuma.

Augustis 1787. aastal saabus Suvorov Hersoni ja võttis oma juhatuse alla kolrhekümnetuhandelise korpuse. Tal algas õnnelik aeg: ta kindlustas rutuliselt rannajoont, paigutas kohale patareid, määras kohtadele sõjaväed, korrastasA rinde ja tagala sõjaväelist organisatsiooni, sõitis läbi kõik ohtlikud punktid, andis juhtnööre, õppis tundma koolmekohti,

---

' A. Русов. Осада и взятие Очакова. Киев, 1888, стр. 14.

valvas Türgi laevastiku järele. Suvorovi korraldused sel ajajärgul võivad olla rannakaitse eeskujuks.

Potjomkin saatis türklaste vastu Sevastoopolis ehitatud laevastiku, ent tugev torm paiskas kõik laevad laiali; üks neist kandus Konstantinoopolisse, teised aga pöördusid remondiks tagasi Sevastoopoli sadamasse. See röövis Potjomkinilt lõplikult mehisuse.

«Emake keisrinna! Ma olen õnnetu,» kirjutas ta murelikult Katarii-nale, «kõikidest minu poolt ette võetud korraldustest hoolimata läheb kõik tagurpidi. Sevastoopoli laevastiku purustas torm; selle riismed on Sevastoopolis, liinilaevad ja suured fregatid on hukkunud. Jumal nuhtleb, aga mitte türklased. Mina oma haiguse juures olen äärmiselt masendatud; ei ole aru ega julgust.»

Vene laevastikku tabanud katastroof andis türklastele Mustal merel ajutiselt piiramatu ülevõimu. Seoses sellega otsustas Türgi väejuhatus saata maale dessandi Kinburni neemel, millel oli suur strateegiline tähtsus. Suvorov ei uskunud esialgu, et Türgi väejuhatusel on tõsised kavatsused, kuid hiljem jättis väejuhatuse Hersonis Bibikovi hoolde ja ruttas Kinburni. 22. augustil teatas ta Potjomkinile:

«Eile hommikul viibisin ma Kinburni neemel. Barbarid olid sügavalt mõttes ja rahulikud.»

Ta kindlustas palavikuliselt neeme, kuid mitte selleks, et seda lihtsalt kaitsta vaenlase vastu.

Kirjas vürst Potjomkinile 23. augustist kirjutas ta:

«Ah! Last barbarid ainult tungivad sinna (Tauria poolsaarele — K. O.). Aga mis nad suudavad teha? Kui nad paiskavad maale 5000 kuni 9000 meest, kui nad lasevad käiku kõik oma merejõud. Mida sügavamale nad aga sisemaale tungivad, seda rohkem neid maha notitakse.»' Tema eesmärgiks oli türklasi rängasti lüüa, hävitada nende elavjõudu. Selles vaimus valmistab ta oma alluvaid ette. Ta kirjutab kindral Reckile:

«Teie ekstsellents teate, et meie võitlesime tihti barbaritega üks 1 «Генералиссимус Суворов» Сборник документов и материалов, 1947, стр. 150.

63

kümne vastu, mida teie ise võisite kogeda oma meeste vapruse põhjal Kozludži juures. Õpetage oma jalaväele kiiret ja tugevat lööki, ärge tarvitage ilmaaegu padruneid. Pidage meeles karjase tundi!»'

Nende nappide vahendite juures, mis olid Suvorovi käsutuses, oli see hulljulge kavatsus. Tema suurtükiväe seisukorrast kõneleb juba see fakt, et Kinburni suurtükkide proovilaskmisel lõhkes esimeste laskude juures kolmekümne seitsmest suurtükist üheksa. Suvorovit see siiski ei häirinud.

Vahepeal aga türklased üha viivitasid. Lähenes tormide periood ja Suvorov hakkas juba arvama, et Türgi laevastik, mis sihitult oli ristelnud suurtüki laskekaugusel Kinburnist, läheb oma teed. Kuid '. oktoobril algas kindluse pommitamine. Kõik Türgi laevad avasid tule, lähenedes pikkamisi rannikule. Laevade juurest eemaldusid paadid ja suundusid kiiresti neeme liivase tipu§ poole. Algas dessandi maalesaatmine. Seda juhatasid Prantsuse ohvitserid-instruktorid.

Soldatite ja kindralite täielikuks imestuseks keelas Suvorov vastutu-listamise.

«Täna on püha — püha neitsi Maarja kaitsmise päev,» ütles ta, «lähme liturgiateenistusele. Las' nad ronivad välja.»

Ohvitserid sosistasid ärevuses oma veidriku ülema mõistuse seisundist. Ent Suvorov seisis külmavereliselt kogu liturgia aja kirikus ja seejärel veel palveteenistusel «vaenlaste üle võidu ja võimuse saamiseks». Ta tahtis ära oodata, kuni kõik Türgi väed tulevad maale, et anda neile võimalikult valusam löök; peale selle oli neeme tipp Türgi laevastiku mõjusa tule piirkonnas; lähenedes aga kindlusele, kaotasid türklased selle eelise.

Kohtamata vähimatki vastupanu, saatsid türklased maale üle viie tuhande mehe, kes hakkasid sedamaid edasi liikuma, kaevates oma liikumise teel varjekaevikuid. Peagi läbis neeme kitsast kaela 15 rida kaevikuid. Arvates, et rohkem pole tarvis end kindlustada, sööstsid türklased tormijooksule kindluse peale, milleni neil jäi vähem kui verst maad.

Seda silmapilku ootaski Suvorov. Tal oli käepärast ainult 1700 meest, aga ta ei kahelnud võidus. Kindluse müüridelt hakkas lendama kartetše, väravast väljus võimsa täägilöögiga jalavägi ja türklaste lahingukorra tiibade kallale tormas kasakate laava. Türgi eelvägi hävitati peaaegu täielikult, kogu pealetungiv väesalk paiskus segi ja «pani plehku». Väljatungi juhatanud Reck hõivas ühe hoobiga kümme rida Türgi kaevikuid.

Mida kaugemale aga kindlusest eemaldusid vastupealetungi arendavad väed, seda enam sattusid nad Türgi laevastiku tule alla; 600 suurtükki tulistas venelasi flankeerivalt, laastates nende ridu. Haavatute hulgas olid kindral Reck ja peaaegu kõik pataljonikomandörid. Sõjaväeosad, mis koosnesid pooleldi noortest nekrutitest, lõid kõikuma ja pöördusid seejärel tagasi.

Suvorov taganes pikkamisi arjergardis. Tema ratsu oli saanud haavata, ja ta jäi jalameheks. Tema kõrval viibinud staabiohvitser Makejev oli haavatud. Nähes mitut soldatit, kes hobust käekõrval talutasid, ning pidades neid venelasteks, hüüdis Suvorov neile midagi. Need olid aga türklased, kes sööstsid Vene kindralile kallale. Grenader Stepan Novikov märkas seda ja ruttas Suvorovile appi. Tugeva füüsilise jõuga Novikov surmas kaks türklast, kolmas pistis põgenema.

«Lubage teatada teie vürstlikule hiilgusele,» raporteeris Suvorov sellest vahejuhtumist Potjomkinile, «et ka alamas seisuses leidub kangelasi.»

Nähes oma juhti türklastest sissepiiratuna, lakkasid soldatid taganemast ja. asusid vaenlasele vastu.

Jällegi õnnestus türklasi kitsikusse ajada ja jälle rauges pealetung neeme äärel.

«Küll on tublirj poisid,» kõneles Suvorov järgmisel päeval türklastest lugupidavalt, «sellistega ei ole ma veel võidelnud; tormavad enamasti külmrelva otsa.»

Päike kaldus loojangule. Venelastel olid padrunid otsa lõppenud, polgud olid kandnud suuri kaotusi. Suvorov oleks võinud tegevusse rakendada järelejõudnud värsked väeosad, kuid keeldus seda tegemast, hoides neid otsustava löögi jaoks.

Ohtu eel sai Suvorov kartetšiga rinnast haavata. Haav ei olnud kardetav, ent ta kaotas meelemärkuse. Meelemärkusele tulles nägi ta, et Vene polgud taganesid jällegi korratuses. Võiduhüüetega vedasid türklased minema äravõetud Vene suurtükke. Nende ridade vahel askeldasid dervišid, tõotades paradiisi õndsust neile, kes lahingus langevad.

Kirjeldades neli kuütd hiljem Kinburni lahingut, ütles Suvorov: «Jumal andis mulle kindluse, ma ei kahelnud.»

Ehkki juba hakkas pimenema, otsustas ta kolmandat korda «lahingut uuendada».

Kõik reservid, mida ta oli hoidnud seni puutumata: 400 jalaväelast ja 900 ratsaväelast, paisati üheaegselt türklaste peale. Samal ajal ainus laev, mis oli Suvorovi käsutuses, galeer «Desna» ründas mitšman Lom-bardi juhatusel Türgi laevastikku ja sundis '7 laeva rannavetest lahkuma. Kasutades tule nõrgenemist merelt, tungisid kasakad madaliku kaudu türklaste tagalasse. Pihtide vahele pigistatud ja lahingust väsinud türklased ei pidanud vastu. Nad paisati merre ja sügava pimeduseni hävitati neid kartetšiga. Kõigest 700 meest päästeti Türgi laevastiku poolt.' Venelased kaotasid 450 meest, kokku kergelthaavatutega aga peaaegu tuhat meest.

Vähe aega enne lahingu lõppu sai Suvorov teistkordselt haavata ·— kuul läbis tal käe. Ta käskis haava mereveega puhtaks pesta, sidus selle riidetükiga kinni ja sõnadega: «Aitas, tänu jumalale, aitas!» sööstis uuesti lahingusse. Kuid verekaotusest ja kahest saadud haavast nõrgestatuna kaotas ta järjest meelemärkuse.

---

[1] S. o. ärge laske rünnakumomenti mööda.

1 Kinburni neemel vangivõetud türklaste hulgas olid mõned Prantsuse ohvitserid-instruktorid. Vastuseks Potjomkini küsimusele, mis nendega teha, käskis Katariina saata nad Siberisse, „et võtta neilt himu sõita Türgimaale türklasi õpetama ja juhtima".

Kinburni võit jättis sügava mulje. Kogu Venemaal peeti tänupalvusi.

Ныне времечко военно.
От покоев удаленно.
Наша Кинбурнска коса
Вскрыла нервы чудеса, —

laulsid sõdurid.

Lahingust osavõtnud sõjaväed said autasu: iga soldat sai 1 rubla, 2 rubla või 4 rubla 25 kopikat (olenevalt sellest, mitu korda polk lahingust osa võttis); paljudele jagati riste ja medaleid. Suvorov hoolitses tuliselt nende eest, kes tema arvates olid autasu ära teeninud või kel oli isiklikult raske olukord.

«Olge armuline, vürstlik hiilgus,» kirjutas ta Potjomkinile, «Muromf polkovnik Neithardtile: tema polgu kerge pataljon andis esimese tõuke võiduks. Naine on tal surnud, kaks tütart mõrsjaeas, leiba ei ole.

Major Pojarkin ja Samuilovitš seadsid polgud korda: teie vürstliku hiilguse loomulik suurmeelsus ei unusta neid.

Tülitan teie vürstlikku hiilgust, andestage! Tõotan oma verega teie armu ära teenida.»

Kinburn oli Potjomkini ja Suvorovi suhete kõrgpunktiks. Kunagi enam ei olnud need suhted nii sõbralikud.[2]

Pärast lahingut pööras Suvorov kõik jõupingutused soldatite väljaõppele oma meetodi järgi. Selle väljaõppe puudumisega seletaski ta esimese rünnaku ebaedu, mis oleks peaaegu toonud türklastele täieliku võidu. Tal seisis see kaua meeles ja veel kuus aastat hiljem meenutas ta hinge ängistava tundega «Kinburni häda». Õpetades sõjavägesid, avaldas ta muuseas tähelepanuväärse käskkirja, mis selgelt kajastab tema sõjareegleid:

«Suurtükiväelastele tuleb õpetada kiirlaskmist, kuid tegelikkuses seisab see ainult kiires laadimisoskuses. Vaenlast tulistada väga täpselt, harvemini ja mitte asjatult, et mürske alati rohkesti järele jääks, sugugi mitte viimse mürsuni tulistada ja end hädaohtu viia.

.. . Jalaväe rivistus — liikuv reduut, s. o. karreedena, väga harva ühes liinis; sügavad kolonnid ainult deplojaadiks3. — Karree annab vaenlasele löögi kõigepealt suurtükkidest; vaenlasele lähenedes alustavad laskmist laskurid kapralkondade kaupa, ainult komando järgi vastavalt kuuli suurusele . . . Ohvitseridel tuleb hoolega õpetada soldateile kiirlaskmist, s. o. nn. lahingutulistamist ja seda õppust läheb tarvis kiireks laadimi-

' Nüüd on sõja-aeg, rahupäevad on kaugele jäänud. Meie Kinburni neem avas esimesena imeteod.

2 1948. aastal omandas M. S. Saltõkov-Štšedrini nimeline avalik raamatukogu Leningradis Suvorovi senitundmatu kirja vürst Potjomkini kantseleiülemale Popovile. Kiri on dateeritud 27. maiga 1788. a. Selles kirjas ütleb Suvorov muuseas, pöördudes adressaadi poole palvega hoida mainitud kiri saladuses: ..ainult V. G. A-le (vürst Grigori Aleksandrovitšile — K. O.) on minu südamesaladused teada."

3 Deplojaad (deplojaada) — sõjaväe hargnemine rännakult; eel-vägi jäi seejuures paigale.

seks, aga tegelikkuses on see enestele hädaohtlikum kui vaenlasele, palju kuule läheb asjatult kaotsi ning vaenlane, saades vähe haavu, tunneb sellest vähe hirmu ning võtab julgust. Seepärast tuleb jalaväel harvemini, kuid väga täpselt tulistada, igaühel oma vastast, ootamata nende salka kuhjumist. Kuigi ma lahingu ajaks määrasin igale soldatile 100 padrunit, siiski see, kes neist palju välja tulistab, väärib läbi kadalipu ajamist, kuid veel suurem süü on sel, kes tagant üles laseb, ja siis tuleb rühmaülemal kohe märkus teha. . . Igal juhul on vaenlasele kõige kahjustavam meie hirmuäratav tääk, millega meie soldatid võitlevad kõige korralikumalt maailmas. Ratsaväe relvaks on mõõk . . . Kindlal ja hoogsal karjääril peab iga ratsaväelane üksikult oskama tugevasti raiuda.

. . . Kel polgus või roodus leidub teistest enam haigestunuid, seda trahvitakse. Nekruteid tuleb eriti silmas pidada, vähehaaval harjutades neid teenistusega ja neid noori soldateid, arvestades igaüht eraldi, mitte võrdsustada vanadega, enne kui nad tugevnevad.

Subordinatsioon ehk kuulekus on distsipliini ehk sõjakunsti ema.

Igal ajal oma elu ohverdamine on tema majesteedi teenimise reegliks.

Kasakail tuleb talvel vastaspoolt alarmeerida[1] ja tabada keeli.»

Sõjaväe väljaõppele vastas kogu Suvorovi kasvatusvõtete tagavara. Tulemused, nagu alati, ei lasknud kaua oodata. Nekrut muutus esmaklassiliseks võitlejaks, kes oli uhke oma elukutsele ja. valmis visalt võitlema.

Türklaste peamiseks toetuspunktiks Mustal merel oli tugev kindlus Otšakov, mis asus merepinnast 18 sülda kõrgemale tõusval neemel. Kaks nädalat pärast Kinburni lahingut kirjutas Katariina: «Kinburni võidu tähtsus on praegusel ajal arusaadav: kuid arvan, et sellest küljest ei või end pidada julgeks senikaua, kui Otšakov ei ole meie kätes.»[2]

Kuid alles juulis 1788. aastal piiras Potjomkin Otšakovi sisse. Selle aasta esimene pool möödus edukais operatsioonides Türgi laevastiku vastu. Suvorovi poolt rannikule üles seatud patareid hävitasid kergete sõjalaevade kaasabil 15 suurt Türgi laeva. Türklased kaotasid 8000 meest, kuna samal ajal venelaste kaotused ei ületanud 100 meest. See andis Suvorovile põhjust teha ettepanek Otšakovi ründamiseks. Kuid Potjomkin kõhkles. Ta ei üritanud peaaegu mingisugust aktiivset tegevust lootes, et kindluses lõpevad otsa tagavarad. Ent türklased olid hästi ette valmistatud, Vene armees aga puhkesid haigused, mis nõudsid rohkem ohvreid kui türklaste kuulid.

Potjomkin oli küll hea organisaator, kuid väga keskpärane väejuht. See tuli eriti selgelt ilmsiks Otšakovi all. Ta pühendas kogu tähelepanu väikestele luurekäikudele, tellides Pariisist kindluse plaanid, kus olid ära märgitud miinikäigud, mis olid prantsuse inseneride tehtud, ja tulistas nõrgalt türklaste eelkindlustusi. Vahetevahel langes ta raskemeelsusse, lamas oma luksuslikus telgis ja ei võtnud kedagi jutule; vahel aga ilmus äkitselt soldatite keskele, vestles nendega lihtsalt, seejärel väljus varjamata kohale ja seisis seal kaua vihisevate kuulide all.

Suvorov juhatas piiramiskorpuse vasakut tiiba. Aeglane ja loid tegevus käis talle tugevasti närvidele.

«Palja vahtimisega kindlust ei valluta,» lausus ta kord. «Kas me nii oleme türklasi peksnud ... »

Teenistusvalmid sõbrad kandsid selle fraasi kohe Potjomkinile ette.

Haiglaselt enesearmastaja Potjomkin jättis pärast seda oma tõrksa abilise hoopis varju. Suvorov närvitses tugevasti pealesunnitud passiivsuse tõttu, tundes oma võimetust ja kasutust. «Et takistusi võita — kordan ma alati: kes on kohane esimest osa mängima, ei kõlba kusagile teisejärgulises osas,» poetas ta tähelepanuväärsed sõnad. Paraku tuli tal väga tihti esineda teisejärgulises osas, kuna esimest osa etendas andevaene näitleja.

---

[1] Alarmeerima — häirima, tülitama.

[2] Potjomkin omakorda kirjutas Suvorovile 1788. aasta aprillis: .Tingimata tuleb vallutada Otšakov; jumala abile lootes teen ma kõik, et ta odavasti kätte saada" (А. Русов. Осада и взятие Очакова. Киев, 1888, стр. 18).

Kolm nädalat möödus täiesti tegevuseta. 27. juulil. võtsid türklased suurte jõududega ette väljatungi kindlusest. Suvorovi lemmikpolk — Fanagooria polk — lõi rünnaku tagasi ja tungis türklasi jälitades nende positsioonidesse. Suvorov otsustas nii õnnelikku asjaolu ära kasutada ja, rakendades tegevusse kõik oma väed, püüdis edu edasi arendada. Ta lootis, et Potjomkin teda toetab või kasutab kogu garnisoni ületoomist lahingukohale, et Otšakovit teisest küljest rünnata. Kuid Potjomkin ei julgenud. Käsi ringutades jooksis ta ringi oma telgis, kurtes vene soldatite «tarbetu» hukkumise pärast. Vahepeal hakkasid türklased Suvorovi toetuseta jäänud väesalka ahistama. Suvorov ise, nagu alati, viibis lahingumöllus, jagades korraldusi ja jõudes kõikjale, kus oli kõikumist märgata. Üks ristitud türklane, kes hiljuti oli Vene laagrist üle jooksnud ja kes tundis Suvorovit näo järele, näitas teda janitšaridele. Kümmekond kuuli lendas korraga Suvorovi poole. Üks neist tabas teda kaelast, jäädes kukla taha peatuma. Tundes, et haav on tõsine, pigistas Suvorov selle käega kinni ja eemaldus, andes väejuhatuse üle Bibikovile. Tema lahkumise järel ei osutanud Vene väed enam kaua vastupanu neid sisse piiranud vaenlasele. Kaotanud ligi tuhat meest surnute ja haavatutena, taganesid nad endistele positsioonidele.

Suvorovil võeti kohe kuul välja ja haav seoti kinni. Operatsiooni ajal saabus Potjomkini käskjalg — ülemjuhataja päris kurjalt järele, mis on lahti. Valu käes end kokku kiskudes käskis Suvorov ütelda:

Я на камушке сижу,
На Очаков я гляжу.

See oli hoop mitte kulmu pihta, vaid otse silma. Järgmisel päeval saabus Potjomkinilt ametlik arupärimine: «Kuna ma olen teadmatuses eilse sündmuse põhjuste ja käigu kohta, siis soovin teada, missuguse arvestusega teie ekstsellents seda tegite, kogu ürituse kestel mulle vähimatki teatamata, lausumata sõnagi oma kavatsustest teie lähematele väeülematele ja tungides ilma suurtükiväeta vaenlase kallale, kellel on kasutada kõik kohapealsed eelised. Ma nõuan, et teie ekstsellents teataksite mulle sellest viibimata ja seletaksite mulle põhjalikult kõik selle ürituse üksikasjad.»

Potjomkinil oli vormilisest küljest õigus. Suvorov alustas lahingu ilmselt väheste jõududega ja sellele järgnenud ebaedu — üks suurimaid kogu tema tegevuses — võis seepärast tema" arvele kirjutada. Tõsi küll, kui Potjomkin oleks tekkinud olukorra ära kasutanud, oleks tulemus olnud teistsugune, kuid see seisis juba väljaspool ametliku kirjavahetuse raame, nagu väljaspoole neid raame kuulus ka Suvorovi peamine motiiv lahingut alata: protest Potjomkini tegevuseta oleku vastu. Vaevalt oleks see episood üldse aset leidnud, kui Potjomkin oleks suutnud võita endale autoriteedi ja oleks suutnud sõjaväes distsipliini kõrgel tasemel hoida.

Tauria vürst ei andestanud solvanguid ega heitnud armu sõnakuulma-tuile. Suvorovile tejiti ettepanek sõjaväest lahkuda. Kannatades haava-põletiku käes, sest sidumise ajal olid sinna jäänud marlitükid ja haavad hakkasid mädanema, sõitis ta Kinburni end ravima. Paranemine läks pikkamisi. Tema juures viibinud Anting tunnistab: «Hingamine oli tal muutunud väga raskeks ja oodati juba ta surma.»

Vaevalt hakkas ta paranema, kui uus õnnetus kahjustas ta jõudu: Kinburnis lendas maja lähedal, kus ta elas, õhku sõjaväe laboratoorium. Plahvatuse juures purunes osa seinast sel toal, milles viibis Suvorov. Pooleldi kivide alla. mattunud, põletatud näo ja kätega, pääses ta kobamisi tänavale.

---

1 Kivikesel istun, Otšakovi poole vaatan.

Potjomkini sekretär Popov saatis kaastundeavalduse. Suvorovi ülesandel koostati vastus, milles väideti, et lugu lõppes ilma suurema kahjuta, välja arvatud märgid näol ja hoop rindu. Kirja läbi lugenud, lisas Suvo-rov juurde: «Oh, vennas,'küll valutab põlv, küll küünarnukk! Andestage, et ise ei kirjuta, olen haige.»

Ent isegi haigena, haavatuna, ebasoosingusse sattununa ei jätnud ta tähele panemata ja ergutamata soldatite poolt ülesnäidatud kangelaslikkust.

«Kinburni komandant tunnistab,» raporteeris ta, «et plahvatuse ajal olid väljas Orjoli polgu kapral Bogoslovski ja reamees Gorškov, kellest esimene kohe tõstis maast üles ja hoidis alal lipu, mis plahvatuse hoost rebituna oli bastionilt maha kukkunud, ja pärast plahvatuse lõppu sedamaid endisele kohale paigutas; reamees aga seisis sündmuse ajal vahipostil patarei juures, kus oli niivõrd hädaohus, et plahvatus viis tal kiivri peast ja paiskas vastu muldkorvi[1], kuid ta jäi kindlalt oma vahipostile ja täitis oma kohustust edasi. Säärase julguse ja hoolsuse eest ülendasin ma kaprali seersandiks ja reamehe kaptenarmuseks[2].»

Kinburnist sõitis Suvorov Hersoni, hiljem Krementšugi. Läbisõidul ilmus ta isiklikult Potjomkini juurde, lootes tema silmis armu leida. Vürst võttis ta ebalahkelt vastu, külvas üle etteheidete rahega; Suvorovi sõnade järgi valmistas talle «Uria surma». Kogu talve ja osa kevadest seisis Suvorov sõjategevusest eemal, kadedusega jälgides teiste kindralite tegevust.

See teiste tegevus oli muide küllaltki oskamatu. Ei jätkunud hobuseid suurtükkide transpordiks, puudust tunti laskemoonast ja pontoonidest; polgud koosnesid vilumatuist nekruteist ja puudus oli kogenud komandöridest, et neid välja õpetada. Muuseas, üks parimaid komandöre M. I. Goleništšev-Kutuzov oli saanud raskesti haavata 18. augustil. Düsenteeria ja külmetuse tagajärjel langesid rivist välja pooled mehed; hukkusid peaaegu kõik hobused. Rumjantsev. naljatas, et kuued, mis Potjomkin oli lasknud teha, et soldateil suvel palav ei oleks, ei soojenda enam. Seetõttu, et kogu riigis teravalt arvustati Potjomkinit, avaldas Katariina II käskkirja, millega keelati «kõnelda börsil, klubides ja trahterites poliitilistest asjadest, sõjaväe korraldustest ning levitada põhjendamatuid ja viisakuseta kuulujutte».

Lõppude lõpuks söandas Potjomkin üritada seda, mida Suvorov talle poole aasta eest oli soovitanud. 1. detsembril avaldas ta käskkirja: «Kasutanud ära kõik vahendid vaenlase kangekaelsuse murdmiseks ja meie poolt piiratud kindluse käest ära andmisele sundimiseks, leian lõpuks tarviliku olevat rakendada viimased abinõud. Ma otsustasin vallutada ta tormijooksuga ja neil päevil viin selle täide.»

Tormijooks toimus 6. detsembril 1788. aastal tugevas pakases ja kestis kõigest tund ja veerand. Otšakov vallutati. Vene sõjaväed kaotasid tormijooksu ajal kolm tuhat meest, väikese osa sellest, mis viisid hauda külm ja haigused. Türklaste kaotused olid 9000 surnutena ja 4000 vangidena. Kõik Potjomkini eksisammud olid unustatud, kui lõppes viimaks «Trooja piiramine», nagu Rumjantsev sarkastiliselt nimetas Otšakovi piiramist.

Uus, 1789. aasta algas Venemaale rasketes oludes. Tema liitlased — austerlased — said türklastelt korduvalt rängasti lüüa. Rootsimaa, kes juba 1788. aastal oli Venemaale sõja kuulutanud, tegutses kaunis edukalt, isegi Peterburis oli suurtükimürinat kuulda.

Selle aasta kevadel määrati Suvorov, kes pikaajalisest tegevuseta olekust piina tundis, Moldaavia armee eesliinil olevasse korpusesse. Teades Suvorovi konfliktist Potjomkiniga, saatis Katariina ta Rumjantsevi juurde. Varsti aga saadeti Rumjantsev Potjomkini pealekäimisel erru ja Moldaavia armee juhatamine usaldati Repninile, kusjuures Potjomkin sai kõikide jõudude üldjuhatajaks.

---

[1] Muldkorv — silindrikujuline teivastest korv, hagudega läbi põimitud. Neid tarvitati laengute või mürskude jne. varjendite valmistamiseks.

[2] Kaptenarmus — allohvitser, kelle hoida oli roodu relvastus, rõivastus ja toidumoon.

Suvorov oma korpusega, mis koosnes viiest jalaväepolgust, kaheksast ratsaväepolgust ja 30 suurtükist, hõivas ettenihutatud positsiooni Bärladi juures, liitekohal austerlastega. Mõne aja pärast kihutas tema juurde Austria korpuse komandöri prints Koburgi[1] kiirkäskjalg: tugev Türgi armee olevat koondunud Focsanisse, valmistades lööki austerlastele, ja Koburgi prints palus venelastelt toetusväge. Suvorov päris Repninilt järele; see vastas põiklevalt, et ei takista Suvorovit operatsiooni ette võtmast, kuid annab temale selleks aega kuus päeva, nõuab osa vägede katteks jätmist Bärladisse ja kohustab sõlmima kirjaliku eellepingu Koburgi printsiga.

---

[1] Prints Friedrich-Josia-Koburg-Saalfeld (1737—1817) — Austria väejuht, võttis osa Vene-Austria-Türgi sõjast 1787—1791. Oli oma aja andekamaid Austria kindraleid.

Siis teatas Suvorov, et Potjomkini ülddirektiivi täitmiseks «mitte sallida enese ees vaenlase bande» ta läheb Focsani alla. Võttes endaga kaasa ligikaudu pooled oma vägedest, lahkus ta Bärladist 16. juulil.

Rännak oli erakordselt kiire. 28 tunniga käidi ära 50 versta (vahemaa Bärladi ja Austria laagri vahel). Suvorov läks kohe ümbrust uurima. Austria ülemjuhataja saatis adjutandi, kutsudes Suvorovit isiklikule kohtamisele.

«Kindral Suvorovit ei ole kohal,» vastati adjutandile viisakalt.

Tunni aja pärast ilmus teine adjutant.

«Kindral Suvorov palub jumalat,» järgnes mitte vähem sõbralik vastus.

Kolmandale saadikule teatati, et kindral Suvorov magab.

Prints esiteks imestas, siis sai pahaseks. Ent Suvorov teadis hästi, mis ta tegi. Jfiba Bärladis oli ta tutvunud austerlaste poolt välja töötatud operatsiooniplaaniga, tüüpilise kabinetiteoreetiku mõtteviljaga. Ei olnud kerge selle plaani vastu vaielda kaksikvõimu juures (kusjuures Austria prints oli kõrgema auastmega — ratsaväekindral). Suvorov eelistas oma plaani väljatöötamist, selle kohaselt lahingu alustamist ja austerlaste asetamist sündinud fakti ette.

Õhtul kell 11 saatis ta Koburgi printsile prantsuskeelse sedelikese, milles teatas, et Vene väed astuvad välja öösel kell 2, ja soovitas austerlastel välja astuda samal ajal tema poolt näidatud marsruudi järgi. Kaalumiseks ei jäärftd aega üle; Austria ülemjuhataja alistus. Pärastpoole seletas Suvorov oma käitumist nõnda:

«Ei võinud teisiti: ta on tark, vapper, aga ta on ju taktikatundja, minul aga ei olnud taktikaplaani. Me oleksime hakanud vaidlema ja ta oleks mind diplomaatiliselt, taktikaliselt ja enigmaatiliselt' ummikusse ajanud, aga vaenlane oleks lahendanud tüli sellega, et oleks meid purustanud. Selle asemel aga «Hurraa! Jumal on meiega!» ja vaidlemiseks ei olnud aegagi.»

Ja tõepoolest, tema plaan ei olnud raamatuline, skemaatiline, vaid tüüpiline Suvorovi plaan, mis rajatud olukorra täpsele arvestamisele ja julgele pealetungioperatsioonile, mis igas detailis peegeldas plaani autori ja teostaja energiat ja andi. Südaööl lähenesid liitlasväed vahetult Focsanile. Parempoolses kolonnis liikus 18 000 austerlast, vasakpoolses 7000 venelast. Poole tee peal, Putna jõe juures, tuli vastu türklaste eelsalk. Pärast visa võitlust ta purustati; kogu ülejäänud osa ööst ehitati vastase tule all pontoonsilda ning hommikuks oli jõgi forsseeritud. Algas ürituse kõige raskem osa.

Tee Focsani laagri juurde viis läbi paksu, raskesti läbipääsetava metsa; mstsa lähiseid kaitses viieteisttuhandeline Türgi ratsavägi. Viietunnise võitluse tulemusena, löönud tagasi ratsaväe vihased äkkrünnakud, jõudsid liitlased metsaservale. Siin suunas Suvorov oma kolonni ringi ümber metsa, teiselt poolt metsa äärest läksid ringi austerlased. Lühikese vahemaa järel pöördus Suvorov äkki teelt kõrvale ja läks otseteed üle soo. Takerdudes mudas, iga sammu peal vajudes pehmesse samblasohu, ületasid soldatid suurte raskustega selle osa teekonnast. Kuid selle manöövri tulemuseks oli Vene vägede ilmumine sealt poolt, kust türklased neid hoopiski ei oodanud. Kõik Türgi suurtükid olid suunatud teisele poole, siia ei olnud ehitatud kindlustusi, — ühe sõnaga miski ei takistanud Suvorovil anda Türgi positsioonidele ootamatu löök tiivalt. Nii ta tegigi. Mõlemad liitlasväed seadsid endi vahel korda side, ja andmata vastasele aega toibumiseks, lõid ta järk-järgult kõikidelt positsioonidelt välja. Türklased kindlustasid end mõnes lähedalasuvas kloostris, kuid varsti löödi nad sealtki välja.

«Laiali paisatud türklased põgenesid Brailasse ja Bukaresti viivaid teid kaudu. Meie kerged väeosad lõid neid järele jõudes ja mõlemal teel said sõjasaagiks mitusada veokit sõjavarustuse ja muu pagasiga,» meenutas Suvorov oma autobiograafias.

Alles nüüd kohtusid lõpuks mõlemad väejuhid. Koburgi prints korraldas kohe välilõunasöögi. Isegi sõjasaagi jagamine ei tumestanud pidupäeva, kuigi selle komistuskivi vastu purunes mõnigi hea üritus. Suvorov loovutas austerlastele kõikA toidumoonalaod, sest ta ise kavatses juba tagasi pöörduda; muud trofeed jaotati ühetasa.

Just Focsani lahingust saadik eraldasid türklased Suvorovit kõigi teiste väeülemate hulgast. «Topal-paša»[2] nimi hakkas neile hirmu sisendama.

Uks huvitavamaid Focsani lahingu iseärasusi oli metamorfoos, mis toimus seal Austria vägedega. Innustatud Suvorovi enesekindlusest, nähes vene soldatite vahvust ja vastupidavust, võitlesid ka austerlased vapralt. Nende endisest loidusest ei säilinud jälgegi.

Tagasiteel Bärladi saatis Suvorov Repninile ja Potjomkinile lapidaarsed ettekanded lahingu kohta. Sel puhul kirjutas Potjomkin Repni-nile: «Focsani lahingu kohta sain nii ütelda tumma pihtimuse ja ei tea, mis kirjutada õukonnale. Aleksander Vassiljevitši sünaksaarionid' on väga lühikesed; olge lahke ja nõudke temalt üksikasjalik ettekanne, kuidas lood kujunesid ja kuhu vaenlane taandus.» Ühtaegu tegi ta Repninile noomituse liig palava tervituse eest, mis oli saadetud Koburgi printsile: «Kirjas Koburgi printsile omistate teie teatud määral kogu edu temale. Kas nii oli? Muidu aga ei tule neid sedasi ülistada, nad on selletagi küllalt uhked.»

Suvorov võitis Korraga endale tagasi endise prestiiži ja hakkas vabamalt tegutsema, mitte nii arglikult nagu varem ringi vaadates Repninile ja Potjomkinile, kes valvasid iga tema sammu.

Augustikuu möödus täiesti tegevuseta olekus. Türklased toibusid Focsani all saadud löögist ja kavatsesid grandioosset operatsiooni: purustada esijoones austerlased ja siis kallale tormata Vene vägedele, kes asusid Bärlad—Jassy joonel. Osava manöövriga — oma kolmekümne-tuhandelise väesalga demonstratsiooniga Ismaili all — tüssasid türklased Potjomkinit ja ajendasid teda koondama peajõud sinna rajooni. Samal ajal aga oli tohutu armee suurvesiiri juhatuse all koondatud Rämnicu aleviku juurde. Päev-päevalt valmistus ta alustama pealetungi.

Septembri algul '789. aastal said austerlased luurajate kaudu teateid selle rohkem kui sajatuhandelise armee lähenemisest. Austria vägede juhataja Koburgi prints pöördus sedamaid abisaamiseks oma proovitud liitlase Suvorovi poole.

Suvorov, usaldades vähe Koburgi printsi teadaandeid, otsustas edaspidiseid teateid ära oodata. Ent järgmisel päeval saabus teine kuller — türklased olevat lähenenud Austria positsioonidele ja iga päev võivat oodata rünnakut. Paberilipakale kirjutas Suvorov pliiatsiga ühe sõna Koburgi printsile: «Tulen!»

Tegelikult olemas olevaid jõude oli tal 10 000 meest. Neist jättis ta 3000 oma tagala kaitseks türklaste võimaliku rünnaku puhul ja võttis endaga kaasa ainult 7000 meest.

---

[1] Enigme — mõistatus (prantsuse k.).

[2] „Lonkav kindral" — nii nimetasid türklased Suvorovit. Kunagi oli ta astunud nõela otsa, see murdus tal kanna all ja sest saadik hakkas ta lonkama.

Informeerinud Potjomkinit oma liikumisest, asus ta südaöösel viibimata rännakule. Potjomkin omakorda saatis raporti Peterburisse, seletades, et «Koburg on peaaegu väljakannatamatus olukorras ja vaevalt küll meie omad jõuavad õigeaegselt kohale».

Suvorov jõudis siiski õigeks ajaks. Liikudes suure vihma käes, veest ärauhutud teed mööda, ja olles sunnitud teel jõest üleminekuks silda ehitama, mille möllama hakanud jõgi oli ära kandnud, käis ta kahe ööpäevaga ära ligi 100 versta ja ühines 10. septembri hommikul austerlaste vasaku tiivaga. Ta tõi endaga kaasa 11 pataljoni jalaväge, 12 eskadroni ratsaväge, 2 kasakapolku, 800 arnauuti (relvastatud moldaavlast) ja 30 suurtükki. On säilinud jutustus, et kui üks salakuulaja teatas suur-vesiirile Suvorovi saabumisest, siis käskinud vesiir spiooni tühjade juttude levitamise eest üles puua.

Tundes määratu suurt rõõmu, ilmus prints jalamaid tegevusplaani läbiarutamisele. Suvorov võttis ta vastu lihtsas telgis, sületäie värskete heinte peal ja laskmata printsil esitada austerlaste poolt koostatud dispositsiooni, hakkas oma projekti arendama. Kui türklased veel peale ei tungi, siis järelikult ei ole nad jõudude koondamist lõpetanud, ütles ta. Sel juhul tuleb neid aega viitmata rünnata. Koburgi prints kõhkles: venelasi ja austerlasi oli ühtekokku 24 000, s. o. neli korda vähem kui türklasi. Ent Suvorov asetas küsimuse ultimatiivselt, ähvardades keeldumise korral rünnata ainult oma seitsmetuhandelise korpusega. Ta väitis, et vaenlase jõudude suure arvulise ülekaalu juures tõotab edu ainult ootamatu ja kiire rünnak, et türklaste suur arv soodustab ainult nende korratust, ja lõpuks, naeratas ta, «türklasi ei ole siiski nii palju, et nad päikese meie eest ära varjaksid». Lõppude lõpuks alistus Austria väejuht tugevamale tahtele ja andis end Suvorovi käsutusse.

Pärast nõupidamist Koburgi printsiga kihutas Suvorov kohe Råmna jõe äärde, ronis, hoolimata oma kuuekümnest aastast, kõrge puu otsa ja vaatles kaua türklaste positsioone. Tema peas kujunes kord-korralt lahinguplaan. Türklaste positsioonid olid kaitseks väga soodsad. Neid kaitsesid rindelt ja tiibadelt jõgi, orud ja metsad. Kuid Suvorov märkas kohe Türgi väejuhatuse poolt tehtud viga: ta oli jaotanud oma väed kolmeks jalaväe rühmaks, kusjuures murdmaastik takistas ükskõik missugusele neist abivägede kiiret kohalejõudmist. Suvorov otsustas türklasi jaokaupa lüüa: esijoones rünnata nende vasaku tiiva rühmitust, seejärel keskmist ja siis, liitudes austerlaste parempoolse tiivaga, võtta ette pealetung vaenlase viimasele rühmitusele.

Plaan oli väga riskantne, kuid Suvorov uskus endasse ja oma soldateisse. On iseloomulik, et soovimata hämmastada Austria ülemjuhatajat, ta ei pühendanud viimast täielikult oma kavatsustesse, tehes teatavaks ainult esimese poole oma plaanist.

Samal õhtul juba hakkasid sõjaväed vastasele lähenema. Pealetungijate huvides oli võimalikult kauem nähtamatuks jääda. Seepärast liikusid nad vaikides, käsklused anti tasase häälega. Oli kuuvalguseta tähistaevas. Türklased, kes ei oletanud vastase poolt aktiivseid kavatsusi, ei hoolitsenud julgestuse eest. Ligikaudu neliteist versta olid sõjaväed ära käinud, kohtamata ainustki türklaste piketti. Teel tuli Rämna jõest, mis oli 200 sammu lai, jalgsi läbi minna.

Alles hommikul märkasid türklased lähedale tulnud kolonne ja avasid tule. Sel ajal liikus Vene korpus jõe kallast mööda türklaste vasakule tiivale, austerlased aga tungisid peale tsentrumile, hoidudes pisut paremale poole, Suvorovi kannul. Sidet Vene ja Austria korpuse vahel pidas Austria ratsavägi ühe andekaima Austria kindrali Karatschai juhatusel. Nii hargnes pealetung nagu astmete viisi. Vene väed liikusid neljas viirus, Doni kasakatega tiibadel. Suvorov ise viibis esimeses viirus, keskmise karree juures.

' Sünaksaarion — „lühike elulugude kogu (s. o. pühakute elulugude kogu — K. O.) ja pühade seletus" (Dali sõnaraamat). Potjomkin tarvitas seda sõna ettekande tähenduses.

Tuli minna põldu mööda, kus kasvas kõrge stepihein ja mais. Maastik näis tasasena, sest kõrgemate maisivarte tagant ei olnud nõgusid ja jäärakuid näha. See oleks peaaegu lõppenud katastroofiliselt — otse türklaste kaevikute ees sattus Smolenski polgu kolonn sügavasse jäära-kusse. Väeosad sattusid segadusse. Sel hetkel avasid türklased marulise tule ja metsa tagant tormasid välja nende ratsaväe korratud jõugud.

Suvorovit see ei hämmeldanud. Ta käskis esimestel ridadel laskuda kohe jäärakusse ja, ületanud selle, rünnata patareid. Ülejäänud väeosad koos ümber jääraku sõitnud ratsaväega astusid võitlusse Türgi ratsaväega. Just sel ajal leidis aset tuntud episood, mida kirjeldab üks pealtnägija, Austria ohvitser. Laskunud jäärakusse ja ronides vaenlase suurtükkide torude ees ülespoole, pahvatasid grenaderid järsku mürisevalt naerma: nähtavasti, lõbustas kõikjalviibiv Suvorov neid mingisuguse naljaga.

Kohanud tugevat vastupanu ja häirituna Vene eelvägede tungimisest kaugele tiiva taha, põgenes Türgi ratsavägi laiali. Suvorov keelas tema jälitamise, et mitte nõrgestada pealetungi hoogu.[1]

Silmapilkugi kaotamata suunas Suvorov oma väesalga vasakule, pöörates rinnet peaaegu täisnurga all.

Samal ajal pidasid austerlased vastu reale türklaste ülitugevatele hoopidele ja kuigi aeglustasid oma edasiliikumist, lõid Karatschai ratsaväe ja Vene ratsanike abiga siiski kõik rünnakud tagasi.

Keskpäevane kuumus väsitas võitlejaid. Lühikeseks ajaks vaibus lahing. Türklased toimetasid kohale peajõude; Suvorov kasutas hingetõmmet, et oma liitlastele teatada operatsiooni edasist plaani. Ta soovitas kontsentriliselt peale tungida vaenlase positsiooni tsentrumile, Krängu-Meilori metsale, ja venelastega üheaegselt seda rünnata.

Siiski, uurides enda ees laiuvat maastikku, märkas Suvorov, et metsa lähiseid tulistab Bokzä külas asetsev tugev Türgi suurtükivägi. Ta otsustas esijoones vallutada Bokzä, nähes selles positsiooni võtit, ja asus kohe oma väesalgaga sinna teele.

Lahing algas täie hooga uuesti. Suurvesiir tõi lahingusse värsked väeosad ja õudse kisaga: «Ekber-allah . . . Ia-allah!» tormasid nelja-kümnetuhandelise ratsaväe hulgad austerlaste kallale. Need kaitsesid end mehiselt, kuid nõrgenesid iga hetkega. Nähes, et Suvorov eemaldub, saatis Koburgi prints ühe kulleri teise järel tema juurde, paludes toetust.

«Las' peab vastu,» vastas Vene väejuht, «karta pole midagi: ma näen kõike.»

Ta teadis, et Bokzå vallutamisega osutab ta austerlastele tõhusamat abi, kui nendega koos töötades frontaalse rünnaku tagasitõrjumisel. Ka temal enesel ei olnud kerge ·— tugevad türklaste patareid pommitasid läheda maa pealt tema hõredaksjäänud väesalka ja tiibadelt tungisid ühtsoodu kallale janitšarid. Ühe rünnaku ajal olid kasakad viimseni laiali aetud, kuid jalavägi pidas vastu. Hästi töötas Vene suurtükivägi, sundides kahel korral türklasi oma suurtükke positsioonilt ära viima. Lõppude lõpuks Bokzå vallutati. Läbinud kiiresti väikese metsatuka, ilmus Suvorov Türgi peajõudude tiivale, kes olid juba austerlased positsioonidelt peaaegu välja löönud. Sattunud risttule alla, taandusid türklased rüsinal Krängu-Meilori metsa juurde.

[1] Tema väljenduse järgi loovutas ta põgenejaile „Kuldsilla". Seda väljendust tarvitati sel ajal niisuguse vaate pooldajate poolt, mille kohaselt tuli rünnatavale vastasele jätta tee taganemiseks. Suvorov aga püüdis alati vaenlast hävitada ja tegi seekord erandi.

Algas draama viimane vaatus. Suvorovi poolt ettevõetud keerukat manöövrit, mis seisnes selles, et türklasi löödi järjestikku, osade kaupa, pidi kroonima vaenlase peapositsioonide otsene ründamine. Nende peamine kindlustis koosnes madalast kraavist ja muldvallist. Kuid see vall ei olnud veel valmis ja tema kõrgus ei olnud kuigi suur. Märganud seda, tegi Suvorov välkkiire otsuse — selliseid otsuseid ei ole ühegi teooria poolt ette nähtud ja need sünnivad ainult geeniuse ajudes, — ta otsustas ratsaväega rünnata türklaste kaevikuid.

Tema korraldusel moodustasid toibunud Austria väed koos Vene väesalgaga ühe ühtse, pisut nõgusa liini. Esimese liini karreed nihutati laiali ja nende intervallidesse paigutati ratsaväeosad; ülejäänud osa ratsaväest paigutati tiibadele.

Säärases korras lähenesid ründajad türklaste ägedaima tule all 300— 400 sülla kaugusele retranšmendist. Sel momendil tormas kogu liini intervallidest välja ratsavägi ja sööstis täies karjääris vaenlase kallale. Silmapilkselt kihutasid ratsanikud üle tule all oleva maa-ala, hüppasid üle kraavi ja rinnatise ning mõõkadega raiudes tungisid janitšaride tihedate ridade keskele. Säärasest ennenägematust rünnakust üllatatud, kaotasid kaevikute kaitsjad pea. See võimaldas pealetungival jalaväel peaaegu takistamatult lahingupaigani joosta.

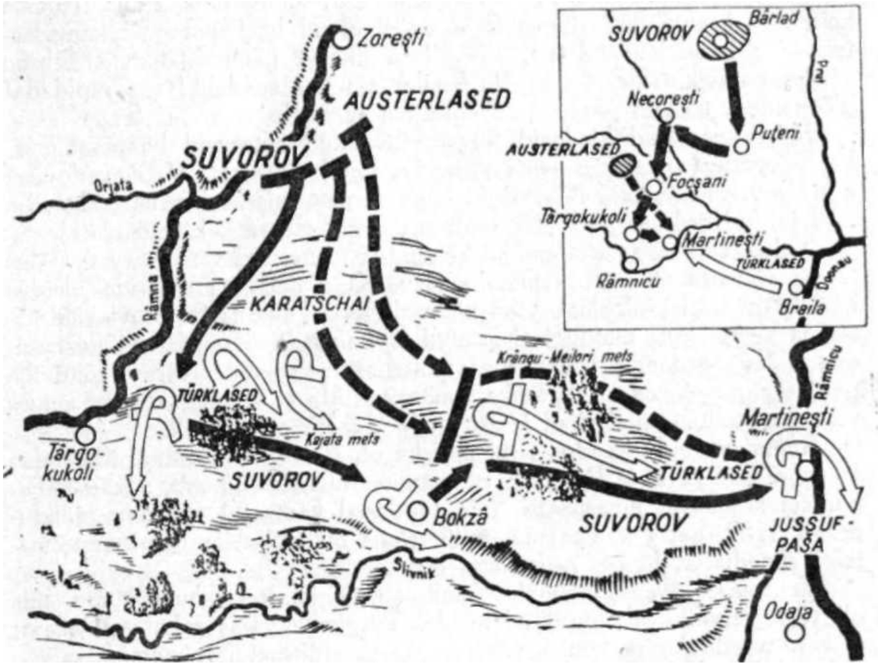
Zoreşti
AUSTERLASED
SUVOROV
Orjata
Rämna
KARATSCHAI
TÜRKLASED
Kajata mets
Tärgo-kukoli
SUVOROV
Bokzâ
Slivnik
Krängu-Meilori mets
Martineşti
TÜRKLASED
SUVOROV
JUSSUF-PAŞA
Odaja
Rämnicu
SUVOROV
Bärlad
Prut
Necoreşti
Puţeni
AUSTERLASED
Focşani
Tärgokukoli
Martineşti
TÜRKLASED
Rämnicu
Dunau
Braila

Lahing Rämnicu juures 11. (22.) septembril 1789. aastal

«Poisid, vaadake vaenlasele mitte silmi, vaid rindu,» karjus soldateile Suvorov, kes kogu päeva viibis kõige ohtlikumates lahingukohtades, «sinna tuleb teil oma täägid torgata!»

Algas äge lähivõitlus. Türgi tagalasse tunginud kasakad ja Austria ulaanid suurendasid veelgi vapustatud vastase kabuhirmu. Türklaste read lõid kõikuma: veel hetk — ja heitnud relvad käest, pistsid nad põgenema. Asjata püüdis suurvesiir, kooranit käes hoides, neid peatada, asjata tulistas põgenejaid suurtükkidest. Kabuhirm oli niivõrd suur, et ei tehtud katsetki kaitsta hästi ehitatud kaevikuid, mis kaitsesid üleminekut Rämnicu jõest. Ainus sild oli veokitest ummistatud. Türklased püüdsid ujudes üle pääseda, kuid uppusid hulgaliselt vahutava Rämnicu külmades voogudes. Kaldale jääjaid raius mõõkadega Vene-Austria ratsavägi (jalavägi tagaajamisest osa ei võtnud, kuna ta ei jõudnud järele).

Suurvesiiri sajatuhandeline armee lakkas olemast lahingujõud. Võitjaile langes saagiks 100 lippu, 80 suurtükki ja tohutu hulk muud sõjasaaki. Liitlaste kaotused ei ületanud tuhandet meest.

Lahinguväljale laskus pimedus. Võitjad pühitsesid kärarikkalt võitu ja jagasid trofeesid. Jutustatakse, et saagiks saadud suurtükkide jagamisel tekkisid venelaste ja austerlaste vahel hõõrumised.

---

[1] „Metsa ja retranšmendi pommitamine meie karreede poolt pani türklaste suurtükid vaikima," kirjutas Suvorov oma ettekandes. Ja edasi rünnakut kirjeldades: „Liikumine toimus lakkamatu tulistamisega tiibadelt ja karreedelt — ristamisi laskudega."

«Andke austerlastele,» korraldas Suvorov. «Meie võtame vaenlaselt jällegi, aga kust nemad saavad?»

Siiski jäid suhted liitlaste vahel üldiselt heaks. Austerlased tunnistasid, et kogu au võidu puhul kuulub venelastele. Keegi austerlane kirjutas: «Peaaegu uskumatu on see, mida räägitakse venelastest: nad seisavad nagu müür, ja kõik peab nende ees langema.» Suvorov omalt poolt kiitis Austria vägede käitumist, tõstes eriti esile Karatschaid ja tema ratsaväge.

Rämnicu lahing on üks kuulsamaid lehekülgi Vene sõja-ajaloos ja osutub üheks Suvorovi suurimaks kangelasteoks. Mis puutub neisse, kelle kätega see võit saavutati, — vene soldateisse, kes visa vaenlasega võitlesid üks viie vastu ja kindlalt, nagu taraaniga, purustasid kõik tõkked ning meeleheitesse sattunud türklastel lämmatasid isegi võime vastupanuks, — siis selle lahinguga nad tõestasid, et oskusliku juhatuse juures on venelased õigustatud nimetama end parimaiks soldateiks maailmas.

Kõiki lahingust osa võtnifd sõjavägesid autasustati. Soldateile, nagu oli kombeks, anti tühist rahalist autasu ja teatud hulk hõbemedaleid. Ohvitserid said olulisemat autasu (Suvorov esitas silmapaistnud isikute nimekirjad kolmel korral, motiveerides seda sellega, et «kus vähem sõjaväge, seal rohkem vapraid»). Autasustati ka väejuhti ennast, seekord heldelt: ta sai krahv Rõmnikski tiitli, esimese järgu Georgi risti ja kallihinnalise mõõga.

Austria väljendas temale oma tunnustust, andes talle Püha Rooma keisririigi krahvi tiitli. Kuna Suvorov ei olnud harjunud oma kangelastegude säärase hindamisega, siis oli ta lihtsalt hämmastatud. «Mul on ajudes palavik,» kirjutas ta omakseile, «ja kes suudabki vastu pidada! Tõepoolest, oleksin peaaegu rõõmu kätte surnud!»

Kõrvaltvaatajad hindasid Suvorovile antud autasusid hoopis tagasihoidlikumalt (arvestades tema teeneid). Nii kirjutas P. V. Zavadovski: «Suvorov sai nimetuse Rõmnikski nagu sarnastamiseks Zadunaiskiga. Sa tead ju, kuivõrd see jõgi oma vooluse poolest sarnaneb Doonauga.»'

Tuleb tunnustada Potjomkini käitumist: unustanud vanad arved, palus ta ise võimalikult «väärikamat» autasu. Kuid õukonna sfäärides leidus, uuel krahvil teisi vaenlasi. Üha visamalt levis kuuldus Suvorovi veidrustest ja vempudest; muidugi ei saanud läbi ilma liialdamiseta ja ilustamiseta. Ikka sagedamini hakati sügavmõtteliselt seletama Suvorovi võite ühe põhjusega — õnnega. Ole lahke, «autoriteedid» ei soovita, aga see veider vanamees talitab omal viisil ja saavutab edu. Pime õnn . . . !

Ramnicu võidu kaudseks tulemuseks oli Benderõ vaevata vallutamine Vene vägede poolt ja Bolgradi vallutamine austerlaste poolt; pärast kahekordset kohutavat lüüasaamist olid türklased kaotanud usu oma jõududesse. '789. aasta kampaania, mille algus oli liitlastele (eriti austerlastele) ebaedukas, lõppes neile väga õnnelikult.

Venemaale avanes võimalus soodsatel tingimustel rahu sõlmida, mis oli väga tarvilik väljakurnatud maale. Türgimaa vajas rahu veel enam; et kergendada läbirääkimisi, täitis ta vastuvaidlematult nõudmise vabastada ikka veel vahi all peetav Vene saadik Bulgakov.

Venemaa välispoliitiline olukord muutus keerulisemaks Austria reeturliku käitumise tõttu; hoolimata suurest arvulisest ülekaalust, sai Austria Giurgiu all lüüa ja sõlmis Türgiga separaatrahu, kohustudes mitte laskma Vene vägesid tema poolt hõivatud valdustesse (Valahhiasse). See tegi äärmiselt keeruliseks Vene armee strateegilise seisukorra, sundides teda piirduma operatsioonidega kitsas koridoris mere ja Galati vahel.

Vahepeal hakkas Katariina aru saama, et pikaleveninud sõda tekitab maal sügavat rahulolematust, mis ähvardab kriisiga kogu ta valitsemist. Esijoones sõlmiti rahu Rootsiga. See kergendas teatud määral olukorda. «Sa kirjutad, et sellest ajast peale, kui rootslastega sõlmitud rahust kuulda said, magad rahulikult,» kirjutas Katariina Potjomkinile, «selle kohta ütlen, mis minuga on juhtunud: minu rõivad muutusid üha laiemaks alates '784. aastast saadik, aga viimase kolme nädala jooksul hakkasid kitsaks jääma, nii et peagi tuleb mõõtu uuesti juurde lisada, mina ise aga muutun märksa rõõmsamaks.»

Ent peamist sõda peeti muidugi mitte Rootsis, vaid Türgimaal. «Ühe käpa oleme porist välja kiskunud,» lausus Katariina teises kirjas, «kui tõmbame välja ka teise, siis laulame halleluuja.»

Vene diplomaatia aga oli lasknud mööda minna sõjalised ja poliitilised võimalused, mis avanesid pärast Focsanit ja Rämnicut. Hiilgav võit Rämnicu juures ei kandnud lõpptulemusena vilja; ta tuhmus diplomaatide sõnaohtrais projektides ja generaliteedi loius tegevuses. Et taas valmistada pinda alustatud sõja õnnelikuks lõpetamiseks, oli tarvis uut purustavat lööki, uut Rämnicut.

Naasnud Rämnicu kallastelt Bärladi, veetis Suvorov siin terve aasta ilma tegevuseta. Potjomkin ei pooldanud aktiivset tegevust. Ta piirdus diplomaatilise ja sõjalise kirjavahetusega, korraldas vahepeal ennenägematult toredaid pidustusi. Elades Benderõs, korraldas ta kord peo spetsiaalselt ehitatud maa-alustes saalides, mis olid idamaise maitse järgi luksuslikult kaunistatud. Kõik Vene kindralid püüdsid neist lõbustustest osa võtta. Ainult Suvorov vältis peakorterisse ilmumist: ta vihkas endiselt luksust ja tühipaljast lobisemist.

Oma vaba aja täitis ta sellega, et õppis türgi keelt, luges ajalehti ja raamatuid, vestles BarJadis askeldavate inimestega. Ta elas väga tagasihoidlikult, isegi rõhutatult tagasihoidlikult, protestina Potjomkini toreduse vastu. Ta kandis jämedast kalevist kuube, tal ei olnud mingisugust pagasit, lõunatas, laotanud paljale maale lina, jne. Üha teravamalt ja sallimatumalt ilmnesid tema originaalsed maitsed ja arusaamad.

See elu, mis tuli elada Barladis, ei suutnud rahuldada vana väejuhi kustumatut tegevusjanu, ja ta oli väga rõõmus, kui kuulis, et Potjomkin saatis septembris sõjaväed Dnestrilt Doonau äärde. Katariina nõudis energilist tegevust, mille tulemusena oleks võinud uuendada rahuläbirääki-misi. Et aga võimatu pii operatsioone Valahhia tasandikele üle kanda, siis jäi sõjategevuseks üle ainult kitsas platsdarm Musta mere ja Sereti jõe suudme vahel. Ülesanne oli seda keerulisem, et ilma selletagi kaitseks väga soodus Doonau oli kaitstud kindlustuste rõngaga: Kilia, Tulcea, Isaccea ja Ismailiga. Kuid valikut ei jäänud. Septembris algas pealetung. Esimesed kolm kindlust vallutati Vene vägede poolt lühikese ajaga: 18. oktoobril vallutas Gudovitš Kilia, 7. novembril võeti ära Tulcea, langes ka Isaccea. Jäi järele hirmuäratav Ismail: ta «sidus käed kaugemateks operatsioonideks». Seni kui püsis see Türgi võimsuse kants, ei kaldunud Türgimaa järeleandmistele.

Asudes erakordselt tähtsas strateegilises punktis (teede ristumiskohal Galatist, Benderõst, Hotinist ja Kiliast) ning sulgedes tee Doonau kaudu Dobrudžasse, oli Ismail piiratud sügava, kuus süld a laia ja neli sülda sügava, kohati veega täidetud kraaviga. Kraavi kohal kerkis 3—4 sülla kõrgune muldvall; valli üldpikkus oli 6 versta. Vallile oli üles seatud mitusada suurtükki. Kindluse garnison koosnes 35 000 mehest ühe kõige kogenenuma Türgi väejuhi Aidos-Mehmet-paša juhatuse all. Siia, olid tulnud varem langenud kindluste Kilia, Hotini ja Akkermani garnisonid; nad olid saadetud Ismaüi oma süü lunastamiseks, kusjuures oli antud

---

1 «Архив князя Воронцова», кн. XII, M., 1877, стр. 65.

välja firman[1], mis käskis teistkordse allaandmise' puhul raiuda neil ilma kohtuotsuseta pead maha. Tegelikult oli Ismaili müüride taha koondatud terve armee. Laialdase kindlustatud ala tõttu oligi Ismail selleks mõeldud; türklased nimetasid teda «Ordukalesiks», s. o. sõjaväekindlu-seks.

Kindluste kaitsmisel olid türklased üldse märksa tugevamad kui

---

[1] Firman — sultani käskkiri.

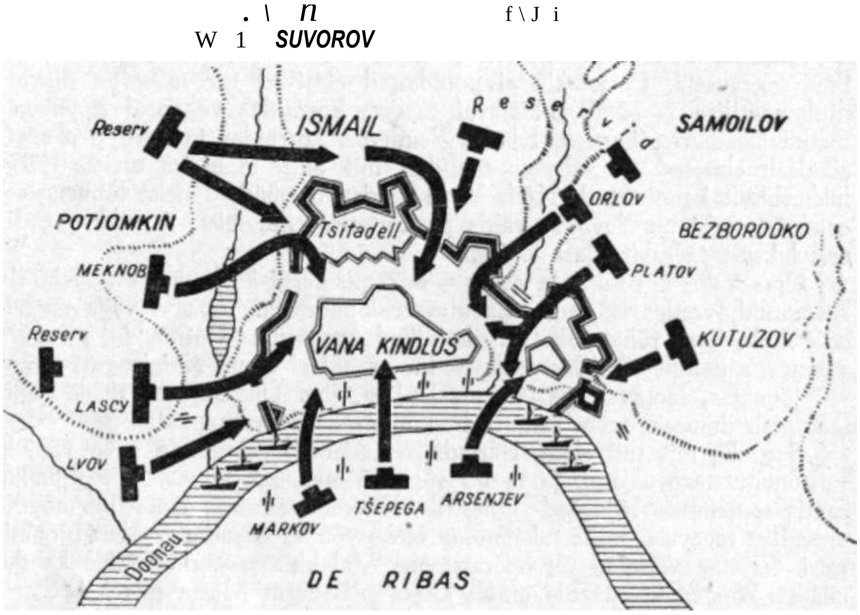

11. (22.) detsembril 1790. aastal Ismailile sooritatud tormijooksu plaan

manöövrisõjas. Et vallutada säärast kindlust nagu Ismail, oli vaja selle aja kohta erakordseid inim- ia tehnilisi ressursse.

Kuid just neid ressursse Potjomkinil ei olnud. Armeel oli suuri kaotusi esimestel sõja aastatel; mitu korpust oli seotud Preisi ja Poola piiri kaitsmisega; osa vägesid ei olnud veel Rootsist kohale jõudnud; lõpuks olid need jõud, mis kuulusid lõunaarmeesse, mitmesse punkti laiali pillatud ja Potjomkin kas ei julgenud või ei osanud neid Ismaili alla koondada.

Vene väed, arvult 28 000 meest, Gudovitši ja de Ribas juhatuse all, piirasid novembris Ismaili sisse. Ehkki de Ribas hävitas 20. novembril Ismaili all Türgi laevastiku, ei olnud kellelgi julgust aktiivseteks operatsioonideks: oli käimas nõrk tulistamine lootuses, et türklased kaotavad julguse ja heiskavad valge lipu. Armee kannatas külma, haiguste ja toiduainete puuduse all. Üks pealtnägija kirjutas, et isegi korpusekomandöri lõunalauas, mis oli kaetud kaheksale isikule, võisid ainult 2 meest kõhu täis süüa. Soldatitest ei maksa rääkidagi. «Ajad on nii halvaks muutunud, et inimestel on väga. raske seda taluda,» teatas kindral Pavel Potjomkin[1]. Novembri lõpul kutsuti kokku sõjanõukogu, kes saatis ülemjuhatajale kinnitamiseks oma otsuse — talveks lõpetada piiramine ja piirduda kindluse valvamisega.

Kuid Potjomkin, kes alati hoidus riskantsetest üritustest, seisis seekord visalt vastu. Kirjas Suvorovile 25. novembrist '790. a. avaldas Pot-jomkin ärritatult oma, arvamust Ismaili all viibivate Vene väejuhtide kohta: «Palju on seal võrdses auastmes kindraleid, aga sellest tuleneb alati midagi otsustusvõimetu seimi taolist». Ismaili vallutamist vajati mitte ainult sõjalistel, vaid ka poliitilistel kaalutlustel. Preisimaa ja Inglismaa levitasid hiljukesi arvamust, et Katariina suurriik on savijalgadel hiiglane. Kaalul oli Vene keisririigi prestüž.

---

[1] Pavel Sergejevitš Potjomkin oli Tauria vürsti vennapoeg.

Potjomkin otsustas korraldada tormijooksu Ismailile. Oli ainult üks mees, kes selle ülesandega võis toime tulla; tõsi küll, vürstlik hiilgus eelistas teda varjus hoida, sest tema kuulsus hakkas selletagi vahest liig valjusti kostma, nüüd aga tuli olukorrale alistuda.

30. novembril sai Suvorov ülemjuhatajalt orderi (käsu): «. . . Jumala abiga tuleb alustada Ismaili vallutamist . . . Suvatsege sinna rutata kõigi väeosade enda juhatuse alla võtmiseks . . .» Kaks päeva hiljem sõitsid lihtsatel Doni hobustel Vene laagrisse Ismaili all kaks ratsanikku: see oli Suvorov kasaka saatel; viimasel oli käes komps Suvorovi rõivastega.

Tutvunud olukorraga koha peal, nägi Suvorov, et tormijooksu raskused ületavad kõik tema oletused. Isegi koos nende abivägedega, mis ta Galatist oli juurde toonud, oli tema käsutuses kõigest 30 000 meest; suur osa neist olid kasakad, kes sel ajal oma relvastuse poolest ei olnud lahinguks jalarivis kohandatud. Piiramissuurtükke peaaegu ei olnud, mürske välisuurtükkide jaoks oli ainult üks komplekt. Väed olid piiramis-töödes harjumatud, halvasti välja õpetatud, näljas ja ilma jalatsiteta. Kindlus oli valvsa kaitse all ja väga hästi, «ilma nõrkade kohtadeta», kindlustatud.

«Lubada ei saa,» resümeeris Suvorov raportis Potjomkinile oma tähelepanekud ja hakkas kohe tormijooksu ette valmistama.

Hiljem, kui Katariina sai teada kindluse vallutamise üksikasjad, lausus ta, et peab «eskalaadi' Ismaili linnale ja kindlusele sündmuseks, mis vaevalt küll kusagil ajaloos on ette tulnud». Kalduv liialdustesse, kui asi puudutas tema au, oli Katariina seekord tõele väga lähedal. Sõja-ajalugu igatahes ei tundnud pretsedente, kus säärase grandioosse ürituse ettevalmistus oleks nõudnud nii vähe aega ja ühtlasi oleks olnud nii hoolikalt, nii süstemaatiliselt ette valmistatud.

Kindluse lähedale tehti muldvall — täielik koopia Ismaili vallist. Öösiti harjutasid sõjaväed selle valli ründamist tormijooksuga, tehes järjestikku läbi kõik faasid: kraavile lähenemise, selle täitmise fašiinidega[2], ülemineku kraavjst, redelite püstitamise ja kokkusidumise, vallile ronimise, pihttarade purustamise jne. Vahetpidamata valmistati fašiine ja redeleid. Päeval harjutati täägivõitlust. Suvorov viibis tundide kaupa soldatite keskel, õpetades neid, julgustades, taga kihutades naljätuste ja valjude hüüetega, sisendades igaühesse mõtet tormijooksu vajadusest, juurutades igaühes usku edusse.

Et türklaste valvsust uinutada, käskis Suvorov ehitada kaks patareid, mis pidid mõista andmai, et tal on kavatsus piiramist jätkata. Kuid see ei saavutanud eesmärki: ülejooksikud ja vangisattunud teatasid türklas-tele ettevalmistustest tormijooksuks, jutustades isegi üksikute kolonnide ülesandeist ja nende suundadest. See ei heidutanud väejuhti; ta teadis, et põhiidee, kavatsuse tuum jäi sõjavägedele saladuseks: osavasti koostatud dispositsioon maskeeris seda isegi kolonnide komandöride eest.

Ismaili alla saabumise päevast alates teostas Suvorov vahetpidamata luurekäike, uurides maastikku ja Ismaili kindlustuste seisukorda. Türklased algul tulistasid tüütavat vanakest, kuid hiljem ei pidanud enam tema luurekäike kartustäratavaks ja lakkasid tulistamast. Kõrvutades oma tähelepanekuid luurajate ettekannetega, veendus Suvorov, et kõige ligipääsetavani on see kindluse külg, mis piirneb Doonauga. Sealtpoolt ei oodanud türklased pealetungi ja kindlustised olid seal tähtsusetud. Seoses sellega otsustas Suvorov suunata

---

[1] Eskalaad — rünnak, tormi jooks.

[2] Fašiinid — õle- või haokood, mida kasutati kindluse kraavi täitmiseks.

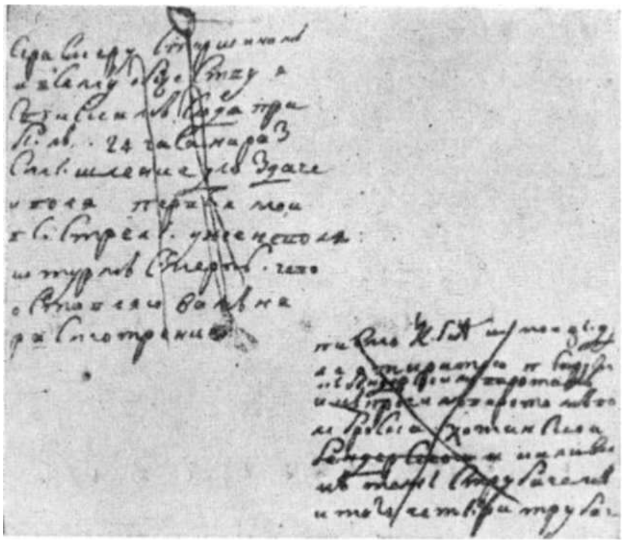

pealöögi just selle külje vastu.[1] Teiste kolonnide ülesanne seisis selles, et sundida türklasi oma jõude kogu kuue versta pikkusele vallile hajutama. See võis õnnestuda ainult sel tingimusel, küi demonstreerivate kolonnide rünnakuid arendatakse maksimaalse visadusega. Seepärast kõnelustes ohvitseride ja sõduritega Suvorov ei teinud vahet kolonnide vahel; kõigile näis, et seisab ees ühtlane rünnak kogu rindel, ja kui türklased oleks säärasest rünnakuplaanist teada saanud, siis oleks see Suvorovile ainult kasuks olnud.

9. detsembril kutsuti kokku sõjanõukogu.

«Kahel korral lähenesid venelased Ismailile,» ütles Suvorov, «ja kahel korral taganesid nad; nüüd kolmandal korral jääb meil üle ainult vallutada linn või surra.[2] Tõsi küll, raskused on suured: kindlus on tugev ja garnisoniks on terve armee, kuid vene relvale ei pea miski vastu. Meie oleme tugevad ja enesekindlad . . . Ma otsustasin selle kindluse vallutada või hukkuda tema müüride all.»

See ei olnud tühi fraas: Suvorov otsustas kindlasti iga hinna eest võita, isegi kui ta ise peaks langema Ismaili müüride all.

Kasakate ataman Platov kui kõige noorem nõukogu liikmeist avaldas esimesena oma arvamuse: «Tormijooks!» Ülejäänud kaksteist osavõtjat ühinesid temaga. Sõjanõukogu otsus kõlas nii: «Lähenedes dispositsiooni kohaselt Ismailile, alustada edasilükkamatult tormijooksu . . . Tema keiserliku kõrguse võidukaile vägedele on taganemine häbiväärne.» Seda, et kaks nädalat varem oli tehtud vastupidine otsus, keegi ei meenutanudki.

Kaks päeva enne nõukogu kokkukutsumist tegi Suvorov kirjaliku ettepaneku allaandmiseks, lisades juurde oma märkuse: «Seraskiirile[3], vanemaile ja kogu elanikkonnale. Mina olen sõjaväega siia jõudnud. 24 tundi järelemõtlemiseks allaandmise üle ja vabadus; minu esimesed lasud — juba vangipõlv; tormijooks — surm; selle jätan teile läbiarutamiseks.»

Aidos-Mehmet-paša vastas põiklevalt, paludes kümneks päevaks

---

[1] On huvitav, et Potjomkin, saates Suvorovi' Ismaili alla, kirjutas temale: ..Linna Doonau-poolset külge pean ma kõige nõrgemaks." („Генералиссимус Суворов". Сборник документов и материалов, 1947, стр. 178).

11. septembril 1789. aastal lõi Ismaili garnison tagasi rünnaku, mille Vene väed Repnini juhatusel olid ette võtnud, ja 1790. aasta novembris ründas kindlust ebaedukalt Potjomkin.

[3] Seraskiir — Türgi vägede ülemjuhataja.

Suvorovi enda käega kirjutatud märkus, mis lisati Ismaili seraskiirile saadetud ultimaatumile

vaherahu kehtestada; üks tema abidest ütles parlamentäärile ülespuhutult, et ennem lakkab Doonau voolamast, kui Ismail langeb.

Suvorov muud ei oodanudki; vaherahu-ettepaneku jättis ta vastuseta. Tormijooks määrati 11. detsembrile.

Kõigest kaheksa päeva oli möödunud Suvorovi saabumisest Vene laagrisse, kuid nende päevade jooksul olid sõjaväed ümber kujunenud. Uks tormijooksu pealtnägijaist jutustas hiljem, et soldatite ja ohvitseride hulgas valitses vaimustus ja valmisolek kangelasteoks: igaüks kippus ette, kõige ohtlikumasse kohta, oma elust vähematki hoolimata. Sellise sõjaväega võis igasugust kindlust rünnata. Kuid nüüd seisis ees, mitte vähem tähtis ülesanne: tarvis oli need sõjaväed oskuslikult ära kasutada, oskuslikult koostada ja teostada tormijooksuplaan.

Dispositsioonis oli ette nähtud ründajate jaotamine kolmeks rühmaks, igaühes kolm kolonni1. Iga kolonn koosnes viiest pataljonist; kolonni peas liikus 1*50 laskurit, kes tulistasid valli kaitsjaid; nende järel 50 sapööri kaeveriistadega, seejärel kolm pataljoni fašiinide ja redelitega; sabas oli kahest pataljonist koosnev reserv. Kuni kaks kolmandikku kõigist kohalolevatest jõududest oli määratud jõepoolse külje ründamiseks.2 Peaaegu poole Vene jõududest Ismaili all moodustasid kasakad; nad võtsid tormijooksust osa, olles relvastatud lühikeste piikidega.

1 Rühmade ülemateks olid de Ribas, Samoilov ja Pavel Potjomkin; kolonnide ülemateks — Kutuzov, Lvov, Lascy, Meknob, Bezborodko, Platov, Tšepega, Arsenjev ja Markov.

2 Suvorov eraldas ka üldreservi, mis koosnes kahest ja poolest tuhandest kasakast.

10. detsembril kestis kogu päev tugev kindluse tulistamine; Vene poolel oli tegevuses peaaegu 600 suurtükki. Türklased vastasid energiliselt. Õhtuks vaibus suurtükimürin. Kuna sündmused toimusid kõige lühemate päevade ajajärgus, siis otsustati tormijooksu alustada kaks tundi enne koitu, et õhtuks jõuda maha suruda kõik kaitsekolded.

Öösel enne tormijooksu ei maganud keegi. Ülematele oli ette kirjutatud, et nad jääksid oma väeosade juurde, keelatud oli enne signaal-raketti pataljone välja tuua, «et viivitamisega mitte raskusi tekitada meestele kuulsuse saavutamisel».

Suvorov käis isiklikult rinde läbi, meenutades iga polgu ajalugu ning ühiseid lahinguid Poolas ja Türgis, lihtsalt teretades veteraane ja julgustades noori. Siis pöördus ta oma telki tagasi ja heitis pikali. Ta oli ebatavaliselt keskendunud, täielikult endasse süvenenud. Austria keisrilt saadud kiri seisis lahti võtmata; ta luges selle läbi alles järgmisel päeval.

Öösel kell 3 lendas õhku esimene rakett: sõjaväed asusid neile määratud kohtadele. Teise raketi järel lähenesid nad kindluse müüridele 300 sammu kaugusele. Kolmanda raketi järel kell pool kuus hommikul sööstsid kolonnid rünnakule.

Ülejooksikutelt said türklased tormijooksu päevast teada ja olid valvel. «Kindlus oli nagu tõeline leegitsev tulemägi,» tähendab Langeron oma memuaarides. «Mehiselt, kindlas korras, julgelt tungisid kolonnid peale, lähenesid kiiresti kraavile, heitsid sinna oma fašiinid, kahe kaupa reas, laskusid kraavi ja tõttasid valli juurde. Valli jalamile püstitasid redelid, ronisid vallile ja toetudes täädikidele tõusid valli harjale. Samal ajal seisid laskurid all ja tulistasid siit valli kaitsjaid, keda märgati nende laskude tule järgi.»

Sissepiiratud võitlesid meeleheitlikult. Nad ei lootnud armu ega andnud armu. Türklased võtsid. ette arvukaid väljatunge kindlusest, peale surudes Vene pataljonidele ja lüües neid positsioonidest välja. Võitlejad segunesid koidueelses hämaruses. Hüüded «hurraa» ja «allah» vaheldusid alalõpmata, näidates, kelle poole kaldub võit. Meknob, Bezborodko, Lvov, Ribaupierre ja Markov said haavata.

Suvorov võttis aset künkal, pidades teraselt silmas lahingu pöördepunkte ja vahetpidamata saates ratsakäskjalgu korraldustega. Reserve tal peaaegu ei olnud, kuid selleks otstarbeks määratud kasakate väeosa kasutas ta ära maksimaalsete tagajärgedega, mitmel korral päästes hädast raskesse seisundisse sattunud väeosa.

Hommikul kell 8 oli väline vall hõivatud. Lahing kandus linna. Iga tänav tuli vallutada, iga maja kujutas endast visalt kaitstavat kindlust. Vene välisuurtükkidest tulistati piki tänavaid. Kella üheteistkümneks hommikul oli lahingu lõpptulemus selgunud: Jõepoolsel küljel ja teistes punktides läbi murdnud Vene väed liikusid igalt poolt kontsentriliselt südalinna suunas, pigistades türklasi raudrõngasse.

Tatari khaan Kaplan-Girei, kes oli austerlasi Giurgiu all võitnud, tegi meeleheitliku katse venelasi tagasi paisata. Oma kolmetuhandelise väeosa eesotsas tungis ta kallale Musta mere kasakatele, raius nad maha ja tungis sügavale Vene polkude keskele. Kohalejõudnud jäägrid ja grenaderid likvideerisid läbimurde, Girei väeosa piirati sisse ja hävitati.

Lõpplahendus lähenes. Põlevatest majadest ja «khaanidest» (suurtest kivihoonetest, mida kasutati sissesõiduhoovidena) löödi türklased välja. Ühes säärases «khaanis» hukkus kindluse komandant Aidos-Mehmet. Üldist segadust suurendas veel asjaolu, et tallidest oli valla pääsenud mitu tuhat hobust, kes maruhoos kihutasid mööda tänavaid.

Videvikuks oli vastupanu lõplikult murtud.

«Ei ole tugevamat kindlust ega meeleheitlikumat kaitset kui Ismail, mis verise rünnaku järel lamab tema keiserliku majesteedi kõrgeima trooni ees!» kirjutas Suvorov 11. detsembril oma ettekandes Potjomkinile.[1]

Nüüd, varemeteks muutund, langes see võimas Ismail; ta langes nagu hiigeltamm, mis sajandeid on püsind rajus ranges, kuid lõppeks rauges tema ramm.

(Byron, Don Juan).

Kõneldes Ismaili ründamisest ei tohi unustada sellest rünnakust osa võtnud M. I. Kutuzovit. Raporteerides Potjomkinile Ismaili vallutamisest, peatus SuvorcfV eraldi sel osal, mida siin etendas Kutuzov. «... Kindralmajor ja kavaler Goleništšev-Kutuzov osutas uusi sõjakunsti ja oma vapruse tõendeid, ületades vaenlase tugeva tule all kõik raskused, ronis vallile, vallutas bastioni, ja kui ülekaalukas vaenlane sundis teda peatuma, tema, olles mehisuse eeskujuks, hoidis positsiooni enda käes, võitis tugeva vaenlase, jäi peatuma kindluses ja seejärel jätkas vaenlaste purustamist ... »

Teisel korral ütles Suvorov Kutuzovi kohta (Ismaili all) nii: «Ta oli vasakul tiival minu paremaks käeks.»

[1] «Генералиссимус Суворов»,. Сборник документов и материалов, 1947, стр. 191.

Linnas avati hiiglasuur haigla. Kasu sellest oli siiski vähe — kaks kolmandikku haavatuist suri antisanitaarsete tingimuste ja arstide vilumatuse tõttu; kaks kogenud kirurgi, Masso ja Lossiman, viibisid sel ajal Benderõs, sest Potjomkinil oli jalg haige, ning saabusid Ismaili kaks päeva pärast tormijooksu. Langenud venelaste laibad veeti linna piiri taha ja maeti maha. Taudide vältimiseks kästi türklaste laibad Doonausse heita. Kuid isegi sääraseks lihtsaks protseduuriks kulus kuus päeva, enne kui linn tühjendati surnukehadest: türklaste kaotused olid väga suured. Umbkaudse arvestuse järgi tapeti Ismailis ligi 26 000 türklast ja võeti vangi 9000. Kogu garnisonist pääses ainult üks mees kindlusest välja: ta viskus jõkke, haaras ujuvast palgist kinni ja jõudis nii teise kaldani. Tema oligi see, kes tõi Konstantinoopolisse teate Ismaili saatusest.

Venelased kaotasid rünnaku ajal ligi 10 000 meest. 650 ohvitserist said 400 surma või haavata.

Vallutatud linnast saadi tohutu sõjasaak.

Ohvitserid tegid Suvorovile ettepaneku võtta endale kas või tubli ratsu kinnipüütud hobusekarjast, kuid ta vastas:

«Doni ratsu tõi mu siia, tema seljas sõidan ka siit minema.»

Sõnum Ismaili langemisest avaldas kogu Euroopale masendavat muljet. Venemaale vaenulike suurriikide konverents, mis pidas istungeid Sistovis, katkestas oma töö; Türgi valitsus vajus norgu. See-eest juubeldati Peterburis.

Deržavin kirjeldas tormijooksu Ismailile järgmiselt:

Везувий пламень изрыгает,
Столп огненный во тьме стоит.

Багрово зарево зияет,
Дым черный клубом в верьх летит;
Краснеет понт, ревет гром ярый,
Ударам в след звучат удары:
Дрожит земля, дождь искр течет;
Клокочут реки рдяной лавы:
О Росс! — таков твой образ славы.
Что зрел под Измаилом свет!

1 Vesuuv purskab tuld, pimedusest tõuseb tulisammas, verev taevapuna helgib, mustad suitsurõngad lendavad ülespoole; meri muutub punaseks, äge äike müriseb, löögid kostavad löökide järel: maa väriseb, sädemete vihma valab; punast laavat kannavad jõed: Oo Venemaa! selline on pilt su kuulsusest, mida kogu maailm nägi Ismaili all!

Suvorov, kes veetis veel päeva kümme Ismailis, puistati üle kõikjalt kokkuvoolavate õnnitluskirjadega.

Ent Katariina ajastu irvitas veel kord tema üle. Suvorov sai kibedamini kui kunagi varem tunda, et tsaarinnale tähendab soosiku rahulolematus palju rohkem kui väejuhi mistahes kangelasteod.

Esimestel päevadel pärast rünnakut kandis Suvorovi ja ülemjuhataja vaheline kirjavahetus kõige sõbralikumat iseloomu. Vastavalt oma maneerile ja selleaegsele üldisele epistolaarsele stiilile, poetas Suvorov oma kirjadesse innukalt lugupidamisavaldusi. Potjomkin vastas samasuguses sõbralikus toonis. Varsti aga sõitis Suvorov Benderõsse, et isiklikult raporteerida, ja siin rikkus üks «tühine asjaolu» kõik ära.

Ta oli kindel, et Potjomkin kohtleb teda kui võrdne võrdset. Potjomkinile aga ei tulnud see mõttessegi. Ta võttis Suvorovi lahkesti vastu, isegi ruttas välja trepile ja ütles tavalises heasüdamlik-jämedas, pisut protežeerivas toonis:

«Millega võin teid teenete eest autasustada, krahv Aleksander Vassiljevitš?»

«Mitte millegagi, vürst,» vastas Suvorov ärritatult, «ma ei ole kaupmees ega ole siia kauplema sõitnud. Peale jumala ja keisrinna ei saa mind keegi autasustada.»

Potjomkin jahmatas. Säärast tooni ei olnud ta põrmugi oodanud.

Ta pöördus ümber ja sisenes tubadesse. Suvorov järgnes temale ja esitas ametliku ettekande. Vaikides kõndisid nad saalis ringi; üks ega teine «i leidnud sõnu. Lõpuks Suvorov kummardas hüvastijätuks ja väljus.

See oli tema viimne kohtumine Tauria vürstiga.

Viis minutit sõltumatut käitumist Benderõs läks Suvorovile kalliks maksma. Kõik Ismaili rünnakust osavõtjad ja mitmed, kes sellest osa ei võtnudki, said autasusid ja -kõrgendusi, Suvorovile endale sai feldmarssali auastme asemel osaks ülendamine Preobraženski polgu alampolkovnikuks. Seda peeti auväärseks määramiseks, kuna Katariina ise oli selle polgu polkovnik. Kuid sääraseid alampolkovnikuid oli juba kümmekond isikut ning autasuna Ismaili eest oli see otse solvamine. Kuni elulõpuni meenutas Suvorov meelekibedusega «Ismaili häbi»,— demonstratiivselt vähest autasu vägiteo eest, mida ta ise pidas oma suurimaks kangelasteoks ja mille kohta ta avameelsuse hetkel kord lausus, et ainult üks kord elus võib julgeda selletaolist tormijooksu ette võtta.

Suvorov sõitis Peterburisse. Potjomkini ratsakullerid olid temast ette jõudnud: ta võeti väga külmalt vastu. Katariina peaaegu ei kutsunudki teda Ermitaaži ning kõnelustes oli tagasihoidlik ja ebalahke.

Suvorovile mõjus see raskesti. Ta hakkas mõtlema lähedasest elulõpust. «Aeg on üürike,» märkis ta üksinduses oma mõtteid üles, «läheneb lõpp, olen haavades, kuus aastat, ja sidrunis kuivab kõik mahl ära.»

Aprilli lõpus korraldas Potjomkin enneolematu pidustuse möödunud sõja kangelastegude auks. Kolm päeva enne pidustusi kutsus keisrinna Suvorovi enese juurde ja lausus vestluse ajal ootamatult:

«Ma saadan teid, Aleksander Vassiljevitš, Soome.»

Suvorov taipas: teda tahetakse eemaldada, temal ei ole kohta Pot-jomkini triumfis. Samal päeval lahkus ta Peterburist.

9. Soomes ja Poolas

Katariina käskkiri ei lasknud end kaua oodata — järele vaadata Soome piir ja esitada projekt selle kindlustamiseks. Tõsi küll, 1790. aasta augustis sõlmiti Rootsiga rahu, kuid kuningas Gustav III suhtus ilmse vaenulikkusega Venemaasse ja seisukorda ei võinud kindlaks pidada. Kuu ajaga oli see ülesanne täidetud. Suvorov tuli uuesti Peterburisse, tuues kaasa kindluste ehitamise ja reorganiseerimise plaani. Säärased plaanid seisid tavaliselt aastate viisi käiku saamata, kuid käesoleval juhul järgnes peaaegu kohe plaani kinnitamine. Selle teostamine tehti ülesandeks projekti autorile.

Seega langes Suvorovile suure kangelasteo autasustamise asemel osaks uus põlustamine. Teisiti ei saanud ta hinnata seda, et tema peale pandi insener-inspektori funktsioonid fortifikatsiooni küsimustes, sellal kui lõunas alles mürisesid suurtükid ja kogu armee, kellele tema nimi oli saanud juba võidu sümboliks, ootas tema tagasitulekut.

Südant kõvaks tehes asus ta uue töö juurde: «kas või kurni mängida, kui veeremängu mängida ei saa.» Talle ei olnud saladuseks, et tema määramine Soome oli keisrinnale dikteeritud Potjomkini poolt. Ta sai aru, et vürstliku hiilguse juhatuse all pole tal enam võimalik teenida. «Mina . . . olen Potjomkinile põrm,» kirjutas ta Hvostovile. «Kas ehk olla niinimetatud «tema» armees Repnini abiliseks? Milline oleks siis. minu võim? Asetanud mind teisejärgulisse ossa, millest vaid üks samm viimseni. Ma olin armuosaline, kuid viibisin maapaos ja olin karistusalune —- ma ei räägi üldisest eemaldamisest. . . Tugev tamm ei lange tuulest ega iseenesest, vaid kirve hoopide all.»

Sügisel aga saabus sõnum selle surmast, kes varem oli olnud ta kaitsja, kuid hiljem muutus vaenlaseks. «Hiilgav Tauria vürst» lahkus jäädavalt lavalt. Ta suri teel, Jassy lähedal, 5. oktoobril 1791. aastal.

Tavalise omapärasusega väljendas Suvorov oma arvamuse Potjom-kini kohta:

«Suur mees — ja mees oli suur: suure mõistusega ja ka suure kasvuga. Ta ei sarnanenud selle suurekasvulise Prantsuse saadikuga Londonis, kelle kohta lord Bacon tähendas, et pööningut möbleeritakse tavaliselt halvasti.»

Selline oli tema epitaaf Tauria vürsti hauale.

Vahepeal arenes Suvorovi töö Soomes kiiresti edasi. Soomes oli sel ajal kuus kindlust: Viiburi, Fredrikshamn, Davõdov (Kivi-Järvi lähedal, mitte kaugel Fredrikshamnist), Volmanstrand, Nyslott ja Kexholm. '792. aasta lõpuks olid need kindlused saanud kapitaalse remondi ja lisaks oli ehitatud veel uusi tugevaid kindlusi: Ruotsensalme, Kymmenelinn jt. .

Huvitav, et Suvorov püüdis taotella mitte üksnes kaitsevõimsust, vaid ka seda, et ehitustööd oleksid odavad. Seks otstarbeks käis ta. head savi ja lubjakivi otsimas, - ehitas tellisetehaseid, ratsionaliseeris lubjapõletamist jne. .

Suvorovi tegevuse tulemuseks oli see, et tema poolt hoolsalt kindlustatud Soome kaitsmiseks piisas 28 jalaväepataljonist, 6 ratsaväeeskadro-nist ja mõnest kasakapolgust. Eriti tugevad kindlustused püstitati Ruot-sensalme juures (vastukaaluks Rootsi toetuspunktile Sveaborgile). Heameelega vaatles Suvorov Ruotsensalmet, kuid tema mälus, võib arvata, kerkis mitmel korral esile Ismail, millega võrreldes Ruotsensalme näis mängukannina.

«Tubli kindlus,» väitis Suvorov irooniliselt, «jumala eest, hea: kraavid on sügavad, vallid kõrged — konn ei hüppa üle, ühe rühmaga tormi joostes ei suuda vallutada.»

Ei olnud kerged need tingimused, milledes Suvorovil tuli töötada. Puudus oli ehitusmaterjalidest; ta ise pidi organiseerima lubja põletamist, telliste valmistamist, isegi veolaevade ehitamist. Kedagi ei võinud usaldada: kõikjal valitses lohakus ja vastutustundetus. Kord, nähes korratust tema poolt antud ülesande täitmisel, hakkas ta polkovnikut noomima; see veeretas süü oma abi peale. «Mõlemad olete süütud!» hüüdis Suvorov vihaselt ja kibedusega ning, võtnud vitsa, hakkas piitsutama endale vastu säärikuid, sõnades sealjuures: «Ärge laiselge! Kui te ise oleksite tööde juures liikunud, oleks kõik korras olnud.»

Kuid ise igale poole jõuda oli füüsiliselt võimatu. Lisaks tulid veel teist laadi pahandused. Suvorovi saabumise hetkel oli sõja\ägedes sanitaarne olukord väga vilets. Säärane oli see tõepoolest kogu armees; üks pealtnägija kirjutas, et vene haiglat võis pidada peaaegu hauaks: arste oli vähe, peaaegu kõik nad olid arstid ainult nimepidi ja said pealegi veel väga väikest palka. Soomes olid lood iseäranis halvad, surevus oli väga suur. Selle asemel, et ravimisala reorganiseerida, suhtus Suvorov asjasse tavalise ekstravagantsusega — ta sulges hoopiski haiglad, asendades need polgu laatsarettidega ja ravimisega koduse hügieeni reeglite järgi. Tal õnnestus vähendada surevust ja haigestumist, ent see korraldus andis põhjust tema vaenlastele Peterburis teda etteheidete rahega üle külvata. Taas elustusid süüdistused selle kohta, et ta inimesi kurnab. Etteheitjad ei võtnud arvesse seda, et töö mõistliku organiseerimise ja rahuldava toitumise korral ei too isegi intensiivne töötamine inimestele kahju. Muide, Suvorovile pandi meelsasti süüks üldse kõik puudused selleaegses sõjaväekorralduses.

Suvorovi haiglane tundelisus ei lubanud tal külmavereliselt sääraseid etteheiteid pareerida. Varsti kaotas ta hingelise tasakaalu, saatis kord ähvardavaid, kord endaõigustusi tulvil täis kirju, üht kindralit ähvardas isegi duelliga.

Repnin lõi türklased Macini juures puruks; lõpuks detsembris 1791. aastal sõlmiti rahu. Venemaa sai Otšakovi, andes tagasi Türgile kõik muud vallutused; see seisis kaugel «Kreeka projekti» autorite suurejoonelistest kavatsustest, ent veel enam eksis oma arvestustes Türgimaa. Tusaselt jälgis Suvorov Repnini edu. «Nimestikulise vanuse kaalu tõttu,» kir-tas ta nukralt, «tuleb mul olla tema ikke all, olla pruuni ahvi kassike või öökull puuris; kas ei oleks parem täielik tühisus?»

Repnin kohtles Suvorovit tõepoolest halvasti. Kuid väejuht ei kahtlustanud ainuüksi teda. Mõnikord näis talle, et teda peetakse Soomes kinni kas Saltõkovi salasepitsuste pärast või Elmpti pärast, kes oli solvunud eitavast vastusest Nataša Suvorova kosimisel, või Kretšetnikovi riugaste pärast. «Kes on see kahepaikne minu suhtes?» küsis väejuht.

Mida rohkem Suvorov ärritus, seda rohkem soetas ta endale vaenlasi. Kui algas sõda Poolaga (1792), siis pöördus ta otse Katariina poole, nõudes, et teda sinna saadetaks; keisrinna vastas külmalt, et «Poola asjad ei vaja krahv Suvorovit». Suvorov hakkas korduvalt kõnelema kavatsusest erru minna või vabatahtlikuna armeesse, mis sõdis jakobiin-lastega. Kuuldused sellest ulatusid õukonna sfääridesse ja andsid liigse trumbi tema vaenlaste kätte.

Seejärel oleks ta nagu rahunenud. Sõda Poolaga lõppes ja tema «tegevusetus» ei näinud temale enam niivõrd raskena. Ta tegeles intensiivselt fortifikatsiooniga ja seni temale tundmatu mereasjandusega. Tema juhatuse all seisis 125 laevast koosnev aeruflotill 850 suurtükiga. Suvorov juhatas mereväeõppusi ja võttis eritunde, et mereasjandust ära õppida. Pisut juurde õppinud, läks ta eksamile ja sooritas selle hiilgavalt, saades mitšmani auastme (suurel määral oli see muidugi demonstratsiooniks Peterburi jaoks).

Püüd saada määratud lahingulisse tegevusse asendus tal sooviga ümberpaigutamiseks «Kamtšatkasse, Mekasse, Madagaskarile ja Jaapanisse», kõige enam palus ta endale luba Hersoni sõitmiseks. Lõpuks siiski aitasid sündmused teda; suhted Türgimaaga teravnesid uuesti ja selle mõjul ilmus novembris '792. aastal käskkiri: Suvorov määratakse maavägede juhatajaks Jekaterinoslavimaal, Krimmis ja äsja liidetud Otšakovi rajoonis. Kirjas 7. jaanuarist '793. aastal soovitas Katariina II Suvorovil rutata ettevaatusabinõudega, «et kui Porta' vastu ootusi õhutatakse mässuliste prantslaste poolt vaenulikule tegevusele meie vastu, siis leiaks ta kõikjal tugevaimat vastulööki ja igasuguste ürituste hävitamist».

Suvorov sõitis lõunasse, tulvil suuri lootusi. Iga muutus oli talle meeltmööda, seda enam et sõjalised ettevalmistused Türgimaa poolt pakkusid perspektiivis sõjalist teenistust. Tema nimi oli ümbritsetud juba säärase kuulsusega, et tema lõunasse saabumise fakt ise avaldas Euroopas määratu suurt muljet. Vene resident Konstantinoopolis kirjutas jaanuaris '793. aastal Suvorovile: «Uksi kuuldus teie piiril viibimisest tegi nii mulle asjaajamise kergemaks kui ka jättis sügava mulje Portale: teie nimi üksi on tugevaks vastukaaluks mõjutustele, mida teevad pahatahtlikud isikuid, et Portat meiega vaenujalale kallutada.»[2]

Andeka inseneri de Vollanti kaasabil seadis Suvorov kiiresti korda kindlustuste süsteemi. Alam-Dnestri kaitse rajas ta Tiraspoli ja Ovidio-poli kindlustustele — need punktid olid välja valitud ja kinnitatud juba enne tema tulekut. Juunis '793. aastal pani ta isiklikult nurgakivi Tiraspoli kindlusele ja hoolimata raskustest, mis olenesid kohapealse rahvastiku hõredusest, viidi esimene osa kõigist töödest lõpule '795. aasta lõpuks. Vähe hiljem viidi lõpule tööd Ovidiopoli kindluses.

Rööbiti töödega Dnestri ääres kindlustas Suvorov Musta mere rannikut. '793. aastal muutus Prantsusmaa poolt ässitatud Türgi valitsuse käitumine niivõrd väljakutsuvaks, et tuli karta uut sõda. Aeruflotilli jaoks baasi loomiseks otsustati kindlustada merelaht Hadžibei küla juures (muistne kreeka koloonia Odessos). Koos de Vollant'i ja aeruflotilli

[1] Porta — Türgimaa.

[2] «Русский архив», 1878, № 2, стр. 143.

komandöri viitseadmiral de Ribas ga töötas Suvorov välja kaitse- ja sadamaehitiste projekti. Nende püstitamist alustati juunis 1793. aastal, kusjuures Suvorov võttis energiliselt osa tööde juhatamisest. Need tööd viidi lõpule 1797. aastal.

Vaevalt oli Suvorov jõudnud Hersoni, kui algasid uuesti teda jälitavad pahandused.

Asunud kindlustuste püstitamisele, sõlmis ta varustajatega lepingud, ja et tal rahasummasid käsirahaks kasutada ei olnud, siis andis ta välja vekslid. Kui Peterburis esitati vekslid tasumiseks, siis avaldas rahandusvalitsus protesti: riigikassas on raha vähe, seal aga voolab lõunast nagu vihma arveid ja veksleid, mis ülemäära agara väejuhi poolt on välja antud. Suvorovile seletati, et poliitiline olukord ei nõua töödega kiirustamist ja et tuleb kokkuhoidlikum olla. Ta ägestus silmapilkselt; tema seekordsed kohustused küll väga talle ei meeldinud, aga ta tahtis neid kohusetruult täita. «Poliitilisest olukorrast suvatsege pärida asekantslerilt, mina aga mõistan seda kui väliohvitser. Aasta oleks raisku läinud, kui mina siin pisutki oleksin viivitanud lepingutega, ilma milleta riigi seisundi tõttu läbi ei saa.» See sapine toon kutsus, nagu tavaliselt, esile halvad tagajärjed. Erikäskkirjaga kästi tal lepinguid sõlmida ainult kroonupalati kaudu, varem sõlmitud lepingud aga tühistati.

Suvorov oli rabatud. «Mu jumal, missugune alatus; isegi vürst Grigori Aleksandrovitš ei alandanud mind kunagi nii.» Peale selle tuli tal veel töö-ettevõtjaile tasuda ligi 100 000 rubla nende poolt juba tehtud kulusid. Ta tegi korralduse oma mõisade mahamüümiseks, ja alles siis leidis Katariina, et asi on liig kaugele läinud, ning käskis nõutava summa tasuda riigikassast.

Pärast kõike seda hakkas Suvorov oma töösse suhtuma vastikustundega. Midagi peale uute viperuste ta sellest tööst ei oodanud. Tema kirjavahetus on täis pahameeleavaldusi: «Jumala nimel, vabastage mind kindluste ehitamisest, parem oleks, kui ma kirjaoskust ei tunneks», «Minu vähesed talendid on maha maetud», «Mulle on teada mitmed õukonna kõverkäigud, millega säga püütakse mõrda, kuid sealgi meelitatakse teda viisakustega, mind aga tehti podrätsikuks» jne.[1]

Lähikondlaste arvamuse järgi ei ole Suvorov kunagi olnud nii riiakas ja sapine kui sel ajal. Oli siiski ka helgemaid silmapilke: vahel korraldas ta liulaskmist, jalutuskäike, tantse, kusjuures ta ise tantsis kolm tundi järjestikku. Kuid seda oli üürikeseks ja see asendus jällegi sünge närvi-likkusega.

«Ma ütlen alati,» kordas ta: «kes on tubli esimestes osades, see ei kõlba kuhugi teisejärgulistes osades.»

1793. aasta suvel saatis ta keisrinnale palve, et tal lubataks vabatahtlikuna siirduda liitlasarmeede juurde, kes võitlesid Prantsusmaa vastu; seal nägi ta igatsetud avarust lahingutegevuseks, seal oli kellega jõudu proovida. Kuuldused Prantsuse vägede edusammudest erutasid teda, tõmbasid, ta oma sõnade järgi, pingule kõik ta sõjamehe-närvid.

---

[1] Rõhutame, et säärased kaebused ei ole tingitud faktist enesest, et tal tuli tegelda fortifikatsiooniga, vaid neid tingis tekkinud olukord. Muutnud tegevusala, lootis ta sattuda paremasse olukorda.

Arusaadavalt jäi ta palve rahuldamata. Kuid ta ei loobunud volon-läärsuse mõttest, et «seal mingisuguse ausa surmaga oma häbi kinni katta». Sama '793. aasta novembris kirjutab ta Hvostovile: «Minu tung välismaale on endine ja kui takistusi on, siis ainuüksi Nataša» (ta tütar).

Aasta pärast kordas ta oma palvet. «Kõige alandlikumalt palun mind kõige armulisemalt lubada volontäärina liitlasvägede juurde, kuna ma mitu aastat olen ilma praktikata oma kutsealal.» Selles palvekirjas sisaldus varjatud protest selle vastu, et teda ei kasutata poolakatega alanud võitluses. Katariina keeldus jällegi lubamast, andes siiski lootust peatseks «sõjapraktikaks». Suvorov küll ei uskunud, aga seekord lubadused täitusid.

Esimene Poola jagamine, mis toimus '772. aastal, oli Poolale ähvardavaks hoiatuseks. Poola panid ja šlahta hakkasid palavikuliselt otsima teid oma riigi säilitamiseks. Algas reformide ajajärk — õppeasutuste võrgu rajamine, sõjaväe ümberkorraldamine, mõningal määral talurahva saatuse kergendamine. '788. aas'tal, kui Poola kõige tugevamal naabril — Venemaal — olid käed seotud Türgi sõjaga, asus Poola seim uut konstitutsiooni välja töötama. Kolme aasta jooksul ei katkestanud seim oma tegevust: mais 1791. aastal võeti uus konstitutsioon vastu. Linlased said Poola seimis oma esinduse; ühtaegu kehtestati troonipärimise põhimõte. Reformid laiendasid teatud määral riigi kõrgema seadusliku organi sotsiaalset baasi ja kõrvaldasid kodutülid, mis tekkisid iga kord uue kuninga valimistel. Kuid Poola ühiskondliku korra põhilisest nõrkusest ei vabanetud, ei toimunud talurahva vabastamist, klassi- ja rahvuslikes vahekordades ei teostatud radikaalseid muudatusi. Poola magnaatide keskel tekkis terav opositsioon isegi nende reformide vastu, mis olid teostatud: kuid Poola terviklikkuse säilitamiseks oli vaja mitte arglikke palliatiive, vaid sotsiaal-majanduslike abinõude laialdast süsteemi, mis oleksid kas või väheselgi määral võimaldanud valitsusel toetuda rahvahulkade poolehoiule.

«Ainult demokraatlik Poola,» kirjutas Marx, «oleks võinud olla sõltumatu . . . poola demokraatia ei ole võimalik ilma feodaalõiguste kaotamiseta, ilma agraarliikumiseta, mis oleks muutnud sunnismaised talupojad vabadeks maaomanikeks, kaasaegseiks maaomanikeks.»'

Tarvis oli võitu saada panide piiratusest ja müüdavusest, mis takistasid tugeva tsentraliseeritud riigi moodustamist ja tööstuse arenemist, tarvis oli leevendada panide ikke all ägavate rahvahulkade kannatusi. Kuid Poolas puudus sejline jõud, mis oleks suutnud teostada need põhjalikud reformid; kuningriik elas edasi, olles lõhki käristatud sisemistest vastuoludest ja lahkhelidest, mis kahekordistusid seoses äärmiselt keerulise rahvusvahelise olukorraga.

Uus konstitutsioon ja kogu korralduste seeria, mille eesmärgiks oli Poola riigi tugevdamine, olid ilmselt sihitud Venemaa mõju nõrgestamisele, kes üha avalikumalt segas end Poola asjadesse. Peale selle andis

---

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. V, стр. 263.

end üha teravamalt tunda Prantsuse revolutsiooni mõju, mis äratas ka Poola aktiivsust. Kõik see kutsus Katariinas esile meelepaha ja isegi ärevuse.

Raske sõda Türgimaaga ei olnud Venemaal populaarne. Pärast Puga-tšovi ülestõusu mahasurumist jõuetuks muutunud talurahvas oli rahutult käärimas. Aadlikel seisid veel meeles ülestõusu pildid ja nad ei tundnud end täiesti julgetena saabunud rahunemisajal.

Poola-vastane sõjategevus oli tingitud ka rahvusvahelisest olukorrast. '79'. aastal Poola seimi poolt vastu võetud konstitutsioon, mis piiras šlahta õigusi linnakodanluse kasuks, kandis Prantsuse kodanliku revolutsiooni ideede selgeid jälgi. Tsaari-Venemaa, kes sõjast revolutsioonilise Prantsusmaaga otseselt osa ei võtnud, võttis endale ülesandeks maha suruda «jakobiinlikud ideed» Poolas. Seejuures lootis tsaarivalitsus muidugi saada Poolas mõningaid territoriaalseid võite.

Niipea kui lõppes teine sõda Türgiga, suunas Katariina Vene korpused Poolasse. '8. mail '792. aastal läksid Vene väed üle Poola piiri. Poolakad püüdsid vastu panna, kuid, saanud lüüa Zelentsa ja Dubienka all, olid sunnitud kapituleeruma. Vene väed hõivasid uuesti Varssavi, kindlustades Vene mõju taastamise kõigis Poola asjades.

Sellega ei võinud aga leppida Preisimaa: ta tegi ettepaneku Poola uueks jagamiseks. Küsimus lahendati kiiresti. Seimi «tummal koosolekul» 1793. aastal «kinnitasid» vaikivad saadikud Poola maade uue vägivaldse ärakiskumise: Preisimaa sai Toruni ja Gdanski, ühtekokku üle tuhande ruutpenikoorma poolteise miljoni elanikuga. Venemaa sai veel Poola käes olevad Ukraina ja Valgevene maad: Kiievi ja Minski alad, Volõõnia kubermangu, kokku 4000 ruutpenikoormat ja kolm miljonit elanikku. Samal ajal otsustati vähendada Poola armee arvulist koosseisu 55 000-lt 15 000-le mehele ning korra alalhoidmiseks paigutada Poolasse ja Leedusse 18 000 vene soldatit.

Teine Poola jagamine ei läinud nii libedasti kui esimene. Kui vähesed ka ei olnud kahekümne aasta jooksul Poolas teostatud reformid, ei läinud nad siiski kaotsi: maal võis märgata tormilist rahvuslik-vabastusliku liikumise tõusu. Sellesse liikumisse kaasa tõmmatud laialdased rahvahulgad ühinesid protestis välismaalaste peremehetsemise vastu.

Algas ülestõusu organiseerimine. Ülestõusu etteotsa asus endine seimi president Malachowski, kuninga vennapoeg Jözef Poniatowski, Domb-rowski ja Ignacy Potocki. Sõjaväe juhatamine anti väikeaadliku Tadeusz Košciuszko kätte. Košciuszko, kes oli silmapaistvate sõjaliste annetega ja suure vaprusega mees, võitles varem Washingtoni armees, seejärel aga paistis silma lahingutes venelastega 1792. aastal. Oma eelkäijate Pulawskitega võrreldes oli temal see paremus, et ta õigemini hindas sotsiaalse momendi osatähtsust. Saades aru, et on vaja kõiki rahva jõude koondada, avaldas ta üleskutse talupoegadele, et nad appi tuleksid. Siiski toetus ka Košciuszko peamiselt aadlile. Ta lubas vabastada talurahva pärisorjusest, kuid tingimusel, et enne seda oleksid kõik võlad mõisnikele tasutud, ja pealegi jättis jõusse teoorjuse (tasuta töö mõisnike heaks). Seepärast eemaldus poola talurahvas varsti ülestõusust, mis oligi üheks lüüasaamise põhjuseks.

Kuid esialgu voolas palju poola talupoegi, kes ägasid panide ikke all, Košciuszko juurde. Ta organiseeris neid oskuslikult, moodustas tugeva ratsaväe ja rohkearvulise suurtükiväe. Need ei olnud enam Bari konföderatsiooni aegsed killustatud väeosad, vaid justkui maa alt kasvas välja tugev armee Vene ja Preisi vägede vastu. Ülestõus puhkes 1794. aasta alguses. Varssavis majutatud Vene väeosa tabati ootamatult ja tapeti maha, kusjuures hukkus kuni 4000 meest. Kohe saadeti Repnini juhatusel 60 000 Vene soldatit Poolasse. Nendega ühines 35 000 preislast.

Košciuszko kogus ligi 90 000 meest hästi organiseeritud sõjaväge, arvestamata 50-tuhandelist talupoegadest koosnevat maakaitseväge. Kampaania esimene periood ei andnud kummalegi poolele edu. Hoolimata kõikidest regulaararmee paremustest, ei suutnud Venemaa ega Preisi poolakatega toime j,ulla. «Tähtsusetu sõda muutub kavalaks ja hulljulgeks,» kirjutas Saltõkov, üks Vene armee ülematest. «Kõikjal me lööme ja ajame taga (poolakaid — K. O.), aga sest ei ole vähematki kasu.» Sügis lähenes; näis, et algab talvine vaikus, mille kestel poolakad oleksid suutnud end kindlustada ja oma vägesid suurendada.

See ei häirinud aga Katariina valitsust mitte niivõrd sõjalisest, kuivõrd sisepoliitilisest vaatevinklist. Valitsus kartis, et vene talupoegade-pärisorjade hulgas võib tekkida rahutusi. «Näib, et peamine on saavutatud,» kirjutas mõni kuu pärast Poola sõja tekkimist kantsler A. A. Bez-borodko, «et mäss ei puhkenud meie kubermangudes.»[1] Pikaleveninud sõda Poolaga seepärast hoidiski aadlit ärevuses, et ta võis «mässu» soodustada. Volõõnias tegutsevate vägede ülem P. A. Rumjantsev sai Kata-riinalt korralduse osutada Repninile «energilist abi». Rumjantsev otsustas kutsuda Suvorovi sõjategevusest osa võtma.

Esialgu Rumjantsev Suvorovit siiski välja ei kutsunud, kui mitte arvestada tähtsusetut ülesannet — võtta relvad käest rahutuks muutunud Poola väeosadel, mis 1793. aastal olid Vene armee koosseisu võetud. Ta teadis, et Peterburis suhtutakse ebasõbralikult Suvorovisse, et Katariina on alles tema kohta Potjomkini poolt antud hinnangu mõju all. Ühtlasi aga mõistis tema paremini kui keegi teine, millist võimsat jõudu kujutas endast see rahutu vana väejuht. Otsustanud mistahes hinnaga saavutada Poolas edu, saatis Rumjantsev augustis omal algatusel, ilma kabinetiga läbi rääkimata, Suvorovile käsu tulla sõjatandrile.

Esialgu andis Rumjantsev Suvorovile tähtsusetu ja puhtdemonstra-tiivse ülesande: poolakatele Bresti suunas peale tungida, et kergendada operatsiooni läbiviimist pealahinguväljal. «Tarvis Bresti suunast anda tugev löök tiivale,» käskis ta, muide salajas lootes, et Suvorov suudab vallutada Lublini. Kuid vaevalt keegi kahtles selles, et Suvorov purustab need raamid.

«Milleski ei käi ta üldise korra järgi,» kinnitas Saltõkov Repninile. «Ta on õpetanud kõiki endast nõnda arvama, tema suhtes seda ka sallitakse.»

Kantsler Bezborodko, kes paljudest teistest paremini hindas Suvorovi

---

[1] «Канцлер А. А. Безбородко в связи с событиями его времени». Сборник Русского исторического общества, т. XXIX, Спб., 1881, стр. 266.

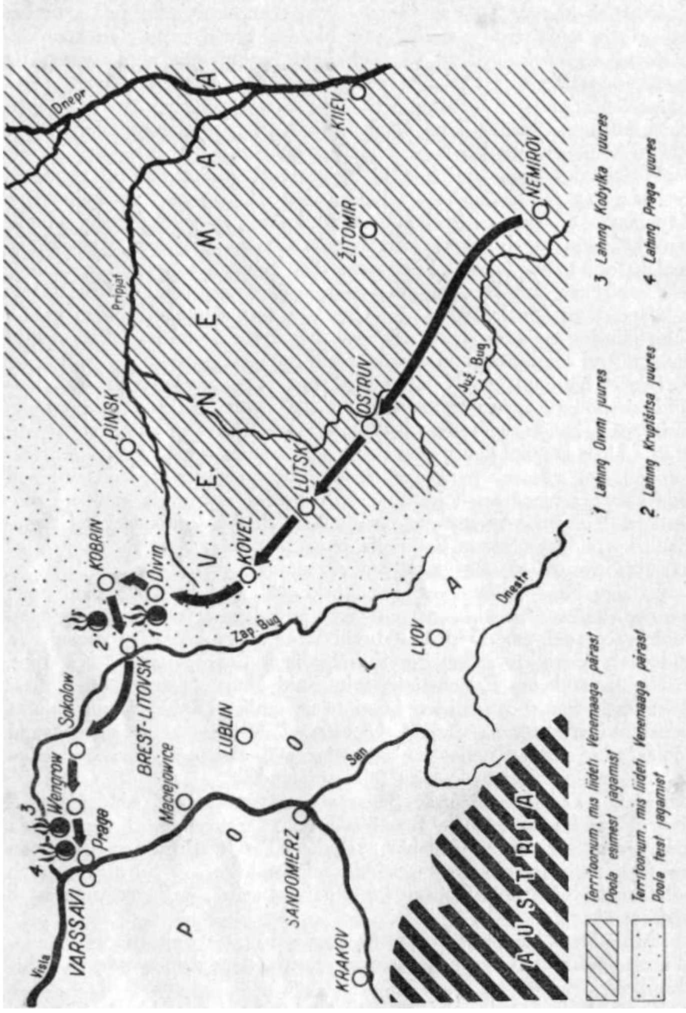
Dnepr
Pripjat
KIIEV
ŽITOMIR
NEMIROV
V E N E M A A
PINSK
OSTRUV
LUTSK
KOVEL
KOBRIN
Diwin
Zap. Bug
Juž. Bug
Dnestr
LVOV
P O O L A
BREST-LITOVSK
Sokolow
Wengrow
Prage
VARSSAVI
Visla
Maciejowice
LUBLIN
San
SANDOMIERZ
KRAKOV
A U S T R I A
1
2
3
4
Territoorium, mis liideti Venemaaga pärast Poola esimest jagamist
Territoorium, mis liideti Venemaaga pärast Poola teist jagamist
1 Lahing Diwini juures
2 Lahing Kruptšitsa juures
3 Lahing Kobylka juures
4 Lahing Praga juures

Sõjategevus Poolas 1794. aastal

andekust, kirjutas septembris Vorontsovile: «Ma ei pea suureks kaotuseks taganemist Varssavi alt; feldmarssali poolt komandeeritud krahv Suvorov-Rõmnikski korpuse abi võib viia lõpule Poola rahustamise, ja tema poolt muidugi vallutatakse ka Varssavi, kasvõi talvel.»'

Suvorov ise oli kõige vähem nõus piirduma temale antud kolmandajärgulise osaga. Ta sõitis välja kindla kavatsusega oma operatsioonide piire laiendada, meelitada enda poole teised, suuremad väeosad, ·— ühe sõnaga alustada uuesti peaaegu juba lõppevat kampaaniat ja tõmmata enda järel Varssavi alla kõik Vene armee lähemad jõud.

Viietuhandelise väesalga eesotsas asus Suvorov '4. augustil teele Poolasse. Ta liikus oma vägedega tavalise hoogsusega: iga päevateekond oli 25—30 versta. See ületas kolmekordselt XVIII sajandi normid. Keegi nimetas tema liikumist forsseeritud marsiks. Suvorov pahandas:

«Mul ei ole aeglasi ja kiireid marsse. Edasi! Ja kotkad lendasid!»

Veel siis, kui ta eemalt jälgis Poolas arenevat võitlust, lausus ta nagu poolkogemata, et ta oleks seal «neljakümne päevaga kõik lõpetanud». Nüüd tahtis ta seda avaldust teostada. Sõjavägedel ei kästud talverõi-vastust kaasa võtta, välja arvatud mantlid; ta ise rõivastus valgesse kuube.

Mitte kõik soldatid ei suutnud rünnaku kiirust välja kannatada. Mitmed astusid ridadest välja ja langesid jõuetult maha; need korjati üles järelväes liikuvate vooride poolt. Suvorov ergutas igati, vägesid; ta sõitis alatasa väeosades ringi, vestles soldatitega, andis neile sõbralikke hüüdnimesid: Kotkas, Kull, Tuli. Juhtus mõnikord, et ta sõitis peatumata mõnest väeosast mööda; see oli rahulolematuse tundemärk ja erutas hirmsasti kõiki selle väeosa soldateid ja ohvitsere.

Esimene kokkupõrge poolakatega toimus Diwini aleviku juures 3. septembril; siin hävitasid Vene väed 300 Poola ratsanikku. Kolm päeva hiljem sai Kruptšitsa kloostri juures lüüa Serakowski kuueteisttuhandelise Poola'korpuse eelvägi ja 8. septembril purustati selle korpuse peajõud ning hõivati Brest.

Suvorovile antud ülesanne oli sellega hiilgavalt täidetud. Edasist tegevust tuli tal arendada «isikliku initsiatiivi» korras ja see tekitas küllalt raskusi.

Suvorovi väeosa kasvas selleks ajaks '0 000— '2 000 meheni. Türgi sõjas, olles palju suuremate jõudude ülemaks, ei asetanud Suvorov kunagi ennast ülemjuhataja olukorda, aga nüüd nimetas ta end ülemjuhatajaks, pani ametisse valvekindrali, määras väeosa ülemaks kindral P. Potjomkini ja üksikute väeliikide ülemateks Buxhoevdeni, Islenjevi ja Sevitši, — ühe sõnaga ta püüdis -igati oma sõltumatut seisundit alla kriipsutada. Kuid teised kindralid ei tunnustanud teda. Kui ta tahtis oma jõude tugevdada mõnede väeosadega, et viibimata alustada sõjaretke Varssavile, siis ei alistunud keegi temale enne nõusoleku saamist Repninilt. Sõjaretk tuli edasi lükata. «Ligi kolm nädalat seisan ma paigal ja siin võib ütelda seda, mis ütles Maharbal Hannibalile: «Sa oskad võita, aga ei oska võitu ära kasutada.»' Cannael ja Brzešcil on sarnasus. Aeg on mööda lastud. Lähenevad talvekorterid.»

Ent lõppude lõpuks ta saavutas, mida tahtis: Peterburis saadi kuulda Suvorovi edukast tegevusest ja anti, kuigi vastumeelselt, käsk kindralitele Repninile, Dörfeldenile ja Fersenile «toetada ja igapidi abistada» teda. Arvestus oli lihtne: kui suudab poolakad puruks lüüa — on väga hea, ei suuda — tema vastutab. «Teie seltsimine Suvoroviga,» kirjutas sõjakolleegiumi president Saltõkov Repninile, «ma mõistan, võib küll ebameeldiv olla; siiski, südant kõvaks tehes, käskisin Suvorovile vägesid saata.»

Vahepeal tabas poolakaid uus suur ebaedu: lahingus Maciejowice all 29. septembril lõid neid Ferseni väed. Košciuszko sai haavata ja võeti vangi. Maciejowice lahingu edu kindlustas Suvorovi vasakut tiiba, mida ta jõudude vähesuse tõttu varem ei suutnud katta. Nüüd ei pidanud teda miski kinni. 7. oktoobril asus ta teele Varssavi alla, käskides keisrinna nimel Fersenit ja Dörfeldenit liikuda sinnasamasse. Kuid kartes Dörfel-deni «roidunud tegevust», suundus ta kõrvalist teed kaudu Belski sihis,, et hõlbustada Dörfeldeni ühinemist.

Suvorov sisendas sõjavägedesse veendumust selle kohta, et nad on kindlasti vastastest üle. Juhtus kord, et ühes lahingus, kui Vene eelväel ei olnud suurtükke, keegi ohvitseridest teatas Suvorovile: «Vaenlasel on suurtükid.» — «Tal on suurtükid?» küsis väejuht. «Siis võtke temalt suurtükid ja lööge teda nende samadega.»

Lähenedes Kobylka linnale, kohtas ta poolakate visa vastupanu. Võitlus arenes paksus metsas. Ära ootamata, millal jalavägi järele jõuab, viis Suvorov isiklikult ratsaväe rünnakule; kui hobused ei suutnud enam põõsaste ja puude tihnikust läbi tungida, käskis ta ratsaväelastel hobuste seljast maha tulla ja paljastada mõõgad. See ratsanikest jalaväelaste haruldane rünnak — «mida minagi kunagi pole näinud», kirjutas hiljem Suvorov — lõppes täieliku eduga.

Mõne päeva möödudes pärast Kobylkat jõudsid Suvorovi vägede juurde Dörfeldeni väeosad. Nüüd oli tal ligi 30 000 meest (sealhulgas '2000 ratsaväelast). Nende jõududega tuli vallutada viimane takistus teel Varssavisse — tema kindlustatud eeslinn Praga.

Kaks paralleelset rinnatist, neliteist jalga kõrged, ja kaks sügavat kraavi ümbritsesid Pragat. Kindlustiste ees kulgesid raidtõkked ja kolmelt realt hundiaugud. Osava kaitsmise juures oli see väga tugev kindlus. Kuid säärane kaitse just puudus. Varssavis valitses segadus, parteide-vaheline võitlus, veel enam — võitlus enesearmastajate vahel. Košciuszko järglane Wawrzecki osutus andevaeseks ja tahtevõimetuks ülemjuhatajaks. Pragasse kogutud 20 000 poolakat, olles eksiarvamusele viidud Suvorovi käsul üritatud demonstratiivsete ettevalmistustega piiramiseks, jälgisid passiivselt, milleski takistusi tegemata, Suvorovi tegevust.2 Praga kaitsja-

---

1 «Канцлер А. А. Безбородко в связи с событиями его времени». Сборник Русского исторического общества, т. XXIX, Спб., 1881, стр. 270.

[1] Cannae lahingus (Itaalias) purustas Kartaago väejuht Hannibal 216. aastal e. m. a. Rooma armee. Kuid ta ei läinud otsekohe Rooma peale ja andis vastasele võimaluse toibuda. Uks ta võitluskaaslastest, Maharbal, tegi talle seepärast etteheiteid, öeldes Suvorovi tsiteeritud lause.

[2] Päev enne tormijooksu saatis Wawrzecki Varssavist 11 000 meest sõ j aval ja teisejärgulisse lõiku.

tel ei puudunud entusiasm ja valmisolek surra, kuid ei olnud selget tegevusplaani ega vilumust kindluste kaitsmisel.

24. oktoobri hommikul, viis päeva pärast Praga müüride alla ilmumist, asusid Vene väed tormijooksule.

_ Selle tormijooksu dispositsioon' võib võistelda kava selguse ja sügavmõttelisuse poolest Ismaili dispositsiooniga; mitmes suhtes on mõlemad dispositsioonid sarnased. Pealetung toimus seitsmes kolonnis. Neli neist olid suunatud Praga põhjapoolsesse ossa; nad alustasid rünnakut esimestena, et siia teistelt rinnetelt väed ära tõmmata. Pool tundi hiljem algas rünnak idast ja lõunast. Sõjavägede liikumise järjekord oli seesama, mis Ismaili all: ees sammusid jäägrid, sapöörid ja komandod kaeveriistadega, nende järel — tormijooksuväeosad ühes erilise reserviga iga kolonni juures.

Esimene laine hakkas liikuma signaalraketi järel kell 5 hommikul. Kell 9 hommikul tungisid Vene väed igast küljest Pragasse. Algasid tänavvõitlused. Murruna sööstsid soldatid silla juurde. Varssavi-poolsele kaldale kogunenud poolakate jõuk, kes pidas silda tule all, ei võinud mõteldagi sellele, et seda inimvoolu kinni pidada. Kuid sel silmapilgul süttis sild ootamatult Praga-poolsest otsast põlema. Ühendus katkes; Varssavi pääses tänavvõitluse koledustest.

Käsu silla purustamiseks andis Suvorov. Komandöride ettekannete järgi ta võis otsustada, et poolakad ei kannata kusagil pealetungi välja, et Vene sõjaväed võitlevad erakordse energiaga, ent samal ajal ka era-

[1] Dispositsioon — kirjalik käsk sõjavägedele neile lahinguülesandeks tehtud korralduse täitmiseks. See sisaldas detailseid näpunäiteid ja anti seepärast täpse olukorra tundmise tingimusel. Vastasel korral anti käsk üldjoontes: direktiiv.

kordse ägedusega. Temale oli selge, et Varssavis puhkevad kohutavad stseenid, kui tulivihased soldatid praegu sinna sisse tormavad. Seepärast võttis ta tarvitusele kõige radikaalsema abinõu, mida jahmunud poolakad ei suutnud teostada ·— käskis suurtükiväelastel tulistada silda ja osa sellest purustada. Sõja-ajaloos võib vähe leida säärase humaansuse eeskujusid: lahinguhoos hoolitses väejuht vaenlase pealinna eest rohkem kui selleoma valitsejad.

Õudus valitses Varssavis. Magistraat läkitas kiires korras Vene laagrisse saadikud läbirääkimisteks linna allaandmise kohta. Keegi ei mõtelnudki vastupanule.

Kuningas Stanislaw August saatis Suvorovile kirja: «Härra kindral ja kogu Venemaa keisrinna vägede ülemjuhataja! Varssavi linna magist-raat palus minu vaheltsobitust tema ja Teie vahel, et teada saada Teie kavatsusi selle pealinna suhtes. Ma pean Teile teatama, et kõik elanikud on valmis kaitsma end viimse veretilgani, kui Teie ei anna neile lootust nende elu ja vara suhtes. Ma ootan Teie vastust ja palun jumalat, et ta võtaks Teid oma püha kaitse alla.»

Poolakate ärevus oli ilmaaegne. Suvorov oli oma eesmärgi saavutanud — vähem kui poolteise kuuga oli ta kampaania lõpule viinud. Erinevalt Ismaili tormijooksust tähendas tormijooks Pragale viivitamatut sõja lõppu — Poola moraalsed ja materiaalsed jõud olid murtud. Ustav oma traditsioonidele, arvas nüüd Suvorov kõige mõistlikuma olevat ajada rahustavat ja mõõdukat poliitikat. Ta ei soovinud vastaselt uusi ohvreid ega kontributsioone, ei ka alandusi. Suvorov vastas Poola kuningale järgmise kirjaga:

«Valitseja! Ma sain kätte kirja 4. novembrist, millega Teie Kuninglik Kõrgus mind austasite. Tema keiserliku kõrguse nimel tõotan mjna Teile säilitada kõigi kodanike vara ja elu, samuti ka unustada kõik, mis on minevikus, ja tema keiserliku kõrguse vägede sissemarssimisel ei lubata vähimaidki ekstsesse.»

Tema poolt sedamaid dikteeritud kapitulatsioonitingimused nõudsid poolakatelt kõikide relvade viivitamatut äraandmist ja silla parandamist, mille kaudu Vene väed linna marsivad. Omalt poolt garanteeris ta keisrinna nimel täieliku amnestia kõigile alistunuile, elanikele nende elu ja vara puutumatuse ja kuningale austuse avaldamise. Saadikud olid neist tingimustest sedavõrd üllatatud, et mitmed neist puhkesid nutma, kui Suvorov isiklikult ilmus nende juurde ja, näinud nende kohmetust, viskas mõõga maha ning sõnades: «Pokoj! Pokoj!»' läks neile vastu.

Varssavi elanikud väljendasid oma tänu Suvorovile, annetades temale kuu aja pärast emailitud kuldtubakatoosi pealkirjaga: «Varssavi — oma päästjale». See oli austusavaldus Suvorovile tema isikliku humaansuse eest.

Vangi võetud 11 000 mehest lasti rohkem kui pooled vabaks. Venelaste kaotused ulatusid kahe tuhande meheni.

Kui poolakad avaldasid Suvorovile tänu pehme ja õiglase valitsemise eest, mis veel enam oli alla kriipsutatud preislaste ja austerlaste määratsusega nende poolt hõivatud maakohtades, siis vastas ta neile Lomonossovi värssidega:

„Rahu! Rahu!"

Великодушный лев злодея низвергает,
А хищный волк его лежащего терзает.

Miski ei vihastanud Suvorovit rohkem kui süüdistused julmuses. «Ainult argpüksid on julmad,» ütles ta.

Suvorov oli uhke selle üle, et ta oma elu ajal ühtki surmaotsust alla ei kirjutanud. Erakordne oli ka tema suhtumine sõjavangidesse, kelle eest ta alati hoolitses ja tihti ausõna peale vabastas.

Hiilgav Poola kampaania pani kõik väejuhi vaenlased vaikima ja Peterburis tehti tema kohta jälle «avantaažne (soodus) otsus».

Katariina saatis'talle feldmarssali kepi, teemantpaela kübarale ja kinkis äravõetud Poola maadest määratu suure «Kobrini võtme» nimelise mõisa ühes 7 000 meessoost pärisorjaga.

Preisi kuningas saatis Punase kotka ja Suure musta kotka ordenid; Austria keiser saatis oma portree, mis oli briljantidega üle külvatud. Kui Suvorovile feldmarssali kepp üle anti, seadis ta mitu tooli üksteisest eemale ja hakkas neist üle hüppama, sõnades:

«Repninist jõudsin ette . . . Saltõkovist jõudsin ette . . . Prozorovskist jõudsin ette ...» loetledes kindral en chefe, kes temast olid auastmelt vanemad, nüüd aga olid kohustatud temale raporteerima. Sel ajal oli Venemaal ainult kaks feldmarssalit: K. G. Razumovski ja Rumjantsev.

* Varsti tundis ta siiski meetünnis tavalise lusikatäie tökatit: teisi, kette osavõtt sõjast oli tühine, autasustati veel heldemini. Platon Zubov sai Poola maadest valduse 13 000 hingega.

«Mind autasustati heldelt Platon Zubovi näol,» ironiseeris Suvorov.

Autasu, mille Suvorov sai, kutsus õukondlaste hulgas esile kadeduse purskeid. Sellal kui laialdased rahvahulgad tervitasid Suvorovi ülendamist feldmarssaliks, väljendasid mitmed kindralid avalikult oma meelepaha, ning vürst Dolgorukov ja krahv I. P. Saltõkov isegi palusid end teenistusest vabastada.

Oli olemas siiski üks asjaolu, mis piiras Suvorovi vaenlaste urgitse-misi. Äärmuseni viidud vana väejuht hakkas kõnelustes oma vaenlastega tarvitama säärast keelt, mis neile kõige vähem meeldis. Kui 1795. aastal teatati Suvorovile mingisugusest tema vastu sihitud Zubovite eriti õelast vembust,, siis saatis ta oma staabiülema Ivašovi ütlema Zubovi-tele, et «temale oma kuul ei ole kohutavam kui vaenlase kuul». Duelli võimalus kohutas ära Zubovid ja nad hakkasid end innukalt vabandama.

Kuid õukondlaste kadedus oli ainult eelmänguks õnnetustele, mis ootasid Suvorovit.

Varssavi vallutamine toimus Peterburi silmis nii äkitselt, et sealt ei suudetud võitjale saata instruktsioone edasiseks tegevuseks. Suvorov ei võinud kuidagi aimata, et Euroopa suurriigid on juba ette ära otsustanud Poolamaa lõpliku jagamise. Vastupidi, ta võttis tarvitusele kõik abinõud, et Poola kuninga autoriteeti tugevdada ja kehtestada sõbralik suhtlemine Poola rahvaga (kuningale jäeti muuseas 1000 kaardiväelast).

Varssavisse sissemarssimisel andis Suvorov ebatavalise käsu: kui majadest kostavad paugud, et siis neile ei vastataks. Ent kõik läks libedasti; relvastatud väljaastumisi ei olnud. Võtnud magistraadilt vastu linna võtmed, avaldas Suvorov rõõmu, et omandas need mitte nii kalli hinnaga kui Praga võtmed.

Järgmisel päeval toimus kohtumine Stanislaw Augustiga. Suvorov — kuigi see ei olnud tal kombeks — tõmbas selga täieliku paraadmundri ühes kõigi ordenitega ja sõitis ratsaeskordi saatel kuningalossi. Kohtumine kandis ülisõbralikku iseloomu. Suvorov jätkas oma mööndustе ja heatahtliku suhtumise taktikat. Kui kuningas palus teda vabaks lasta vangivõetud ohvitser, kes varem oli saatjaskonnas teeninud, vastas Suvo-rov teenistusvalmilt:

«Kui tarvis on, ma vabastan neid teile tervelt sada,» järele mõteldes: «kakssada, kolmsada, nelisada, kuid olgu juba — viissada.»

Kohe saadeti kuller, kes valis vangide hulgast välja 300 ohvitseri ja 200 allohvitseri. See žest avaldas poolakatesse sügavat muljet ja võitis paljudes neist sümpaatia Suvorovi poole.

Feldmarssali edaspidine käitumine oli sellega kooskõlas.

Ta püüdis poolakate rahvustunnet mitte riivata, üldse käitus nii, nagu ta ei olekski täisvõimuline võitja. Ta külastas panide ja magnaatide balle, kes' leidsid kiiresti lohutust mõttest, et nad oma mõisad on säilitanud. Teda võeti vastu hiilgavalt ja pidulikult, aga tema, nagu tavaliselt säärastel kordadel, väljendas oma põlgust ülespuhutud toreduse vastu lõbusate vempudega. Kuid see ei rikkunud tema sõbralikke suhteid poolakatega. Ta viis Poola jaoks läbi terve rea väga heatahtlikke korraldusi. Et Poola rahakurssi tõsta, käskis ta sõjasaagiks langenud krediitpiletid 768 000 zloti väärtuses ära hävitada; ta keelas toidumoona hankimise sõjaväe jaoks kviitungite vastu, käskides sularahas kinni maksta; karmide abinõudega hoidis ta sõjaväes distsipliini alal, tegi lõpu marodeerimisele, kaitses kultuurimälestusmärke.

Kõik see ei sarnanenud mitte sugugi tolleaegse sõjapidamise süsteemiga. Sel alal seisis Suvorov omast ajast pea jagu kõrgemal.

«Mõistlik suuremeelsus,» ütles ta, «on sageli kasulikum kui tormakas sõjamõõk.»

Nende sõnadega väljendas ta oma tegevuse programmi võidetud maal.

1794. aasta detsembris kirjutas Suvorov Varssavist Rumjantsevile: «Kõik on unustuse hõlma maetud. Vestlustes kohtleme üksteist nagu sõbrad ja vennad. Sakslasi ei sallita, meid austatakse.»[1]

Suvorovi tegevus tema poolt võidetud Poolas annab tunnistust sellest, et peale sõjalise geniaalsuse omas ta suurt poliitikategelase annet. Tema valitsemismeetodid Poolas on targa ja ühtlasi humaanse valitseja meetodid. Mitte ilmaaegu ei kirjutanud Varssavi komandant vangilange-

---

[1] Suuremeelne lõvi paiskab kurjategija pikali, aga kiskja hunt pureb teda, maaslamaval

' «Польская война 1794 года в реляциях и рапортах Суворова», «Красный архив, 1940, № 4, стр. 157.

nud Kosciuszkole: «Jääb üle end lohutada suuremeelsuse ja leebusega, mida võitja, niipalju kui võimalik, osutab võidetuile.» Suvorov ei alandanud võidetud maad ja seega aitas kiiresti kaasa maa rahunemisele. Ent 5uvorovi talitusviis läks teravalt lahku Preisi, Austria ja Vene valitsuse programmist. Peterburist saadeti kaks käskkirja, mis tegid lõpuks Suvo-rovile selgeks liitlasvalitsuste tõelised kavatsused: käskkirjaga määrati kontributsioonid, konfiskeerimised, areteerimised, relvade tarvitamine -vähimagi protesti puhul, Varssavi magistraadi kaotamine ja palju muud.

Suvorovil algasid rasked päevad. Ta ei sobinud kunagi võõraste käskude passiivseks täitjaks, eriti siis, kui pidas neid ebaõighsteks. Kuid avalik sõnakuulmatus oli võimatu ja otstarbetu. Oma südametunnistust vägistades valis ta vahepealse liini: tegi osalisi mööndusi Peterburi nõudmistele, kuid säilitas vankumatuna oma poliitika üldjooned. Magistraati ta laiali ei saatnud; kontributsioonide kohta teatas, et neid on võimatu nõuda maa vaesumise tõttu; tegi elanikele mitmesuguseid väiksemaid soodustusi, korduvalt pöördudes sel eesmärgil palvega Katariina poole. Neid rangeid abinõusid, mida tal siiski tuli tarvitusele võtta, seletas ta avalikult Peterburi vahelesegamisega.

Kui tal tuli teatada ühele saatkonnale, et viimase palvet ei ole võimalik rahuldada, siis põhjuste seletamise asemel läks ta vastuvõturuumi keskele ja, hüpanud võimalikult kõrgele, ütles:

«Keisrinna on nii suur!»

Seejärel laskus ta kükakile:

«Suvorov aga on nii väike!»

Saadikud taipasid ja' lahkusid.

Peterburis vaadati pahameelega liig iseseisvalt talitava feldmarssali tegevusele. Rumjantsev luges üles, kui palju ohvitsere oli Suvorov vangist vabastanud: 18 kindralit, 829 staabi- ja ülemohvitseri ning peale selle veel kõik need, kes langesid vangi Praga ründamise ajal. Üks riigimeestest, nimega Troštšinski, kirjutas: «Tõtt ütelda osutas krahv Suvo-rov Varssavi vallutamisega ja kogu mässulise maakaitseväe hävitamisega suuri teeneid, see-eest aga oma pööraste korraldustega seal sünnitab ta talumatut meelehärmi. Kõiki poolakai' 'iselt, kaasa arvatud ka tähtsamad mässumehed . . . laseb ta vabak. i kodudesse, andes neile vaba läbipääsu load... Vastuoksa sellele on saadetud temale otsesed käsud; aga seni kui ta need kätte saab, teeb ta palju rumalusi.»1

Kuid mitte kõik ei pidanud kinni säärasest vaatest Suvorovi tegevusele. Leidus ka ettenägelikumaid. P. V. Zavadovski teatas: «Suvorovile tehti etteheiteid, et ta on kõik unustuse hõlma matnud ja kõigile andeks andnud, tema aga ütleb, et poolakatele ei ole midagi järele jäänud: on ära võetud majakraam, kõik suurtükid, ilma erandita kõik relvad, selle asemele on neile antud 24 000 passi. Terav ja tähendusrikas vastus.»3

Lühidalt öeldes, Suvorov näitas end palju ettenägelikuma ja targema poliitikuna kui Katariina diplomaadid.

2 «Архив князя Воронцова», т. XII, М., 1877, стр. 387.

P. V. Zavadovski (1739—1812) — Vene riigimees, mõnda aega Katariina II soosik.

3 «Архив князя Воронцова», т. XII, М., 1877, стр. 142.

Sündmused läksid omasoodu edasi. Preisimaaga õnnestus lõppude lõpuks kokku leppida, ja 1795. aastal toimus kolmas Poola jagamine. Austria sai 1000 ruutpenikoormat ja 1 300 000 inimest; Preisimaa — 680 ruutpenikoormat (sealhulgas Varssavi) ja 1 000 000 inimest; Venemaa 2 730 ruutpenikoormat ja 1 900 000 inimest; Kuramaa hertsog. Poola vasall, loobus oma hertsogkonnast Venemaa kasuks. Poola kui iseseisev riik kadus Euroopa poliitiliselt kaardilt.

1795. aasta oktoobris sai Suvorov armulise käskkirja, millega ta kutsuti Peterburisse tagasi. Ta võeti vastu ennenägematute auavaldustega. Strelnasse saadeti talle vastu keisrinna tõld. Elamiseks anti temale Tauria palee ühes suurearvulise paleeteenijaskonnaga. Teades, et ta peegleid ei salli, käskis keisrinna need kõikjal kinni katta.

Kogu see lahkus ei suutnud siiski varjata sügavat lõhet, mis viimase aasta jooksul nii teravalt nähtavale tuli. Kolmkümmend kolm aastat istub Katariina troonil. Kogu selle aja jooksul oli alles esmakordselt valminud pind keisrinna ja tõrksa feldmarssali püsivaks lepitamiseks: Katariina ei saa jätta hindamata Suvorovi teeneid, nagu ei saa arvestamata jätta tema populaarsust sõjaväes ja Lääne-Euroopas. Ta annetab Suvorovile kõrge auastme, hoolimata õukondlaste vihasest sisistamisest (on iseloomulik, et oma otsuse — omistada Suvorovile feldmarssali auaste — hoidis Katariina viimse silmapilguni saladuses, «püüdes vältida intriige, lipitsemist, laimu ja igasuguseid muid pealekäimisi»). Väejuhi kõige mõjuvõimsam vaenlane — Potjomkin — oli hauda varisenud. Näib, et miski ei takista keisrinnat kindlustamast suhteid oma parima väejuhiga. Siin aga selgubki, et see on orgaaniliselt võimatu: Suvorovi mõtteviis on teistsugune,, ta ei suuda tabada Katariina õukonna tooni. Peaasi on, et ta seda ei tahagi. See ei ole Potjomkin ega Repnin. Kui möödub vajadus tema harukordse talendi, tema kohutava mõõga järele, siis on kõige parem ta kuhugi kaugemale peita. Nii oli alati, nii juhtus ka sel korral.

Suvorovile oli väga hästi teada nii valitsejanna heatahtlikkuse ebakindlus kui ka õukondlaste ja kindralite varjatud vihavaen. Kuid ta tuli Poolast tagasi, olles teadlik oma tähtsusest. Nüüd avaldas ta julgemini kui kunagi varem oma protesti õukonna kommete vastu. Ent see protest omandas endistviisi kummalise kuju. Katariina ees laskus vanamees põlvili, suudles tema rõivaid, hiljem aga süütu näoga arvustas ja mõistis hukka Peterburi kombeid, pistes sõrmed haavadesse. Keisrinna kinkis talle sooblinahkse kasuka, mis ei olnud halvem kõige rikkama õukondlase omast; tema aga väitis, et see on talle üleliia hea ja sõitis vanas mantlis, kuna teener Proška vedas hoolikalt tema järel kasukat. Mitte ilmaaegu ei kirjutanud Rastoptšin, et ei teata, kuidas lahti saada Suvo-rovist, kelle «labased naljad» panevad valitsejanna alatasa punastama.

Oma suhtumist kõrgetesse aukandjatesse väljendas Suvorov veelgi avameelsemalt: võttis neid aluspesu väel vastu; teinekord ei võtnud ta neid üldse vastu, hüpates tänavale, kui nad ette sõitsid, ja istudes mõneks hetkeks nende tõlda; irvitas nende lömitamise, ülespuhutud oleku ja harimatuse üle. Kord teatati Suvorovile, et keegi ohvitser on hulluks läinud. Ta hakkas ägedalt vastu vaidlema ja vaidles senikaua, kui selgus, et ta räägib hoopis teisest ohvitserist.

«Hea, et see nii on,» lausus ta kergendatult, «muidu ma oleksin hommikuni vaielnud, sest ohvitser, kellest mina räägin, ei oma seda, mis too kaotas.»

Katariina tahtis kurjakeelse feldmarssali minema saata Pärsia piirile, kus oli karta sõda, ent Suvorovit ei ahvatlenud Pärsia sõjaretk, seda enam et kõneldi sõjast Prantsusmaaga. Ta ei pidanud otstarbekohaseks säärasel kriitilisel momendil olla kaugel, kuid rõhutas muide, et sõjaretke kaugus ei häiri teda sugugi. «Soomes olin ma nepijahil,» kirjutas ta Zubovile 1795. aasta novembris, «hiljem olin Hersonis türklastele hirmutiseks. Selles ajavahemikus Venemaa sai kannatada. Et seda ei juhtuks sõjas Pärsia ja Türgiga. Tamerlani sõjaretk aga ei ole mulle tähtis, kas või Pekingini.»1

Ta saadeti Soorile aastal 1792 ehitatud kindlustusi üle vaatama. Ta täitis ülesande kahe nädalaga. Siis määrati ta ühe lõunaarmee juhatajaks (teised kaks armeed olid Rumjantsevi ja

Repnini juhatuse all). Selle armee koosseisu kuulusid väed, mis olid kogutud Harkovi ja Jekaterinos-lavi kubermangus, Tauria piirkonnas ja mõnes teises lõunarajoonis.

1796. aasta kevadel sõitis Suvorov Dnestri ääres asuvasse Tultšini linna, kuhu otsustas asutada oma peakorteri. Lahkumine keisrinnaga oli tulvil vastastikuseid komplimente, aga kui see oli lõppenud, siis hingasid mõlemad kergendatult.

1 «РуссKiift apxw3», 1866, № 7, cmnöeu 956.

10. Konflikt Paul I-ga

Esimesed kuud Tultšinis möödusid segamatult. Suvorov oli uhke, et ta on suurima Vene armee juhataja; ettenägeliku poliitikuna nägi ta tulevikus sõda Prantsusmaaga, kes oli purustanud silmapaistvamaid LääneEuroopa väejuhte. Sõjavägede ülevaatusest raporteerides kirjutas ta: «Karmanjoollased, nende tähtsate edusammude järgi otsustades, võivad sirutada oma sammud Vislani. . . Kõige armulisem valitsejanna, ma olen valmis neid võidukate vägedega ennetama.»

1795. aastal ütles ta vürst Poniatowskile: «Meie ei suuda vältida sõda Prantsusmaaga ja mulle tehakse ülesandeks seda sõda pidada.»'

Venemaal algasid tõepoolest ettevalmistused sõjaks Prantsusmaaga. Määrati kindlaks, missugused väeosad lähevad sõjaretkele,[2] kästi need valmis komplekteerida. Ülemjuhatajat ei nimetatud, kuid kõigil oli suus Suvorovi nimi. Tema nimele voolas hulgana, kokku palvekirju neilt, kes soovisid sõjakäigust osa võtta. Ta isegi pidas selle küsimuse lõplikult otsustatuks ja tegi aktiivselt ettevalmistusi uueks sõjaks. Kutsunud välja proviantmeistri, polkovnik Djakovi, käskis teda eeskujulikku korda seada kõik magasinid ja laod, ähvardades ta vastasel korral üles puua.

«Sa tead, mu sõber,» selgitas Suvorov, «et ma sind armastan ja oma sõna pean.»

Suvorovi arvates tuli sõda Prantsusmaaga alustada kõige kiiremas korras, kuna prantslased iga aastaga kindlustavad oma seisukorda. Kirjas Hvostovile 29. augustist 1796. aastal kirjutas Suvorov: «Teie Türgi sõda ... Ei! Tuleb hakata prantslasi põhjalikult lööma. Nende läbi tuleb sõda. Kui nad jõuavad Poolasse, siis on neid 200—300 tuhat; Varssavi loovutamisega anti Preisi kuninga kätte roosk — tal on 100 tuhat. Loetelge türklasi (jumala õnnistus olgu Rootsiga). Järelikult Venemaal olgu kuni pool miljonit. Nüüd aga, kus prantslasi tuleks otsida saksa maades, oleks nende sõdade jaoks vaja ainult pool sellest arvust.»

30. septembril kirjutab ta samale Hvostovile: «Targu ei või oodata prantslaste edusammude lakkamist, ja kui meie poolt kestab edasi loidus, siis uuest aastast alates tuleb teie 50 000 peaaegu kahekordistada jne.»

1 Воспоминания Станислава Понятовского. «Русская старина», 1898, № 9,2стр. 577.

Ette oli nähtud 51 000-meheline armee.

106

Sõjaretke oodates tegeles Suvorov sõjaväe väljaõpetamisega, andudes sellele tegevusele endise vaimustusega. Mõne kuuga oli sõjavägi ümber muutunud.

Nagu kunagi'Uus-Laadogas, tegeles Suvorov, nüüd küll mitte enam polkovnik, vaid feldmarssal, jälle peaaegu iga üksiku soldatiga.

«Iga soldat tuleb viia nii kaugele, et temale võiks ütelda: nüüd ei ole sul enam midagi õppida, et sa ainult õpitut ära ei unustaks» — selline oli Suvorovi loosung soldatite kasvatamise töös.

Ta pööras endiselt peamise tähelepanu sellele, et arendada sõjavägedes vilumust, algatusvõimet ja vahvust.

Raugematu rangusega jälitas ta «eivõiteadjaid». Siingi oli näilises pentsikuses varjul sügav mõte: harjutada soldateid iseseisvalt mõtlema. Sellest vaatekohast oli iga vastus hea-, kui aga selles ilmnes soldati leidlikkus ja algatusvõime.

«Kui palju maad on kuuni?»

«Kaks soldati päevateekonda.»

Feldmarssal muigab ja patsutab lahkelt taipliku grenaderi õlale. «Mitu tähte on taevas?»

«Loen kohe ära.» Soldat loeb senikaua, kui kõvasti külmunud feld-marssal minema jookseb.

Jälitades «eivõiteadjaid» juuris Suvorov välja peataolekut, nürimeelsust ja hirmutunnet ootamatuste ees.

Rohkesti tähelepanu pühendas Suvorov sõjaväes kõikjal valitseva altkäemaksuvõtmise kaotamisele. Ühes kirjas A. R. Vorontsovile leiame peale pealinna uudiste järgmised read: «Krahv A. V. Suvorov raporteeris, ta avastanud oma armees, et peaaegu kõik kindralid on kas riigirentnikud või varustajad .. .»' Siin nagu igal pool mujalgi alustas Suvorov otsustavat võitlust riigivarguse ja altkäemaksuvõtmise vastu, milliste nähtuste tagajärjel soldatid käisid näljastena ja räbalais.

Arendades juba Peeter I poolt avaldatud mõtet (õpetada «nagu tegelikkuses»), püüdis Suvorov igati anda igale õppusele tõelise võitluse iseloomu.

Sõjaväed jaotati tavaliselt kahte ossa. Mõlemad pooled asusid lahk-rivisse, alustasid üheaegselt liikumist ja, lähenenud teineteisele umbes saja sammu kaugusele, paiskusid käskluse järel rünnakule — jalavägi joostes, ratsavägi galoppi kihutades. Jalavägi hoidis püssid laskevalmis ja alles «vastasega» kohtumise momendil tõstis täägid ülespoole. Seejuures oli peatingimuseks peatusteta, kiire liikumine; kui enne vastase kohtamist tekkis viivitus, siis alustati õppust uuesti. Otse enne kokkupõrkamist vastasega tegid soldatid poolpöörde paremale, mis võimaldas osavõtjaile mõlemal poolel ridade vahelt läbi tungida. Vahel, eriti siis kui manöövritest võttis osa ratsavägi, tekkis päris lahingumöll, mille tulemuseks olid mitmel mehel vigastused. Neil juhtudel avaldas Suvorov alati rahutust, kuid ei muutnud oma meetodit, mida pidas eriti kasulikuks. Manöövrid toimusid lakkamatu püssidest ja suurtükkidest tulistamise saatel (paukpadrunitega), nii et ründajaid matsid paksud püssirohusuitsu pilved.

Õppuste ajal liikus Suvorov nagu värten, andis käsklusi, paigutas väeosi ümber, kiitis ja laitis (kunagi aga ei arestinud). Nähes kord ohvitseri, kes ratsutas oma ründava roodu taga, vihastas feldmarssal ja käskis ta viibimata «surmata»; ohvitser kihutas tuhatnelja roodu ette.

Sellest, kuidas Suvorov manöövritel püüdis luua tõelise võitluse õhkkonna, annab tunnistust järgmine lõbus vahejuhtum. Õppuste ajal 1791. aastal sattus üks kolonn raskesse seisukorda. Nähes, et reserv ei tule talle appi, kihutas Suvorov reservkolonni juurde.

«Miks te ei sikurseeri2?» pöördus ta ohvitseri poole.

«Ootan käsku kindralilt, kellele allun.»

«Missuguselt kindralilt?» karjus Suvorov ja näidates lähedalseisvale kindralile, kes neid erutatult jälgis, lisas: «Kindral on ju ammugi langenud. Näe: hobunegi jookseb ringi.»

Suvorovi viibimine manöövritel innustas soldateid. Kõik olid haaratud palavikulisest kiirusest ja energiast.

Suurtükiväelased pingutasid kogu jõust, et jalaväest mitte maha jääda,, jalavägi ruttas ratsaväe järel. Ja kõike seda valitses linases särgis kõhna vanakese kuju, kes kihutas tasandikku mööda ja aeg-ajalt karjus:

«Tulista tabavalt, täägiga torka tugevasti!»

Pärast õppusi kogus Suvorov tihti väeosa kokku ja andis lühikese ülevaate tegevusest. Ta rääkis vaikselt, olles täiesti kindel, et teda kuulnud soldatid annavad õhtul ta sõnad kogu armeele edasi. Väline käitumisviis oli tal niisama lihtne kui musketäriks oleku ajal, — ja see meeldis väga soldateile.

Suvorov oli soldateile meeltmööda ka selle poolest, et ta ei seganud end pisiasjadesse ega lubanud ohvitseridel tühja asja pärast tüli norida. Kui aga eksimused puutusid teenistuse põhinõuetesse või tuli ette sõnakuulmatust, siis ta karistas valjult ning karistas kõrgemate auastmete omanikke rohkem kui alamaid.

---

[2] «Архив князя Воронцова», кн. XIV, М., 1879, стр. 481. Sikurseerima — appi minema (prantsuse keelest: le secours — abi).

Tultšinis kujunes lõplikult välja ja pandi kirja kuulus Suvorovi instruktsioon sõjavägedele — «Võitmise teadus». Juba Hersonis ja hiljem sõjaretkel Poolasse käskis Suvorov sõjaväele õpetada tema poolt koostatud katekismust; enamik soldateid teadiski seda õpetust peast. Nüüd sai see lõpliku redaktsiooni.

«Võitmise teadus» on sisult identne «Suzdali määrustikuga». Ta on rajatud samadele põhimõtetele. Selles on samuti väljendatud mõte ühtsest seosest õpetuse tehniliste võtete ja kõlbelise, moraalse kasvatuse vahel. Sõjaväele sisendatakse neidsamu ideid vaimustuse ja energia vajalikkusest. Isegi «Teaduse» stiil vastab sellele: «rebi, lenda, murra, kappa,» raskeid ranitsaid nimetatakse «tuulteks» jne. Enesealalhoiu-instinktile vastavad sõnad tehakse naeruväärseks. Näiteks «retiraadi»[1] häältas Suvorov laulva häälega, «defensiivist»[2] kõneles, et sellele vastavat sõna vene keeles ei leidu.

«Teaduse» katkendlik, lakooniline stiil oli arusaadav soldateile, kes olid oma väejuhi keelega harjunud. Esimese osa «Võitmise teadusest» moodustas «Vahiparaad» — juhend väljaõppe teostamiseks. Teise ja tähtsama osa moodustab «Kõnelus soldatitega nende keeles»: Suvorovi aforismide kogu käitumisest lahingus ja soldatite elust-olust.

See suurepärane dokument väärib seda, et ta ära tuua (katkendeis).

VÕITMISE TEADUS (aktiivne sõjakunst)

2. jagu. Kõnelus soldatitega nende keeles. . . . Sõjamehe samm on arssin, kaarkäigul — poolteist arssinat; säilita vahemaa ...

Hoia kuuli kolmeks päevaks, mõnikord kogu kampaaniaks, kui kusagilt võtta ei ole. Tulista harva, kuid tabavalt. Täägiga torka tugevasti, kuul tüssab, tääk ei tüssa. Kuul on lollike, tääk — tubli poiss. Torka üks kord, heida vaenlane täägilt: surres, veel täägi otsas kriimustab mõõgaga kaela. Kui mõõk on kaela kohal, hüppa samm tagasi. Löö. Torka teist, torka kolmandat. Vägimees torkab surnuks pooltosinat, rohkemgi. Hoia kuul rauas. Kui pealetungijaid on kolm — pista surnuks esimene, teine lase maha, kolmandale tee lühike lõpp täägiga.

.. . Rünnakul ära jää maha ...

Rahulikule elanikule ära tee ülekohut, ta joodab ja toidab meid; soldat ei ole röövel. Püha sõjasaak! Valluta laager, kõik on teie. Ismai-lis jagati peale kõige muu kamaluga kulda ja hõbedat. Nii ka paljudes teistes kohtades — ilma käsuta ära mingil tingimusel mine saaki otsima.

---

[1] Retiraad — taandumine.

[2] Defensiiv — kaitse.

Välilahing. Kolm rünnakut: tiivale, mis nõrgem. Tugev tiib. Varjatud metsaga. See pole keerukas, soldat poeb läbi... Ei ole kasulik rünnata keskosa, ehk olgu siis, kui ratsavägi suudab hästi raiuda, muidu nad ise pigistavad tangide vahele. Rünnak tagalasse on väga hea, ainult väikese korpuse jaoks, kuna armeega on raske seljataha tungida . . .

Lahing, tormijooks. Torma üle tõkete, paiska tarad üle hundiaukude, jookse kiiresti, hüppa üle palisaadide, viska fašiinid, lasku kraavi, püstita redelid. Laskurid puhastagu kolonnidele tee, tulistagu pähe. Kolonnid lennaku üle müüri, valli peale, vallil raiugu, tõmmaku liin sirgeks, pangu välja valve, püssirohukeldrite juurde, avagu väravad ratsaväele, vaenlane põgeneb linna', pööra ta suurtükid tema vastu, tulista tugevasti. Tänavail põmmuta kiiresti. Jälitamiseks aega vähe.

Kolm sõjakunsti

Esimene — silmamÕõt: kuidas laagris asetuda, kus rünnata, taga ajada ja hoope jagada.

Teine — kiirus. Rännak: välišuurtükivägi kõige ees pool kuni üks verst, et ei oleks takistuseks langusel ja tõusul. Ära jää seisma, lõbutse, mängi, laula, löö trummi. Kümme versta maha käidud, — esimene rühm, võta kandam maha, heida pikali. Tema järel teine rühm ja nõnda rühm rühma järel. Esimesed ärgu oodaku tagumisi . . . Esimese kümne versta järel üks tund puhkamiseks. Esimene rühm, maast üles hüpanud, pani asjad kokku. Jookseb edasi sammu 10—15 . . . Nii rühm rühma järel, et tagumised rühmad vahepeal puhkaksid. On teine kümneverstak käidud, puhkust tund ja rohkem . . . Väliköögid ja veokid telgikastidega liiguvad ees. Vennakesed saabusid, puder on valmis. Artellivanem pudrujagami-sele. Einetamiseks 4 tundi puhkust, ööbimiseks 6—8 tundi, olenevalt teest.

. . . Sellise kiiruse juures ei ole inimesedki väsinud. Vaenlane meid ei oota, arvab 100 versta kaugusel olevat. . . Äkki, nagu välk selgest taevast, tungime talle kallale. Pea käib tal ringi, ründa sellega, mis sul kaasas, mis juhuslikult on olemas. Ratsavägi alusta! Raiu, torka, aja taga, lõika ära, ära lase käest!

Kolmas — pealetung. Jalg jalga tugevdab, käsi kätt kõvendab. Tulevahetusel hukub palju mehi. Vaenlasel on samasugused käed, kuid vene tääki nad ei tunne. Joondu ja ründa kohe külmrelvaga. Kui pole aega joondumiseks, liigu edasi varjatud, kitsast kohast. . . Tavaliselt murrab ratsavägi esimesena sisse, tema järel jookseb jalavägi, ainult kõikjal olgu kindel kord. Ratsavägi peab tegutsema igal pool, nagu jalavägi, välja arvatud soine pind, seal hobused on oheliku otsas . .. Kahes viirus on jõud, kolmes — poolteist jõudu; esimene rebib, teine paiskab maha, kolmas teeb lõpu peale.

Karda haigemaja, saksa ravimid on kaugelt, roiskunud, lausa mõjuta ja kahjulikud. Vene soldat ei ole nendega harjunud. Teil on artellides juurekesi, taimekesi, rohukesi. Soldat on kallis, hoia tervist, puhasta magu, kui on ummistunud. Nälgimine on parim ravi. Kes ei hoia mehi — ohvitserile

110

arest, allohvitserile ja jefreitorile vitsu, ja ka sellele vitsu, kes ennast ei hoia.

.. . Vägilased! vaenlane väriseb teie ees; kuid haigemajast kurjem vaenlane on neetud eivõiteadja! Vihjed, mõistatamised, valekesed, kaval-dused, ilusõnakesed, lühiütlemised, kahekeelsused, viisakused, juhmused ja palju muud häda oli eivõiteadjast.

. . . Soldat peab olema terve, vapper, kindel, otsustusvõimeline, õiglane, vaga.

. . . Õppimine on valgus, mitteõppimine — pimedus. Töö kiidab tegijat . . . Ühe õpetatud mehe eest antakse kolm õpetamata meest. Meile on kolmest vähe, anna kuus. Meile on kuuest vähe, anna meile kümme ühe vastu. Kõiki lööme, paiskame maha, võtame vangi. Viimases kampaanias kaotas vaenlane arvult 75 000, peaaegu ligi 100 000. Ta võitles osavasti ja meeleheitlikult, aga meie ei kaotanud täit tuhandetki. Nii on lood, vennikesed! Sõjaväeline õppus! Härrad ohvitserid! Missugune vaimustus!

Parooliks] tiibadelt tunnimehed mingu ette valvesse! Pärast generali-teedile või teistele parooli, loosungi ja signaali andmist, olgu kiitus või mingisugune laitus vahtkonnale ja valju häälega:

Subordinatsioon,

Kuulekus,

Distsipliin,
Õppus,
Sõjaväeline order, Puhtus,
Sõjaväeline kord,
Korralikkus,
Tervis,
Erksus,
Julgus,
Vaprus,
Eksertsiitsium,
Võit ja kuulsus!

«Võitmise teadus» ei koormanud soldateid millegagi, millel oleks puudunud lahinguline vajadus, ja pakkus neile samal ajal näpunäiteid selle kohta, mis võis lahingus ja rännakul juhtuda.

. . . Nii möödusid päevad Tultšinis. Uuesti oli saatus, nüüd juba viimast korda, saatnud elatanud väejuhile lühiajalise rahuperioodi. «Meie auväärt vanake on terve,» kirjutas üks Suvorovi kaaslastest. «Ta on oma eluviisiga väga rahul: te teate, et algas tema lemmiknaudingute hooaeg — väljad, õppused, laagrid, alalõpmatu liikumine; midagi muud pole talle tarvis, et olla õnnelik.»

Kuid see ei kestnud kaua.

1796. aasta 17. novembri hommikul suri Katariina II.

Uus keiser, Paul I (Katariina II ja Peeter III poeg), oli laiemates ringkondades vähe tuntud. Teati, et tal oli alati vaenulik vahekord emaga, et tema soosingu leidmine oli küllaldane selleks, et sattuda ebasoosingusse Katariina juures; et ta juba lapseeas oli lipitsenud õuepreilidega; et ta oli

äkiline, raevukas, põlgas kõiki ümberolijaid, mis põhjusel ta kasvataja Porošin ennustas, et ta «parimate kavatsuste juures äratab enda vastu viha» ja tema soosik Rastoptšin väitis: «Suurvürst lubab endale uskumatuid asju; ta ise valmistab endale hukku ja muutub üha enam vihatud isikuks.» Oli teada, et ta isa eeskujul on kiindunud kõigesse, mis on prei-silik. Lõpuks kõneldi tema maaniast paraadide suhtes ja kalduvusest distsipliini julmade karistustega alal hoida.

Kaua aega võimulepääsu oodanud Paul astus esialgu rea samme, mi3 olid sihitud rahva hulgas populaarsuse omandamiseks. Vabastati sala-ekspeditsiooni asjus areteeritud, nende hulgas Schlüsselburgis vaevlev Novikov; Siberist toodi tagasi Radištšev; mitmed poola sõjavangid, nende hulgas Košciuszko, lasti vabaks; lõpetati sõda Pärsiaga; jäeti ära nekrutite võtmine ja välisriikidele teatati Venemaa rahulikest kavatsustest.

Ent möödus mõni kuu, ja tsaar hakkas sisse tooma korda, mida ei tuntud isegi Peeter III ajal. Kartes Prantsusmaalt «jakobiinide nakkuse» sissetungimist, võttis Paul tarvitusele kõige erakordsemad abinõud. Kogu elulaad reglamenteeriti rangelt; keelati ära ümmarguste kübarate, frakkide ja vestide kandmine; tuli selga tõmmata saksa rõivad püstkraega, mille laius oli kindlaks määratud; naistele keelati ära siniste kostüümide kandmine; reglamenteeriti hobuseriistad, tõllad, soengud, tsaari tervitamise vorm. Taga kiusati isegi üksikuid sõnu: «valve» asemel tuli tarvitada «karaul», «kodanike» asemel — «elanikud», «isamaa» asemel — «riik»; hoopis keelati ära sõna «ühiskond». Välismaalt raamatute ja helitööde sissevedu oli keelatud. Kogu kirjavahetus avati ja vaadati hoolikalt läbi. Ettevaatamatute sõnade eest tsaari aadressil piinati. Kõige tühisematel põhjustel inimesi areteeriti, heideti vanglatesse, saadeti Siberisse, peksti piitsaga. Mööda kogu Venemaad kihutasid valitsuse kullerid, viies laiali ootamatuid ja arusaamatuid keisri käske: maalt välja saatmisi, karistusi, ümberpaigutamisi, autasustamisi. Kaasaegse sõnade järgi, «kindralid kasvasid niisama kiiresti kui spargel köögiviljaaias» ja niisama kiiresti nad ka närtsisid. Paul I valitsemisajal tagandati 333 kindralit ja 226' ohvitseri. «Autasu kaotas oma võlu,» kirjutas Karam-zin, «karistus — sellega seotud häbi.»

Pauli režiimi survet sai kõige raskemini tunda sõjavägi. Võeti uuesti tarvitusele vana preisi vorm: soldatite juukseid niisutati kaljaga, puistati üle jahuga ja lasti jahukoorikukesel peas ära kuivada; poole arssina pikkune raudora seoti kukla taha patsi tegemiseks, meelekohtadele kinnitati vildist lokid. Teenistuse alal tekkis tüütav, tappev pisiasjadega tegelemine. Puuduv nööp ühel soldateist võis nulliks muuta väga hästi läbi viidud manöövrid. Esiplaanile oli nihutatud kuulekus ja püüdlikkus.

«Soldat on paragrahvis ettenähtud lihtne mehhanism,» selline oli Paul I seisukoht. Väikseima eksimuse eest anti soldateile mitusada hoopi kadalippu. Teenelised lahinguohvitserid said tühiste asjade pärast toorelt noomida. Üks polkovnik-suvorovlane, saanud Araktšejevilt solvava noomituse, laskis enese maha. Vahtkondade vahetuse ajal määras Paul kohapeal ihunuhtluse keppidega või degradeeris ohvitserid reameesteks; kord sai terve polk, kes ei rahuldanud keisrit, õppuste lõpul käsu:

«Suund otse! Siberisse — sammu marss!» ja oli sunnitud platsilt otsekohe Siberisse marssima.

Raske oli leida teravamaid kontraste, erinevamaid süsteeme kui need, mida juurutasid Suvorov Tultšinis ja Paul Peterburis. Nende üheaegne olemasolu oli võimatu. Paratamatult pidid nad kokku põrkama.

Katariina II elupäevil olid Suvorovi ja troonipärija suhted küll tagasihoidlikud, kuid mitte halvad. Kokkupõrkeid, tõsi küll, tuli ette. Viibides kord troonipärija juures, avaldas väejuht laitust nähtud korrale, väljendades oma sarkasmi, nagu tavaliselt, jämeda nalja kujul. Paul, kes ei olnud iseloomult peenetundeline, karjus raevunult:

«Suvatsege lõpetada narrimäng! Ma mõistan väga hästi, mis peitub teie tempude taga.»

Suvorov jäi silmapilkselt vait, kuid väljudes tegi ukse taga oma viimase «vembu»: laulis õukondlaste ees ekspromti, milles väljendus ta viha ja solvumine:

«Prince adorable, despote implacable.»'

---

[1] „Hiilgav prints! Kalk despoot!"

Säärased intsidendid aga olid kummagi iseloomus. Paul teadis, et feldmarssal kõikidega «tembutab», ja Suvorov tundis troonipärija iseloomu.

Tõsi küll, oli üks asjaolu, millel ei puudunud tõsised tagajärjed: Paul ei olnud päri Suvorovi meetoditega, tema «naturalismiga». Tema sõjameheideaal oli kehastunud Friedrich II-s; sama mõõdupuuga lähenes ta Suvorovile ja muidugi ei saanud temast põrmugi aru.

Siiski, esimeste kuude jooksul peale troonileastumist ei tekkinud Paulil feldmarssaliga konflikte. Keiser õiendas arveid Katariina lähemate õukondlastega. Suvorov, kes Katariina õukonnas oli leidnud külma vastuvõtu, ei äratanud Paulis kahtlustusi. Omalt poolt osutas Suvorov uuele tsaarile täielikku lojaalsust.

Varsti ilmusid pilvitusse taevasse esimesed äikese ennustajad. Sõjaväes algas ümberpaigutuste, vallandamiste ja määramiste kukerpallitus. Peaaegu kümmekond kindralit ülendati feldmarssaliteks; suur hulk kindraleid tagandati; pea-kortermeistri staabi uus ülem Arkatšejev avaldas survet isegi kõrgemaile aukandjaile, nii et nende teenistus oli «täis meeleheidet»: Peterburi peavahis istus alati mitu kindralit. Viimaks, mis kõige tähtsam, hakkas Paul polkudes uut korda sisse seadma, toetudes Repnini ja Arkatšejevi nõuannetele, kes arvasid, et «mida rohkem me oma sõjaväemäärustikuga läheneme preisi omale, mida ühtlasem samm . . -seda rohkem on ka võidulootusi».

Suvorov asus «preisi tempude» suhtes kohe lepitamatule seisukohale. Rumjantsevi ja Potjomkini reformid, ta enese neljakümneaastane tegevus — kõik läks kaotsi. Vene armee paisati viiskümmend aastat tagasi, Peeter I andevaeste järglaste ajajärku, temas valitsev elav vaim asendati surnud, mehaanilise sõnakuulmisega; lahinguline ettevalmistus — rivi-drilliga; rahvuslik omapära — preisi eeskuju pimesi jäljendamisega.

Suvorov nii sõjamehena kui ka patrioodina hakkas kõigele sellele vastu. Kunagi oli ta kuulutanud oma loosungiks: «Mitte kunagi isamaa vastu!» ja nüüd oli ta sellele vankumatult ustav.

Teenistusvalmis lömitajad tegid üha sagedamini keisrile teatavaks elatanud feldmarssali teravaid sõnu: «Soldatid on nukrad, kui palju neid ka ei lõbustataks, ja vahtkondade vahetused on igavad. Mu samm on ühe neljandiku võrra vähendatud ja seetõttu vaenlasele vastu minnes teen neljakümne versta asemel kolmkümmend», «Venelased on alati preislasi peksnud, mis on siis siin üle võtta», «Ei ole täitanumaid inimesi kui preislased: lauser ehk täipea oli nende mantli nimetus; schildhausist ja vahisõduri putkast ei saa nakatamata mööduda, aga nende pea haiseb, nii et kuku kas või minestusse», «Puuder pole püssirohi, lokid pole suurtükid, pats pole mõõk, ma ei ole sakslane, vaid sündinud venelane»

jne. jms.

Lisaks sellele jättis Suvorov avalikult keisri käsud täitmata: ta ei pannud kehtima uut määrustikku, õpetas sõjaväge oma vana süsteemi järgi, ei saatnud oma staapi laiali, andis endiselt iseseisvalt ametipuhkust.

Ühe sõnaga, täie teravusega tuli nähtavale Suvorovi ja Paul I vaadete põhjalik lahkuminek sõjaväe reformi küsimuses. Vastupidi keisrile, kes arvas, et mida ühtlasem on samm, seda enam šansse on võiduks, pööras feldmarssal tähelepanu mitte niivõrd rindeteenistuse pisiasjadele ja väljakuparaadilikkusele, kui soldatite ja ohvitseride lahingulisele väljaõppele ja sellele, et sõjavägi oleks soojalt ning sobivalt rõivastatud ja küllaldaselt toidetud. Paul arvas, et soldat ei tohi arutleda, Suvorov aga vihkas kõige enam pimesi sõnakuulmist. Paul tahtis sisse seada preisilikku korda, Suvorov aga kaitses vene rahvuslike sõjakommete elulisust ja üleolekut. Paul kohtles soldateid kui omamoodi elutuid mannekeene, Suvo-rov aga austas igas soldatis tema inimväärikust. Ühist pinda oli siin võimatu leida.

Keset hääletut alistuvust, mida Paul enese ümber nägi, oli Suvorovi käitumine sootuks ebatavaline. «Me imestame,» kirjutas keiser temale ärritatult, «et teie, see, keda me pidasime meie tahte täitjaks esimeste hulgas, jääte viimaseks.» Neis sõnades kostis juba ähvardus.

Suvorovile ja kõigile tema lähikondseile oli selge, et keiser hakkab taotlema tema täielikku kapituleerumist või lööb teda lõplikult. Tõeline «mõtete torm» möllab tal peas.

«Mina olen kindralite kindral. Seega ei ole üldises generaliteedis. Mind ei ole autasustatud parooli juures,» kirjutab ta 10. jaanuaril, «päikese loojangul».

Järgmine katkendlik ülestähendus on dateeritud 11. jaanuari «hommikul». Siin avaldas feldmarssal oma salajasi mõtteid:

«Küll aga karistasid sa mind valjult, valitseja; minu 55-aastase teenistuse eest! Sa karistasid mind võttes ära staabi, ülendamise võimu, teenistusest tagandamise võimu, ametipuhkusele saatmise võimu, teisele kohale paigutamise võimu ... Sa jätsid mulle, valitseja, ainult kõige kõrgemalt poolt 1762. aastal käskkirjaga antud võimu (aadli vabaduse).»

Südant kõvaks tehes hakkas Suvorov kaalutlema erruminekut. Hoidudes nii otsustavast sammust, saatis ta palve aastase ametipuhkuse saamiseks «päev-päevalt nõrgeneva tervise parandamiseks». Keiser keeldus kuivalt. Isegi Suvorovi kirjalike ettekannete vorm, tema omapärane ja lapidaarne keel muutusid tagakiusamise objektiks. «Saanud teie ettekande, käskisin selle kohe teile tagasi saata, märkides selles ära kaks arusaamatut kohta», nii kõlas Pauli resolutsioon ühel Suvorovi aruandel.

Olukord muutus talumatuks. Suvorovilt järele jäänud katkendlikes märkmetes on säilinud järgmine koht, dateeritud 5. jaanuariga 1797. aastal: «... Kõik minu siinsed sõbrad arvavad erapooletult, et kõige parem oleks mul teenistusest lahkuda.» 3. veebruaril saatis Suvorov errulaskmis-palve. Kuid Paul ennetas teda: 6. veebruaril 1797. aastal, Suvorovi palvekirja veel kätte saamata, andis ta vahtkondade vahetusel käsu: «Feld-marssal krahv Suvorov, kes teatab ... et kuna sõda ei ole ja tal ei ole midagi teha, vabastatakse säärase arvamusavalduse eest teenistusest.»

11. Pagendus

Keisri käskkiri tuli nagu äkiline kõuekärgatus. Keegi ei võinud aimata, et kuulsusega ümbritsetud feldmarssal saadetakse erru nagu mõni kolla-nokk-porutšik. Vaenlased võiduröõmutsesid, sõbrad eemaldusid tasahiljukesi Suvorovist.

Suvorov ise talus mehiselt järjekordset saatuselööki. Tal tuli veel poolteist kuud veeta Tultšinis ja alles ärasõidu loa saabumise järel lahkus ta sõjaväest ja sõitis oma mõisa, Kobrinosse.

Sõnum Suvorovi ärasõidust vapustas sõjaväge, eriti soldateid. Mida teravam oli pahameel ja kurbus erustatud väejuhi pärast, seda kohutavam näis Peterburi despoodile tema kuju. Talle näis errulaskmisest veel vähe olevat. Kobrinosse kihutas majesteedi uue käskkirjaga kolleegiumi-assessor Nikolev: tingimata saata Suvorov tema kaugetesse Boro-vitši mõisadesse, mis asusid Novgorodi kubermangu kolkas ja «anda seal politseiülema Võndomski hoolde, tarviduse korral nõuda abi igasuguselt ametivõimult»; ühelgi Kobrinosse sõitnud ohvitseril ei lubatud Suvorovit saata tema uude elukohta asumisel. Ärasaatmise protseduur oli äärmiselt kiire, Suvorovit ei lubatud teha mingisuguseid korraldusi; tõld seisis valmis.[1]

Borovitši linna lähedal asus Suvorovi korratusse jäänud mõis — Kontšanskoje. Küla nimetus tulenes sõnast «lõpp» (v. к. конец). Siin lõppesid põhja poolt tulnud karjalaste eluasemed, lõuna pool neid enam ei olnud. Ümberringi — järved, sood ja metsad. Pärusmõisas oli mõnisada hinge, kes elasid peost suhu, kes ei tundnud tööndust ja koukisid kivist, viljatut maad. Sinna saabuski 1797. aasta maikuu algul Suvorov.

Härrastemaja oli lagunenud; Suvorov elas rohkem talumajas, kus oli kaks tuba, üks all, teine üial. Kogu sisseseade koosnes diivanist, mõnest toolist, raamatukapist, Peeter ! ja Katariina II portreest ning mõnest perekonnapildist.

Ühes kirjas, dateeritud 1776. aastaga, kirjutas Suvorov:

«Keiserliku teenistuse kohustused on nii laialdased, et iga isiklik kohustus kaob selle hulka ära: truudusevanne, ausus ja kombelisus nõuavad seda.» Sõjamehekutsumus valdas teda tõepoolest tervenisti ja isiklikuks eluks ei jäänud tal üle aega ega vaimset jõudu.

Kogu õrnus, mis peitus karmi väejuhi südames, oli paljude aastale jooksul koondatud ta tütrele Nataljale, kes sündis '775. aastal. Kui viimane oli kaheaastane, kirjutas isa heldinult: «Tütar on täielikult minusse läinud, külma ajaga jookseb poris palja jalu.» Edaspidigi ta kandis südames kõige liigutavamat armastust tütre vastu. «Minu surm kuulub isamaale, minu elu — Natašale,» kirjutas ta Soomest.

---

[1] ühe säilinud versiooni järgi küsinud Suvorov Nikolevilt: ..kui palju aega on mulle antud oma asjade korraldamiseks?" — „Neli tundi." — „Liig palju lahkust! Suvorovile piisab ühest tunnist," ütles feldmarssal ja astus kohe tõlda. ,

Lahkhelid naisega sundisid Suvorovit tütre kodunt ära saatma; '779. aastal võeti ta Varvara Ivanovnalt ära ja anti kasvatada aadlisoost tütarlaste jaoks asutatud instituuti (Smolnõis), kus ta jäeti instituudi juhataja Sofia Ivanovna de Lafont'i hoole alla. Suvorovi otsustaval pealekäimisel lahutati Varvara Ivanovna jäädavalt oma tütrest.

Kus Suvorov ka ei viibinud, kui rasked päevad tal ka ei olnud, alati pidas ta tütart meeles, kirjutas talle kirju, tundis rõõmu ta edusammudest.

«Armas Nataša,» kirjutas Suvorov tütrele 1787. aastal. «Sa rõõmustasid mind 9. novembril saadetud kirjaga, veel enam rõõmu sünnitad, kui sulle antakse valged rõivad; ja sellest veel rohkem, kui hakkame koos elama. Ole vaga, kombeline, austa oma emakest Sofia Ivanovnat, muidu ta näpistab sind kõrvust ja jätab vee ja leiva peale . . . Meil olid suuremad kaklused kui teil üksteist juustest rebides,[1] aga tõepoolest sai natuke tantsida, külje sees suurtükikartetš, vasakus käes kuuliauk ja minu ratsul lõuad läbi lastud. Hädavaevalt alles kaheksa tunni pärast lasti võitlustandrilt tuppa . . . Kui lõbus on Mustal merel, Limaanil! Kõikjal laulavad luiged, pardid, nepid; nurmedel lõokesed, tihased, rebased, vees ujuvad sterletid, tuurakalad; määratu hulk!»

Siin selles kirjas ilmneb ta täielikult, see karm sõjamees, kes hinges jäi elu lõpuni suureks lapseks!

Teises kirjas, aastal 1788, kirjutab ta:

«Mu armas Suvorotška! 31. jaanuaril sinu poolt saadetud kirja sain kätte: sa tegid mulle nii suurt rõõmu, et ma rõõmu pärast, nagu tavaliselt, hakkasin nutma'. Kes sulle, mu sõber, õpetab nii ilusat stiili, et ma kadestan. .. Kuidas küll ma nüüd vaatleksin sind, kallikene, valgeis rõivais! Kuidas sa küll oled suureks kasvanud! Kui kohtume, ära unusta mulle jutustamast vana-aja suurtest meestest mõnda meeldivat lugu . . . Ah sa, Suvorotška. Ole tervitatud, mu südameke, valges, rüüs; kanna terviseks, kasva suureks!»

Kirjeldades lahingut Otšakovi all, tarvitab Suvorov jällegi piltlikku stiili, arvestades lapse arusaamade ja mõtteviisi taset:

«Ah ja oh. Küll me pidutsesime! Mängisime, loopisime suuri tinaherneid ja sinu pea suuruseid raudkeegleid; meil olid säärased pikad nööpnõelad ja sirged ning kõverad käärid: ärgu sattugu käsi ette, kohe lõigatakse otsast ära, kas või peagi. Noh, aitab juba, oleme suuds.lmad täis luisanud! Kõik lõppes illuminatsiooniga, tulevärgiga ·..'.] Festinilt[2] lahkusid türklased kaugele, oi kui kaugele.»

Natalja Suvorova lõpetas instituudi 1791. aastal. Kaasaeglaste sõnade järgi ei paistnud ta silma iluduse ega mõistuse poolest, vaid oli täiesti keskpärane tütarlaps. Ent arvesse võttes ta isa teeneid, määras Katariina tema õuepreiliks, võttes ta paleesse elama. Keisrinna lahkus tegi Suvorovi väga rahutuks. Teades, kui palju kiusatusi peitus noorele tütarlapsele kergemeelsete ja lodevate kommetega õukondlaste keskel, otsustas ta, Katariina vihast hoolimata, võtta tütre õukonnast ära. Nataša asus elama oma tädi juurde. See veel ei rahustanud Suvorovit. Ta saatis tütrele vahetpidamata õpetusi ja hoiatusi.

«Hoia eemale inimestest, kes armastavad teravmeelsusega hiilata,» kirjutas Suvorov, nukrutsedes jälgides kaugelt tütre aristokraatlikku elu, «enamikus on need rikutud kommetega inimesed.»

Nataša vastas oma isale tavaliselt lakooniliste, kuivade kirjadega, mis meenutasid pigemini vormiliselt ametlikku kirjavahetust. «Armuline Härra Isake! Tänu jumalale, olen terve. Suudlen Teie käsi ja jätan hüvasti Teie alatine väga kuulekas tütar, kr. N. Suvorova-Rõmnikskaja.»

---

[1] Mõeldakse lahingut Kinburni all. — K. O.

[2] Sõnasõnalt — peolt.

Aastad möödusid ja päevakorrale kerkis küsimus Nataša meheleminekust. Südant kõvaks tehes valmistus Suvorov selleks; ta tundis, et mehele minnes jääb tütar temast kaugemale (kuigi, tuleb ütelda, ilma selletagi ei osutanud Nataša erilist südamlikkust). Aga midagi ei olnud parata! Algas peigmeeste valimine.

Uuesti tõmbab Suvorov endale paljude kõrgete aukandjate viha. Ta lükkas tagasi võimaluse sugulaseks saada kõige tähtsamate sugukonda-dega — kartusest, et peigmees ei ole küllalt hea Natašale. Ta andis eitava vastuse noorele krahvile Saltõkovile (N. I. Saltõkovi pojale) seepärast, et ta on «pcfolpime peigmees»; vürst Trubetskoi sai eitava vastuse seepärast, et «ta joob, ka_ ta isa joob ja on üleni võlgades, suguvõsa on aga törtsakas»; vürst Stšerbatov seepärast, et «välimus on mittehiil-gav, veel enam aga tujukas ja kergemeelne». Suvorovi sümpaatia oli võitnud noor krahv Elmpt — «vaikse iseloomuga noormees, seda enam aga sisemiste väärtuslike omadustega ja kasvatusega, näo ja käitumise poolest mitte eemaletõukav». Selle kandidaadi aga põlgas ära mõrsja, keda Suvorov ·— vastupidi valitsevaile traditsioonidele — sugugi ei sundinud peigmehe valikul.

Nataša pikaleveninud kosimine tegi Suvorovi väga rahutuks.

«Ja närtsib roos!» hüüdis ta.

Lõpuks leidus peigmees. See oli tolleaegse soosiku Platon Zubovi vend ·— krahv Nikolai Aleksandrovitš Zubov. Keisrinna ise toetas seda Icosimist.

1794. aasta aprillis toimus laulatus. Suvorovit Peterburis ei olnud — ta viibis sellal Varssavis. Olles rahaasjades tavaliselt kokkuhoidlik, ei olnud ta seekord kitsi: kaasavarana anti Natašale 1500 hinge talupoegadest ja mõned briljantesemed, mis Suvorovile enesele olid kingitud. See oli suur osa kogu tema varandusest.

Nagu Suvorov oligi aimanud, muutus tütre vahekord temaga pärast abiellumist külmemaks. Ta ise kirjutab tütrele harvemini ja jahedamalt: «Kallis Nataša, suudlen sind su kirja eest, tervitan sind ühes lastega, jumala õnnistus olgu teiega,» see on näidis tema hilisematest kirjadest tütrele. Ta märkas, et Nataša, tegeldes mehe, laste ja seltskondliku eluga, üha vähem meenutab oma isa-iseärakut.

Ühes kirjas" Hvostovile, dateeritud 1796. aasta oktoobriga, ütleb Suvorov varjatud kibedusega: «... Nataša on pühendunud mehele, ainult temaga on sidemed; mulle ta ei kirjuta, mina neile ka ei kirjuta: jumala õnnistus olgu nendega . . . Minu sugulus ja hõimlus kuulub mu kohusetäitmisele: jumalale, valitsejale ja isamaale.»[1]

---

[1] Olgu öeldud mõni sõna Natalja Suvorova-Zubova edasisest saatusest. 1805. aastal jäi ta leseks; suri 1844. aastal. Tema nimega on ühenduses muuseas huvitav vahejuhtum. 1812. aastal sõitis ta koos lastega prantslaste poolt hõivatud Moskva kaudu Peterburisse. Ta peeti kinni ja toimetati ülekuulamiseks kindrali ette. Saanud teada, et nende ees on Suvorovi tütar, lasksid prantslased ta sedamaid sõjaväeliste auavalduste saatel läbi.

Tütrest eemale jäädes hakkas Suvorov suuremat tähelepanu pühendama oma teisele lapsele — pojale Arkadile.

Arkadi sündis 1784. aastal. Suvorov armastas märksa õrnemalt oma tütart, kuid poeg omandas isalt tunduvalt rohkem kui ilmetu, mitte millegagi silmapaistev Nataša. Arkadile olid looduse poolest antud head vaimuanded, eriti just sõjalised. Mispoolest ta isast lahku läks, oli nähtavasti emalt päritud ilus välimus ja taltsutamatu kirg lõbude ja naudingute järele.

Kuni üheteistkümnenda eluaastani elas Arkadi oma ema juures. Siis määrati ta suurvürst Konstantin Pavlovitši juurde kammerjunkruks. Itaalia sõjaretke ajal otsustas Paul I, et pojal on kohane olla isa juures, ja saatis Arkadi tegevväkke, andes talle kindraladjutandi auastme. Sõjas osutas viieteistaastane Arkadi julgust ja vahvust. Südi noormees hakkas Suvorovi südames täitma seda tühikut, mis oli tekkinud Nataša eemalejäämisega.

Väejuhi kirjades, milles varem peaaegu ei esinenudki Arkadi nime, ilmuvad üha sagedamini viited temale.

«Ma soovin kõik tervikuna jätta Arkadile,» kirjutas juba surmahaigusest haaratud Suvorov.

Temani jõudsid kuuldused, et korratu kasvatuse saanud ja lapsest saadik suurvürsti ümber tolkneva «kuldse» noorsoo ringkonnas liikunud Arkadi on omandanud selle ringkonna kalduvused. Selleks, et poega prassingutest ja naisteküttimisest võõrutada, otsustas Suvorov võtta temale naise, hoolimata noorest east. Ta valis juba mõrsja välja. See oli Kuramaa ertshertsoginna tütar. Mõni nädal enne surma ('7. märtsil '800. aastal) kirjutas Suvorov: «Kõige enam jumalast õnnistatud ettevõte — vürst Arkadi küsimus! Et see toimuks Peterburis .. . edasilükkamatult.»

Kuid ta ei jõudnud teostada oma kavatsust: surm niitis ta maha enne, kui ta oleks saanud oma nii hilja leitud poega «õigele teele» juhtida.

Arkadi Suvorovi isiksus väärib seda, et temale mõni rida pühendada. '809. aastal teda kohanud P. Ch. Grabbe kirjeldab teda nii: «Vürst Suvorov oli kõrget kasvu, blond, tähelepandava jõuga ja oma aja üks kaunimaid mehi. Looduse poolt selge mõistusega, meeldiva häälega ja tabava sõnaga kroonitud, hingega, mis üheski olukorras hirmu ei tundnud, sõjaväes ja rahva hulgas surematu nimega, oli ta ohvitseri ja soldati ebajumalaks. Tema kasvatus oli täitsa unarusse jäänud. Näib, et ta midagi ei olnud õppinud ja midagi ei lugenud. Mängu- ja jahikirg veetles teda peaaegu kogu eluaeg ja laostas lõplikult ta varanduse. Kuid selline oli ta hingeline headus ja kogu ta kõrge loomus, et võimatu oli teda mitte austada ja veel vähem teda mitte armastada.» Samade joontega iseloomustab teda teine kaasaegne, Würtembergi prints: «. . . Teda tunti julge mehena ja kihupeana, kes on seni terve nahaga pääsenud ainult arusaamatu õnne tõttu . . . Teda võib iseloomustada voorusliku liiderdaja nimetusega ... On peaaegu uskumatu, kui palju hulle tempe on noor Suvorov oma lühikese elu jooksul korda saatnud, kuid igas neist ilmus nähtavale samal ajal ta heasüdamlikkuse joon.»

Tema haruldased sõjalised võimed ühenduses kuulsa nimega kindlustasid talle karjääri: 1809. aastal oli ta juba diviisiülem. Vene-Türgi sõja ajal 1811. aastal oli ta minemas üle väikese Rämna jõekese (mille kallastel ta isa saavutas kuulsa võidu). Äkitselt läks ta tõld ümber. Nähes, et kutsar, kes ujuda ei osanud, vajus põhja, sööstis Arkadi teda päästma, kuid ei tulnud toime kiire hoovusega ja uppus.

Pärast Suvorovi Kontšanskojesse saabumist ühe kuu möödudes külastas teda tütar Nataša ühes oma pojaga. See lahutas tublisti ebasoosingusse sattunud feldmarssali meelt, ta muutus lõbusamaks ja suhtus julgemalt oma saatusse. Kuid kahe kuu pärast sõitsid külalised ära ja vanake jäi üksinda. Tema elu muutus üha raskemaks.

Võndomski keeldus Suvorovi valvamise kohustusest, vabandades oma halva tervisega. Peterburist anti käsk: panna need kohustused Suvorovi naabri, mõisnik Dolgovo-Saburovi peale. See keeldus samuti, tuues ette mingisugused kaalukad põhjused. Siis tuletati meelde Nikolevit, kirjaoskamatut eruametnikku, kes oli kord juhtunud olema käepärast ja üli-agaralt oli siis täitnud oma ülesande Suvorovi ületoomisel Kobrinost.

Eri instruktsiooniga pandi Nikolevile kohustused:

«Igati püüda teada saada, kellega ta (s. o. Suvorov — K. O.) läbi käib, millise kavatsusega, milles hakkab ta koos külastajatega või üksikult end harjutama, missuguseid kõnelusi peetakse ja kas ei toimu mõnesuguseid saadetisi, kelle poolt, kuhu, kelle kaudu, millal ja milleks.»

«Tema enese ja tema juures olijate kirjavahetust kõige hoolikamalt silmas pidada.»

«Kui tema, krahv Suvorov, tahaks kuhugi külla sõita või kedagi külastada, siis seletada temale viisakal kombel, et tema praeguse olukorra juures ei või seda teha.»1

Nikolev sõitis Kontšanskojesse septembri lõpul. Tema esimesel kohtumisel ebasoosingus oleva feldmarssaliga leidis aset järgmine kahekõne: Ma kuulsin, et sa oled auastme ära teeninud? Tõepoolest, on ka raske teenistus! Oled ära teeninud, oled ära teeninud, jätka tegevust samas vaimus, saad veelgi autasu.» Selle peale vastas Nikolev, et truu alama kohus on tsaari tahet täita. Suvorov vastas: «Mina seda ei oleks teinud, oleksin teatanud, et olen haige.»

Uue järelevaataja taktitus oli Suvorovile hästi teada. Ta närvid ütlesid üles ja ta saatis Paulile ahastava kirja: «Sel kuupäeval sõitis minu juurde kolleegiuminõunik Nikolev. Suur tsaar, halastage, heitke armu vaese vanakese peale. Andestage, kui millegagi olen eksinud.»

Sellele kirjale kirjutas keiser peale resolutsiooni: «Jätta vastamata.»

Nikolev jälgis Suvorovi iga sammu, avas tema kirjad, valvas selle järele, kas ta kohtub kellegagi, «viisakalt» takistas feldmarssalit lahkumast Kontšanskojest isegi lähemasse ümbrusse. Säärane väiklane eestkoste piinas vanakest.

Peterburist saabusid kurvad teated: Suvorovi nimi röögitakse välja sõjaväest, mis on antud Araktšejevi võimusesse ja jookseb verest kuivaks fuchtelite ja spitzrutenite[2] all.

Peale kõige selle algasid feldmarssalil pahandused rahaasjus.

Keiser andis käigu kõigile hagidele ja rahalistele pretensioonidele, mis langesid nagu küllusesarvest Suvorovi kaela. Paul käskis põlualuselt väejuhilt sisse nõuda kõige ebatõenäolisemate arvete järele: näiteks selle arvel, et kolm aastat tagasi kulutati feldmarssali suusõnalise korralduse põhjal 8 000 rubla sõjaväe toitlustamise vajadusteks, toitlustamisvalitsus aga ei olnud seda kinni maksnud. Asi läks nii kaugele, et üks poolakas esitas Suvorovile hagi vigastuste eest, mis Vene suurtükivägi oli 1794. aastal tema mõisas tekitanud. Nõudesumma ületas 100 000 rubla, kuna Suvorovi aastane sissetulek oli 50 000 rubla. Kobrino mõis võeti sekvestri[1] alla. Kõik see pani Suvorovi närvitsema seda enam, et tema — vastupidi aadli traditsioonidele — vihkas võlgasid. «Ei ole häbiväärne elada vaeselt, häbiväärne on olla võlgnik,» kinnitas ta mitmel korral Arkadile.

Alandamine, laim ja ülekohus erutasid Suvorovit.

Terved päevad kõndis ta ühest nurgast teise, ilma et oleks olnud ühtki elavat hinge, kellega ta võinuks oma mõtteid vahetada. Surmav nukrus valdas teda. Mõnikord öösel, kui polnud und, väljus ta pimedasse metsa ja kõndis seal hommikuni.

Oma majakeses asutas ta «lindude toa» ja sageli istus kauemat aega seal häälitsevate suliselanike keskel. Üldse armastas ta igasuguseid kodulinde ja koduloomi. Oma majakese juures pidas ta ülal nelja hobust «ustava teenistuse eest errulastuna ja pensionil» (hobused olid juba lonkama hakanud). Mõnel päeval ühines ta ootamatult kurni mängivate lastega ja veetis sellega tegeldes mitu tundi.

Tema alatiseks saatjaks oli ustav Proška, kes oli oma isandasse piiritult kiindunud. Proškat kohtles Suvorov alati lihtsalt ja lahkelt.

Ühel jalutuskäigul tuli Suvorovi kannul liikuvale Proškale pähe vallatleda ja talumeeste lõbuks hakkas ta Suvorovit järele aimama. Äkitselt ringi pöördunud feldmarssal tabas teda tema pingutuste kõige suuremas hoos.

«Hm, hm, Prošenka,» ütles ta mahedalt ja, nagu poleks midagi juhtunud, jätkas oma teed.[2]

Paul ootas ikka veer, et vana feldmarssal tunnistab end süüdi. Kogu oma ogaruse juures taipas ta, millise ebasoodsa mulje jätab Suvorovi pagendamine mitte ainult Venemaal, vaid ka välismaal. Nähes enda ümber ainult alistumist ja lömitamist ei kahelnud Paul, et ka vanakefeldmarssal peatselt murdub ja kui just ei ühenda oma häält ülistajate kooriga, siis avaldab vähemalt nõusolekut armee ridadesse teise järgu osasse tagasipöördumiseks, et Euroopa tähelepanu kõrvale juhtida.

---

[1] Instruktsioon Nikolevile (keda muuseas tihti eksikombel nimetatakse Nikolajeviks) on toodud siin lühendatult. Selle täieliku teksti võib leida ajakirjas „Чтения в обществе Истории и древностей российских", 1862, № 4.

Fuchtelitega karistamine seisis selles, et hoope' jagati raie-mõõgaga lapiti. Spitzrutenid — pikad jämedad painduvad vitsad.

Kuid ajaratas veeres, Suvorov aga ei vandunud alla. Veel enam, ta ei avaldanud vähimaidki kahetsuse tundemärke. Juhtus näiteks selline episood. Kontšanskojesse saabus keisri kuller; Suvorov võttis ta saunas vastu.

«Kellele on kiri?»

«Feldmarssal krahv Suvorovile.»

«Siis ei ole see mulle: feldmarssal peab viibima armee juures, aga mitte külas.»[3]

«Peterburi—Kontšanskoje» sõda kestis edasi.

[1] Sekvester — keeldus, mis eravarandusele pannakse riigivõimu aktiga

[2] Proška (Prohhor Dubassov) oli üldse erandlikus seisukorras. Bagra-tion näiteks teretas teda kättpidi. Suvorov tahtis anda temale pärisorjusest vabastamise tunnistuse, kuid ei jõudnud. 1802. aastal tegi seda ta poeg Arkadi (hoolimata Varvara Ivanovna vastuseismisest).

[3] Prantsuse kirjaniku Guillaumanches-Duboscage'i sõnade järgi sisaldanud vastuvõtmata jäänud kiri loa elukoha muutmiseks.

Sellele perioodile Suvorovi elus pühendas Deržavin järgmised read:

Смотри, как в ясный день, как в буре,
Суворов тверд, велик всегда!
Ступай за ним! — небес в лазуре
Еще горит его звезда.

Lõppes sellega, et keiser astus esimese sammu. 1798. aasta veebruaris käskis ta Suvorovi sugulasel, noorel vürstil Andrei Gortšakovil, «sõita krahv Suvorovi juurde ja ütelda minu poolt temale, kui tal oli midagi minu vastu, siis ma seda ei mäleta; et võib siia sõita, kus ta loodetavasti oma käitumisega ei anna põhjust arusaamatusteks». Samal ajal tehti korraldus Nikolevi ärakutsumiseks Kontšanskojest.

Vaevalt küll leidus veel keegi teine vene tegelane, kelle suhtes auahne ja isekas Paul oleks astunud säärase sammu. Ja vaevalt küll keegi teine peale Suvorovi oleks loobunud säärasest ettepanekust minna kompromissile. Kuid Suvorov talitas just nii; ta lahendas kohe endale küsimuse: mitte mingisuguseid tehinguid, parem elu maakolkas pagulasena kui kasvõi kaudne keisri «preisi tempude» heakskiitmine. Kogu ta edaspidine käitumine lähtus sellest otsusest.

Esialgu keeldus ta üldse Peterburisse sõitmast. Hiljem, andes järele nõbule, alustas ta sõitu, kuid ebatavalise aeglusega, kõrvalteid kaudu, «et mitte end kõvasti raputada». Gortšakov sõitis ette. Valitseja ootas kärsitult, isegi ärevusega Suvorovi päralejõudmist. Ta nõudis, et talle kohe teatataks, niipea kui feldmarssal pealinna jõuab.

Suvorov saabus õhtul. Paul oli juba voodisse heitnud, kui talle sellest teatati. Ta väljus, ütles, et võtaks Suvorovi otsekohe vastu, kuid aeg on juba hiline, ja ta lükkab audientsi hommikuni edasi. Kell 9 astusid Suvorov ja Gortšakov vastuvõturuumi. Teel Peterburisse nägi vana väejuht armee uut korraldust ja kõik, mis ta nägi, ainult kinnitas teda vastuvõetud otsuses. *

Heitnud pilgu edevalt rõivastunud ja uhkeldavaile kindraleile, alustas ta kohe oma tavalisi «vallatusi»: ühele ütles, et sel on pikk nina, teiselt päris imestusega järele, mis eest viimane on saanud auastme ja kas on raske võidelda parketil; tsaari habemeajajaga, ristitud türklase Kutais-soviga hakkas ta türgi keeles kõnelema.

Audients keisri juures kestis üle tunni. Paul ilmutas enneolematut kannatlikkust, kümnel korral mõista andes, et Suvorovil oleks aeg sõjaväkke tagasi pöörduda. Feldmarssal jäi kurdiks. Esimest korda hilines Paul vahtkondade vahetusele, üha püüdes järeleandmatut vanakest oma nõusse meelitada. Vahtkondade vahetusele kutsuti ka Suvorov. Algas uuesti tsaari lipitsemine feldmarssali ümber: tavalise õppuse asemel korraldati soldateile täägivõitlus. Suvorov peaaegu ei jälginud õppusi, heitis lähedalseisjate üle nalja ja lõpuks sõitis ära koju, hoolimata Gortša-kovi hirmunud vannutamisest, et enne valitsejat ei tohi keegi vahtkondade vahetuselt lahkuda.

«Kõht valutab,» kehitas Suvorov õlgu.

1 Vaata kuis selgel päeval, kuidas tormis püsib Suvorov tugevana, alati suurena! Järgne temale! — taevasinas särab veel tema täht.

Peterburis veedetud kolm nädalat sarnanesid selle päevaga. Ta irvitas uue ebamugava mundri üle, takerdus tõlla uksel mõõgaga, pillas korduvalt peast lameda kübara; vahtkondade vahetusel hakkas äkki lugema palvesõnu: «Sinu tahtmine sündigu.»

Sel ajal toimus tema ja krahv Rastoptšini vahel iseloomulik kahekõne:

«Keda peate teie kõige julgemaks meheks?» küsis Rastoptšin.

«Ma tunnen kolme julget meest maailmas: Curtiust, Dolgorukit ja külavanemat Antonit. Esimene hüppas kuristikku, Anton käis karujahil, Dolgoruki aga ei kartnud tsaarile tõtt ütelda.»1

Peterburis viibimine muutus ilmselt otstarbetuks. Vaene Gortšakov puges nahast välja, püüdes valitseja ees siluda Suvorovi teravusi. Lõppude lõpuks palus feldmarssal ise luba maale tagasisõiduks; silmanähtava pahameelega andis Raul talle loa.

Pealinna külastamisel oli siiski positiivseid tagajärgi: esiteks Suvorov vabastati järelevalve alt, teiseks feldmarssal raputas endalt maha teda valdama hakanud raskemeelsuse. Pärast tagasitulekut oli ta meeleolu esimestel päevadel rahulik ja hea. Ta külastas naabreid, kes hulgakaupa kogunesid imepärast vanakest vahtima. See muidugi andis Suvorovile hoogu ja ta «tembutas» nii palju kui süda ihaldas. (

On säilinud tõenäoline anekdoot, üles kirjutatud ühe Kontšanskoje põliselaniku sõnade järgi. Keegi mõisnik sõitis erufeldmarssalile külla kaheksahobusetõllas. Saavutanud nõusoleku vastuvisiidiks, kutsus ta määratud tähtpäevaks enda juurde kogu ümbruskonna, kes voolas kokku, et näha põlualust kuulsust. Üldine imestus oli suur, kui nähtavale tuli Suvorov, kelle sõiduki ette oli üksteise järel rakendatud kaheksakümmend hobust: ratsakutsar keris *pool tundi hobuseid rõngasse, kuni viimaks kaless ühes sõitfaga väravast sisse sõitis. Tagasi sõitis feldmarssal ühe hobusega.

Sel ajajärgul tegeles Suvorov rohkesti majandusega, kuid tema tegevus ei piirdunud hoolitsemisega talurahva majanduse eest. Ta luges palju, nõudis kord Deržavini oodide, kord Ossiani2 saatmist, tellis endale ajalehti ja jälgis ahnelt Prantsusmaal möllavat sõjaäikest. Suvorov andis ruttu õige hinnangu Bonaparte'i esimestele edusammudele ja juba siis väljendas oma kuulsa lause:

«Poisike sammub kaugele! Aeg oleks teda peatada ... »

1 Pärimuse järgi tekkis aastal 362 e. m. a. Rooma foorumil äkki lõhe, mida ei suudetud täis ajada. Oraakel teatas, et Rooma linna ähvardab kohutav hädaoht, seni kui lõhe on olemas; täita seda võib ainult Rooma ülima hüvega. Noormees Curtius, sõnades: ..Rooma ülimaks hüveks on vaprus ja relv," viskus täies relvastuses lõhesse; seejärel tõmbus maa kohe kokku. Selline on legend Curtiusest.

Jakov Fjodorovitš Dolgoruki oli üks Peeter I lähikondlasi. On säilinud jutt sellest, kuidas Dolgoruki mehiselt vastu rääkis Peetrile ja ükskord olevat isegi tsaari poolt allakirjutatud ukaasi katki rebinud. Tsaar ütles tema kohta: „Vürst Jakov on senatis otsene abimees. Ta otsustab asjalikult ja ei ole minu järelkiitja. Sõnu tegemata ütleb tõtt otse näkku, olgu kes tahes."

2 Ossian — keldi rahvaeepose legendaarne kangelane, kelle nimega on seotud suur hulk pärimusi. James Macphersoni poolt vabalt ümbertöötatud Ossiani poeemidel oli XVIII sajandil määratu suur populaarsus.

Aja jooksul hakkas ta üha kõrgemalt hindama Prantsuse väejuhi sõjalist geeniust. See väljendus isegi temast kõnelemise viisis: esialgu nimetas Suvorov Napoleoni kollanokaks, siis poisikeseks, seejärel aga «noormeheks».

Kui Rastoptšin kord küsis temalt, keda peab ta parimaiks väejuhti-deks, siis, pisut järele mõelnud, nimetas ta Caesarit, Hannibali ja Bona-partei. Samal ajal aga Napoleon alles alustas oma karjääri! Kuid nii kõrgelt hinnates Prantsuse väejuhti, igatses Suvorov temaga võidelda, kindlasti lootes teda võita.

Võib-olla endale aru andmata selle üle, mis moodustas Prantsuse armee edukuse põhialuse, konstateeris ta Prantsusmaa-vastase koalitsiooni* saamatust.

«Jakobiinid võidavad seepärast, et neil on kindel ja sügav tahe,» ütles ta ühele prantsuse emigrandile, «aga teie, teie vennased, ei oska tahta.»

Muide, see ei tähenda, nagu oleks Suvorov valmis olnud oma poliitilisi veendumusi muutma. Ta püsis kindlalt monarhismi positsioonidel, nimetades revolutsiooni inimlike ja jumalike seaduste kukutamiseks.

Elades Kontšanskoje metsakolkas, püüdis ta iga uut sõnumit võitluse kohta Reini kallastel ja Itaalia orgudes. Kuulda saades, et prantslased kavatsevad Inglismaal dessandi maale saata, puhkes ta naerma:

«See on alles tragikoomiline etendus, mida küll kunagi ei lavastata!»

Selles väljendus nii tema alatine umbusaldus dessantoperatsioonide suhtes, kui ka veendumus Inglise laevastiku üleolekus.

Pauli huvitasid elavalt Kontšanskoje eraku arvamused: ta saatis viimase juurde kindral Prevost de Lumiani, kes suisa näkku esitas küsimuse võimalikust sõjast Prantsusmaaga. Suvorov dikteeris üldjoontes sõjaretke plaani: jätta kaks kattekorpust Strasbourg! ja Luxembourg! juurde, minna võideldes Pariisi alla, kaotamata aega ja killustamata jõude kindluste piiramisega. Pauli eriteadlased lükkasid arusaadavalt selle julge, ehtsuvorovliku plaani tagasi.

Kolletusid lehed, linnutiivul möödus lühike suvi, ühes temaga samuti ka Suvorovi erk meeleolu. Paul õiendas tasahiljukesi arveid: uuesti hakkas rahena sadama Suvorovi vastu sihitud ja viivitamatut rahuldamist nõudvaid rahalisi pretensioone. Rahaasjade äärmise korratuse tõttu määras Suvorov endale pooleks aastaks kõigest '600 rubla, see aga arusaadavalt tema eelarvet ei parandanud.

1798. aasta detsembris kirjutab ta oma sugulasele ja usaldusmehele Hvostovile: «Teie olete küllalt minu vaesusse tunginud , . . Kaks nädalat ei ole te mulle kirjutanud. Mul on määratu hulk kahtlusi.»

Suhted väimehega, N. Zuboviga, olid lõplikult rikki läinud ja see heitis varju ka suhtlemisele Natašaga. Kõik muutus vastumeelseks. Taas valdas teda nukker igavus.

«Jõudeolek rõhub ja piinab. Hing on nagu leek, mida tuleb alal hoida ja mis kustub, kui ta üha heledamalt leegitsema ei hakka.»

Meeleolu langusele tuli lisaks veel füüsiliselt haiglane olek. Lahingutes saadud kuus haava andsid end tunda; esines osalise halvatuse hoogusid. 1798. aasta detsembris kurtis ta, et «vasak külg, mis enam vigaslada saanud, on juba viis päeva tuim ja kuu aega tagasi oli kogu keha liikumatu».

Mingisugune väljapääs oli hädatarvilik.

Ja äkki veebruari algul 1799. aastal kihutas vaikse Kontšanskoje majakese ette sõjaväekulleri troikal kindral Tolbuhhin majesteedi käskkirjaga. Paul kutsus Suvorovit Itaaliasse — prantslaste vastu tegutsevate Vene-Austria armeede ülemjuhatajaks.

12. Itaalia sõjaretk

Katariina II aitas kõiki reaktsioonilisi pärisorjuslikke riike, kes sõdisid Prantsuse vabariigiga. Ta oli valmis saatma Vene vägesid reaktsiooniliste riikide koalitsiooni abistamiseks ja ainult äkiline surm 1796 aastal takistas tal nende kavatsuste teostamist.

Paul I teostas selle, mis Katariina oli kavatsenud. Ta andis peavarju seitsmetuhandelisele prantsuse emigrantide korpusele, mis majutati Volõõnias ja Podoolias täielikul Vene valitsuse ülalpidamisel. 1798. aasta aprillis keelati vabariikliku Prantsusmaa alamaile sissesõit Venemaale ja varsti seejärel konfiskeeriti Venemaal asuvad Prantsuse kaubad ja laevad.

Kasutades ära teravnenud vahekordi Vene ja Prantsuse valitsuse vahel, oskas Inglise valitsus Venemaa tõmmata Prantsusmaa-vastasesse koalitsiooni (Inglismaa, Austria, Türgi, Napoli).[1] Lepingus Inglismaaga seletati Venemaa osavõttu otseselt püüdega «panna kõige tõhusamate abinõudega piir prantsuse relvade edule ja anarhiliste printsiipide levikule; sundida Prantsusmaad endistesse piiridesse tagasi tõmbuma ja seega taastada Euroopas püsiv rahu ja poliitiline tasakaal».

Vene laevastik sõitis Ušakovi juhatuse all Vahemerre ja hõivas Joonia saared. Samal ajal anti käsk valmis seada kahekümnetuhandeline korpus kindral Rosenbergi juhatuse all ja saata Viini ühinemiseks Austria armeega.

Tekkis küsimus: keda määrata ühendatud Vene-Austria sõjavägede ülemjuhatajaks? Kavatseti määrata Oranje prints, aga ta suri äkitselt; teistest kandidaatidest oli teada, et nad on prantslastelt lüüa saanud. Siis esitas Inglise valitsuse juht Pitt, kes oli koalitsiooni «ajuks», Suvorovi kandidatuuri. Austerlased toetasid seda ettepanekut ja pöördusid Pauli poole, paludes saata väejuht, «kelle mehisus ja kangelasteod oleks edu pandiks suures ürituses».

Ammugi juba peeti Euroopas Suvorovit ainsaks väejuhiks, kes suudab edukalt prantslaste vastu sõdida. 25. jaanuaril 1795. aastal kirjutas Hesseni õuenõunik Verdier: «Ainult venelased on suutelised muutma meie sõjategevust saksa maades. Suvorovist koos 30 000 mehega piisab; ilma temata on 60 000-st vähe . . . Fabius võitis, hoidudes lahingust kõrvale, Suvorov aga võidab vaenlasele peale tungides. Kui meie Saksa vägede ülemaks oleks olnud pool Suvorovit, siis prantslased ei oleks neid Mainzini tõrjunud . . . Suvorovi kullerid toovad alati teateid võitudest, aga keisri kullerid paluvad luba võitmiseks.» Veel enam: nähtavasti oli astutud juba konkreetseid samme. Nii kirjutas P. V. Zavadovski A. R. Vorontsovile 1794. aasta novembris: «Austerlased aga paluvad muuseas midagi absurdset, et meie annaksime võõra riigi ülalpidamisele 40 000 sõjameest ja kindral Suvorovi prantslaste vastu saatmiseks . . . Ühestki küljest ei ole see pretensioon kohane ja Thugut sonib lollist peast.»[1] Ent see, mis 1794. aastal näis sonimisena, teostus 1799. aastal.

Esimesel silmapilgul tundis keiser end isegi meelitatud olevat välisriikide valitsuste paJvete tõttu.

---

[1] Liidulepingud kirjutati alla: Napoliga 17. novembril 1798. aastal, Inglismaaga 17. detsembril 1798. aastal, Türgiga 23. detsembril 1798. aastal ja Austriaga jaanuaris 1799. aastal.

«Vaat missugused on venelased — alati läheb neid tarvis!» hüüdis ta ja saatis-sedamaid kindral Tolbuhhini käskkirjaga Kontšansko-jesse.

Olles ärevuses, et vana feldmarssal võib-olla keeldub, lisas Paul ametlikule käskkirjale juurde veel erakirja: «Krahv Aleksander Vassilje-vitš! Nüüd ei ole meil aeg arveid õiendada. Süüdlasele annab jumal andeks. Saksa—Rooma keiser nõuab teid oma armee ülemaks ja usaldab teie-kätesse Austria ja Itaalia saatuse. Minu asi on sellega nõustuda, teie asi on neid päästa. Rutake siiasõiduga ning ärge võtke oma kuulsuselt aega ja minult rõõmu teid näha.»

Pauli rahutus oli ilmaaegne. Mis tähendasid Suvorovile läbielatud solvangud, kui tema ees avanes veetlev võimalus uuesti asuda «ime-vägi-laste» etteotsa ja võidelda maailma tugevaima armeega! Ta rääkis juba ammu:

«Ma pean seda jumala karistuseks, et seni veel kordagi pole kohanud Bonapartei.»

Ja nüüd on väljavaateid kohata Bonaparte'i lähimaid võitluskaaslasi või isegi teda ennast.

Kõik oli unustatud — piinlemine, haigus, ülekohus. Juba järgmisel päeval sõitis ta Peterburisse. Nüüd ei takistanud ristluuvalu kiiret sõitu; mõne päevaga oli Suvorov pealinnas.

Sõnum sellest kutsus sõjavägedes esile kõige elavama rõõmu ja mitte ainult sõjavägedes: Suvorovi tõlla taga jooksis terve rahvahulk. Tema endine kuulsus hakkas veel enam särama, võrreldes selle aupaistega, mis oli tema kuulsifst ümbritsenud Kontšanskojes paos olles. Paul kohtles väe juhti väga vastutulelikult: autasustas teda kohe ordeniga ja rõhutas igati oma heatahtlikkust. Õukondlik teenijaskond sööstis nüüd Suvorovile vastu. Mõne päevaga oli ta ebasoosingust tõusnud enneolematusse ausse. Säärased metamorfoosid on inimesele proovikiviks ja peab konstateerima, et Suvorov tegi selle proovi hiilgavalt läbi. Ta ei muutnud end milleski: õukondlaste lipitsemine ei hakanud temale külge; tema pea jäi külmaks ja süda ei paadunuck

Sõjaliste ettevalmistuste möllus, meelituste uimas sai feldmarssal kel-

1 «Архив князя Воронцова», кн. XII, М„ 1877, стр. 139 — 140.

leltki eidekeselt Sinitsõnalt poolkirjaoskarnatu kirja; tema ohvitserist poeg: oli Pauli poolt saadetud «igaveseks ajaks» Siberisse. Leidmata kusagilt kaitset, pöördus Sinitsõna Suvorovi poole. Viimane vastas viivitamatult: «Armuline emand! Ma hakkan jumalat paluma, palu ka sina —· ja me mõlemad hakkame paluma. Jään austusega teie alandlik teener.» Suvorovi keeles tähendas see, et ta püüab ohvitseri päästa. Esimesel sobival juhusel palus ta Paulilt inimese eest, keda kunagi ei olnud näinud, ja saavutas, et tollele täielikult andeks anti.

Neile, kes ei tundnud Suvorovi «vempude» sügavat mõtet, näis tema seekordne käitumine olevat seletamatu: ta ei kaotanud enam kübarat, ei takerdunud mõõgaga tõlla ukse vahele, ei haigestunud vahtkondade vahetuse ajal. Kuid kõik see oli üsna loomulik: nüüd ei olnud vajadust tema protestiks ja keisrit ilmaaegu ärritada ta hoopiski ei kavatsenud. Kuid endistelt seisukohtadelt ei taganenud ta põrmugi. Kapituleeruda tuli Paulil, kes teatas Suvorovile:

«Pea sõda omamoodi, nii kuidas oskad.»

Despootliku keisri suus olid need haruldased sõnad; võib arvata, et need valmistasid talle suurt vaeva ja võib-olla mälestus neist oli aasta pärast üheks väejuhi uue ja viimase põlustamise põhjuseks.

Kuid jättes Suvorovile suusõnal «vabad käed», valmistas Paul samai ajal temale kammitsaid. Kindral Hermannile teatas keiser konfidentsiaalselt: «Viini õukond palus mind liitlasvägede juhatamine usaldada krahv Suvorovile. Hoiatan teid, et kogu aeg, millal ta vägesid juhatab, tuleb valvata tema ürituste järele, mis võiksid kahjustada sõjaväge ja üldist asja, kui ta hakkab liiga fantaseerima, mis sunnib teda mõnikord unustama kõike siin maailmas.»

Õnneks saadeti Hermann varsti Hollandisse, kus ta eliitvägesid (sealhulgas Suvorovi fanagoorlasi) juhatades sai prantslastelt terve rea purustavaid lööke.1

Suvorov lahkus Peterburist veebruari lõpus. Teel Viini peatus ta Miitavis, kus viibis Prantsusmaalt põgenenud Prantsuse troonipretendent — tulevane kuningas Louis XVIII.

Lugu ei lõppenud ilma «veidrusteta». Feldmarssal astus soldatite kasarmusse, sõi oma saatjate suurimaks ehmatuseks lõunat soldatitega ühisest supikatlast ja alles siis sõitis lossi kuninga-trooninõudleja juurde.

Hiljem kõneles Louis Suvorovist kui suurest sõjageeniusest, kuid sealjuures jutustas tema «imelugudest, mis sarnaneksid hullumeelse tempudega, kui nad ei lähtuks peene ja kaugenägeliku mõistuse arvestustest»,-see hinnang teeb au Louis' läbinägelikkusele.

Peale Miitavi peatus Suvorov lühemat aega Vilnos. Seal asus tema lemmikpolk — Fanagooria polk. Vana väejuht käis kiirelt ridade eest läbi, kutsus ette tuttavaid soldateid, kaelustas neid ja vestles nendega. Grenader Kabanov astus teiste hulgast välja ning palus kõikide soldatite nimel võtta polk Itaaliasse kaasa. Suvorov oli liigutatud, kuid vastas, et ilma keisri loata ei või ta seda teha.

14. märtsil saabus ta Viini. Algas Itaalia sõjaretk.

Suvorovi tulek pani kogu Viini lainetama. Suured rahvahulgad tunglesid Vene saatkonna akende ees, kus peatus kuulus väejuht. Suust suhu kanti edasi, et Suvorovile määratud tubadesse ei ole jäetud ühtki peeglit ega toreduseset, et voodi asemel on Vene feldmarssalile toodud sületäis heinu, et ta tõuseb enne koitu üles ja kell 8 hommikul juba lõunatab. Kõik need kuulujutud olid õiged. Isegi Austria pealinnas ei muutnud Suvorov millegi poolest oma harjumusi. Osalt peitus siin oma tagamõte — «peene ja kaugenägeliku mõistuse arvestused», nagu ütles Louis XVIII. Neile, kes teda kutsusid, andis ta mõista, et jääb igas asjas endale truuks. Ta teadis, et Viinis tahetakse temalt võtta tegutsemisvabaduse ja ei eksinud ses suhtes.'

Kõik sõjalised küsimused Austria armees lahendas õue-sõjanõukogu

Hofkriegsrat. Isegi sel ajal, kui õue-sõjanõukogu eesotsas seisid laialt tuntud lahingukuulsusega isikud — Montecuccoli, Savoja prints Eugen — tõi õue-sõjanõukogu rohkem kahju kui kasu. Kui aga nõukogus hakkas korraldusi tegema säärane andetu isik nagu peaminister parun Thugut (1734—1818)2, siis tõusis äärmuseni õue-sõjanõukogu kahjulik mõju, kes püüdis Viinist kõigis pisiasjus juhtida armeesid, mis asusid mitmesaja versta kaugusel.

Suvorov ei soovinud üldse lõa otsas käia, seda eriam veel Austria lõa otsas. Ta keeldus külastamast Thugutit, seletades sellist keeldumist nii: «Millest oleks mul temaga rääkida? Tema ei tunne minu, mina ei tunne tema asjaolusid.» Kui" õue-sõjanõukogu liikmed ilmusid tema juurde, keeldus ta neile oma sõjategevusplääni seletamast, öeldes, et ta otsustab kõige üle koha peal olles. Siis tõid austerlased välja oma plaani, milles oli ette nähtud prantslaste tagasitõrjumine kuni Adda jõeni. Suvorov tõmbas sellele kriipsu peale, üteldes:

«Mina alustan Adda juurest ... Ja lõpetan seal, kus jumal heaks arvab.»

Muidugi mõista oli tal juba oma sõjaplaan. Kuid Suvorov koostas alati oma plaanid üldjoontes, silmapilkselt muutes neid, olenevalt sündmuste käigust. Siin oli mõõtuandev veel üks kaalutlus, mille ta hiljem oma lähikondsetele teatavaks tegi:

---

1 Saksimaalt pärit olev Hermann astus Vene teenistusse 1769. aastal ja paistis varsti silma Kubanimaal. Ta oli aus, kuid kõrk ja kõhklev inimene.. Ta oli suurepärane kartograaf, ent väejuhi anne tal puudus. Hollandisse saadetud, sai ta lüüa Bergeni juures 1799. aasta septembris ning sattus, vangi. Suri 1801. aastal.

[1] Suvorovi püüdega oma harjumuste muutmatust alla kriipsutada ja ühes sellega näidata hoolimatust Austria keisri vastu tuleb seletada järgmist huvitavat tõika, millest jutustab krahv A. I. Ribaupierre oma memuaarides („Русский архив", 1877, кн. IV). Kui Suvorov sõitis Viini tänavail, siis rahvahulgad tervitasid teda hüüetega: „Vivat Suvorov!" Feldmarssal hüüdis kogu aeg vastu: „Vivat Joseph!" Tema kõrval istuv Vene saadik peatas teda erutatult, üteldes, et Austrias valitseb praegu Franz, kuna keiser Joseph on juba ammu surnud. Ent Suvorov hülgas iga kord selle: „Tule jumal appi, kas mina suudan meeles pidada!" jä karjus ikka edasi: „Vivat Joseph!" just nagu näidates, et ta ei kavatse sugugi end vaevama hakata sääraste „tähtsusetute" asjaolude meelespidamisega, nagu seda on Austria keisri nimi.

[2] Peale Thuguti olid õue-sõjanõukogu liikmeteks: Dietrichstein, Tur-pin, Lambert, Koloredo jt. Kõik nad olid sõjaasjanduses täiesti vilumatud.

«Kui õue-sõjanõukogu minu kavatsustest teada saab, siis teavad seda mõne päeva pärast ka prantslased.»

Need ei olnud põhjendamatud sõnad. Suvorovi sekretär Fuchs (kes samal ajal oli salaekspeditsiooni agent) kirjutas: «Ma ise leidsin vangi-võetud Prantsuse kindralite paberite hulgast neile Viinist teatatud kõige üksikasjalisemaid andmeid austerlaste kavatsuste kohta.» Prantsuse spioonid varastasid Viinis Rosenbergi korpuse liikumise plaani, ja kui Suvo-rov poleks liikunud märksa kiiremini, kui oli kavatsetud, oleksid prantslased suutnud end palju paremini ette valmistada.

Prantsuse spioonide salasepitsuste kartmine näitab, kuivõrd tõsiselt võttis Suvorov oma uusi vastaseid.

Aastad 1793—1799 olid Prantsuse armeede hämmastavate võitude . aastaiks. Räbalais Prantsuse soldatid kandsid oma tääkidel uusi ideid, vabaduse, võrdsuse ja vendluse ülemaailmseid loosungeid. Innustatud neist ideedest, mis purustasid feodaalriikide kivinenud alustoed, võitlesid prantslased ennenägematu entusiasmiga.

Tõsi küll, XVIII sajandi lõpuks, Direktooriumi ja Bonaparte'i ajal hakkasid Prantsuse revolutsioonilised sõjad muutuma vallutussõdadeks. Pärastpoole, kui Bonaparte sai keisriks, jõudis Prantsuse vabariigi kaitsesõdade vallutussõdadeks muutumise protsess täielikult lõpule.

«. . . Suure Prantsuse revolutsiooni sõjad algasid rahvuslikena ja olid sellised. Need sõjad olid revolutsioonilised: suure revolutsiooni kaitse kontrrevolutsiooniliste monarhiate vastu. Kui aga Napoleon rajas Prantsuse keisririigi, orjastades ühtlasi terve rea ammukujunenud suuri elujõulisi rahvuslikke Euroopa riike, siis kujunesid Prantsuse rahvuslikest sõdadest imperialistlikud sõjad, mis omakorda kutsusid välja rahvuslikud vabastussõjad Napoleoni imperialismi vastu.»'

Kuid 1799. aastal oli Prantsuse armee väga tugev — nii ideeliselt kui ka organisatsioonilt. Prantsuse vägede eesotsas seisid andekad väejuhid, kes kerkisid esile tänu oma andekusele, aga mitte suursuguse päritolu tõttu. Revolutsioon lõi ka uue sõjaväesüsteemi; armeed olid kerged ja liikuvad, nad ei vedanud kaasa kogukaid voore, vaid elatasid end kohapealsete ressursside arvel. Lakkamatute lahingute tingimustes, kus ei olnud aega soldateile õpetada keerukat manööverdamist, hakati sagedamini rakendama energilist löööki külmrelvaga; joonrivi asemel rakendati sügavate kolonnide ja ahelikkude rivikorda. Endine ettevaatlik ja argselt äraootav taktika asendus marulise pealetungiga; kohkumatu vahvusega, tihti ärakurnatud ja näljased, läksid prantslased rünnakule, püüdes vaenlase rindest läbi murda või vaenlast ümber haarata. «Midagi ei ole tehtud, seni kui veel midagi teha jääb,» oli Prantsuse väejuhatuse deviisiks ja sellele lisandus veel teine deviis: «Sooritada iga pingutus nii, nagu oleks see viimne pingutus.» Ka vanad armeed olid suutelised sääraseks pingutuseks, kuid ainult harva ja mitte kauaks; prantslased tegid erandist reegli ja tulemuseks oli see, et vanad armeed said lüüa lahing lahingu järel.

Ainult ühel süsteemil oli samasugune jõud: see oli Suvorovi süsteem. Taktika alal kombineeris Suvorov juba ammugi joonrivi kolonnidega;

' B. H. JleHKH, Coi., HSA. 4, T. 22, cxp. 295.

mis veel tähtsam — ta vastandas prantslastele samasuguse energia, kartmatuse, liikuvuse ja puuduste kannatamise võime.

Mitte asjata ei nõudnud Pitt Suvorovi saatmist. Vana taktika oli pankrotistunud, suvorovlikus taktikas aga olid juba ennetatud kõik prantslaste tähtsamad eelised.

Selle taktika teostajad — vene soldatid — olid oma väejuhi poolt nii kasvatatud, et iga pingutus toimus neil maksimaalse jõupingutusega ja nad võitlesid, Suvorovi sõnade järgi, alati «nagu meeletud . . . aga ei ole midagi hirmsamat kui meeleheide». Mitte ilmaaegu ei rääkinud välismaalased, et Vene pataljonid «omasid bastionide tugevust ja vastupidavust».

Ees seisis hiiglaslik võitlus ja Suvorov oli kaugel oma vastase alahindamisest.

Tema raske Ülesanne muutus märksa raskemaks seepärast, et tema hoolde antud armeest suurema osa moodustasid Austria väed, Austria sõjaväesüsteem aga oli põhjalikult teistsugune. Austerlased, «metoodili-suse» tüüpilised esindajad, püüdsid kõigest jõust kogu lahingu mitmekesisuse sulgeda kabinetidispositsiooni kitsastesse raamidesse. «Die erste Kolonne marschiert»', nagu palju aastaid hiljem naeruvääristas seda süsteemi Leo Tolstoi. Austerlased eelistasid lüüasaamist, kuid sõjateaduse reeglite kohaselt. Suvorov aga tegi oma valiku «kuulsusrikka viktooria» (võidu) kasuks, kuigi see oli vastuolus teooriaga. Austerlased vältisid suuri kaotusi, hoidudes lahingust kõrvale, Vene väejuht aga ei tunnistanud «retiraadi» (taganemist) ja arvas, et sageli on verine võitlus lähim tee rahu juurde.

Püüdes anda vähearusaadavale ja soldatite hulgas ebapopulaarsele sõjale teatud määral ideelist alust, seletas ta oma sõnavõttudes soldatite ees, et on toimunud «suur kuritegu», et «andetud ja kergemeelsed prants-lasekesed» on oma kuninga «jultunult ära tapnud» ja et seetõttu tekkinudki sõda.

Kahtlemata ta isegi uskus teatud määral selletaolist sõja põhjuste seletust. Austria valitsus aga püüdis Prantsusmaal «kukutada seadusvastase valitsuse» sel eesmärgil, et kindlustada Austrias feodaal-konserva-tiivset režiimi; seejuures püstitas ta endale vahetult anneksionistliku eesmärgi: omandada rida Itaalia provintse. Suvorov ei olnud sobivaks partneriks säärases mängus, ja vastavalt sellele kujunes välja austerlaste suhtumine temasse.

Suvorovi koostatud sõjaplaani võimsa vastase vastu iseloomustab erakordne sügavus ja otstarbekohasus ning see plaan võib olla suurepäraseks näidiseks tema strateegiast. Austria keiser tegi talle ülesandeks vabastada hädaohust Austria valdused Itaalias ja Austria enese maa-ala. Suvorov aga vaatas eelseisvale sõjaretkele teisiti: kui võitluse esimesele hädatarvilikule etapile, kui otsustava löögi ettevalmistusele, mis peab sõjategevuse kandma Seine'i kallastele. Suvorov kavatses edaspidi organiseerida üldise pealetungi Prantsusmaale ja kooskõlastas selle oma pea-ideega kõik korraldused. Pealetung Itaalias pidi ära tõmbama vaenlase sõjajõud Sveitsist ja Reini jõe orust ning sellega liitlaste aktiivsusele neil

1 „Esimene kolonn marsib".

sõjatandreil kaasa aitama. Lähtudes sellest seisukohast, valis Suvorov peamiseks operatsioonisuunaks liikumise Brescia—Milaano peale: Milaano hõivamine oleks tähendanud ühendusteede katkemist Itaalias ja Šveitsis tegutsevate Prantsuse vägede vahel; Suvorov aga oleks loonud side austerlaste grupeeringute vahel Reini ääres ja Šveitsis (Šveitsis oli Vene korpus) ning oleks samal ajal lähenenud Savojale, mille kaudu ta kavatses Prantsusmaale sisse tungida.

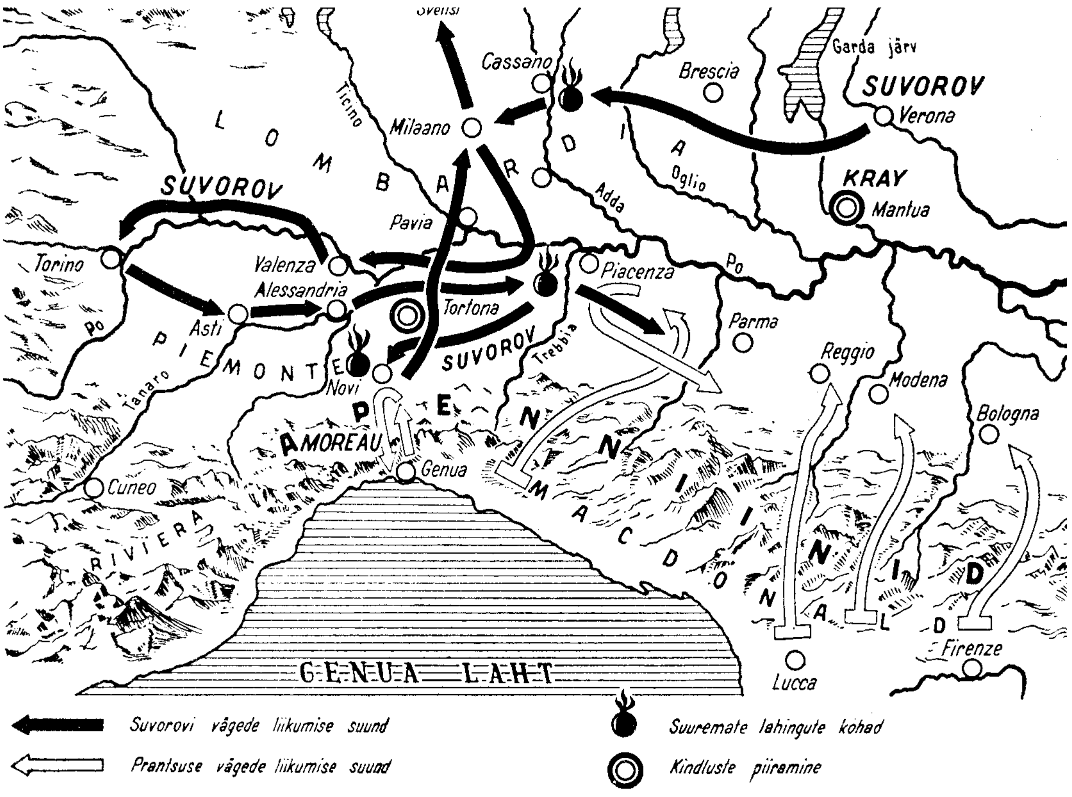
Cassano
Brescia
Garda järv
SUVOROV
Verona
Milaano
Ticino
LOMBARDIA
Adda
Oglio
KRAY
Mantua
SUVOROV
Pavia
Torino
Valenza
Alessandria
Piacenza
Po
Asti
Tortona
Parma
Po
PIEMONTE
SUVOROV
Trebbia
Reggio
Tanaro
Novi
Modena
APENNINID
Bologna
MOREAU
Genua
Cuneo
MACDONALD
RIVIERA
Lucca
Firenze
GENUA LAHT
Suvorovi vägede liikumise suund
Prantsuse vägede liikumise suund
Suuremate lahingute kohad
Kindluste piiramine

Itaalia sõjaretk 1799. aastal

Viimaks olid kõik protseduurid läbi tehtud ja pärast kümnepäevast Viinis viibimist sõitis vana feldmarssal tegevarmeesse.

Itaalia armees oli 66 000 austerlast ja 17 800 venelast: 14 200 meest jalaväge, 2 800 kasakat ja 800 suurtükiväelast (nendega liitus hiljem Rehbinderi kümnetuhandeline Vene korpus). Austerlasi juhatas kindral Melas. Diviiside komandörideks olid: Wukasowitsch, Ott, Zopf, Fröhlich, Hohenzollern ja Keim.

Prantslasi oli ligikaudu 90 000[1]; prantslaste Rooma ja Napoli armeesid juhatas andekas Macdonald; 28 000-mehelise Põhja-Itaalia armee eesotsas seisis soldatite poolt vihatud, andevaene ja raugastunud kindral Scherer.'Muide, seesama Scherer lõi märtsis 1799. aastal pihuks-puruks Melase, kes kaotas sealjuures 20 000 meest.

Suvorov lähenes kiiresti rindele, möödudes teel sõjavägede kolonnidest. Ühtelugu ta ohkas ja tegi grimasse: need ei olnud tema kiired väeosad. Lugematud voorid venisid Vene polkude sabas: paljudel ohvitseridel olid kaasas naised, tentsikute asemel — terved teenrite kaadrid; mõned vedasid kaasa isegi sidukonnad hurti jahilkäimiseks.

Suvorovi ilmumisega võttis kõik nagu nõiakepi viipel teise ilme. Aeglane edasinihkumine asendus kiirmarssidega: 18 päevaga käisid sõjaväed ära 520 versta, tehes vahel öö-päevaga 60-verstase rännaku. Eelmistel rännakutel kulunud jalatsid lagunesid nüüd hoopis ära; paljud ohvitserid ja soldatid käisid palja jalu. Kes ei talunud marssimist, neid veeti vankrites. Suvorov käskis kõrvaldada Pauli poolt sisse toodud lokid ja kunstpatsid, ning soldatid lasksid meelsasti lõuna päikesel paitada oma loomulikke juukseid.

Austerlastel tuli kinni pidada samasugusest rännakurežiimist, kuid see käis neile üle jõu. Päev päeva järel jäid nad maha Suvorovi poolt antud normist, aga \ema määras kangekaelselt uue päevateekonna, lähtudes mitte tegelikust Austria vägede asukohast, vaid sellest, kus nad oleks olnud, kui nad marsi tempost oleks kinni pidanud.

Austerlased väljendasid igati oma meelepaha,2 kuid feldmarssal pareeris kadestamisväärse külmaverelisusega kõik kaebused sõnadega «unterkunft» ja «bestimmtsagerid» (samuti ka «nichtbestimmtsagerid»).

1 Vastaspoolte jõudude vahekord on antud Suvorovi raporti alusel 27. apr. 1799. a.

2 „Liiga kiire marss, hoopis ilma igasuguse sõjalise arvestuseta," teatas Melas ärritatult Viini (vt. N. Mihnevitši artiklit „Суворов в оценке европей. ских писателей и военных" ajakirjas „Красный командир", 1921, nr. 22, lk. 27).

Esimene sõna «Unterkunft» — mugav korter — tähistas kalduvust komfordi, mugava nurgakese poole; teine tekkis nii: Suvorovi küsimusele, kui mitu Austria pataljoni on ühinenud Vene omadega, vastas Austria adjutant: «Ich kann nicht bestimmt sagen» («Ei tea täpselt öelda»). Pärast seda hakkas Suvorov Austria väes leiduvaid «eivõiteadjaid» nimetama «nichtbestimmtsageriteks».

Suvorov omakorda ei olnud rahul austerlastega, sest nad ilmselt ei suutnud rahuldada neile esitatud rangeid sõjaväelisi nõudeid.

Liitlaste vastastikuste suhete perspektiivid olid ebasoodsad.

Kohtamata vastupanu, jõudsid sõjaväed aprilli algul Verona alla. Nagu kõikjal Itaalias, jagunesid ka Verona elanikud kahte leeri: rahvastiku vaesemad klassid sümpatiseerisid vabariiklastele, rikkad linlased, vaimulikud ja aristokraatia hoidsid liitlaste poole. Algul enamik itaallasi tundis kalduvust Prantsusmaa poole, kuid «prantslaste määratu suured röövimised ja igasugune vägivald nende poolt» jahutasid nende tuhinat.

Kui levis kuuldus Suvorovi lähenemisest, tulid Verona eksalteeritud elanikud temale vastu. Inimesed rakendasid hobused ta tõlla eest lahti ja sõidutasid ta ise linna. Verona oli kaunistatud lilledega ja õhtul korraldati ilutulestik.

Siin korraldati Suvorovile armeede ülemjuhatuse vastuvõtmise tseremoonia. Kindral Rosenberg esitles temale pidulikult kõiki Vene ja mõningaid Austria väeülemaid. Suvorov kohtles lahkelt temale tuntud komandöre, kaisutas südamlikult noort Miloradovitši, keda tundis juba lapsena, ja suudles palavalt vürst Bagrationi.

Nimetanud kõikide perekonnanimed, jäi Rosenberg vait. Hiilgav salk Vene ja Austria kindraleid ootas huviga, mis ütleb neile uus ülemjuhataja. Suvorov kõndis suurte sammudega nurgast nurka. Siis hakkas ta, just nagu juuresolijaid märkamata, katkendlikke sõnu lausuma:

«Subordinatsioon! Eksertsiitsium! Sõjamehe samm —· arssin! Kaar-käigus — poolteist! Pea ei oota saba! Äkki nagu välk selgest taevast. Kuul tabab rinnakuju. Tulista harva, kuid tabavalt! Täägiga torka tugevasti! Me tulime peksma jumalavallatuid, kergemeelseid prantslasi. Nad sõdivad kolonnides, ka meie lööme neid kolonnidega! Elanikke ära tülita! Heida armu sellele, kes armu palub!»

Nii avaldas ta oma katekismuse ja seejärel, järsku seisma jäädes, nõudis Rosenbergilt «kaks polgukest jalaväge ja kaks polgukest kasaka-kesi». Rosenberg vastas nõutult, et kogu armee allub oma ülemjuhatajale. Kannataja näoga kortsutas Suvorov kulmu, kuid siis astus välja Bagra-tion ja teatas, et tema väeosa on valmis teele asumiseks.

«Mine siis, vürst Pjotr,» saatis Suvorov ta teele.

Poole tunni pärast väljus Veronast juba eelvägi Bagrationi juhatuse all.

Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastu sõdu nimetas Pitt «relvastatud eriarvamuste võitluseks». Prantsuse proklamatsioonid, mis teatasid uuest sotsiaalsest korrast, olid tihti mõjusamad kui suurtükid. Austerlastel ei olnud midagi revolutsioonilistele loosungitele vastu seada. Ent Suvorov avaldas rahvale proklamatsiooni, mis algas sõnadega: «Tõuske üles. Itaalia rahvad!» Üleskutses juhiti tähelepanu prantslaste poolt tehtavale vägivallale ja väljapressimistele, rasketele maksudele ja rekvireerimistele. See oli silmapilgu kohane — prantslased taganesid sel ajal, ja elanikkond saatis neid igal pool partisanide kallaletungiga.

Järgmisel päeval pärast Bagrationi teeleasumist lahkus ka Suvorov Veronast ja saabus 15. aprillil[1] Valeggio linna.

Suvorovi käsutuses oli sel ajal 55 000 austerlast; Vene väed ei olnud veel Valeggiosse jõudnud. Prantslaste jälitamist tegelikult ei toimunud; kõne oli ainult sellest, kas üritada viivitamatult uut pealetungi. Suvorov otsustas esialgu ära oodata kas või osa Vene korpusest ning senikaua õpetada austerlastele uusi lahinguvõtteid. Austria polkudesse komandeeriti vene instruktoreid täägivõitluse õpetamiseks; saadeti laiali Suvorovi poolt dikteeritud saksakeelne erijuhend.

See juhend oli värskeks tuulepuhanguks selleaegsete sõjareeglite rutiinis. Siiski Melas ja tema kaaslased ei suutnud ja ei tahtnud sellest aru saada, nagu nad üldse kritiseerisid kõiki Vene väejuhi korraldusi. Nad nimetasid austerlaste väljaõpetamist «rumaluseks», pahandasid neile antud juhendi üle, milles neile oli arusaamatu nii Suvorovi lakooniline stiil kui ka tema näpunäidete mõte. «Vaenlast kõikjal rünnata! Mis strateegia see küll on!» ironiseeris üks kindral. Solvunud, et «harimatu» võõras asus neid õpetama, irvitasid austerlased tasahiljukesi üksteise võidu juhendi üle, nimetades seda «hullumeelse sonimiseks», «mõistuse ja rumaluse seguks» jne. Kõiges selles oli tunda pidevalt kasvavat vaenulikkust ja lihtsalt kadedust Suvorovi vastu. Isegi parun Thugut sai sellest aru. Ühes konfidentsiaalses kirjas teatas ta: «Mulle kinnitatakse, et meie sõja-nõukogus cn levinud selline kadedus Vene väejuhi vastu, et see on mõjutanud paljusid isikuid armees.»

Suvorovi seisukord muutus iga päevaga keerulisemaks. Austerlasi oli tema sõjaväes kaheksakümmend protsenti. Tal ei olnud kannatust ega vilumust teravuste silumiseks ja oma haiglase tundlikkuse juures tunnetas ta teravalt iga austerlaste vaenulikkuse väljendust.

Suvorov seletas Melasele ära oma tegevusplaani, mis seisis selles, et Prantsuse armeedele energiliselt peale suruda, jättes kindluste ette külg-kaitse. Melas alistus. Tõsi küll, ta ei unustanud sealjuures skeptiliselt tähendada:

«Tean, et olete kindral Edasi.»

«Minge ikka, isake Melas,» vastas feldmarssal, ««edasi» on minu lemmikreegel, aga ma vaatan ka tagasi.»

Vahepeal" jõudis Valeggiosse 11 000 venelast, ja 19. aprillil algas üldpealetung.

Sõjaretke algul oli prantslaste käes 9 kindlust Lombardias, 6 kindlust Apenniinide põhjapoolseis mäestikuharudes, 15 kindlust Piemontes, 8 kindlust mägedes, kaks piiriäärset (Mincio jõe ääres) ja veel rida väiksemaid kindlusi. Kuigi prantslased ise jätsid maha osa kindlustest, et tugevdada oma väliarmeed, jäi nende kätte siiski veel suur hulk kindlusi, milledest mõned olid esmajärgulised (näiteks Mantua, kus asus kümnetuhandeline garnison kogenud ja vapra komandandi Latour Fois-sac'i juhatuse all).

---

[1] Kõik Venemaal asetleidnud sündmused on dateeritud vana kalendri järgi. Suvorovi viibimist välismaal, käesolevast momendist alates, dateeritakse uue kalendri järgi.

Jätnud külgkaitse Mantua ja Peschiera kindluste alla ning saatnud välja väikesed väeosad demonstratsiooniks ja Prantsuse tiibade ähvardamiseks, liikus Suvorov peajõududega (29 000 austerlast ja 11 000 venelast) Itaalia sisemaale, Milaano suunas.

Prantslased taganesid kiiresti, jättes maha suurtükke ja lõhkudes teid; kindlustesse jätsid nad väikearvulised garnisonid. Esimeseks selletaoliseks punktiks oli Brescia, kus oli peatuma jäänud 1260 prantslast. Mõistes esimese kokkupõrke moraalset tähtsust, määras Suvorov Brescia ründamiseks 15 000 meest, kuid komandant, nähes vastupanu lootusetust andis alla.

Pealetung arenes raugematu kiirusega. Harjumuse puudusel langes austerlasi sadade kaupa rivist välja; nad needsid saatust ja Vene väe-juhti. Pärast ühe jõe ületamist suure vihma käes tõusis nurin kõigis Austria armee kihtides ja isegi Melas ühines sellega. Suvorovi raudne iseloom ei reetnud teda. Melasele saadeti kiri: «Minu kõrvu jõudsid kaebused selle üle, et jalaväelaste jalad olid märjaks saanud,» algas see ja lõppes järgmiselt: «Kelle tervis on halb, see jäägu maha . . . Üheski armees ei ole võimalik sallida neid, kes targutavad.» Austerlased rahunesid, kuid pärast seda intsidenti oli veelgi selgem, et Suvorovil tuleb võidelda kahel rindel: lahinguid lüüa prantslastega ja murda Austria väejuhatuse varjatud vastupanu.

25. aprillil jõudsid sõjaväed Adda jõe äärde, mis oli tähtsaks looduslikuks takistuseks teel Milaanosse, ja Suvorov nägi, et prantslased kavatsevad seda kaitsta.

Vaatamata oma võrdlemisi vähestele jõududele, otsustas Scherer ära kasutada järsud kaldad ja Adda jõe laiuse, et vastast siin kinni pidada, kuni saabuvad abiväed. Kuid ta ei osanud kaitset organiseerida. Ta paiskas oma jõud laiali 100 kilomeetri ulatuses; nad seisid hõreda ahelikuna ja ei suutnud kusagil tõsist vastupanu osutada.

Laia rinde mitmes punktis alustas Suvorov üheaegselt aktiivseid operatsioone. See oli tolle aja kohta täiesti uus taktikaline võte, mis kaugelt ennetas mitte ainult Suvorovi, vaid ka Napoleoni ajastu sõjateaduse mõisted. Pearünnaku jaoks jõest ülemineku kohana valis ta San Gerva-sio, käsk;des siia sillad ehitada. Et aga prantslased ei taipaks tema plaane, üritas ta aktiivset tegevust veel kahes punktis: Lodi ja Lecco juures, millede vahet oli 50 kilomeetrit.

Varsti oli sild San Gervasio juures valmis, hoolimata tööd takistavast vihmavalangust. Ent üleminek tuli edasi lükata: Lecco juures aktiivseid operatsioone alustanud Bagrationi väeosa kohtas ootamatult prantslaste suuri jõude ja sattus raskesse seisukorda. Linn käis kahel korral käest kätte. Kuu aega hiljem kirjutas Suvorov sellest lahingust: «Lecco juures oleksid peaaegu minu maksa alla neelanud.» Visa võitluse järel löödi prantslased taganema ja reservide sinna paiskamine Schereri poolt paljastas veel rohkem tema positsioone tsentrumis, San Gervasio juures.

Järgmise päeva hommikul kell 5 algas jõest üleminek. Parajasti ülemineku hetkel saadi luurajate kaudu teada, et Scherer on tagandatud ja ema asemele on määratud üks tuntumaid ja haritumaid Prantsuse kind-aleid, 35-aastane Moreau. Suvorov naeratas, kui temale sellest teatati.

«Vähe kuulsust oleks šarlatani purustamisest,» ütles ta valjusti; «loorberid, mis me Moreau'lt röövime, õitsevad ja haljendavad pare-ini.»

Moreau hakkas jalamaid oma laialipillatud vägesid koomale tõm-ama, kuid oli juba hilja. Prantslased vajasid ümbergrupeerimiseks ööpäeva, aga seda aega Suvorov neile ei andnud. Doni ataman Denissov ületas kasakate sotnjade ja Ungari husaritega kiiresti jõe, kindlustades jalaväe hargnemise. Prantslased võitlesid vaprasti, kuid sel ajal hakkas nende tagalas kostma suurtükimürin: Melas vallutas Adda jõe sillaeelsed kindlustused ja hõrvas Cassano.

Peab mainima, et lahingust Adda ääres Vene polgud peaaegu osa ei võtnudki: olles arvulise ülekaalu tõttu kindel edus, soovis Suvorov säili-ada-oma armee paremikku; pealegi tahtis ta näha, mida on austerlased väärt. Siiski tuli vastase visa kaitse murdmiseks Lecco juures saata väesalk Bagrationi juhatuse all, sest Fröhlichi ja Keimi diviisid võitlesid äga loiult, mis võimaldaski prantslastel vältida täielikku sissepiiramist.

Suvorov oli nähtavasti lahingu ajal isiklikult kohal ja tema juuresolek mõjus elektriseerivalt austerlastesse. «Allikais ei räägita, kas Suvorov ise viibis selles punktis,» kirjutab Clausewitz ühest lahingu episoodist, «kuid see on väga tõenäoline ja sellega võib seletada selle rünnaku haruldast hoogu.»' Mis puutub Suvorovisse, siis ta ütles: «Siin minu juures võitlevad ka sakslased hästi.»

Sattunud kahe tule vahele, hakkasid prantslased kiiresti taganema. Kuid taganemise silmapilk oli juba mööda lastud. Üks Prantsuse diviis kindral Serrurier' juhatuse all piirati sisse ja ta pani relvad maha. Prantslased kaotasid surmasaanute ja haavatutena ligi 2 500 meest ning 5000 vangilangenutena; liitlaste kaotused olid umbes 2000 meest. Tee Milaanosse oli vaba.

Suvorov kohtles vangilangenuid tavalise lahkusega: 250 ohvitseri lasti tagasi Prantsusmaale ausõna peale, et nad sõjast enam osa ei võta. Kindral Serrurier'le andis Suvorov mõõga tagasi, tehes õela komplimendi, et ta ei või mõõka sellelt ära võtta, kes seda nii osavasti käsitseb. (Serrurier ei pannud tema poolt hõivatud positsioonil isegi vaatlusposte välja: ta lootis, et venelased ei hakka selles rindelõigus peale tungima, sest kallas oli siinkcnal väga järsk ja väga raske oli pontoone alla lasta.)

Serrurier ajas suled kohevile ja hakkas pikalt-laialt seletama, kuivõrd riskantne oli Suvorovi rünnak.

«Mis parata,» ohkas feldmarssal, «meie, venelased, sõdime juba kord niiviisi: kui mitte täägiga, siis rusikaga. Mina olen üks parimaid veel.»

Pidulik sissesõit Milaanosse toimus 29. aprillil. Jällegi ovatsioonid, lilled ja aplausid kuumavereliste Itaalia elanike poolt, kes kolm aastat tagasi (ja üks aasta hiljem) samasuguse vaimustusega võtsid vastu Bona-parte'i.

i K.iayseBHU. 1799 roÄ. M., 1938, crp. 131.

Mõlemad armeed said heldet autasu. Austerlased hakkasid mõtlema, et nende veidriku ülemjuhatajaga võib ära harjuda. Melas tahtis Milaano väljakul võidukat juhti suudelda, kuid kaotas tasakaalu ja üldiseks häbiks kukkus hobuse seljast maha.

Näis, et ainult üks mees ei jäänud olukorraga rahule — Suvorov ise. Kahekordse arvulise ülekaalu juures ei olnud Adda forsseerimine tema silmis eriliseks võiduks.

Peaasi aga — võit jäi kasutamata. Peaaegu esmakordselt elus ei jälitanud ta purukslöödud vastast, lubades tal haavu ravida. Ta tegi seda sellepärast, et Vene vägesid seal peaaegu ei olnudki, austerlased aga olid kohutavalt väsinud lahingust Adda jõel. Nad ei olnud veel vajalikul määral karastatud; «mul ei olnud aega omi välja õpetada,» kirjutas ta kahetsusega Razumovskile, Vene saadikule Viinis. Ent Suvorov tunnistas siiski, et austerlased «on end kokku võtnud». Vürst Esterhazyle teatas ta: «Ütelge keisrile, et ma olen tema majesteedi vägedega väga rahul. Nad võitlevad peaaegu niisama hästi kui venelased.» Vürstil ei olnud küll väga meelepärane kuulda seda «peaaegu».

Austerlased hakkasid Milaanos pisitasa oma korda sisse seadma, ja vana feldmarssal nägi kibedustundega, kuidas tema nimega kaetakse tegusid, mis temas ei leia vähimatki poolehoidu. Austria, valitsuse nimel võttis kindral Melas Milaano rahvuskaardil relvad käest, keelas ära likvideeritud Tsisalpiini vabariigi mundri kandmise, võttis jällegi tarvitusele Viini panga poolt käibele lastud pangatähed — ühe sõnaga, näitas kindlat kavatsust vana feodaalset korda tervikuna taastada ja uuesti Austriaga liita Lombardia, mis temalt '797. aastal Campoformio lepinguga oli ära kistud.

Austerlaste säärane tegevus kutsus elanikkonna hulgas esile terava rahulolematuse. Samal ajal aga Suvorovi populaarsus ei vähenenud. Ta austas rahvuslikke kombeid, ja ka tema isiklik käitumine meeldis milaa-nolastele: ta tundis huvi linna vastu, suhtus lugupidamisega kunsti mälestusmärkidesse ja vaimulikkonnasse. Sel perioodil üldse ta isegi nagu uhkeldas usklikkusega. See ei takistanud teda muuseas ühe katoliku preestri kohtamisel esialgu alandlikult ta kätt suudlemast ja hiljem käskimast anda talle kohaliku rahva kaebuste põhjal viiskümmend kepihoopi.

Niisiis võis teha esimesi kokkuvõtteid: kümne päevaga käis Suvorov ära 100 versta, võitis lahingu, vallutas Lombardia. «Vene Hannibaf vabastab Itaalia niisama kiirelt kui Kartaago Hannibal karistas,» tähendas tabavalt P. V. Zavadovski.

Oue-sõjanõukogu plaan — jõuda sõjaretke lõpuks Adda jõeni — oli juba ületatud. Mitte asjata ei kirjutanud parun Thugut: «Meile võidakse ette heita, et enne Suvorovi tulekut me saime ainult lüüa, aga koos temaga oli meil ainult edu.» Suvorov aga unistas sõjaretkest Pariisi peale ja selle sõjaretke esimeseks eeltingimuseks oli Prantsuse armeede hävitamine Itaalias, mis oli alles teostamata.

Tema ees oli rutuliselt taganev Moreau; Kesk-Itaaliast lähenes Macdonaldi neljakümnetuhandeline värske armee; tagalasse jäid tugevad prantsuse kindlused. Kelle vastu paisata peajõud? Õue-sõjanõukogu saatis pealetükkivalt eeskirju, nõudes iga hinna eest kindlustuste vallutamist. Vastupidi sellele tormas Suvorov vastu vastase väliarmeele, kuid eraldas rohkem kui pooled oma vägedest kindluste piiramiseks.

Sõja-ajaloolased, kes omistavad Suvorovile «skeptilist» suhtumist kindluste osatähtsusse, viitavad ühele tema märkmeis leitud väljendusele: «Ei ole põhja pool ühtki maad, mis oleks kindlustega olnud nii üle külvatud kui Itaalia; ja samuti ei ole maad, mida ajaloo andmetel oleks nii tihti vallutatud.» Ent väejuht tahtis nende sõnadega ainult alla kriipsutada, et ei tohi liiga palju loota kindlustele, et ei tohi teadlikult anduda passiivsusele. Et aga kindluse vallutamine on kahtlematu edu, kui ta on kooskõlas väliarmee tegevusega ja võimaldab edaspidi moodustada veel ühe toetuspunkti pealetungioperatsioonide üldises arendamises, see selgub paljudest Suvorovi isiklikest mitte-kahemõttelistest ütlustest.

Nii kirjutas ta seoses Peschiera vallutamisega keiser Paulile 29. aprillil: «Selle vallutusega oleme isandad Garda järvel ja kommunikatsioonide üle . ..», Tortona puhul: «Markii Chateler vallutas Piemonte võtme — Tortona kindluse»; mais teatab Suvorov Austria keisrile Ivrea kindluse vallutamisest järgmiste sõnadega: «See kindlus kindlustab meile Aosta oru»; Mantuast ta kirjutas, et see kindlus on «väga tähtis» operatsioonideks jne. jne.

Ei või unustada ka seda, et kindlusi vallutades sai Suvorov suuri relvastuse ja toiduainete tagavarasid (see oli aga väga tähtis). Torinost üksinda saadi 959 suurtükki, 60 000 püssi jne. Ühtekokku saadi kindlustest 2000 suurtükki ja «suurel arvul sõjavarustust, suurtükimürske ja püssirohtu».

Kuid omistades suurt tähtsust vaenlase kindluste likvideerimisele, ei kasutanud Suvorov kaugeltki kõiki neid oma eesmärkideks. Püüdes miinimumini vähendada jõudude äravoolu tegevväest, ei paigutanud ta garnisone kõikidesse kindlustesse (mõned käskis ta õhku lasta), garnisoni enese koosseisu määras ta äärmiselt väikearvulise. Seega usaldas ta neile puhtpassiivse kaitse funktsioonid, jättes see-eest rohkem võimalusi tegevale väliarmeele. Enamalt jaolt määrati garnisoni mõnisada meest (Milaa-nosse — pataljon, Piacenzasse — kuus roodu, Pizzighettonesse — pataljon jne.), ainult Torinosse määrati 8000 ja Mantuasse 5000 meest.

Sel kombel ei olnud väliarmee arvuline vähenemine eriti suur (ligikaudu 15%). Toetuspunktide arv oli aga üsna suur. Need punktid olid väga osavasti valitud; piisab kui viidata sellele, et Suvorov kahel korral nõudis Bardi fordi tõsist kindlustamist (teel Sveitsist Itaaliasse), aasta hiljem oleks see fort oma visa vastupanuga peaaegu nurja ajanud kogu Napoleoni kavatsuse (juba pärast seda kui Napoleon oli hiilgavalt ületanud Alpid).

Veetnud kaks päeva Milaanos, asus Suvorov teele armeega, mis koosnes 36000 mehest. See-eest aga pooled neist olid Vene diviisid, keda feldmarssal nii kannatamatult ootas ja kes olid maha jäänud osalt hilise teeleasumise tõttu Venemaalt, osalt Austria varustusvalitsuse saamatuse

---

1 «Архив князя Воронцова», кн. XII, М., 1877, стр. 230.

tõttu. («Vene järelväed ei ole veel meieni jõudnud,» teatas Suvorov, «veel aga teeb siin takistusi kohalike tumedate kommete tõttu proviant»).

Suvorov otsustas takistada Macdonaldi ühinemist Moreau'ga, tormates esimese kui kardetavama kallale. Selle plaani täitmiseks hakkasid sõjaväed liikuma Piacenza sihis Po jõe äärde.

Teekonnal Po äärde tuli ilmsiks asjaolu, mis end hiljem sel sõjaretkel mitmel korral tunda andis, — luure nõrkus. Hoolimata ratsaväe üleolekust, ei suutnud liitlased korraldada õiget ratsaluuret, mis osalt on seletatav sellega, et kasakad ei tundnud maastikuolusid, osalt rahvastiku ebaustava hoiakuga. Päevast päeva saabusid kõige vasturääkivamad kuuldused prantslaste liikumistest. Teatati, et nad on maha jätnud tähtsa Tor-tona kindluse; feldmarssal saatis sinna väed, aga Tortonas olid prantslased sees. Seejärel selgus, et Macdonald ei ole üldse Kesk-Itaaliast lahkunud, kuna aga Moreau võttis samal ajal osava marsiga enda alla tugeva positsiooni Valenza—Alessandria joonel, ähvardades liitlaste tagalat nende liikumise puhul Macdonaldi vastu; Suvorov muutis plaani ja pöördus Moreau vastu. Temale teatati, et Valenza on maha jäetud; ta saatis sinna Rosenbergi, kuid teade oli vale.

Suvorovit ümbritsevad raskused kahekordistusid veel seetõttu, et mõned Vene kindralid hakkasid ilmutama sõnakuulmatust; prantslased aga samal ajal ei olnud sellised vastased, kelle suhtes karistamatult oleks võinud endale lubada uisapäisa tegutsemist. Saanud teada, et Valenza on prantslaste poolt hõivatud, käskis Suvorov Rosenbergil kiiresti tagasi tõmbuda. «Valenza saatuse lükkame tulevase aja peale ... nii kui vähegi suudetakse, rutata päeval ja öösel.» Kuid Rosenbergi väesalga juures viibis äsjasaabunud noor suurvürst Konstantin Pavlovitš. Tema süüdistas Rosenbergi arguses; see ei talunud seda, sööstis Valenza alla, hõivas Bassignano küla, kuid leidis eest ülekaalukad prantslaste jõud ja taganes korratuses, kaotades 1250 meest ja 2 suurtükki.

Rosenbergi käitumine oli kuritegelik eksisamm. Suvorov raevutses pööraselt. Ta saatis peaaegu kõik oma väed Rosenbergile appi, ühteaegu veel kord temale ette kirjutades taganeda nii kiiresti kui võimalik; sellele käskkirjale tegi ta oma käega märkuse: «Silmapilkugi kaotamata, viivitamata see täita või sõjakohtu alla.»

Paul I saatis suurvürst Konstantini ja varsti seejärel Arkadi Suyorovi, et nad «õpiksid vaenlasi võitma». Koos suurvürstiga .saabus Dörfelden, kellele tehti ülesandeks asendada Suvorovit tema surma korral ja kellest sai ülemjuhataja parem käsi. Sel ajal Viinis elanud kindraladjutant Komarovski memuaarides leidub järgmine huvitav koht: «Vaevalt oli krahv Suvorov saabunud sõjaväe juurde, kui algasid võidud; iga päev teatas bülletään mingisugusest võidetud lahingust, nii et krahv Dör-felden ütles mulle: «Tuleb paluda suurvürsti, et ta kiiremini sõidaks sõjaväe juurde, muidu ei saa me midagi näha; ma tunnen krahv Suvorovit, nüüd ta enam peatuma ei jää.»»

Pärast ebaõnnestunud lugu Bassignano juures kutsus Suvorov suurvürsti enda juurde. Kui see saabus, võttis feldmarssal teda sügavate kum-mardustega vastu ja juhtis ta siis oma kabinetti; vürst väljus sealt punetava näoga ja äranutetud silmadega ning sõitis kohe ära; ülemjuhataja

korraldustesse ei püüdnud ta enam vahele segada. Suvorov saatis teda samasuguste sügavate kummardustega, kuid tema saatjaskonna ohvitseridest möödudes sõimas neid poisinolkideks.

Nädal aega pärast Bassignanot toimus uus kokkupõrge prantslastega, seekord Moreau algatusel, kel omakorda puudusid täpsed andmed ja kes tahtis olukorda selgitada. Austria vägede diviisi rünnati Marengo lähedal: juhuslikult lähedal viibinud Bagration tormas paukude suunas, rivistus austerlaste tiibadele ja aitas vaenlast tagasi tõrjuda. Siiski edu ei arendatud edasi, ja kui Bassignano oleks võinud venelastele kurvemalt lõppeda, siis Marengo all pääsesid prantslased kerge nahatäiega. Suvorovit jällegi ei olnud lahingukohal. Kihutanud sinna alles pärast lahingu lõppu, tähendas ta tusaselt:

«Vaenlasel lasksite ära minna!»

Veendunud, et tema vastas on liitlaste peajõud, otsustas Moreau taanduda Genua Rivierasse. Suvorov ei järgnenud temale otseteed kaudu; ta pöördus Piemonte pealinna Torino poole. Sellega lootis ta Moreau'd ära lõigata võimalikest Sveitsist ja Savojast saabuvatest abivägedest, äratada ülestõus kogu Piemontes ja kindlustada endale tugipunkt pealetungiks Rivierale. Ühtlasi andis Torino hõivamine tema kätte määratu suured sõjavarustuse tagavarad.

Rännak Torinosse toimus rasketes tingimustes. Päike kõrvetas halastamatult. Mehed sammusid tolmupilvedes, üleni higised, kannatades joogivee puudust. Suvorov kihutas kord kolonnidest mööda, kord peatus uuesti, lastes kolonnid endast mööda marssida ning leides iga roodu jaoks ergutava tervituse. Roodu eesotsas sammuvatel ohvitseridel käskis ta valjusti korrata kahtteist prantsuskeelset sõna, mida soldatid olid kohustatud ära õppima; et paremini kuulda, olid soldatid sunnitud eessammuvale ohvitserile end lähemale nihutama.

Liitlaste väed jõudsid Torinosse 27. mail. Prantsuse garnison sulgus julge Fiorelli juhatuse all tsitadelli ja alustas linna tulistamist. Suvorov häbistas Fiorellit ja kinnitas talle, et ei ole häbistav, kui mõnisada meest alistub tervele armeele, ja lõpuks ähvardas linna väljakule tsitadelli tule alla tuua prantsuse sõjavangid, kui rahulike elanike mõttetu tulistamine edasi kestab. Pärast lühikesi läbirääkimisi lõpetasid prantslased tulistamise.

Torino hõivamine vastas täiel määral Austria soovidele, ja feldmarssal lootis selle aktsiooniga oma suhteid liitlastega parandada. Juhtus aga vastupidine. Suvorov kuulutas Sardiinia kuningriigi taastatuks, andis prantslaste poolt varem äraaetud kuningale Karl Emanuelile kõik kallihinnalised esemed tagasi, taastas Piemonte armee ja ametiisikud eesotsas peaministri Saint-Andrega. Kõik see ei vastanud põrmugi Austria valitsuse kavatsustele, kelle ahnus kasvas rööbiti sõjaväe eduga. Viinist saadetud reskriptiga anti Piemonte valitsemine Austria võimude kätesse; feldmarssalile teatati teravas vormis, et tema kompetentsi kuuluvad ainult sõjalised küsimused, vallutatud maa-alade korraldamine aga kuulub austerlastele. Kuningale ja Saint-Andrele keelati Torinosse tagasitulek.

Piemontelased, kes olid Suvorovi kutsel meelsasti astunud tema lippude alla, jooksid pärast seda laiali, ning armee kaotas tugeva toetus-salga. Suvorov kirjutas sel puhul A. K. Razumovskile: «Oi taevas, kui tarvilik oleks meile olnud Piemonte armee; seda oleks võinud koju lasta hiljem, kui enam tarvis poleks olnud.»[1]

10 A. V. Suvorov

Suvorov oli samasuguses olukorras nagu Poolaski 1794. aastal, kuid käesoleval korral oli ta pettumus veelgi kibedam. Niisiis, kõik, mis ta teeb, kujuneb lõppude lõpuks austerlaste isu rahuldamiseks. Esimesel hetkel vilksatas tal peas isegi mõte Venemaale tagasi sõita. Umbes sel ajal kirjutas ta Razumovskile Viini: «Mind siin ei vajata ja mina soovin nüüd ainult koju.» Kuid hiljem ta alistus. Paulile kaevata oli asjata; Suvorov puistas oma südamelt kõik välja kirjades, mis ta saatis Razu-movskile, väites, et austerlaste poolt laiali saadetud Piemonte armee oleks võinud anda 40 000 meest, et Viin jällegi dikteerib temale «metoodilisi» sõjakäigu plaane jne. Üks kirjadest lõpeb sõna otseses mõttes valuoigega:

«Архив князя Воронцова», кн. XXIV, М., 1880. стр. 324.

«Lunastaja nimel, ärge segage mind». Sellest ajast peale tekkis Suvorovi ja austerlaste suhetes järsk halvenemine.

Kirjas A. G. Rosenbergile 2. juunist 1799. aastal leiame järgmised Tead: «... Mulle usaldatud sõjaväe kuulsus ja au on minule püham ja kõik Thuguti sepitsused ei vii mind ülesseatud võrkudesse.»

Edasi meenutab Suvorov selles kirjas, et Koburgi prints oli temale «täiesti kuulekas», ja seetõttu saavutati võit Focsani ja Rämnicu juures. Ja kui ta nüüd on kutsutud Austria armeede juhatajaks, siis tuleb ka ertshertsog Karl temale allutada: «mitte auahnusest, mis on mulle 70 aastat võõras, vaid üldise hüve ja minu küpse praktika pärast».

See kiri on väga huvitav. Itaalias ja Šveitsis tegutsevate Austria armeede ühendamisel Suvorovi juhatuse_ alla oleks olnud suur tähtsus ja muuseas oleks see ä/a hoidnud ebaedu Šveitsis. Suvorov nähtavasti soovis kirglikult selle plaani teostamist. «Vastasel korral minu jõu kohaselt (s. o. hoolimata minu jõust. — K. O.) olen mina kauaks või jäädavalt surnud kapital,» hüüdis ta samas kirjas.1

Suvorov katkestas edasised pealetungioperatsioonid kuni toetusvägede saabumiseni ja veetis Torinos mitu nädalat, kõvendades sõjavägedes distsipliini.

Ta tahtis, et vene soldati hea kuulsus kõrgel seisaks. Kord ilmus feldmarssali juurde sakslane-ohvitser, tuues kaasa kirja Ušakovilt. Jutuajamisel ta tarvitas väljendust: «Härra admiral von Ušakov.»

«Võta endale oma «von»!» hüüdis Suvorov vihaselt. «Jaga seda, kellele soovid. Türgi laevastiku võitjat, Dardanellide vapustajat aga nimeta Fjodor Fjodorovitš Ušakoviks.»

Umbes samal ajal kuulis ta juhuslikult, et üks tema ohvitseridest ei oska vene keeles kirjutada.

«Häbiväärt,» vangutas ta pead, «kuid las ta kirjutab prantsuse keeles, ainult mõtelgu venelase kombel.»

Rahvustunne oli Suvorovis üldse erakordselt tugev. Ta tsiteeris korduvalt Peeter I sõnu: «Loodus on sünnitanud Venemaa ainupärasena. Tal ei ole võistlejat.»

Eriti heal arvamusel oli Suvorov vene sõjalisest jõust. «Venemaa relvad on Zeusi relvad,» kirjutas ta.

' «Архив князя Воронцова», кн. XXIV, М„ 1880, стр. 321 — 322.

13. Itaalia sõjaretk, Trebbia, Novi

Viimaks jõudsid pärale toetusväed: kindral Bellegardei 15 000 meheline Austria korpus. Suvorov andis talle eeskirja, mis algas sõnadega: «Tegutsemine on sõjamehe kõige õigem voorus.» Bagrationile anti käsk uustulnukaile õpetada vaenlase «külmrelvaga purustamise saladust». Rühmaülematele andis Suvorov iseloomuliku näpunäite: «Teateid on kolmesuguseid: ühed on õiged, teised on kahtlased, kolmandad aga valed. Neist raporteerides tuleb avaldada oma mõtet ja ettevaatlikku oletust, nõuannet ja kavatsust, mitte jätta ette kandmata ka valeteateid, sest mõnikord need muutuvad õigeteks, ainult raportis tuleb neid selgelt üksteisest eraldada.»

Jõudis kätte aeg uuteks operatsioonideks. Luurajate andmed ja kinnipüütud kirjad tunnistasid, et Macdonald toimetab merd kaudu oma sõjaväge Genuasse, et sealt tungida Torino peale; seepärast lükkas Suvorov pealetungi Genua Rivierale edasi. Osutus aga, et Macdonaldi armee liigub Modena sihis, ähvardades Austria korpust, mis piiras Mantuat.

Jättes 15 000 mehelise külgkaitse Moreau vastu, ruttas Suvorov Mac-donaldile vastu, käskides Mantuat piiravat kindral Krayd jätta sinna väike väesalk ja kõikide ülejäänud väeosadega tõtata temaga ühinema. Vastuseks sellele saatis Kray ärakirja õue-sõjanõukogu korraldusest, mis keelas tal Mantua alt ära tuua kasvõi üheainsa soldati. See oli nagu välk selgest taevast: hoolimata liitlaste üldisest arvulisest ülekaalust osutus Suvorov kõige kriitilisemal silmapilgul Macdonaldist nõrgemaks.

Hambaid kokku surudes luges feldmarssal Kray vastust. Hilja oli nüüd vaidlustesse laskuda: pärast hiilgavat rännakut, kusjuures ühe nädalaga käidi ära 230 versta, minnes seejuures üle mäeaheliku ja löönud lahingu, tormas Macdonald austerlaste kallale ning, sundinud need taganema, ruttas ühinema Moreauga (nende ühinemine pidi toimuma Torto-nas). Kõik Suvorovi poolt saavutatud tulemused rippusid juuksekarva otsas.

Meelekindlus ei lahkunud Suvorovist silmapilgukski. 15. juunil kell 10 õhtul lahkus ta Alessandriast. Sõjaväed olid väsinud äsjasest kiirrän-nakust Torinost Alessandriasse, kusjuures ööpäevaga käidi ärauhetud teedel ära 50 versta (see päevateekond sai isegi erilise tänuavalduse feldmarssali poolt), nüüd aga oli vaja samasugust kiirust. 17. juuni hommikul jõudis Suvorov peajõududega Stradellasse. Polgud asetusid puhkusele. Äkki ratsutas kohale valges vahus hobusel kuller: saanud teada Suvorovi liikumisest, otsustas Macdonald enne tema päralejõudmist hävitada

liitlaste eelväe ·— Austria kindrali Otti korpuse. Lahing oli käimas täies hoos ja Ott teatas, et tema olukord on täbar. Eelväe hukkumine võis segadusse viia kogu armee. Tarvis oli rutata. Saatnud ette Melase ühes kolmetuhandelise väesalgaga, hakkas feldmarssal mõne tunni pärast liikuma ka ülejäänud sõjaväega.

Kurnatud viimase nädala ennenägematuist päevateekondadest, soldatid vaevalt vedasid veristatud jalgu järele. Hõõguv päike kõrvetas maad. Mehed unistasid veesõõmust ja hetkelisest puhkusest üksiku puu varjus. Armee teed tähistas suur arv mahajääjaid.

Suvorovil mõlkus ainult üks asi meeles: tarvis rutata! Alati erksana sõitis ta ratsakäskjala saatel kolonnide vahel, paludes ja nõudes:

«Kiiremini! Kiiremini!»

Siin pandi karmile proovile tema teooria, et soldatile ei ole miski võimatu. Kuid proov sooritati hiilgavalt. Soldatid ei sammunud, vaid jooksid. Kõik olid nagu ekstaasis. Need, kes ei talunud säärast hullumeelset jooksu viiekümnekraadise kuumuse käes, langesid maha, ronisid teelt kõrvale ja hiljem, pisut puhanud, jätkasid jooksmist.1

Uus käskjalg kihutas kohale — Otti väed peavad vaevu vastu San Giovano juures.

Otti väesalgal ei olnud tõepoolest kerge; juba seda, et ta prantslaste ülekaalukatele jõududele osutas nii visa vastupanu, tuleb pidada tema suureks teeneks. Pole huvituseta tuua Clausewitzi hinnang sel puhul: «Austerlased püsisid paigal hirmust Suvorovi ees. Nii hakkas juba sel momendil Suvorovi geenius mõju avaldama lahingu käigule.»

Suvorov tegi uue otsuse: ta jättis väe juhatamise suurvürsti hooleks, ise aga võttis 4 polku kasakaid ja 2 polku Austria traguneid ning kihutas nendega kiiresti edasi. Teda saatis Bagration.

Kella 4 paiku päeval tungis Macdonaldi poolt saadetud Poola korpus Dombrowski juhatusel austerlaste tagalasse. Sel otsustaval silmapilgul kihutas sinna Suvorov «hobuste ja tolmu rajuna ning piikide metsana.». Ühest pilgust lahinguväljale oli talle küllalt, et olukorda õigesti hinnata. Neli ratsapolku asusid poolakate vastu ja kaks ülejäänud polku — teisel pool oleva prantslaste tiiva vastu.

Üks ajaloolane (N. Orlov) kirjeldab järgnevaid sündmusi nõnda: «Esimest korda nägid Macdonaldi väed meie donlasi . . . Sellal kui Austria tragunid sunnivad taganema vaenlase ratsaväe, lendavad kasakad Dombrowski vasakust tiivast mööda, paiskuvad kisa ja karjumisega harg-nenult Poola*jalaväe kallale ja ajavad ta täiesti segi. Kella nelja paiku jõudis järele ka jalavägi. Suvorovi käsul suunatakse kaks grenaderipatal-joni Otti vasaku tiiva toetamiseks; teised hakkasid järk-järgult koonduma paremale poole, Austria jalaväe ja kasakate vahele. Siis andis Suvorov kõikidele vägedele käsu alustada üldrünnakut . . . Jalavägi, võtnud püssid käele, liikus trummilöökide ja muusika saatel, venelased lauludega. Suvo-rov ratsutas rinde ees edasi-tagasi ja kordas:

«Edasi! Edasi! Torka, raiu!»

[1] On huvitav, et Clausewitz lausus selle ainulaadse rännaku kohta: „Näib, et rännaku taktikaline kord ei väärinud -kiitust" (!).

Rünnaku eesmärk seisis selles, et vastast kinni pidada, aega võita, kuni järele jõuab jalavägi. See eesmärk saavutati. Poolakad olid põgenema aetud, prantslased, kes esmakordselt nägid Vene donlasi, tõmbusid tagasi.

Tunni aja pärast hakkasid saabuma üksikute rühmadena Vene polgud. Suvorov andis Bagrationile käsu nad kohe rünnakule viia. Viimane palus vähemalt tund aega viivitada, tähendades, et roodudes ei ole neljakümmet meestki, kuid Suvorov ei nõustunud temaga: ta teadis, et nüüd on kogu asi selles, et initsiatiivi käest mitte ära lasta ja seega vastase üld-pealetung nurja ajada, mida antud jõudude vahekorra juures oleks võimatu tagasi lüüa.

Algas pealetung, millesse lülitusid järk-järgult, saabumise järjekorras Vene väed. Kogu päeva jooksul jäi arvuline ülekaal vaenlase poolele: 19 000 meest 12 000— 15 000 mehe vastu. Kella üheksaks õhtul löödi Macdonald siiski tagasi ja ta taandus 7 versta kaugusele, Trebbia jõeni. Lahing soikus.

Oma imekspandava rännakuga — 80 versta 36 tunniga — ja viivitamatu ning julge lahingusse astumisega purustas Suvorov Macdonaldi plaanid. Kuid viimane otsustas hommikul alustada uut võitlust: ta arvestas seda, et temaga ühinema tõttav Moreau jõuab Trebbia juurde ja liitlaste armee satub kahe tule vahele. 24 tunni pärast pidid kohale jõudma toetusväed —· Olivier' ja Montrichardi diviisid. Ta kavatses need ära oodata ja Suvorovit 19. juunil rünnata.

Kuid Vene väejuht ennetas teda — ta ründas ise prantslasi 18. juunil.

Pealetung oli määratud kella seitsmeks, kuid soldatite liigne väsimus sundis Suvorovit pealetungi kella kümneni edasi lükkama.

Tema poolt koostatud lahinguplaan seisis selles, et anda löök prantslaste vasakule tiivale, kus Suvorov geniaalselt avastas positsiooni otsustava tähtsusega lõigu. Sundides vasakut tiiba taganema, surus Suvorov prantslased Po jõe äärde ja isoleeris nad Moreaust.

Niisiis, hoolimata vaenlase arvulisest ülekaalust, taotles Suvorov siingi otsustavat eesmärki: hävitada Macdonaldi armee.

Selles lõigus, ulatusega 3 kilomeetrit, pidi pealetungile asuma 21 000 meest, kuna teisejärguline lõik, 6 kilomeetrit pikk, anti Ottile 6 000 mehega.

Lahingu dispositsioonis sisaldusid puhtsuvorovlikud sõnad: «Mitte tarvitada käsklust «seis!». See pole õppus, vaid lahing. Lahingus aga raiu, torka, hurraa, trummid, muusika.»[1]

Suvorovi käskkirjas oli säärane ettekirjutus: «Kui vaenlane alistub, siis teda säästa; ainult käskida relvad maha panna.» Isegi ägeda lahingu eel vapra vastasega ei unustanud Suvorov oma alatist humaansust.

Ühendades, nagu alati, julge kavatsuse ettevaatlikkusega ja ettenägelikkusega teostamisel, saatis Suvorov väesalga Bobbiot hõivama, et sulgeda vastase liikumistee piki Trebbia jõge (põhja poole). See korraldus on ettevaatuse näidiseks, sest Suvorovil ei olnud vähimaidki andmeid prantslaste kavatsusest selliseks liikumiseks.

' «Генералиссимус Суворов». Сборник документов и материалов, 1947, стр. 248.

Niisiis, kõik ettevalmistused olid tehtud.

Lahing algas kasakate laava rünnakuga. Pärast ägedat taplust taganes vaenlane, olles kaotanud 600 meest. Kuid kohalejõudnud prantsuse väeosad pidasid rinde kinni. Prantslaste olukorda kergendas murdmaastik, mis raskendas pealetungioperatsioone. Ainsaks lahtiseks kohaks oli Treb-bia jõesäng, sest jõgi oli nii veevaeseks jäänud, et vesi ulatus meestel ainult pahkluuni. Selles jõesängis toimus palju palavaid kokkupõrkeid.

Keskpäeval saabusid Macdonaldile ootamatult abiväed, keda oodati alles järamisel päeval. Nüüd oli prantslasi poolteist korda rohkem kui liitlasi. Oma vasakule tiivale koondasid prantslased Vene " pataljoni vastu '6 oma pataljoni. Sellest hoolimata lõi Bagration nad oma positsioonilt välja ja sundis tagasi nihkuma. Kui reserv oleks pärale jõudnud, oleks vastane olmrd purustatud. Ent Melas, kes lahingut alustas alles kell 5 õhtul, pidas kinni Fröhlichi reservdiviisi; ja kuigi prantslased õhtuks olid taganenud kõigis punktides, ei kaotanud nad siiski kusagil võitlusvõimet. «Melas kui vana ja arg inimene pidas alati kõige ohtlikumaks seda punkti, kus ta ise asus,» ütleb selle kohta Clausewitz.

Suvorov jättis jõusse endise dispositsiooni. Tema kaksipidine olukord ülemjuhataja kohal ei võimaldanud tal Melast vallandada ja ta piirdus teistkordse käsuga, et ta viibimata reservdiviisi kohale toimetaks.

Järgmisel päeval alustas Macdonald esimesena pealetungi, püüdes ümber haarata liitlaste tiibu. Ta ootas tund-tunnilt Moreau ilmumist nende tagalasse. Osavasti oma jõude jaotades saavutas ta seda, et tema sõjaväel oli igas rindelõigus arvuline ülekaal.

Bagration tungis hoogsalt peale Dombrowski korpusele, mis oli venelaste paremat tiiba ümber haaramas, ja paiskas selle laiali. Kolmas lüüasaamine järjest demoraliseeris poolakaid niivõrd, et nad taganesid Treb-bia taha ja lahingust enam osa ei võtnud.

Sel ajal, kui Bagrationi väed võitlesid poolakatega, tungisid Victori ja Rusca Prantsuse diviisid venelaste asetuses tekkinud tühemikku ja, kasutades jõudude neljakordset ülekaalu, hakkasid Vene polkudele (Sveikovski diviisile) peale suruma. Olles igast küljest sisse piiratud, võitlesid soldatid, kes kunagi ei tunnistanud «retiraade», metsiku ägedusega. Üks grenaderipolk, surutud raudsesse rõngasse, pööras kolmanda viiru ümber ja hakkas tulistama igasse külge. Prantslased ei suutnud temaga midagi peale hakata, ja lõppude lõpuks raius polk endale tee piiramisrõngast välja. Soldatid taandusid pikkamisi ja mõne julgema mehe eeskujust innustatud tormasid ühtelugu täägivõitlusse. Selles raevu ja ennastsalgava mehisuse keerises oli raske aru saada, kumb pool taganeb.

Prantslased olid väärilisteks vastasteks. Nad sööstsid surmapõlgavalt rünnakule, liikudes samm-sammult edasi. Venelaste parema tiiva komandör Rosenberg saatis sõna, et edasine vastupanu on võimatu. Saabunud ohvitserile näitas Suvorov määratu suurt kivi, mille kõrval ta lebas.

«Proovige seda kivi paigast nihutada. Ei suuda? Niisama võimatu on ka taganemine.»

Bagrationi tagasijõudnud väeosad leevendasid seisukorra teravust, kuid jõudude ebavõrdsus oli liiga märgatav. Bagration tuli isiklikult raporteerima taganemise vajadusest.

«Pole ilus, vürst Pjotr,» ütles Suvorov tasa.

Tõusnud maast üles, nõudis ta endale hobust ja kihutas paremale tiivale, käskides samaaegselt saata sinna ainus reservis olev kasakate patarei. Talle tuli rüsinal vastu end tulistamisega kaitsev, kuid juba korratusse aetud salkkond soldateid. Hüpanud hobuse seljast maha, poetas feldmarssal end nende ridadesse ja hakkas koos nendega jooksma.

«Kiiremini!... kiiremini!» karjus ta. «Meelitage neid ligi... joostes . . .»

Siis jäi ta järsku seisma ja hüüdis võimsa häälega: «Seis!»

Ta peatas sõjaväe tema poolt reservist kohale kutsutud ja põõsastesse varjatud patarei juures ning käskis pealerõhuvate prantslaste pihta avada kartetšitule. Seejärel paljastas Suvorov kohe mõõga, pööras soldatid ümber ja viis nad vastupealetungile. Naabruses asuvast rindesektorist toodi jäägripataljon ja kasakapolk ning saadeti neile appi. Pealetung oli nii hoogus, et prantslased oma teadaannetes raporteerisid, et venelased taastasid olukorra appijõudnud reservide toetusel. Tegelikult aga olid need alles äsja taganenud väeosad.

Suvorov kihutas kuulide rahe all piki rindejoont, ergutades võitlejaid. Teda silmas pidav sekretär ja biograaf Fuchs nägi imestusega, et tarvitses valges särgis väejuhil kusagil nähtavale tulla, kui juba Vene väed hakkasid vastast võitma. Fuchsiga kõrvuti seisev Dörfelden tähendas naeratades:

«Säärast pilti olen ma mitmel korral näinud. See vanake on nagu mingisugune elav talisman. Piisab sellest, kui teda sõjameeste keskel ringi vedada, et võit oleks kindlustatud.»

Asi ei seisnud muidugi mitte Suvorovi erilistes ebamaistes omadustes, vaid tema imestamisväärsetes väejuhiomadustes: oskuses silmapilkselt orienteeruda kõige keerulisemas lahinguolukorras, kindlaks määrata vastase nõrk koht ja sinna suunata löök.

Prantslaste pealetung purunes vastupanu visaduse ja oskuse ees. Üks nende paremate väeosadest, viies poolbrigaad, mis oli sajas lahingus silma paistnud, põgenes kabuhirmus.

On huvitav, et Melas jällegi midagi ei taibanud olukorrast ja saatis välja ainult pool reservi, hoides teise poole kogu päev tegevuseta.

Öö saabudes olid mõlemad armeed oma positsioonidel. Sel hetkel sai Suvorov teate, et tema lähedases tagalas on nähtavale tulnud Moreau eelväe ratsaluurajad. Armeed ähvardas sissepiiramisoht, kuid see ei häirinud väejuhi vankumatut tahet. Ta otsustas järgmisel päeval, nüüd juba neljandat korda, alustada uuesti lahingut, purustada Macdonald ja siis kõigi jõududega Moreau vastu pöörduda.

Kui on raske säilitada otsustavust ettenähtud plaani teostamisel, siis veelgi raskem on kiiresti langetada otsus vastavalt antud juhule.

Suvorov oli ses suhtes suur meister.

Langetades teatud otsuse, lähtus ta oma tavalisest printsiibist: lüüa vaenlast osade kaupa, esijoones seda, mis on teistest kardetavam.

Macdonaldi väed aga olid juba löödud. Tema poolt kokku kutsutud sõjanõukogus selgusid tohutud kaotused, korratus polkudes, mürskude puudus suurtükiväel. Kõik see — ja veel suuremal määral — leidis aset ka koalitsiooni vägedes, kuid sellest saadi üle vana feldmarssali raudse visadusega.

Olles teadmatuses Moreau liikumisest, alustas Macdonald kell 12 öösel taandumist. Jõekaldale jäeti laagrituled põlema, et simuleerida armee kohalolekut.

Kell 5 hommikul tõid kasakate patrullid teate vastase lahkumisest. Sedamaid algas jälitamine. Järelväena liikuvat Victori diviisi rünnati ja see löödi puruks; seejuures võeti vangi kuulus 17. poolbrigaad, mida peeti kõigi Prantsuse armeede uhkuseks. Macdonaldi väed, pareerides jälitajaid, ruttasid Toskaanasse, aga nad ei kujutanud endast enam tõsist sõjalist jõudu.

Kolmepäevane khing kiskus vastase ridadest välja ligi 6000 meest; taganemisel kaotasid prantslased veel umbes 12 000 meest, sealhulgas 4 kindralit ja 502 ohvitseri. Suvorovi ettekande järgi Paul I-le moodustasid venelaste kaotused 680 meest surnutena ja 2100 haavatutena.

Nõnda lõppes lahing Trebbia juures.

Isegi välismaised uurijad, kel on kalduvus suurendusklaasiga otsida Suvorovi tegevuses mõnesuguseid eksimusi, tunnevad vaimustust tema käitumise üle selles lahingus.

Moreau sõnade järgi on rännak Trebbia juurde «sõjakunsti tippsaavutuseks» («Cest le sublime de l'art militaire»). Macdonald ise oli samal arvamusel. Vastuvõtul Tuileries's 1807. aastal näitas ta Vene saadikule Napoleoni ümber libitsevat salka ja lausus:

«Kui teil oleks leidunud teine Suvorov, siis see sulaskond ei oleks küll näinud Tuileries lossi.»

Mõni aasta hiljem, Napoleoni õukonnas, ütles Macdonald Vene saadikule krahv P. Tolstoile: «Keiser Napoleon ei luba endal küll laita Suvorovi sõjaretke Itaalias, kuid ta ei armasta sellest rääkida. Ma olin väga noor Trebbia lahingu ajal. Sel ebaõnnel oleks võinud olla kahjulik mõju minu karjäärile, mind päästis ainult see, et mu võitjaks oli Suvorov.»

Keiser Paul ei taibanud sõjakunstist midagi, kuid ta saatis Suvorovile briljantidega kaunistatud portree ja armulise reskripti, milles avaldas tänu «tema valitsemisaja kuulsakstegemise» eest ja ütles: «Lööge prantslasi, meie aga lööme teie auks käsi kokku.»

Austerlased aga ei olnud rahul. Nende suhetes Suvorovi vastu pääsesid lõplikult võimule alatu kadedus ja nürimeelsus.

Austria keiser saatis Suvorovile kahemõttelise reskripti, mis vihjas sellele, et Suvorovi võitude peapõhjuseks on «teile nii sageli osaks saanud õnn».

Väejuht oli sellest rängasti solvunud.

Ta kirjutas kibestunult Vene saadikule Viinis: ««Õnn!» ütleb Rooma keiser... Eeslipea armees ütles mulle samuti — pime õnn!» Neile aga, kes talle lähedal seisid, ütles ta pilkavalt:

«Vilets on olla ilma õnneta, aga häda on olla ilma talendita.»

Suvorov mõlgutas mõnigi kord mõtteid kurikuulsa küsimuse üle «õnnest» ja lahendas selle küsimuse resoluutselt. «Sõjamehe suur anne on tema õnn», kirjutas kord Suvorov need tähendusrikkad sõnad. «Mazarirt küsis alati temale ettekiidetud väeülema kohta veel lõpuks: on ta õnnelik. _Repnin on suur, kuid õnnetu. Golitsõn on õnnelik, vali Golitsõn, kuigi ta kokutab.»'

Õnn ei ole juhuslikkus, õnn on talendist, andekusest inspireeritud pingutuste seaduspärane tulemus. Selline oli Vene väejuhi sügav filosoofia.

Peajõududega jälitas Suvorov prantslasi 30 versta kaugusele, kuid veendudes, et neile järele jõuda ei õnnestu, peatas sõjaväed, andis neile ühe päeva puhkuseks ja, jättes jälitamise Otti väesalga hoolde, pöördus tagasi Moreau vastu.

Kinnipüütud kirjadest selgus talle, et peamine vastane on kahjutuks tehtud: «Macdonaldi armee on rohkem kui puruks löödud,» resümeeris ta kirjas Kray'le Trebbia lahingu kokkuvõtteid, «Moreau teeb katset Bor-midas krahv Bellegarde'i vastu välja astuda; ma lähen teda samuti kohtama, nagu kohtasin Macdonaldi.»

Moreau pealetung algas '7. juunil, kuid ta liikus pikkamisi, soovides keerukate manöövritega köita Suvorovi tähelepanu ja teda Alessandria all kinni pidada. Ent säärase kavalusega pettis ta ainult iseennast, hilinedes Trebbia juurde jõudmisega. Kuulda saanud alanud pealahingust, loobus ta mõttest purustada Bellegarde'i korpus, jättis sinna ainult osa oma jõududest ning ruttas ülejäänud väeosadega appi Macdonaldile. Teade lahingu tagajärgedest sundis teda seda liikumist seisma jätma ja Rivierasse tagasi pöörduma. Soovides Macdonaldi seisukorda kergendada, püsis ta siiski kuni 25. juunini Bormida lähedal ja laskis lendu; kuulujutu, nagu kavatseks ta sealt minna Torinosse.

Kuid ka Suvorov ise pidas nüüd otstarbekohasemaks välja astuda Moreau vastu. Hoolimata suurendatud päevateekondadest, ei õnnestunud tal siiski temale järele jõuda.2 Siis tõstatas ta uuesti küsimuse pealetungist Rivierale; selles nägi ta vahejaama teel Pariisi. Tema mõtteis oli juba valmimas grandioosne plaan sõjaretkest Prantsusmaa pealinna.

Austria keisri reskriptiga 12. juunist kästi tal ootamatult «täielikult loobuda igasugustest kaugetest ja ebakindlatest üritustest»; reskriptiga 10. juulist aga kästakse «ilma igasuguse edasilükkamiseta alustada ja lõpule viia Mantua piiramine». Kategooriliselt lükati tagasi kõik Suvorovi plaanid, mis olid sihitud sinna poole, et võitu Trebbia juures strateegiliselt ära kasutada. «Samuti ei või ma kuidagi lubada,» kirjutas keiser Franz, «et mingisuguseid minu vägesid, ilma minu erilise korralduseta tulevikus, kasutataks Rooma ja Napoli vabastamiseks.»

Mitte enam Repnin ega Potjomkin, vaid väejuhi poolt vihatud «bestimmtsagerid» sidusid teda kätest ja jalgadest. Teadlikkus oma võimetusest rõhus teda. Ta kirjad on tulvil meelepaha.

«Õue-sõjanõukogu seob mind nelja sõlmega. Kui ma seda oleksin teadnud, siis oleksin juba Viinist koju tagasi sõitnud. Kaks õue-sõja-nõukogu kampaaniat läksid mulle maksma kuu aega; kui ta aga hakkab generalissimust mängima, siis on mul vabadus või priius — mul on kibe töö, nii vaev kui ka kirjavahetus skeptikutega, bestimmtsageritega, intriigid — ma palun mind ära kutsuda. . . Ma ei ole mersener', palgasõdur, ma kuulan sõna mitte leiva, mitte tiitlite, mitte auahnuse ega kahjuliku egoismi pärast — jätan maha võitudega kroonitud sõjaväe ja tean, et ilma minuta lüüakse ta puruks . . . Delikaatsus ei ole siin kohane. Kus solvatakse vene relva au, seal on vaja vaimukindlust ja tungivust.»

Öue-sõjanõukogu korraldused olid tihtilugu oma iseloomult lihtsalt kurioosumid. Torino tsitadelli piiramine viis lõppude lõpuks selle kapitu-leerumiseni, kuid parajasti sel ajal saabus Viinist eeskiri piiramine kuni Genua vallutamiseni edasi lükata.

«Mis võiks veel rumalam olla,» kehitas õlgu Suvorov.

Suvorov närtitses, ärritus. Tervis, mis sõjaraskuste tõttu oli korrast ära, hakkas lõplikult lonkama alatise pingutamise ja lõputu tülitsemise tõttu austerlastega, keda ta nimetas «vastikuteks projekteerijateks». Kirjas 25. juunist hüüab ta pahameelega: «Ausam ja kasulikum on sõdida prantslaste vastu kui minu ja üldise hüvangu vastu.»[2]

Viini häbematus läks ikka. kaugemale. Oli ette kirjutatud, et kõikidest Suvorovi korraldustest viivitamata teatatakse Melasile ja et ühtki Vene väejuhi üritust, «millel on suurem tähtsus», ei viidaks täide enne, kui see on Austria keisri poolt heaks kiidetud.'

Kaotanud viimase kannatuse, tulvil täis viha, saatis Suvorov juulikuu esimestel päevadel lahkumispalve. «Viini kabineti argus, kadedus minu kui välismaalase vastu, kahekeelsete era-ülemuste intriigid . . . minu või-mutus operatsioonide läbiviimisel. . . sunnivad paluma, et mind ära kutsutakse, kui see ei muutu.»

Paul astus mõningaid samme, kuid nii ebakindlalt, et peaaegu miski ei muutunud.

Viinist Suvorovile saabuvate eeskirjade toon muutus üha teravamaks, peaaegu ähvardavaks. Reskriptiga 3. augustist meenutas keiser Franz avameelselt, et feldmarssal on antud tema käsutusse, «ja seepärast loodan kindlasti, et te minu eeskirjad täpselt täidate».

Nii tuli Suvorovil oma kallist aega raisata sihituis ja ärritust teki-tavais vaidlustes. Kaks asjaolu parandasid pisut ta meeleolu: Venemaalt saabus kümnetuhandeline Rehbinderi diviis ja 28. juulil kapituleerus Mantua.

Peterburis ja Viinis nähti Mantua langemises Itaalia vallutamist. Paul ülendas Suvorovi vürsti seisusse, tähistades tema teeneid «möödunud sõjas». Austerlased plaanitsesid salaja paisata Vene korpused Itaaliast, kus kõik näis olevat lõpetatud, Šveitsi, kus Massena materdas Austria vägesid.

МаРченк°. Александр, Васильевич Суворов в своих рукописях. Спб., 1900, стр. 47.

Suvorov nimetas Moreau'd ..kuulsusrikaste retiraadide kindraliks".

Suvorov hindas olukorda hoopis teisiti. «Mantua oli algusest peale peamiseks eesmärgiks,» kirjutas ta Razumovskile, «kuid tema hind ei väärinud kampaania parima aja kaotamist.» Mantua langemine rõõmustas teda peamiselt selle poolest, et see vabastas kindral Kray kolme-kümnetuhandelise piiramiskorpuse ja lõi eeltingimused selleks, et uuesti alustada manöövri-operatsioone. Ta nägi ette, et energiline vastane, kuigi nõrgestatud, aga mitte lõplikult löödud, tekitab veel palju sekeldusi. Nii ka juhtus.

' Mersener — palgaline, palgasõdur.

2 «Архив князя Воронцова», кн. XXIV, М., 1880, стр. 328.

Suvorovile Apealesunnitud tegevusetuse kasutasid prantslased laiaulatuslikult ära. Macdonald tungis läbi Genuasse ja ühines seal Moreau'ga. Prantsusmaalt saabus abivägedega uus ülemjuhataja ·— kolmekümneviie-aastane tuline Joubert. Joubert — soldatite ebajumal, mees, keda Bonaparte iseloomustas «vapruse poolest grenaderina ja sõjaliste teadmiste poolest suure väejuhina» — sõitis Itaaliasse otse laulatuselt, lausudes naisele, et tuleb tema juurde tagasi võitjana või surnuna. Moreau andis temale üle armee juhatamise, kuid solvatud enesearmastust maha surudes pakkus end temale nõunikuks. Joubert, keda ühendasid Mcreau'ga isikliku sõpruse sidemed, võttis meeleldi tema kaastöö vastu.

Kuigi Prantsuse armees oli kõigest 45 000 meest, otsustas Joubert alustada pealetungi. Oma otseseks eesmärgiks seadis ta Mantua vabastamise, mille kapituleerumisest Prantsusmaal veel ei teatud.

Tema väljaastumine langes ajaliselt ühte Suvorovi palavikuliste pingutustega taltsutada lõppude lõpuks asterlaste sabotaaž ja alustada pealetungi Rivierale. Kui kalliks läksid Vene väejuhile maksma need läbirääkimised ja sulesõda oma liitlastega, selle üle võib otsustada järgmise katkendi järgi ühest Suvorovi kirjast Melasele: «Vannutan teid, ekstsellents, teie kiindumuse nimel tema keiserlikku kõrgusse; vannutan teid teie isikliku agaruse nimel üldiseks hüvanguks. Tarvitage kogu oma võimu, kõike oma jõudu, et tingimata kümne päevaga lõpetataks ettevalmistused kavatsetud pealetungiks Genua Rivierale. Suurim teene on nüüd kiirus; aeglus on andestamatu surmapatt.»

Prantslaste pealetung tegi lõpu neile pikaleveninud läbirääkimistele.

Suvorovi käsul ei teinud eelväed takistusi vastase edasiliikumisele; feldmarssal tahtis prantslasi mägedest välja tasandikule meelitada ja nad siis maha suruda oma arvuka ratsa- ja suurtükiväega.

2. augustil 1799. aastal andis ta käskkirja: «Eelpostidel... tuleb püüda õigeid teateid vaenlase kohta saada . . . üleolevate jõudude ees taganeda, sest armeelt mingisugust toetust ärgu oodaku, kuna meie eesmärk on vaenlast tasandikule välja meelitada.»

Kartes usaldada kontrollimata teateid, paigutas Suvorov oma väed nii, et neid hõlpsasti võis igasse punkti ümber paigutada, kus Joubert'i armee nähtavale tuleb.

14. augustiks lähenesid vastased sedavõrd, et kokkupõrge osutus vältimatuks. Prantslaste jõude oli 35 000 meest, liitlaste jõude 45 000 — 50 000 meest.1 Kolmandat -— ja viimast — korda Suvorovi elus oli tema poolel arvuline ülekaal. Saanud oma luurajatelt teada liitlaste jõudude suurest ülekaalust, kaotas Joubert, kes seni oma edus ei kahelnud, suurel määral julguse. Ta kutsus kokku sõjanõukogu; peaaegu kõik soovitasid Genuasse tagasi pöörduda. Ent säärane lahendus näis Prantsuse ülemjuhatajale olevat häbistav, pealegi oli taganemine tugeva vaenlase

---

1 Teiste andmete järgi — 38 000 ja 65 000 (vt. näiteks A. Боголю-бов. Полководческое искусство А. В. Суворова, 1939, lk. 109—110). Kuid autor väidab, et Suvorov viis lahingusse 45 000 meest.

silmade all väga riskantne. Ta lükkas otsusetegemise hommikuni edasi, kuid sai koidu ajal teada, et liitlased on alustanud pealetungi.

Suvorovi dispositsioon lahingust Novi all ei ole säilinud.

Sõjaautoriteetide arvamused lähevad lahku küsimuses selle üle, milles seisis feldmarssali plaan. Enamik oletab, et ta tahtis pealöögi suunata prantslaste vasakule tiivale; teised aga leiavad, et vasaku tiiva ründamine kandis demonstratiivset iseloomu. Raske oli üldse ette näha, kuidas hakkavad prantslased tegutsema: nende positsioonid, mis olid Suvorovi eest varjatud ning asetusid orgude ja viinamarjaaedadega kaetud maastikul, olid väga sobivad kaitseks.

Oma ettekandes kirjutas Suvorov: «Nii kestis 16 tundi väga visa, väga verine ja maailma ajaraamatuis vaenlase soodsa seisukoha poolest ainulaadne lahing.*1 Suvorov lootis, et kuumavereline Joubert laseb end jälitamisest ahvatleda ja laskub tasandikule. Võimalik, et tema arvestused oleksid osutunud õigeks, kuid üks ettenägematu asjaolu kummutas sõjapsühholoogia tundja kaalutlused. Esimeste laskude juures kihutas Joubert ahelikku, ja kui ta uuris rünnaku pilti, tabas teda juhuslik kuul .. .

«Marchez! Marchez toujours!»[2] jõudis ta veel sosistada.

Tema surm Jioiti soldatite eest saladuses. Armee juhtimise võttis endale Moreau; käskinud Saint-Cyril tugevdada vasakut tiiba Kolli' brigaadiga, lõi ta tagasi austerlaste pealetungi, kuid keelas kategooriliselt jälitamise.

«Moreau mõistab mind, vanakest, ja ma rõõmustan, et tegemist on targa väeülemaga,» lausus Suvorov oma vastase kohta.

Nüüd sai ta plaan kindla kuju: veel rohkem vaenlase jõude tsentrumist ära tõmmata vasakule tiivale ja, kasutades seda, läbi murda tsentrum ning vallutada Novi linn. Novi ründamine tehti ülesandeks Vene vägedele Bagrationi ja Miloradovitši juhtimisel.

Kindral Kray alustas uuesti pealetungi vaenlase vasakule tiivale ja nõudis tungivalt, et Bagration samuti tooks oma väed sinna. Kuid Bag-ration, pühendatud nähtavasti ülemjuhataja kavatsustesse, viivitas, vabandades, et puudub kirjalik käsk. Kray saatis mitmel korral kullereid Suvo-rovi juurde, aga need ei saanud ta nõuet edasi anda: mässinud end mantlisse, teeskles feldmarssal, et ta magab, ja adjutandid ei lubanud teda äratada. Kell 9 hommikul löödi Kray teistkordselt tagasi. Alles siis, jõudnud otsusele, et prantslased on küllalt jõude vasakule tiivale üle viinud, hüppas Suvorov püsti ja andis käsu peale tungida Novi linnale.

Bagration tundis hästi maastikku, kuna ta oli siin kahel korral seisnud. Kasutades iga varjumisvõimalusi, viis ta väed linnani, hoolimata ägedast tulistamisest, kuid kivimüür, mida Vene kergesuurtükivägi oma mürskudega ei suutnud purustada, peatas pealetungi. Siis möödus Bagration Novist lääne poolt, kuid võeti siin õige läheda maa pealt kartetši-tulega vastu, millele järgnes prantslaste vasturünnak.

Vene pataljonid tõmmati kasakate kaitse all tagasi.

1 «Генералиссимус Суворов». Сборник документов и материалов, 1947, стр.277.

„Rünnake! Alati rünnake!"

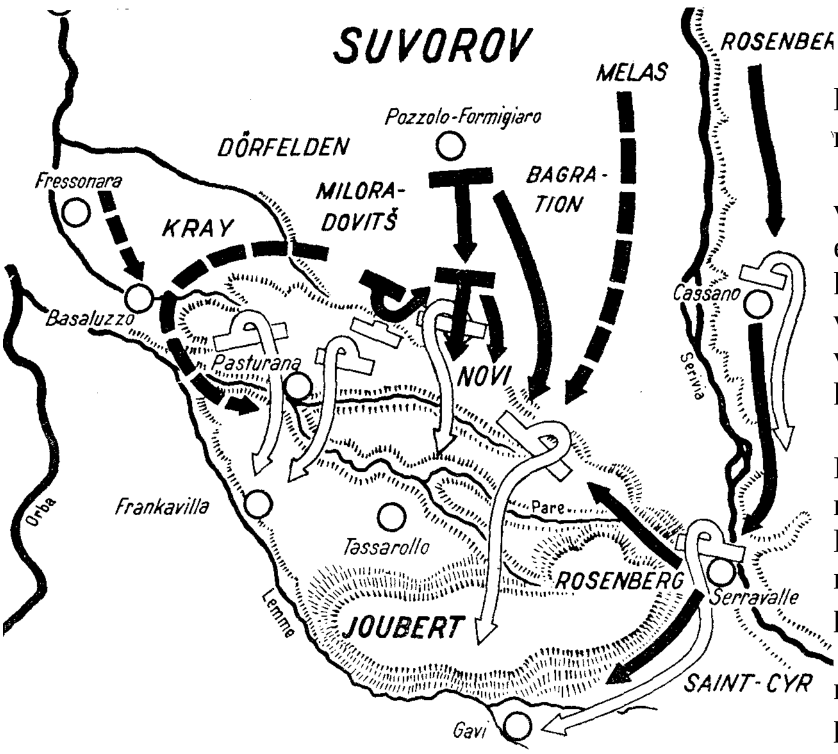

Novi juures toimunud lahingu plaan Teistkordne rünnak löödi samuti tagasi.

Suvorov andis Bagrationi väeosadele lisaks ebatavalise kiirusega kohale jõudnud Dörfeideni väesalga ja Milcradovitši väesalga ning käskis kolmandat korda rünnata.

Püsis talumatu kuumus. Kergelthaavatud surid rammestusest. Soldatid läksid tormijooksule raevuga, millel ei olnud piire.

«Näis, et soldatid, just nagu raevukast vahvusest pimestatud, surmatoova suurtükitule all, ei märganud vaenlase positsioonide paremusi; nad põlgasid vältimatut surma ja ei olnud võimalust neid kinni pidada,» teatas Suvorov oma kirjalikus ettekandes.

See oli kõige visam võitlus, mis tal tuli pidada. Isegi Trebbia juures ei olnud säärast ebainimlikku ägedust ja visadust, mida siin osutas kumbki pool. Novi garnisoni komandör Gardane näitas aktiivse kaitse tõelist eeskuju, vaheldades surmatoovat tulistamist lühikeste löökidega. Vabariigi soldatid võitlesid imestusväärse mehisusega. Moreau tuli nähtavale kõige ohtlikumates kohtades. Tema ratsu sai surma; tal enesel lendas kuul mundrist läbi.

Suvorov oli kogu aeg tules. Surm hõljus tema halli pea kohal. Ta

saatis lahingusse iga kolonni, suunas lööke, siis ühines Novi ligipääsmatute müüride alt taganevate pataljonidega ja viis nad uuesti rünnakule.

«Tagasi, poisid, andke neile säru!» hüüdis ta ja tema hääle kõla kuuldes rivistusid kohe lahingukorda ja sööstsid Novi müüride alla ärakurnatud, kuumusest pakatanud huultega, üleni higi ja verega kaetud sõjamehed. «Ara jää seisma, astu kiiresti, torka täägiga, löö püssipäraga . . . Eh, edasi, ära vaata tagasi! ...»

Kõik oli asjata. Moreau oli vägesid ümber paigutanud mitte tsentrumist, vaid oma paremalt tiivalt. Prantsuse positsiooni eelised andsid prantslastele otsustava paremuse.

Hirmuäratav oli vaadata Suvorovile otsa. Ei või ütelda, et ta oleks kartnud lüüasaamist. Kuid tema isiklikul juhtimisel võitlevate «ime-vägi-laste» enneolematu ebaedu oli temale solvav, peaaegu häbistav. Ta kaotas enesevalitsemise, karjus, et ei ela seda päeva üle. Ettekannetega saabuvad ohvitserid, nähes teda säärases meeleolus, hüppasid hobuste selga ja kihutasid galopis oma väeosade juurde; tagasi jõudes ütlesid nad ainult kaks sõna: «Rünnata! Võita!» ning väejuhi meeleheitlik pingutus levis nende kaudu kogu armeele.

Nagu kaks eelmist, nii löödi ka kolmas rünnak tagasi. Soldatid avaldasid oma vastaste kohta arvamust, milles imestus segunes lugupidamisega. Oli kell 1 päeval. Lahing rauges kogu rindel. Janust nõrkenud, viimase jõuraasuni väsinud mehed otsisid mingisugust varju kõrvetavate päikesekiirte eest.

Suvorov, istudes tema jaoks püstitatud telgis, mõtiskles üheksatunnise lahingu tulemuste üle. Prantslaste mehisus ja nende positsiooni paremus võimaldas neil kõiki rünnakuid tagasi lüüa. Kuid lahingu äsjalõppenud faas näitas, et Moreau oli tegevusse rakendanud juba kõik oma jõud. Suvorovil olid aga olemas veel tugevad reservid: Melase ja Rosenbergi väeosad. Ta hoidis neid, et otsustaval hetkel korraga kallutada kaalude vaekauss enda poole. Nüüd oli see hetk kätte jõudnud.

Melasele anti käsk rünnata prantslaste paremat tiiba. Kell 4 päeval algas kogu rindel üldine tormijooks. Liitlaste poolel võitles 46 000 meest. Seekord oli jõudude vahekord liiga ebavõrdne. Melas saavutas esimesena edu nõrgenenud prantsuse tiiva üle ja hakkas Novi tagalasse liikuma. Kohale rutanud Saint-Cyr pidas austerlased kangelaslike jõupingutustega kinni, see aga võis ainult abistada Prantsuse armee taganemist: Bagra-tioni ja Dörfeldeni väed tungisid lõpuks Novisse.

Kell 6 õhtul hakkasid prantslased taganema, kuid oli juba hilja. Selgus Moreau viga, kes päeva esimesel poolel oma vägede eduka tegevuse mõjul ei kasutanud saabunud hingetõmmet, et oma armee tagasi tõmmata. Nüüd oli võimatu säilitada korda taganemisel. Prantslaste vasak tiib taandus Pasturana külla, kuid sinnasamasse liikusid juba venelased Novi alt. Taganejad kogunesid murruna küla kitsastele tänavatele. Sel ajal tõusis väike Austria väesalk naabruses asuvale kõrgendikule ja avas sealt ägeda tule prantslaste tihedale jõugule. See oli signaaliks. Prantslased jooksid laiali, otsides pääsmist, kuidas keegi sai. Kindral Grouchy püüdis ühe pataljoniga end kaitsta, kuid sai haavata ja võeti vangi. Ainult Saint-Cyri väeosad taandusid võrdlemisi kindlas korras. Ülejäänud polgud põgenesid, visates relvad maha, varjates end põõsastes ja sügavates kuristikes. Kättejõudnud pimedus hoidis ära põgenike täieliku hävitamise.

Suvorov andis oma väsinud vägedele puhkust, usaldades jälitamise värskele Rosenbergi korpusele. Liitlaste kätte langesid kõik vaenlase suurtükid, suurem osa moonavoorist ja neli lippu. Prantslased kaotasid lahingus 6 500 meest, taganemisel võeti vangi veel 4 000 ja palju sõdureid hajus ümbruskonda laiali. Prantsuse armee vähenes peaaegu kahekordselt. Liitlased kaotasid 1 250 meest surmasaanutena ja 4 700 meest haavatutena.

Palju aastaid hiljem küsis keegi Moreau'lt tema arvamust Suvorovi kohta Novi juures.

«Mida võib ütelda,» vastas Moreau, «kindralist, kellel on üliinimlik vastupidavus, kes hukkub ise ja saadab surma oma armee viimse meheni, enne kui taganeb sammu võrra?»[1]

Pärast lahingu lõppu sõitis Suvorov temale määratud korterisse ja nähes Fuchsi, kes tuli tema juurde raportit kirjutama, tervitas teda sõnadega:

Конец и слава бою!
Ты будь моей грубою![2]

Kõige järele otsustades oli ta väga uhke sellele ekspromptile.

Liitlased peaaegu ei jälitanud Moreau d, kes korraldas oma väeriis-med ja hõivas jällegi läbikäiguteed Apenniinides. Sel korral ei peetud sugugi kinni Suvorovi põhimõttest — jälitada peatumatult, sest et «pooleldi raiutud mets kasvab jällegi üles». Austria sõjaasjanduse-uurijad kuhjasid sel puhul Vene väejuhi vastu terve virna süüdistusi, aga tegelikult olid just austerlased jälitamise loiduses otseselt süüdi. Järgmisel päeval pärast lahingut teatas Melas Suvorovile, et sõjaväele jätkub leiba ainult kaheks päevaks. Apenniinides oli võimatu toiduaineid hankida, seda enam veel minna kahepäevase toidutagavaraga Riviera peale. Peale selle teatasid austerlased, et ei ole muulasid toiduainete veoks.

Suvorov, täis meelepaha, käskis kiires korras muretseda muulasi ja toiduaineid ning teatas, et pealetung lükatakse mõneks päevaks edasi. Austria kindralile Klenaule kirjutas ta ette liikuda piki mere rannikut Genua sihis. Genua vallutamine ei tohtinud erilist raskust tekitada: Inglise laevastik blokeeris seda, elanikud nurisesid prantslaste üle.

Ent Suvorov otsustas ilma peremeheta. Melas oletas, et Suvorov tahab Genuat vallutada Venemaa jaoks, ja saatis selles mõttes ettekande Thugutile. Öue-sõjanõukogu käskis Klenaul lõpetada edasiliikumine ja mitte midagi ette 'võtta, enne kui Viinist saabuvad uued instruktsioonid. Samal ajal andis õue-sõjanõukogu rea direktiive armeele. Teatades kõigest sellest Suvorovile, kirjutas Melas varjamatu künismiga: «Et majesteedi ülaltähendatud käsk tuleb viivitamatult täita, siis teatasin ma otsekohe kuhu vaja ja tegin vastavad korraldused.» Niisiis kirjutas Melas ülemjuhatajale teadmiseks tähtsatest korraldustest armees. Kaugemale oli võimatu minna.

Juba järgmisel päeval pärast Novi lahingut, kui Suvorov oli teada saanud, et tarvis on jälitamine lõpetada, kirjutas ta Rastoptšinile: «Pärastverist lahingut me saavutasime võidu, kuid kõik on mulle vastumeelt. Õue-sõjanõukogust iga hetk saabuvad käsud rikuvad mu tervist. Ma ei suuda siin teenistust jätkata.»

Austerlaste järgnevad teod vihastasid Suvorovit lõplikult. Ta saatis Peterburisse ärakirja Melase ülalmainitud teadaandest, kaebas sapiselt, et «operatsioone tahetakse juhtida tuhande versta tagant, nad ei tea, et iga hetk koha peal sunnib korraldusi muutma,» ning teatas kategooriliselt, et peab «varsti mõnes hurtsikus või kirstus varjupaika otsima».

Krahv Rastoptšinile kirjutas Suvorov: «Poliitika, kriitika, Thugut, Direktoorium, London, Potsdam — issand halasta.»'

Seekord mõistis Paul tekkinud olukorra absurdsust ja lubamatust. Ta käskis Viinis teatavaks teha, et kui seal ei muudeta Suvorovi kohtlemist, siis jäetakse feldmarssalile tegevusvabadus, arvestamata austerlaste soove.

Aga missugune see tegevus on, see ei olnud saladus. Suvorov valmistus sõjaretkeks Pariisi peale!

Ta viis läbi hiilgava sõjaretke: nelja kuuga oli Itaalia prantslastest puhastatud. Ei tule unustada, et sellesama Itaalia vallutamiseks pisut enne seda kulus Bonaparteil neli sõjaretke, kuigi Bonapartei vastaseks olid austerlased, s. o. hoopis nõrgem armee, kui see, mille vastu tuli sõdida Suvorovil.[2]

Selle tähelepanuväärse sõjaretke väärikaks finaaliks pidi saama Prantsuse pealinna vallutamine. Oli juba koostatud sõjaretke marsruut: Genua — Nizza — Pariis. Algasid juba ettevalmistused. 1799. aasta juulis koostas Suvorov mitu varianti Genua Riviera kaudu Prantsusmaale sissetungimise plaanist. Oli kindlaks määratud ka sõjavägede arv seks otstarbeks (42 000 meest). Peterburis oodati juba teateid vene relvade edust Prantsusmaa pinnal (nii kirjutas P. V. Zavadovski 26. augustil 1799. aastal: «Ma arvan, et tema [Suvorovi] sissemarssimine Prantsusmaale osutub niisama võidukaks kui Itaaliassegi»)[3].

Kuid vahele segasid austerlased, ajasid nurja Suvorovi suurejoonelise kavatsuse ja selle asemel sundisid teda minema teisejärgulise tähtsusega sõjatandrile.

Pole kahtlust, et Austria valitsus, kes ei tahtnud lasta Suvorovil Pariisi vallutada (sest see oleks ülisuurelt tõstnud Venemaa poliitilist mõju ja autoriteeti), tegutses Inglismaa otsesel toetusel. Selles mõttes on huvipakkuv Suvorovi historiograafi Fuchsi märkus. Läheduse tõttu feldmarssalile liikus Fuchs autoriteetsetes ringkondades, kuulis rohkesti kõnelusi ja nähtavasti kajastas üldist arvamust.

«Inglismaa aga,» kirjutas Fuchs 1810. aastal, «järgis oma, William III ajast tänapäevani muutumatut poliitilist süsteemi, millele sõjategevuse

---

[1] Suvorov aga ütles Moreau kohta nii: ,,Tema saab minust mõnevõrra aru, aga mina mõistan teda paremini."

[2] Lõpp — ja au lahingule! Sa minu pasun ole!

[2] «Русский архив», 1871, № 9, столбец 1446.

Seda mõistsid ka kaasaegsed: vt. vürst Beloselski poolt koostatud epitaaf (lk. 192).

3 «Архив князя Воронцова», кн. XII, М., 1877, стр. 236.

kiire, ja otsustav lõpetamine oleks olnud vastumeelt. Tema poliitika aluseks oli alati see, et õhutada kontinendil sõjaleeki ja oma ainuvalitsusele merel orjastada kogu maailma riigid.»1

Seega oli pahasoovlikkus feldmarssali vastu ja otsustav vastutöötamine tema lemmikplaanile sõjaretkest Pariisi peale üheks lüliks Venemaa vastu alanud intriigide üldises ahelikus. Veel enam, nüüd oli austerlastele Vene armee viibimine Itaalias ilmseks takistuseks. Nad tahtsid jääda Itaalia rahvaga silm silma, vastu, et teda takistamatult ekspluateerida. Siit tekkiski plaan saata Suvorov Šveitsi.

Selle plaani järgi pidi ertshertsog Karli kuuekümnetuhandeline Austria armee viidama Reini äärde, kus prantslaste poolel tegutsesid ainult väikesed väeosad. Suvorov aga pidi ühinema juba Šveitsis asuva Rimski-Korsakovi kahekümneseitsmetuhandelise Vene korpusega ning vastu astuma Massena kaheksakümnetuhandelisele armeele, mis oli austerlastele juba tublisti kahju teinud.

Plaan tegi au selle koostajale — Thugutile: Itaalia jäeti täielikult Austria käsutusse; Austria väed viidi rahulikule sõjatandrile; hirmuäratava Massena löökide alla seati Vene väed: kes neist ka ei võidaks, mõlemad nõrgenevad ja Austria saab sellest nii või teisiti kasu.

Ilma suurema vaevata said austerlased Paulilt selle plaani jaoks nõusoleku. «Süda valutab kõigi sündmuste pärast, mis segi löövad meie abinõud Euroopa päästmiseks,» kirjutas Suvorovile ninapidiveetud keiser täis ähmi, «aga keda süüdistada?» See retooriline küsimus jäi muidugi vastuseta.

Tuleb silmas pidada, et Suvorovi mõtte järgi mitte tema ei pidanud Šveitsi minema, vaid sealt pidi saadetama temale tõhusaid abivägesid, et teda enne sõjaretke Prantsusmaale tugevdada.

20. augustil kirjutas Suvorov krahv P. A. Tolstoile: «Minu kavatsus oli võtta Korsakovilt 10 000 meest pärast lahingu lõppu, kindlustada piir ja valmistuda sissetungiks Prantsusmaale kõigi jõududega läbi Daup-hine', kus rahvas kindlasti Lyonist saadik on meile ustav.» järgmise! päeval (21. augustil) kirjutab ta sellestsamast F. V. Rastoptšinile: «. . . puhtalt lõpetada Itaaliaga, sulgeda tema piirid diversiooniga2 ja ka terve operatsiooniga Lyoni sihis . . . Muidu siinne Austria armee koos bestimmtsageniga läheb unterkunfti alla, kus teda hakatakse ajama kuni Campoformioni (1797. aasta oktoobris olid austerlased Campoformio alevikus sunnitud alla kirjutama häbistavale rahule Napoleoniga. — K. O.) ja kas keegi leiabki nende kindraleid, kes ei oleks mersener ja brodfresser?»3

Tuleb imetleda Suvorovi tarka ettenägelikkust. Ainult sel korral kirjutati austerlaste poolt häbistavale rahulepingule Prantsusmaaga alla mitte Campoformios, vaid Luneville'is (veebruaris 1801. aastal).

2 «Вестник Европы», 1810, № 10, стр. 119.

Diversioon — siin sõjalise manöövri mõttes, mis korraldatakse peajõududest kaugel eemal, et vastase jõude peamiselt sõjatandrilt ära tõmmata.

3 «Архив князя Воронцова», кн. XXIV, М., 1880, стр. 340. Brodfresser — õgard, suur söödik.

Aimates ette, et Suvoroviga ei ole nii kerge kokku leppida, seadsid austerlased ta sündinud fakti ette: teatades temale uuest jõudude ümberpaigutamisest, lisas õue-sõjanõukogu juurde,_ et tal tuleb rutata, sest erts-hertsog olevat juba hakanud oma vägesid Sveitsist välja viima.

Suvorov oli vapustatud. Rääkimata kavatsuse poliitilisest küljest, ta nägi selgesti puhtsõjalisi raskusi. Tarvis oli vähemalt end uueks kampaaniaks ette valmistada, muretseda mägisõjaks hädatarvilikku varustust: mägisuurtükke, pontoone, laskemoona; Vene väed ei olnud harjunud sõjategevuse tingimustega mägedes, keegi neist ei tundnud maastikku.

«Kas see öökull on aru kaotanud või pole tal seda kunagi olnud,» kirjutas ta Thugutist põlastusega.

Uuele saadikule Viinis — Kolõtšovile — saatis ta ühe vastulause teise järel tema armee Sveitsisse viivitamatu üleviimise kohta

«Kas parun Thugut, kes pole Marsi poeg, võib aru saada? . . . Thu-gut tuleb kõrvaldada või tema tobeduse ja reetlikkuse hilbud paljastada. Thuguti kurikavalad salasepitsused tulevad ikka enam ilmsiks.»

Ta püüdis isegi ertshertsog Karlile vahetult mõju avaldada. «Olen kindel,» kirjutas Suvorov temale, «et teie vürstlik kõrgus, teie agarusest üldise hüvangu heaks, ei rutta säärase käsu täitmisega» (s. o. vägede viivitamata väljaviimisega).

Kuid kõik oli asjata. Tõsi küll, ertshertsog jättis ajutiselt Šveitsi 20 000 meest kindral Hotze juhatuse alla, kuid Massenal oli sellegi poolest kahekordne jõudude ülekaal. Tundes prantslaste energiat, ei kahelnud Suvorov, et Prantsuse ülemjuhataja püüab tekkinud olukorda ära kasutada. «Ehkki ma midagi maailmas ei karda,» kirjutas Suvorov, «ütlen siiski: hädaohus, mis Massena poolt ähvardab, saavad minu väed siit vähe abi anda ja on ka hilja.» Tarvis oli appi rutata Rimski-Kor-sakovile. Südant kõvaks tehes andis ta käsu sõjaretkeks.

«Septembris . . . järgnes Suvorovi sõjaretk, milles selle vanakese-sol-dati piltliku ja mõjuva väljenduse järgi «vene tääk tungis läbi Alpide,»1 kirjutas Engels.

1 К. Маркс и Ф.Энгельс, Сочинения, т. XI, ч. И, стр. 13.

14. Šveitši sõjakäik

Inimkonna sõja-ajaloos võib vähe leida sedavõrd dramaatilisi episoode kui Suvorovi Šveitsi sõjaretk. Kõik olid siin ühinenud Vene armee vastu: jäine pakane; ülepääsmatud mäed ja varitsevad põhjatud kuristikud; energiline, arvuliselt märksa tugevam vaenlane, puudus toiduainetest, rõivastisest ja padrunitest; kohaliku maastiku mittetundmine ja harjumatus mägismaa tingimustega; lõpuks veel Austria reeturlik poliitika . ..

Ja hoolimata kõigest sellest Suvorovi väesalk ei sulanud kokku, ei hukkunud, vaid väljus piiramisrõngast; väejuht talus võrdselt oma soldatitega kõiki raskusi ja soldatid ilmutasid säärast hiiglaslikku vaimujõudu, säärast vastupidavust, et nende kangelaslik rännak vaenlaste poolt kitsalt kokkusurutud rõngas üllatas kogu Euroopat.

Venelaste vastane Šveitsis, üks Napoleoni lemmikmarssaleid, Mas-sena, rääkis pärastpoole_ kadedusega, et ta oleks andnud kõik oma võidud ainuüksi Suvorovi Šveitsi sõjaretke eest.

Kui kõik feldmarssali püüdlused sõjaretkest loobuda osutusid asjatuks, asuti kiires korras uue kampaania plaani koostama.

Rimski-Korsakovi korpus (24 000 meest) asetses Zürichi ees, piki Limmati jõge; Hotze korpus (10 500 meest) — Linthi jõe ja Wallenstadti järve ääres; Sargansis ja kaugemal kuni Disentisini seisid Jella-chichi ja Linkeni austerlastest koosnevad väeosad (11 500 meest). Erts-hertsog Karli peajõudude lahkumise tõttu1 kõik need väeosad ühtekokku (45 000 meest) moodustasid pisut üle poole Prantsuse vägedest. Oletatav Suvorovi saabumine koos kahekümne tuhande vene soldatiga oleks teatud määral tasakaalustanud vastase sõjavägede arvulist suurust ja soldatite omadused ning väejuhi aupaiste andsid lootust edukaks võitluseks.

Itaaliast Sveitsisse viis mitu teed.

Suvorov võis minna Reini ülemjooksu orgu, et ühineda Linkeniga, edasi üle Churi ja Sargansi, et ühineda Jellachichi ja Hotzega. Tee pikkus (Taverno linnast) kuni ühinemiseni Hotzega oli peaaegu 180 kilomeetrit.

1 „Ertshertsog Karl uue Vene korpuse lähenemisel, olles ühe kolmandiku võrra tugevam kui see viimane, jättis temale (korpusele — K. O.) kõik punktid ja lahkus külmalt, et enam mitte

tagasi pöörduda," konstateeris. Suvorov pahameelega ettekandes Paul I-le 3. oktoobril 1799. aastal.
162

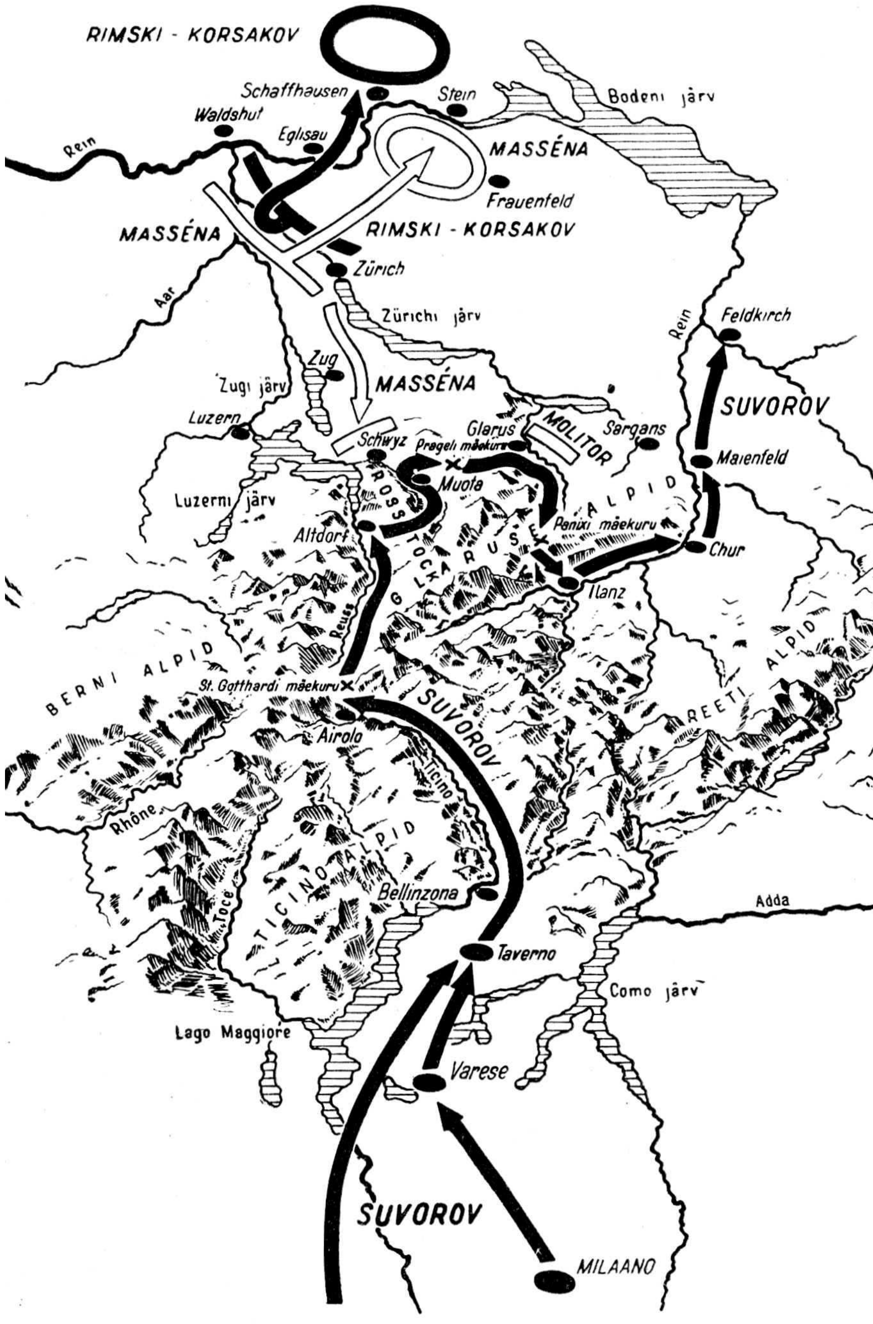
RIMSKI - KORSAKOV
Schaffhausen
Stein
Bodeni järv
Waldshut
Eglisau
Rein
MASSÉNA
Frauenfeld
MASSÉNA
RIMSKI - KORSAKOV
Zürich
Aar
Zürichi järv
Zug
Zugi järv
MASSÉNA
Luzern
Schwyz
Prageli mäekuru
Glarus
MOLITOR
Sargans
Rein
Feldkirch
SUVOROV
Maienfeld
Luzerni järv
Muota
ROSSTOCK
Altdorf
GLARUSE ALPID
Panixi mäekuru
Chur
Ilanz
Reuss
BERNI ALPID
St. Gotthardi mäekuru
SUVOROV
Airolo
Ticino
REETI ALPID
Rhône
TICINO ALPID
Toce
Bellinzona
Adda
Taverno
Como järv
Lago Maggiore
Varese
SUVOROV
MILAANO

Suvorovi Šveitsi sõjaretk

Teine tee viis läbi Sankt Gotthardi mäekuru Reussi orgu, Altdorfi linna juurde, sealt Schwyzi — ühinemiseks Rimski-Korsakoviga — ja Glaruse juurde — ühinemiseks Hotzega. See variant oli selle poolest kasulik, et tuli ära käia 150 kilomeetrit (Tavernost Schwyzini), peaasi aga oli see, et Schwyzi hõivamisega väljus Suvorov Massena peajõudude tagalasse ja tiivale.

Tõsi küll, liikumine ringi Churi suunas oli maastikuliste tingimuste poolest kergem ja vaenlasi võis siin väiksemal arvul kohata, ent Suvorov kartis, et selle ajaga, kui ta sooritab seda rännakut, purustab Massena Korsakovi ja Hotze korpused, ning üldse kogu tema sõjalise ande laadilt oli temale meelepärasem energiline teine variant. «Oige sõjakunsti reegel,» kirjutas ta Hotzele, «on otse vaenlasele kallale tungida, temale kõige tundlikumast küljest, aga mitte läheneda aralt kõrvalteid kaudu, mille tagajärjel rünnak ise muutub keerukaks, kuna asja võib otsustada ainult otsese julge pealetungiga.» Mis puutub teekonna raskustesse, siis need Suvorovit ei häirinud: tema usk vene soldateisse oli piiritu ja ta oli veendunud, et nad ületavad kõik raskused, et «võimatu» saab neile veel kord võimalikuks. Pealegi oli teada, et Sankt Gotthardi kaudu olid hiljuti läinud Prantsuse väed, tõsi küll, hästi varustatult, kuid varustuse puudust lootis Suvorov asendada oma sõjakunstiga ja Vene armee omadustega.

See ei olnud kerge ülesanne, kuid austerlased tegid selle veelgi keerulisemaks. Suvorov oli niivõrd mures uue sõjatandri tingimuste täieliku mittetundmise pärast, et ta saatis tema poolt üldjoontes tehtud plaani Hotzele konsulteerimiseks ja nõudis ühtaegu mõnede Austria kindralstaabi ohvitseride komandeerimist tema juurde, kes tunnevad hästi kohalikke maakohti. Tema juurde ilmus üheksa ohvitseri, eesotsas alampolkovnik Weyroteriga. Hotze vastus saabus alles pärast teeleasumist. Austria kindral nõustus sõjaretke dispositsiooniga, aga soovitas teha selles rect parandusi: ühinemise koha paigutas ta Glaruse juurest Einsiedelni ja Schwyzi juurde, kuhu ta kavatses nihutada oma sõjaväed, tõmmates sinna ka 5000 meest Rimski-Korsakovi korpusest ja Linkeni ning Jel-lachichi väeosad. Lootma jäädes Hotze kogemustele Šveitsis, kiitis Suvorov tema korrektiivid heaks ja usaldas Weyroterile lõpliku dispositsiooni koostamise.

Plaani uus variant suurendas äärmiselt raskusi: üksikute, kaugetest punktidest lahus liikuvate kolonnide õigeaegne ühendamine oli maastiku-liste tingimuste tõttu raskesti teostatav; peale selle eeldas niisugune kavatsus täielikku tegevusetust võimsa vastase poolt, kelle silmade all pidid kõik liikumised toimuma.

Tõmmates kõik jõud operatsioonist osa võtma, riskeeris Suvorov sellega, et ebaõnnestumise puhul osaline lüüasaamine muutub üldiseks lüüasaamiseks.

Kuid tema poolt vastu võetud plaan oli kõige efektiivsem, et vältida hädaohtu, mis varitses Korsakovi ja Hotzet. Muidu oleks tulnud Šveitsi territoorium ilma lahinguta maha jätta, see aga ei sobinud kuidagi Suvo-rovi traditsioonidega.

Kui riskantne ja raskesti teostatav ka ei olnud sõjakäigu plaan, väejuhi taltsutamatu julgus ja soldatite tublidus võisid plaanis ettenähtud raskustest üle saada. Šveitsi sõjaretke tulemus oleks võinud olla hoopis teistsugune, kui poleks olnud edasist saatuslike ootamatuste rodu.

Austerlased andsid Suvorovile valeinformatsiooni prantslaste asukohtadest ja nende arvust: Hotze teatas, et Massenal on 60 000 meest, tegelikult aga oli neid 84 000.

Mis veel halvem, kogu plaan, nagu varsti selgus, oli rajatud kohapealse topograafia kõige jämedamale mittetundmisele. Hotze seletas, et Altdorfist Schwyzi kantonisse viib «jalgrada» piki Luzerni järve äärt; sellele analoogiliselt on Weyroteri poolt välja töötatud dispositsioonis öeldud: «Kolonn lahkub Altdorfist Schwyzi poole ja läheb samal õhtul 14 miili edasi.» Seejuures aga ei olnud Altdorfi ja Schwyzi vahel maad kaudu mingisugftst ühendust olemas. Ühendust peeti ainuüksi Luzerni järve kaudu, kus täielikult valitses Prantsuse flotill. See muutis kogu plaani tühiseks ja kardetavaks vembuks.

Säärane jäme eksimus austerlaste poolt, kes juba kaua aega sõdisid Šveitsis, kandis ilmselt reetmise iseloomu. Mitte asjata ei kirjutanud pisut hiljem parun Grimm Vorontsovile, Vene saadikule Londonis: «Ma ei tea, millega see kõik lõpeb, mis meiega juhtub, kuid ma küsin: kui palju ja kellele nimelt maksab kõige selle eest Prantsuse Direktoorium?»

Ja siiski, kahtlase strateegilise plaani kiuste, plaanis peituva jämeda vea kiuste oleksid Suvorovi «ime-vägilased» vaenlasest, salakavalast liitlasest ja Alpi kuristikest võitu saanud. Lühiajalise, kuid nii sündmusrikka Šveitsi sõjaretke tundmaõppimine annab selliseks järelduseks küllaldasi aluseid. Kui seda aga ei juhtunud, kui sõjaretke eel püstitatud eesmärke ei õnnestunud saavutada ja sõjaväel tuli suure vaevaga endale teed piiramisrõngast läbi murda, siis on selles süüdi ebasoodsad tegurid, uued hädad, mida Vene sõjavägedele külluses osaks sai.

Kurikuulus Suvorovi «õnn» oli seks korraks täiesti maha jätnud ärapiinatud, liitlaste ja oma keisri poolt reedetud väejuhi. Selles peitus oma sügav seaduspärasus. 1799. aasta sõda võis vaevalt küll lõppeda Prantsusmaa täieliku lüüasaamisega. Suvorovi geenius ja tema poolt innustatud soldatite imestusväärsed lahinguomadused võisid ju veel mitmel korral sõjaõnne enda poole kallutada. Kuid Suvorovi selja taga seisid monarhistlikud Venemaa ja Austria, seisis raske reaktsiooniline režiim, niis lõppude lõpuks pidi näitama oma jõuetust Prantsuse kodanliku revolutsiooni ideede ja temaga kaasas käivate majanduslike muudatuste ees. Tõsi küll, see ei olnud enam revolutsiooni õitseaeg. Olles revolutsiooni maha surunud, Napoleoni valitsus «säilitas ainult need revolutsiooni tulemused, mis olid suurkodanlusele kasulikud».[1] Kuid siiski viirastus vaestele rahvahulkadele prantsuse soldatite tääkide otsas endine loosung: «Rahu onnidele, sõda lossidele!»

Selles oli vabariiklike armeede jõud, nende eelis võrreldes Suvoroviga, kes viskles feodaalse režiimi köidikuis, kuid oli kõvasti selle küljes kinni. Alles siis, kui Prantsuse lipud lakkasid lõplikult olemast üldiste lootuste keskpunktiks ja kui prantslaste võim kogu maailma silmis muutus uue, värske sotsiaalse korra allikast ilmseks teiste rahvaste orjaikkeks, kui ülbestunud maadevallutaja hakkas unistama võimsa vene rahva allaheitmisest, alles siis olid valminud eeldused Napoleoni löömiseks.

Pealegi arenes võitlus 1799. aastal kaugetel sõjatandritel; sõda ei ähvardanud veel Venemaa südant, tema rahvuslikku iseseisvust. «Poisike», keda Suvorov tahtis taltsutada, paiskas oma ähvardava armee Venemaale 1812. aastal. Vene rahvas ja tema armee, eesotsas väejuhtidega suurest Suvorovi koolkonnast — Kutuzovi, Bagrationi ja teistega — purustasid alles siis täielikult ja absoluutselt Bonaparte'i, mille tulemuseks oli ta keisririigi langemine.

Seepärast ei ole imestamisväärt see asjaolu, et Suvorov ei teostanud Pariisi okupeerimist. Imestamisväärt on see, et ta nii edukalt võitles vabariiklaste vastu, juhatades soldateid, keda ei aktiviseerinud nende oma klassi-ideed või huvid, kes oma isamaal olid õigusteta ja pärisorjastatud ja kelles ta oskas sütitada säärast sõjamehe tubliduse tunnet ja usaldust väejuhi vastu,"et nende vastupidavus osutus suuremaks kui nende vastase vastupidavus.

Prantsuse kindlustest, mis Itaalias osutasid veel vastupanu, oli tugevaim Tortona. Prantslaste lüüasaamine Novi all võttis selle kindluse garnisonilt peaaegu igasuguse lootuse vabanemiseks. Siiski Tortona ei alistunud. Piiramine venis pikale ja Suvorov hakkas juba kärsituses tegema ettevalmistusi tormijooksuks.[1] Siis tegi kindluse komandant ettepaneku sõlmida kahekümneks päevaks vaherahu tingimusega, et kui selle tähtaja lõpuks ei ilmu Prantsuse armee Tortona päästmiseks, siis kindlus kapituleerub aukohastel tingimustel. Suvorovi arvestuse järgi oleks kindluse paksudesse kasematimüüridesse aukude laskmine samuti rohkesti aega võtnud ja kaotuste vältimiseks võttis ta ettepandud tingimused 22. augustil vastu.

Jõudnud otsusele, et Šveitsi sõjaretk on möödapääsematu, ei leidnud Suvorov võimaliku olevat Tortona all aega raisata.

Kolm päeva enne vaherahu tähtaja lõppemist hakkasid Vene väed liikuma Sankt Gotthardi poole. Kuid samal päeval ilmusid Tortona alla kindluse vabastamiseks saabunud prantslaste kolonnid. Kuigi formaalselt Itaalia_ rinnet kaitses juba eranditult Austria armee, kuigi austerlased näitasid Šveitsis reetlikkuse eeskuju, käskis Suvorov siiski oma vägedel tagasi pöörduda. Nähes tagasitulevaid Vene vägesid, taandus Moreau uuesti mägedesse. Kindlaksmääratud päeval Tortona alistus austerlastele, kuid venelased kaotasid mitu päeva. 8. septembri asemel nad asusid teele 11. septembril; need kolm päeva aga oskas Massena Šveitsis väga hästi ära kasutada.

Prantsuse vägede ülemjuhataja rajas oma plaani sellele, et purustada Rimski-Korsakov ja Hotze enne Suvorovi saabumist. Feldmarssäl taipas tema kavatsusi. Ta oli juba veendunud, et tegemist on haruldaselt julge vastasega, kes kasutab iga soodsat asjaolu. (Diviiside komandörideks olid Massenal samuti energilised väejuhid — Soult, Mortier jt.). Ta austas prantslaste julgust ja energiat ning oli seepärast täiesti teadlik, missugune hädaoht ähvardab liitlaste vägesid Šveitsis.

---

[1] J. Stalin, Parteitöö puudustest ning abinõudest trotskistide ja teiste kahekeelsete likvideerimiseks. Tallinn, 1947, lk. 9.

[1] Samal ajal pidas ta teraselt silmas Rimski-Korsakovi korpuse seisukorda. Ta kirjutas 18. augustil Korsakovile: ..Juurutage neisse (vene soldateisse — K. O.) külmrelva tarvitamine, millega me siin ainuüksi võitsime. Mõjutage ses suhtes ka liitlasi" (s. o. õpetage neile lahingutegevust külmrelvaga ja harjutage selleks ka liitlasi — austerlasi).

Sunnitud tagasipöördumine Tortonasse oli võtnud kolm päeva. Neid lootis Suvorov tagasi võita kiirmarsiga. Viie öö-päevaga käisid tema väed ära 150 versta ja jõudsid Taverno linna Šveitsi Alpide jalamil. Kokkuleppel Melasega pidid venelased siin saama toiduainete tagavara kaheteistkümneks päevaks ja 1430 muulat, kelle abil taheti mägedes vedada kandameid ja suurtükke. Ei üht ega teist polnud austerlased valmis muretsenud.

Suvorov sai maruvihaseks. «Ei ole muulasid, ei ole hobuseid, aga on Thugut, on mäed ja kuristikud,» kirjutas ta Rastoptšinile ja lisas juurde õela irooniaga: «aga ma ei ole maalikunstnik.» Ta saatis kullereid Melase, Pauli ja Austria keisri juurde, pahandas oma liitlaste «kahemõtteliste häbiväärsete lubaduste» üle, vihastas, et «Thugut on igal pool, aga Hotzet pole kusagil». Temas juurdus üha tugevamini mõte, mille ta pool aastat hiljem avaldas Fuchsile:

«Mind aeti Šveitsi, et seal hävitada.»

Temanigi olid jõudnud jutud äraostmisest, kuuldused, mida uskus, nagu nägime, Grimm. Ühes Suvorovi kirjas leiduvad väga tähendusrikkad sõnad: «Prantslased lobisevad, et mul pole siin asu: nad ostavad altkäemaksuga Viinis ära. Tõepoolest, isegi minul on rohkesti jakobiine bes-timmtsagerite_hulgas.»-See kiri oli saadetud Itaaliast vähe aega enne teeleasumist Šveitsi.

Kuid Suvorov oli nende meeste hulgast, kes mehiselt joovad oma karika põhjani tühjaks. Mõte sõjaretkest loobumisest ei tulnud talle pähegi. Ta kasutas ära kõik võimalused ja hankis nelja päeva pärast austerlastelt mõnisada muulat. Puuduolevate muulade asemel kasutati kandamite veoks kasakate stepihobuseid ning 21. septembril asuti uuesti sõjaretkele.

Veel viis päeva — 15. kuni 20. septembrini — läks ilmaaegu kaotsi. Nagu sündmused näitasid oli see kaotus korvamatu: Massena jõudis oma kavatsuse täide viia.

Ühe kolonni — Dörfeldeni juhatuse all — saatis Suvorov otseteed Sankt Gottbardi poole; teine kolonn — Rosenbergi juhatuse all — läks Disentise suunas, ringi ümber Sankt Gotthardi.

Suvorov oli Dörfeldeni korpuse juures. Ta sõitis võikjal kasaka märahobusel, kaitstud jäise tuule eest ainult õhukese sinise mantliga, mida soldatite hulgas millegi pärast nimetati «vanemlikuks» mantliks, kandes peas ümmargust, aastaajale mittevastavat kerget, laiade äärtega kübarat. Tema kõrval sõitis kuuekümneviieaastane šveitslane Antonio Gamma. Tavernos oli feldmarssäl tema majas peatunud ja vanameest niivõrd köitnud, et see jättis perekonna maha ja läks koos Suvoroviga. Mitte ilmaaegu ei rakendanud Suvorov oma võlukunsti: õnnetu kampaania kestel osutas Gamma suuri teeneid teejuhina ja tõlgina.

Kogu aeg olid ilmad halvad. «Vihma valas nagu oavarrest, mägedest

puhuv kõle tuul puuris kogu kehast läbi,» kirjeldab teekonda üks osavõtjaist. Tihtilugu tuli mägiojadest üle minna, rinnuni külmas vees. Prantsuse jalavägi oli varustatud eriliste jalatsitega, millel rauast jäänaelad all, aga austerlased muidugi venelaste jaoks sääraseid jalatseid ei varunud. Mäeteedega harjumatud ja raskete pakkidega koormatud soldatid nõrkesid liigsest jõupingutusest.1 Kolme päevaga käidi ära 75 versta, kuid mehed ja loomad olid nii valinud, nagu oleksid nad märksa pikema tee läbinud.

Airolo küla lähedal asusid vastase eelväed. Prantslasi oli kõigest 9000, kaks korda vähem kui venelasi, kuid soodus positsioon ja maastiku tundmine andis neile määratu suure paremuse.

Teatud hämmeldusega vaatasid soldatid neid ümbritsevaile nukraile mägedele, kaljujärsakuile ja sügavaile mäelõhedele, mille põhjas kohisesid mägiojad.

Sankt Gotthardi frontaalne ründamine oli haruldaselt raske ettevõte. Suvorov aga ei võinud tegevuseta ootama jääda Rosenbergi poolt alustatud sügava haardemanöövri tulemusi. Ta kartis, et üksi jäetud Rosenbergi tabab ebaõnn.

24. septembri hommikul viis Suvorov sõjaväe Sankt Gotthardi frontaalsele rünnakule. Sõjavägi jaotati kolmeks kolonniks, millest kaks kolonni määrati mittesügavateks «osalisteks» haaranguteks. Ronides järskudest, peaaegu püstloodis kaljudest üles, läks Bagrationi kolonn prantslaste vasakust tiivast mööda. Need asusid taganedes veelgi tugevamale positsioonile. Varjates end nõgudes, peites end kaljude taha tabasid nad peaaegu valiku järgi järsakutest pikkamisi ülesronivaid soldateid. Kaks venelaste rünnakut löödi tagasi, tekitades neile suuri kaotusi. Kuigi oli alles kell 4 päeval, hakkasid mäed siiski mattuma ööpimedusse. Jääda ööbima, ilma et oma seisukord oleks selgunud, teateid saamata Rosenbergist ja uuele haarangule asunud Bagrationist, oli võimatu. Seepärast käskis Suvorov Sankt Gotthardi kolmandat korda rünnata.

Sõjavägi sattus jällegi kõikjalt lendavate kuulide alla, aga sel momendil hakkasid lumistel tippudel paistma prantslasi uuesti ümber haaranud Bagrationi väeosa ahelikud. Vastane taganes rutuliselt. Sankt Gotthard oli hõivatud.

Ületades tohutuid raskusi viis Rosenbergi väeosa õnnelikult läbi ümberhaaramismanöövri, kuid siis tegi väeosa ülem ränga vea: selle asemel et prantslaste tagalas kohe vallutada Urserni küla, mis oleks sundinud Sankt Gotthardi kaitsnud väeosi kapituleeruma, laskis Rosenberg paraja aja mööda ja võimaldas prantslastel ära minna.

Vene soldatite lahinguline debüüt mägisõjas oli siiski õnnestunud: ühe päevaga lõid nad erakordselt tugevalt positsioonilt välja energilise ja hoopis paremini varustatud vastase.

Näis, et nüüd avaneb sõjaväele tee Luzerni järve äärde. Suvorov arvaski nii ja saatis kell 11 õhtul Korsakovile ja Hotzele sedelikese: «Viivitusest hoolimata loodan järgmisel päeval olla Altdorfi juures.» Kuid tema kaardid löödi segi: Prantsuse diviisi komandör Lecourbe, julge ja andekas väejuht, teostas ootamatult hulljulge manöövri. Heitnud jõkke suurtükid, tungis ta öösel üle metsiku Börtzbergi mäeseljandiku, ronis üle teedeta mägede, mis olid 8000 jalga kõrged, ja laskus hommikuks alla Gösche-neni külla, olles Suvorovil uuesti teel ees.

Järgmisel päeval pärast Sankt Gotthardi vallutamist ühinesid Dörfel-deni ja Rosenbergi korpused ning jätkasid üheskoos liikumist Altdorfi poole. Ühe versta kaugusel Urserni külast oli tee suletud järskude hiigel-kaljudega. Sellesse looduslikku müüri oli raiutud kitsas, madal läbikäik, mida nimetati Urserni auguks; see oli 80 sammu pikk ja nii kitsas, et kaks meest kandamitega ei saanud üksteisest mööduda. Kohe august väljudes käänas tee järsku ümber mäe ja lõppes mõnesaja sammu kaugusel kõrgel Reussi kaldal. Jõgi tormas siin pööraselt vahutava hoovusena, täites kogu ünfbruskonna kohinaga. Üle jõe viis 75 jala kõrgusel kerge kaarsild, mis jõe möirgamisest vappus ja oli alati veepritsmeist üle ujutatud. See oligi kuulus Kuradisild.

Kõige julgem fantaasia ei oleks suutnud välja mõtelda ligipääsematu-mat positsiooni. Lecourbe oli niivõrd veendunud selles, et venelastel ei õnnestu siin läbi murda, et ta isegi ei hakanud Kuradisilda purustama, mida tal endal võis tarvis minna. Ta paigutas väesalga Urserni augu väljapääsu juurde, asetades suurtüki õõnestee ette, ja koondas kaks pataljoni Kuradisilla taha, kust nad, kividest varjatuna ja vastasele peaaegu nähtamatuna, hoidsid tule all kitsa jalgtee ja kaarsilla.

---

[1] Väljumisel laaditi muuladele toiduainete tagavara neljaks päevaks, kuna soldatid ise kandsid kolme päeva tagavarasid. Muud varustust loodetu saada Hotzelt ja Korsakovilt

Miloradovitši juhatusel sisenes venelaste eelvägi Urserni auku. Ta võeti vastu surmatoova kuulidevalangu ja kartetšiga ning põrkas tagasi. Suvorov võttis jällegi tarvitusele vältimatud haaramismanöövrid.[1] Peadpööritavas kõrguses mööda siledaid kaljusid ronides läks 300 meest polkovnik Trubnikovi juhatusel Urserni augu kaitsjatele seljataha. Samal ajal teised 200 jäägrit kahlasid koolmeid kaudu läbi Reussi jõe; jõgi ei olnud sügav, kuid kivine põhi ja pööraselt käre vool hukutasid rohkesti soldateid. Nähes, et ülepääs on siiski võimalik, saatis feldmarssal veel ühe pataljoni, käskides koos esimeste jäägritega Kuradisilla ümber haarata.

Nähes enda kohal Trubnikovi, hakkasid prantslased taganema, kartes, et neid ära lõigatakse. Miloradovitš alustas kohe rünnakut Urserni augu kaudu, murdis läbi hõredaksjäänud tulekattest ja sööstis koos kiiresti allalaskuvate Trubnikovi meestega taganejate kallale. Prantslased jõudsid oma suurtüki jõkke tõugata; osa neist jooksis üle Kuradisilla, teised raiuti surnuks ja paisati kuristikku.

Maa-alale Kuradisilla ette oli kogunenud tuhandeid vene soldateid, kuid silla frontaalne ründamine ei olnud mõeldav. Esimesed julged pealetungijad niideti kohe kuulidest maha; vene soldatid heitsid kivide varju maha ja avasid vaenlase pihta tule. Kaljudel teisel pool silda tuli äkitselt nähtavale haaramiskolonn, mis koolmeid kaudu oli üle Reussi läinud. Prantslaste keskel tekkis suur segadus; rutuga lõhkusid nad ära osa kividest laotud sillakattest ja hakkasid pikkamisi taanduma. Kaarsild jäi endiselt prantslaste tule alla, kuid see tuli ei olnud enam kaugeltki nii hävitav kui varem. Rühm vene soldateid, lammutanud lähedaloleva kuuri, roomas purustatud vaiadeni ja, sidunud särpide ning rihmadega kokku mõned palgid, viskas need üle lõhutud sillaosa. Esimesena jooksis sellest kõikuvast ehitisest üle major Meštšerski, kuid langes kuulist tabatuna. Tema järel sammuv kasakas komistas ja kukkus alla kohisevasse kuristikku. Ent juba kümneid uusi julgeid mehi, toetades üksteist, langedes kuulide all, ronis üle silla kaldale ja tormas prantslaste peale. Kuradisild oli forsseeritud.

Pealetungi haruldane tarmukus, samuti ka prantslaste poolt mitte küllalt täpselt organiseeritud kaitse olid põhjuseks, et venelaste seekordsed kaotused ei olnud suured, vaid isegi väiksemad kui prantslaste kaotused.

Päeval kella neljaks oli kaarsild parandatud ja kogu Suvorovi armee läks üle Reussi ning hakkas liikuma taganeva vastase kannul. Tihtilugu tuli uuesti üle lookleva Reussi minna, kuid mitte enam niivõrd rasketes tingimustes. Lecourbe hävitas igal pool sillad, kuid pidurdas sellega ainult üürikeseks oma jälitajaid. Mida lähemale Luzerni järvele, seda kiiremini muutus maastik. Mäed oleksid nagu üksteisest eemaldunud; kitsas nõgu asendus laia oruga; tulid nähtavale aasad ja nurmed; lumega kaetud mäetipud jäid metsa rohelise krooni varju. Soldatite pilkudele avanes imeilus Alpi panoraam. Jalge all laius maaliline Altdorf. Kuue päevaga käis Vene armee ära 90 versta (Tavernost Altdorfini). Arvesse võttes maastikutingimusi, oleks see isegi kirglikele alpinistidele olnud suursaavutuseks. Siin aga olid ületatud veel Sankt Golthard ja Kuradisild! Armee unustas läbielatud raskused. Näis, et ei ole enam kaugel teiste jõududega ühinemise hetk ja siis, jätnud maha harjumatud, õudsed mäed, võisid sõjaväed, juhituna armastatud väejuhi geeniuse poolt, rahulikult tulevikku vaadata.

Siin aga tuli ilmsiks kohutav tõde — otsekohe Altdorfi taga lõppes Sankt Gotthardi tee. Edasi peeti ühendust järve kaudu, järvel aga rist-lesid Prantsuse laevad. Maismaateed

---

[1] Valmistades oma sõjaväge ette Šveitsi sõjaretkeks, sisendas Suvorov: „Ei ole vaja otse mäkke tõusta, kui selle ümbert võib ringi minna" (Д. Милютин, История войны 1799 г., изд. 2-е, т. III, Спб., 1857, стр. 490). Hiljem rõhutas Engels ümberhaaramise osatähtsust mägisõjas (К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XI, ч. I, стр. 175).

Schwyzi suunas ei olnud, kui mitte arvestada kaht jalgrada üle lumise Rosstocki mäeaheliku, mis viisid Mut-teni (Musta) orgu, kust kaudu peeti ühendust_ Schwyziga. Sügiseti peeti neid jalgradu läbipääsmatuiks isegi kogenud Šveitsi küttidele.

Austria väesalgast Linkeni juhatusel ei olnud midagi kuulda; elanike hulgas liikusid jutud, nagu oleks eelmisel päeval toimunud lahing, millest võitjatena, väljusid prantslased. Samal ajal aga toitis Suvorovi armee end juba mitmendat päeva sellega, mis kätte juhtus, sest kandamid ei jõudnud järele ja voorid venisid 30 versta pikkuselt. Lecourbe'i kerged väesalgad olid ühe osa moonavooridest ära võtnud, Altdorfist aga võis väga vähe toiduaineid hankida. Lõpuks, Lecourbei peajõud (6 000 meest), kes olid koondatud Vierwaldstätteni järve lähedale, Suvorovi tiivale, ootasid parajat silmapilku, et talle uuesti kallale tormata.

Lähtealast äralõigatud, ilma toiduaineteta, laskemoona haletsemisväärsete jäänustega, kurnatud, poolenisti haigestunud meestega armee oli kriitilises seisukorras.

Altdorfi saabumise momendil oli Suvorov puruhaige. Teda piinas äge köha, vahetpidamata käisid tal külmavärinad, nõrkus kogu kehas oli tõusnud äärmuseni. Ent selles jõuetus kehas, kus hädavaevalt näis leegitsevat elutuli, säilis seesama kangelase kõikumatu, terasene tahe.

Taganemismõte ei tulnud talle pähegi. Teda juhtis ainult üks kaalutlus: ta hilines juba ööpäeva võrra dispositsioonis kindlaks määratud ühinemisele Schwyzis ja see hilinemine võib põhjustada Korsakovi ja Hotze täieliku lüüasaamise. Seepärast, andmata väsinud sõjavägedele aega puhkuseks, lahkus ta juba järgmisel hommikul Altdorfist. Kui Suvorov oleks teadnud, et Massena oli jõudnud juba mõlemad liitlaste korpused puruks lüüa, siis oleks ta tõenäoliselt mingisuguse teise otsuse teinud ja oleks oma paljukannatanud armeele puhkust andnud. Täpseid andmeid aga ei olnud, peale uduste, vastukäivate kuulujuttude. Olles truu oma ülemjuhataja-kohusele, otsustas ta iga hinnaga teda ootavate korpuste juurde läbi murda.

Sellest juhindudes otsustas Suvorov teostada ennenägematu teekonna. Ta valis tee üle Rosstocki. Säärase, näiliselt meeletu otsuse võis dikteerida ainult piiritu usk iseendasse ja oma soldateisse. «Kust põder läbi pääseb, sealt pääseb ka soldat läbi,» ütles Suvorov.

Kell 5 hommikul alustas vürst Bagrationi eelvägi mäkketõusulist. Jalgrada muutus üha järsumaks ja lõpuks kadus peaaegu hoopis ära. Soldatid ronisid ükshaaval, kinni haarates okaspõõsastest. Jalgade alt varises kiltkivikilde ja libedat savi. Siis algas pehme lume vöönd, kus mehed põlvini sisse vajusid. Suurtükke ja laskemoonakaste tassiti kogu tee süles. Hobused ja muulad langesid alatasa kuristikku, viies kaasa väärtuslikud kandamid moonatagavaraga. Sõjaväe tee oli inimeste ja loomade laipadest üle külvatud.

«Iga ettevaatamatu samm maksis elu,» tunnistab selle imestamisväärse teekonna historiograaf Miljutin. «Tihti matsid mustad pilved, kihutades mööda mäe külgi, kolonni tihedasse uttu, ujutasid üle külma niiskusega, nii et sõjamehed olid märjad nagu suurest vihmast. Rõskesse hämarusse sukeldudes ronivad nad kobades edasi, midagi nägemata ei ülal ega all. Liigsest jõupingutusest nõrkenud, peatuvad nad, puhkavad — ning hakkavad uuesti üles ronima.»

Engels kirjutas sellest teekonnast, et Suvorovil «... tuli juhtida oma armeed mööda karjaradasid, kus võis liikuda ainult ühekaupa kolonnis, kuna tema kannul käis samal ajal Lecourbe ise, parim Prantsuse kindral mägisõjas!»'

Altdorfi ja Mutteni küla vahet on '6 versta. Kaheteistkümne tunniga, selle kohutava teekonna algusest arvates, ületas Vene vägede avangard mäeaheliku. Ajanud laiali prantslaste muretult seisva valvesalga, marssis see eelvägi Mutteni külla. Sel ajal oli armee järelvägi alles Altdorfis, sest rada mööda tuli liikuda hanereas.

Õudne oli saabunud öö neile, keda ta tabas mäeveerul. Igaüks jäi hommikuni samasse paika, kus teda tabas pimedus. Ei olnud varju tuule ega lume eest; verised ja ärakülmunud käed ei suutnud ebakindlast tugipunktist kinni hoida. Paljud varisesid maha ja, libisedes oma võitluskaas-lastest mööda, leidsid surma kuristiku teravate kaljude otsas.

' К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XI, ч. I, стр. 175.

Lecourbe tegi katset Altdorfis rünnata venelaste järelväge, kuid löödi tagasi ja uusi katseid ta enam ei teinud. Jutustati, et vapper prantslane, kuuldes Vene armee üleminekust Rosstockist, avaldas oma imetlust ja austust sel puhul.

Muttenist saatis Suvorov kohe välja luuresalga. Luurajad tulid tagasi kurva sõnumiga: nii Korsakov kui ka Hotze olid puruks löödud ja taganesid; Mutteni org on ülekaalukatest Massena jõududest sisse piiratud.

Sangarliku teekonna lõpul ei olnud armee oma olukorda parandanud, vaid oli sõna otseses mõttes lõksu sattunud.

Tardunud näoga kuulas Suvorov selle ettekande ära. «Hotze!» hüüdis ta. «Nemad on juba harjunud, neid on alati löödud. Kuid Korsakov, K»rsakov — kolmkümmend tuhat ja niisugune võit võrdse arvuga vaenlase poolt.»

Rimski-Korsakov sai lüüa 25. septembril, päeval, mil Suvorov jooksis tormi Kuradisillale. Sunnitud paigalviibimine Tavernos võimaldas prantslastel lööki ette valmistada. Massena ja Mortier tormasid venelastele peale. Korsakov ja tema abi kindral Durassov olid täiesti pea kaotanud. Ainult soldatite vastupidavus, kes oma arusaamist mööda parandasid väejuhatuse vigu, hoidis ära täieliku hävingu. Siiski kaotas Korsa-kovi korpus Zürichi lahingus poole oma koosseisust surmasaanute ja vangilangenutena, 26 suurtükki, 9 lippu ja peaaegu kõik voorid. Säilinud väeosad taandusid Reini äärde.

Samal päeval lõid prantslased Soulti juhatusel kohutavalt Hotze korpust Weeseni juures. Austerlased põgenesid täielikus paanikas. Hotze tapeti. Linkeni väeosa lahkus Glarusest omavoliliselt ilma lahinguta Reini ülemjooksule.

Seega ei olnud Suvorovi saabumise ajaks Mutteni orgu Šveitsis koa-litsioonivägedest ühtki polku, kes oleks võinud teda abistada sõjaväe või toiduainete poolest. Seda abi aga oli hädasti tarvis.

«Toiduainetest,» jutustab üks sõjaretkest osavõtja, «oli suur puudus; halva ilma tõttu olid kuivikud pehmeks ligunenud ja hallitanud; kohalikud asulad olid vaesed ja prantslaste poolt paljaks riisutud ... me kae-vasime orgudes mingisuguseid juuri ja sõime . . .

Liha oli nii vähe, et häda sundis toiduks tarvitama sääraseid osi, millele muul ajal oleks vastik vaadata olnud. Isegi sarvloomade nahka kasutati toiduks: see lõigati väikesteks tükkideks, keerati ümber püssivarda, kõrvetati tulel karvad ära ja sel kombel söödi pooltoorelt.»

Mõni tuhat kurnatud meest ilma leivata, ilma padruniteta, seisis palgest palgesse värske, võimsa kaheksakümnetuhandelise armeega, kelle liitlaseks olid ülepääsmatud mäed ja külm. Võitlus näis olevat lootusetu ja, nagu näis, jäi üle ainult kapituleeruda.

Massena ei kahelnud selles, et Vene armeel ei ole pääsemist, et ta on sunnitud alla andma. Lahkudes Zürichist Mutteni alla, ütles ta vangilangenud Vene ohvitseridele muiates, et ta toob neile mõne päeva pärast feldmarssali ja suurvürsti.

Mõned Suvorovi armee ohvitserid hakkasid samuti sosistama aukoha-sest kapituleerumisest. Kuid säärane mõte ei vilksatanud kordagi haige, palavikust hõõguva seitsmekümneaastase vanakese peas, kes kasakasadu-las istudes jagas soldatitega kõiki viletsusi.

Suvorovi esimeseks mõtteks oli tungida Schwyzi, kust võis toiduaineid saada. Ent arukus võitis: Massena hästi toidetud ja laskemoonaga varustatud diviisid oleksid varem või hiljem tema viieteisttuhandelise armee hävitanud. Siis otsustas ta läbi murda Glaruse suunas, kus lootis ühineda Linkeniga ja anda puhkust sõjavägedele, kel seisid ees uued uskumatud raskused. Tarvis oli nende tuju tõsta, sisendada neisse, kindralist alates ja viimse soldatiga lõpetades, taltsutamatut võitlustahet. Selle eesmärgiga kutsus Suvorov 29. septembril kokku sõjanõukogu.

Suvorovi armee juures viibinud Austria kindralit Auffenbergi ei kutsutud nõupidamisele. Sellega Suvorov nähtavasti tahtis alla kriipsutada, et ta austerlasi ei pea võrdõiguslikeks, väärilisteks liitlasteks. Peale selle kartis ta, nagu näib, et Auffenbergi juuresolek mõjub halvasti sõjasala-duse hoidmisele.

Esimesena kohale ilmunud Bagration leidis Suvorovi äärmiselt erutatuna. Rõivastatud feldmarssali mundrisse, ehitud kõigi ordenite ja aumärkidega, käis ta kiirel sammul toas ringi ja, märkamata BagrationA paiskas õhku katkendlikke sõnu:

«Paraadid . . . Vahtkondade vahetused .. . Rohkem endast lugupidamist . . . Kui pöördub õnn — mütsid maha . . . Issand heida armu . . . Ja, ka seda on vaja — ning õigeaegselt. Aga tarvilikum on see — teada, kuidas sõdida . . . Osata lööki anda . . . Lüüasaamiseks pole tarkust tarvis! Hukutada niipalju tuhandeid ... Ja missuguseid . . . Ühe päevaga . . . Issand halasta . . .»

Bagration väljus vaikselt, jättes feldmarssali erutatud mõtisklusse.

Kui kõik kutsutud olid koos, hakkas Suvorov kõnelema. Ta hääl helises tagasihoitud erutusest, tarmukas kõne elektriseeris kuulajaid. Ta tegi lühikese kokkuvõtte Itaalia sõjaretkest, loetles kõiki austerlaste reeturlikke salasepitsusi, kirjeldas püüdlusi teda Itaaliast eemale toimetada. Ta mõistis hukka ertshertsog Karli enneaegse lahkumise Sveitsist, mis tõi kaasa Korsakovi lüüasaamise, ja meenutas kibedusega saatusliku viie päeva kaotsiminekut Tavernos.

«Nüüd seisame keset mägesid,» ütles ta lõppkokkuvõttes, «oleme jõudude poolest ülekaalus olevast vaenlasest sisse piiratud. Mis tuleb meil teha? Tagasi minna on häbistav; kunagi ei ole ma veel taganenud. Edasi minna, Schwyzi suunas, on võimatu: Massenal on üle kuuekümne tuhande, meil ei ole kahtkümmetki. Pealegi oleme ilma toiduaineteta, laskemoonata ja suurtükkideta. Abi ei ole meil kelleltki loota . . . Meie oleme hukkumise piiril. . . Jääb üle üks lootus: jumala ja minu sõjavägede vapruse ning ennastsalgavuse peale. Meie oleme venelased!»

Ta hääl katkes ja ta puhkes häbenemata nutma.

Kõikide koosolijate nimel teatas kindral Dörfelden, et sõjavägi on nurisemata valmis minema igale poole, kuhu viib teda suur väejuht.

Suvorov muutus elavamaks. Ta silmad hakkasid särama.

«Jah,» ütles ta enesekindlalt, «meie oleme venelased, me saame kõigest jagu!»

Järgmisel päeval asus Bagration eelväega teele Glaruse suunas.

Temale järgnes Sveikovski diviis. Rosenbergi korpus jäi Muttenisse Schwyzi poolt pahenevat vaenlast kinni pidama.

Massenal, kes isiklikult juhatas operatsioone, oli suur jõudude ülekaal. Kuid tema poolt üritatud pealetung ei lõppenud edukalt. Milorado-vitši ja Rehbinderi polgud koos Grekovi kasakatega lõid prantslased taganema ja jälitasid neid nelja versta kaugusele. Koidikul alustas Massena jällegi pealetungi — ja uuesti ebaedukalt. Vene jalaväe poolt peatumatult jälitatud prantslased tulvasid korratuses tagasi. Mutteni lähedalt voolab mööda Muota jõeke. Üle jõe viiva kivisilla külgseinad olid purustatud, nii et säilinud oli ainult sillakaar. See asjaolu kujunes prantslastele saatuslikuks. Sild oli korraga ummistatud põgenevaist prantsuse soldateist, ratsanikest, laskemoonakastidest ja suurtükkidest. Tekkis hirmus rüselemine, mille tagajärjel mehi kümnete kaupa veeres alla jõkke. Kasakad jälitasid põgenejaid kuni Schwyzini. See oli sõjapraktikas harukordne võit, mille saavutasid kurnatud, sissepiiratud, taganevad väed märksa suure-arvulisema ja värske vaenlase üle. See näitas, et suvorovlikule armeele oli tundmatu norguvajumine ja et tema lahinguvaim jäi murdumatuks.

Selle harukordse lahingu ajal võeti vangi palju prantslasi. Nende hulgas oli muuseas kindral Lecourbe, kes juhatas prantslasi Sankt Gotthardi ja Kuradisilla juures. Hoolimata Vene armee raskest seisukorrast viis Suvorov prantslastest sõjavangid, kes jagasid tahtmatult venelastega kõiki edaspidiseid vintsutusi, Sveitsist välja ja vahetas nad prantslaste kätte sattunud vene sõjavangide vastu tagasi. Lecourbe'i vabaks lastes küsis feldmarssal, kes alati austas vastase vaprust:

«Kas teil on naine?»

«On,» vastas Lecourbe.

«Siis andke talle edasi see roos,» ja murdnud põõsa küljest roosi, ulatas ta selle Prantsuse kindralile.

Lecourbe hoidis seda Suvorovi kingitust elu lõpuni.

Nii oli järelväe ülesanne hiilgavalt täidetud ja ta võis järgneda Gla-ruse poole marssinud armeele. Et end vastasest lahti rebida, selleks tarvitas Rosenberg kavalust: ta saatis Schwyzi magistraadile korralduse valmis panna 2. oktoobriks toiduaineid 12 000 mehele, kes pidid linna saabuma. Massena, muidugi mõista, sai sellest kohe teada ja ootas terve päeva venelaste lähenemist, kuna Rosenberg samal ajal vaikselt lahkus välilaagrist ja suundus Glaruse poole.[1] Kunagi ei suutnud prantsuse väejuht endale andestada, et sattus sellise kavala võtte ohvriks. Veendunud selles, et tal venelastele järele jõuda ei õnnestu, tormas ta ringi minnes Glaruse poole.

Pärast Linkeni paanilist taganemist hõivas Glaruse Molitori prantsuse diviis. Bagrationi väesalk ründas kangelaslikult prantslasi, kuid siingi pakkusid maastiku tingimused suuri eeliseid kaitseks. Öö tabas venelasi kindlustatud mäe jalamil; nad lamasid lumes ja neil ei olnud isegi hagu, et teha lõkketuld. Sel ajal jõudsid järele peajõud. Koos nendega saabunud Suvorov otsis üles Bagrationi ja hakkas teda veenma — teha veel üks jõupingutus. Bagration võttis jäägripolgu ja neli pataljoni grenadere ning, kasutades tihedat udu, läks vaenlase asetuspaika ümber haarama. Jõudnud pilkases pimeduses üle kaljude vastaseni, tormasid soldatid täägi-võitlusse. Pimeduses langesid paljud järsakult alla ja hukkusid kuristiku põhjas. Sel ajal alustas Sveikovski diviis uuesti frontaalset rünnakut. Kombineeritud löök sundis prantslasi taganema; kohalejõudnud abivägede toetusel hakkasid nad venelasi juba tagasi tõrjuma, kuid viimased sundisid nad uuesti põgenema. Mõned punktid käisid kuus korda käest kätte.

Lõppude lõpuks jäi Glarus venelastele. Seal leidus mõnesuguseid toidutagavarasid, ja üle hulga aja said soldatid esimest korda sooja toitu. Kolme päeva pärast, 4. oktoobril, jõudis järele Rosenbergi järelvägi. Kurnatud, kuid ikkagi veel ähvardav armee võis liikuda edasi. Aga kuhu?

[1] Muttenisse jäeti haiged ja haavatud: 600 venelast ja 1000 vangilangenud prantslast.

Sobimatuks osutus esialgne plaan — ühineda Glaruses Linkeniga ja siis liikuda Sargansi, kus seisid Hotze korpuse riismed: Linken oli nagu tina tuhka kadunud ja teel Sargansi seisis ees Massena armee. Teistes tingimustes ei oleks Suvorov kahelnud Massenale kallale tungida, kuid venelastel olid padrunid üsna lõpukorral, sõjavägi nälgis ja ta rõivad olid muutunud räbalateks, nii et ta nägi välja kerjuste salgana. Kindral Rehbinder käis taldadeta ratsasaabastes, mässinud ümber jalalabade kaleviribad, et vähegi kaitsta end külma ja teravate kivide eest; soldatitel ei olnud sedagi.

Uuesti kokkukutsutud sõjanõukogu otsustas edasisest lahingust kõrvale hoida ja, püüdes sõjaväge säästa, pöörduda lõunasse, Reini orgu, Ilanzi suunas. Ühinedes seal Korsakoviga ja suurtükiväge järele tõmmates võis kampaaniat uuesti, alustada.

Jättes raskesti haiged Glarusesse prantslaste suurmeelsuse hooleks, alustas Suvorovi armee ööl vastu 5. oktoobrit oma viimast Šveitsi teekonda.

Vene vägede ees seisev tee oli veelgi raskem kui kõik endised teekonnad. Tuli minna üle lumise Ringenkopfi (Panixi) mäeseljandiku. Kitsas jalgrada, mis lookles järskude kaljude veerel, muutus täiesti läbipääse-matuks ootamatu lumesaju tõttu mägedes. See äkiline lumesadu oli nende viletsuste äärmine tipp, mis kogu Šveitsi sõjaretke ajal taga kiusasid armeed.

Sellal kui Bagration kaitses Glaruse all peajõudude liikumist, pidades ilma padrunite ja. mürskudeta vastu prantslaste ägedatele rünnakutele, alustas Miloradovitši eelvägi kohutavat tõusu Panixile. Nüüd ei saanud mõteldagi suurtükkide kaasavõtmisele; järelejäänud 25 suurtükki heideti kuristikku või maeti maa sisse. Ligikaudu kolmsada kandamit toiduainetega läks kaotsi seetõttu, et võimatu oli kinni pidada jäätunud lumel libi-sevaid muulasid ja hobuseid.

«Mäed, millest me üle käisime kord alla laskudes, kord ülespoole tõustes,» kirjeldab üks Suvorovi armee sellest viimasest teekonnast osavõtja, «olid kõik kohutavalt kõrged, järsud, sügavate kuristikega . . . Rõske, tihe udu ümbritses meid. Vahetpidamata sadas ränka vihma ja lund ning külm, lõikav tuul rabas jalust maha . . . Ent mehed liikusid kiiresti, südilt, ilma vähimagi nurinata. Aleksander Vassiljevitš sõitis oma vana hobuse seljas, kasakasadulas; üll oli tal sinine, kulunud, hõre mantel; vormimütsi ääred olid alla keeratud.»

Mida kõrgemale, seda raskem oli minna; kohati tuli neljakäpakil roomata mööda «jäätunud ja siledat koorukest. Kõik teejuhid olid laiali jooksnud, ja sõjavägi liikus, vajudes sageli lumehangedesse. Tuisk pühkis ära kõik jäljed, nii et igal mehel tuli ise endale tugipunkti otsida. Tormi käes varisevad kivid lendasid mürinaga kuristikku, kiskudes tihti mehi kaasa. Iga ettevaatamatu samm maksis elu. K omistamine tähendas surma.

Palavikust hõõguvate silmadega sõitis Suvorov soldatite keskel, oma kerges mantlis lõdisedes tuuleiilingute käes.

«Pole viga, pole viga,» kordas ta, «venelane ei ole argpüks . . Küll trügime läbi.»

1 Tõlkimatu sõnademäng. Vene keeles: pycaK ne TpycaK (Toim.).

177

Kaks kasakat juhtis valjaist tema hobust. Pealtnägija sõnade järgi kippus feldmarssal hobuse seljast maha, et jalgsi minna, kuid tema ihukaitsjad hoidsid teda sadulas kinni, vahetevahel külmavereliselt lausudes: «Istu paigal!» ja Suvorov alistus neile alandlikult.

Nii jõuti üles Panixi tippu.

Allaminekuks ei olnud ühtki rada — ainult järsud, jäätunud jäärakud-Esimesed, kes proovisid alla laskuda, hukkusid peaaegu kõik. Ei olnud midagi, millest laskumise juures oleks võinud kinni haarata, — ei puud,, ei põõsakest ega väljaulatuvat kaljurahnu.

Püsis säärane käre külm, et käed ja jalad ei töötanud; palju soldateid külmus ära.

Siis tuli kellelegi pähe mõte istuda kuristiku äärele ja libisedes laskuda süngesse sügavikku. Tuhanded järgnesid sellele eeskujule. Surudes püssid vastu keha, lendasid soldatid ja ohvitserid põhjatusse sügavikku.

178

Järelejäänud hobused tõugati samal kombel alla. «See asjaolu,» ütleb sõjaretkest osa võtnud Grjazev, «sõltus täiesti juhusest: mõned jäid täitsa terveks, kuid paljud murdsid endal kaela või jalad ning jäid tähelepanemata sinnasamasse ühes kogu oma pagasiga.»

Sel kombel mäeahelikust üle pääsedes kogunes armee 7. oktoobri keskpäevaks Panixi külla ja õhtuks jõuti Ilanzi. Sveitsisse sõjateele asunud 20 000 mehest saabus Ilanzi 15000: 10 000 lahinguvõimelist jalaväelast ja kasakate väeosad.

Arvesse võttes sõjaretke raskusi tuleb tunnistada, et viietuhande meheline kaotus ei olnud liiga suur, eriti kui meenutada, et prantslaste kaotused A)Iid hoopis suuremad.

Šveitsi sõjaretk oli lõpule jõudnud.

«Vene kotkad* lendasid ette rooma kotkastest,» ütles Suvorov uhkusega, vaadeldes räbaldunud mundrites ja kõhnunud, kuid endiselt erksaid soldateid.

Oma artiklites «Po ja Rein» ütles Engels, et üleminek Panixist «oli kõige väljapaistvamaks kõigist kaasaegseist alpi-retkedest»1.

Ettekandes Paul I-le iseloomustas Suvorov Šveitsi sõjaretke järgmiselt:

«Ma olin ära lõigatud ja sisse piiratud, ööl ja päeval me lõime vastast rindelt ja tagalast, võtsime temalt ära ta suurtükid, mis tuli kuristikku pilduda, kuna puudusid vahendid nende edasitoimetamiseks, ja ta kandis neli korda suuremaid kaotusi kui meie. Me murdsime läbi igalt poolt kui võitjad.»

Tuleb au anda Suverovi ettevaatlikkusele: valinud endale sõjaretke julge variandi, kindlustab ta kogu aeg enesele taandumise võimaluse Ülem-Reini orgu, kui asjaolud kujunevad ebasoodsaks. Esialgu liigub paremale poole Rosenberg, seejärel saadab Suvorov Auffenbergi Linke-niga ühinemiseks. Ja lõppude lõpuks viis ta oma väed sinna, kusjuures vastane ei suutnud teda oluliselt takistada. See on Suvorovi ettevaatlikkuse ja kaugenägelikkuse suurepärane näidis!

Selle sõjaretke ainulaadsed päevad olid rangeks katsumuseks nii väejuhile kui ka Vene armeele. See katse sooritati nii hiilgavalt, et neljanädalane sõjaretk muutus Suvorovi kuulsuse krooniks ja ümbritses vene rahvast suuruse aupaistega. See sõjaretk näitas, et vene soldati vaimne jõud, tema energia ja visadus on nii suured, et ta on suuteline võitma kõige uskumatumaid takistusi: füüsilisi hädasid, karmi loodust ja kõige tugevamaid vaenlasi.

1 К. Маркс и Ф.-Энгельс. Сочинения, т. XI, ч. II, стр. 13,

15. Suvorovi surm

Ajal, mil Suvorov pakase käes lõdisedes ületas Panixi kuristikke, töötas ta mõte väsimatult uue sõjaretke plaani kallal. Otse Panixilt saatis ta ratsakulleri kiirteatega ertshertsog Karlile, et ta on valmis uuesti pealetungi alustama, kui austerlased toetavad teda sõjavägede, toidumoona ja sõjavarustisega. Mõni päev hiljem saatis ta ertshertsogile konkreetse pealetungiplaani, kuid vastust ära ootamata muutis järsku oma kavatsusi. Temani olid jõudnud sõnumid Viini ja Peterburi vaheliste suhete äärmisest teravnemisest: tagantjärele tark Paul taipas viimaks, milleni oli ta liitlaste kahepaikne poliitika viinud Vene armee; keelati ära palveteenistused Austria võitude puhul, Suvorovi juurde sõitvaile kulleritele anti käsk Viinist mööda sõita jne. Suvorovile kirjutas keiser otsekoheselt: «Peaasi on teie tagasitulek Venemaale jatema piiride kaitse.»

Võib-olla, et kibedustunne tulemusteta Šveitsi sõjaretke üle oleks sundinud feldmarssalit uuesti sõjategevust alustama, et prantslasi Sveitsist välja tõrjuda. Kuid tema läbirääkimised austerlastega võtsid väga ebasoodsa pöörde. Ertshertsog ei soovinud täpselt öelda, kui palju soldateid ta annab Suvorovile toetuseks ja üldse ajas asja nii, et feldmarssali poolt kokkukutsutud sõjanõukogu otsustas üksmeelselt: «Peale reetmise ei ole tseesarlastelt1 mingisugust abi loota; seepärast pealetungioperatsioone mitte üritada.»

30. oktoobril 1799. aastal ühines Suvorovi armee Rimski-Korsakovi korpuse riismetega; sõjaväed jäid Bodeni järve äärde puhkusele. Austerlased püüdsid kõigest jõust kokku leppida uue sõjaretke kohta. Ent Suvo-rov lükkas tagasi ettepaneku ertshertsogiga kokkusaamiseks, seletades krahv Tolstoile, et «noor ertshertsog Karl tahab mind võluda oma demostheenlusega»; mõlema ülemjuhataja kirjavahetus võttis aga kord-korralt üha teravama tooni.

Ertshertsogi ühe märkuse puhul sõjakunsti kohta tähendas Suvorov: «Suvorov purustas kaasaegse sõjateooria, seepärast kuuluvad kunstireeg-lid temale.» Vahel lubas ta endale ertshertsogile saadetud kirjades ilmselt ebameeldivaid, isegi solvavaid väljendusi.

Antagonism-Vene ja Austria generaliteetide vahel tõusis kõige kõrgema tipuni. Asi läks nii kaugele, et ballil Arkadi Suvorovi juures ajas suurvürst Konstantin rühma sinnailmunud Austria ohvitsere uksest välja. Feldmarssali käitumine peegeldas ses mõttes armees valitsevat meeleolu.

Asetleidnud sündmused õpetasid mõnes asjas isegi Pauli. Austerlaste häbematu peremehetsemine Itaalias, mis kutsus esile ülestõusu lorinos, Viini poolt alustatud salajased läbirääkimised Prantsusmaaga separaatrahu sõlmimiseks, ertshertsogi enneaegne lahkumine Sveitsist — kõik see sai lõppude lõpuks võitu Pauli soovist «Euroopa päästjana» kuulsaks saada. Oktoobris teatas ta keiser Franzile resoluutsetes väljendustes, et liit Venemaa ja Austria vahel on katkestatud.

Suvorovile anti käsk alustada ettevalmistusi Venemaale tagasitulekuks. Et mitte sõltuda Austriast, kästi raha laenata Baieri kuurvürstilt ja nüüdsest peale kinni maksta kõik austerlaste teenused.

Vene väed asusid koduteele 26. novembril, kuid Inglismaa mõjutusel jäid peatuma Tšehhis. Keiser Franz saatis Suvorovile meeleheitliku reskripti, veenates teda. viivitada sõjaväe äraviimisega ja lubades sõja uuesti puhkemisel anda piiramatut toetust. Suvorov vastas Austria saadikule:

«Ma tulin kindlaksmääratud päeval ühinemispaigale ja nägin, et olen maha jäetud; selle asemel, et leida armee heas korras ja eoodsal positsioonil, ma üldse ei leidnud teda . . . Sellise vana sõjamehe üle, nagu mina seda olen, võib ainult üks kord irvitada; ta oleks aga liiga rumal, kui lubaks seda enesega veel teist korda teha.»

Austria kindral krahv Esterhazy, kes oli asjata kulutanud oma kõne-osavustA et Suvorovi veenet muuta, hüüdis lahkudes:

«Teil on õigus! Missugune inimene! Ta on niisama tark ja kogenud kui suur väejuhina. Ent mul ei õnnestunud temalt midagi saavutada.»

Austria keisrile vastas Suvorov, et ta ei või sõjaväge ilma uue käskkirjata kinni pidada ja lõpuks andis austerlastele nõu:

«Kui tahate Prantsusmaaga sõdida, siis sõdige hästi, sest halb sõda on surmav mürk. .. Esimene suur sõda Prantsusmaaga olgu samuti ka viimane.»

Muide, ta ei teinud endale illusioone selle kohta, kuidas austerlased hakkavad võitlema. Ta kirjutas oma tavalise läbinägelikkusega, nähes ette '800. aasta sündmusi: «Nad on vaprad, ma olen neid proovinud ja jätan armee maha võidurikkamana kui Eugeni' oma; aga ilma minuta saavad nad siiski lüüa.»

Teravnesid ka suhted Venemaa ja Inglismaa vahel (seoses Paul I poolt saadetud kindral Hermanni seitsmeteisttuhandelise väesalga lüüasaamisega; see väesalk pidi koos inglastega tegutsema Hollandis, ja Paul arvas, et selle purustamine toimus osaliselt inglaste süü läbi).

Suvorovil olid, temale omase poliitilise ettenägelikkusega, täiesti selged vaated Inglismaa osatähtsusele. Ta kirjutas von Grimmile '800. aasta märtsis: «On selge, et keegi teine ei lõika pikaleveninud sõjast niipalju kasu kui Inglismaa.»[2]

Tavalise ekspansiivsusega muutis Paul I järsku oma välispoliitika kurssi.

Jaanuari algul '800. aastal sai Suvorov keisri oma käega kirjutatud kirja, milles teatati, et «asjaolud nõuavad armee tagasipöördumist kodumaa piiridesse ... »

26. jaanuaril jõudis armee kahes kolonnis Venemaale.

On säilinud andmeid, et pärast Sveitsist tagasitulekut oli Suvorov suures ärevuses, kuidas suhtutakse tulemusteta sõjaretke lõpetanusse, kas see ei vähenda tema viiekümneaastast

---

Tseesarlased — austerlased.

sõjalist kuulsust. Kuid ta kartused olid ilmaaegsed. Oli silmanähtavalt selge, milles peitus sõjaretke ebaõnnestumise tõeline põhjus, ent tema enese ja kogu armee poolt ilmutatud erakordne vastupidavus ja mehisus ainult kindlustasid Suvorovi ja tema sõjavägede maailmakuulsust.

Paul andis Suvorovile kõigi Venemaa sõjajõudude generalissimuse

' S. o. võimelisena saavutama isegi rohkem võite kui andeka Austria väejuhi Savoja Eugeni ('663—'736) ajal.

2 «Генералиссимус Суворов». Сборник документов и материалов 1947 стр. 318.

auastme ja saatis temale haruldaselt sõbralikke kirju. «Vabandage, et ma julgesin teile nõu anda . . .», «Mul oleks heameel, kui teie, tuues sõjaväed Venemaa piiridesse, viivitamatult sõidaksite minu poole, et koos olla üksmeelsuses ja sõpruses», «Säästke Vene sõjamehi, kellest ühed kõikjal võitsid, 6est et nad olid koos teiega, ja teisi võideti, sest et nad ei olnud teiega koos» — sääraste väljendustega on kuhjatud keisri kirjad Suvorovile sel ajajärgul. Armee sai heldekäelist autasu: peaaegu kõigile ohvitseridele määrati ordeneid ja suurt rahalist autasu; kõik allohvitserid ülendati ohvitserideks, aiamväalased aga, Novi ja Panixi kangelased, said otse «tsaarliku» autasu: igaüks neist sai.. . 2 rubla!

Euroopa riigid väljendasid üksteise võidu Suvorovile tähelepanu ja vaimustust. Austria keiser — tõsi küll, pärast suuri vaidlusi õue-sõja-nõukogus — saatis talle Maria Theresia suure risti; Baieri kuurvürst, Sardiinia kuningas ja Saksi kuurvürst külvasid ta autasudega üle. Kuramaa printsess kihlati Arkadi Suvoroviga. Lord Nelson kinnitas kirjades Suvorovile, et «Euroopas ei leidu inimest, kes armastaks teid nii nagu mina»'.

Vorontsov, Vene saadik Londonis, teatas, et Inglismaal Suvorovi nime «ei mainita teisiti kui ainult ülima vaimustusega».

Lord Granville tähendas: «Just nii tuleks igal pool sõda pidada,» ja puudutades teateid uutest Austria salasepitsustest, lisas «. . . Poliitiliste intriigidega ei saa aga paralüüsida vaprat sõjaväge, kes palavalt soovib vaenlasega jõudu proovida.»

Selles kõlavas kooris, tõsi küll, tulid kuuldavale ka teistsugused hääled. Massena laskis ära trükkida endaülistamisest täidetud raporti, milles ta kõigest jõust püüdis näidata, et tema on Vene armee hävitanud; Prantsusmaal trükiti ja levitati vana väejuhi kohta paskville ja pamflette. Suvorov lükkas ajakirjanduse kaudu kaalukalt ümber Massena raporti, paskville aga luges naudinguga ja päris järele, kas neid «sõimulehekesi» ei saaks uuesti kirjastada.

Kuigi mõned kaldusid arvama, et Suvorovi strateegilised anded ei ole nii suured nagu tema kui taktiku võrratu geenius, tunnistasid kõik ta suureks väejuhiks, märkides ära, et ta üheski suuremas lahingus pole lüüa saanud, et ta Rämnicu all 25 000 mehega võitis '00 000, et ta Kozludži all 8 000-ga lõi puruks 40 000 meest ja Trebbia all 22 000-ga võitis 33 000 meest.

Oma noorusunistustes nägi Suvorov säärast kuulsust. Kuid see saabus liig hilja: ta tundis juba surma külma hingust, ta mälestusis oli säilinud raske koorem solvanguid ja ülekohut, mida tal oma elus sageli Juli kannatada. Selle kuulsuse kiired tundusid talle soojadena, aga ei kõrvetanud teda.

Siiski oli ta sel ajal väga lõbus ja liikuv. '800. aasta jaanuarikuu

' Suvorov vastas väga viisakalt Nelsoni kirjadele, kuid tema alatine kriitiline suhtumine inimestesse ei jätnud teda ka siin maha. Kord kui Nelson selle asemel et operatsioonidest aktiivselt osa võtta, j ai tegevuseta, olles Palermos koos lady Hamiltoniga, kirjutas Suvorov talle: „Palermo ei •ole Kythera saar" («Москвитянин», 1844, № 9, стр. 153)

veetis ta Prahas.1 Viimast korda sai ta üle haigusest ja mängis tundide viisi pimesikku, pantide lunastamist, nuudimängu, täites rangelt mängureegleid ja ilmutades mängus nooruslikku uljust. Ta pani sakslasi hääldama raskeid vene sõnu, jutustas pikalt-laialt ühest kuulsast Borovitši tantsijannast. Kord laskis ta end sõidutada Laudoni[2] hauale, seisis seal hulk aega ja, vaadates pikale ladinakeelsele epitaafile, lausus mõtteisse süvenenult:

«Milleks seda? Kui mind maetakse, las kirjutavad lihtsalt: «Siin puhkab Suvorov».»

Päeval, millal Vene väed asusid Tšehhist teele Venemaale, tundis ta end haigena. Krakovis andis ta väejuhatuse Rosenbergile üle ja sõitis ise ees ära. Raske oli sõjaväega hüvastijätt. Väejuht ei saanud sõnagi lausuda, kuna tal oli nutt kurgus. Soldatid vaikisid, mõistes, et näevad Suvorovit viimast korda.

Ta elas veel, kuid ta nimi sai juba legendide aineks. Sõjakäigule minnes laulsid soldatid:

Число мало, но в устройстве,
И великий генерал.
Как равняться вам в геройстве,
Коль Суворов приказал.
Казаки, карабинеры,
Гренадеры и стрелки,
Всякий на свои манеру
Вьют Суворову венки.

Noorsõdurid kuulasid polku saabudes õhinal veteraanide lõppematuid jutustusi armastatud väejuhist.

Здравствуй, здравствуй, граф Суворов,
Что ты правдою живешь .
Справедливо нас, солдат ведешь .[4]

Õiglust nägid soldatid sel ajal harva, seepärast kostavad siiralt nende laulusõnad:

С предводителем таким
Воевать всегда хотим.[5]

---

1 Suvorovi Prahas viibimist pole meie kirjanduses sugugi valgustatud. Mõningaid andmeid sellest on toodud ajakirjas „Slavjane" nr. 7, 1944. aastal. Praha elanikkond korraldas suure väejuhi auks pidustusi, ehkki ta ise püüdis neist eemale hoida. Siiski viibis ta Guardassoni näitetrupi etendusel. Tema ilmumine võeti vastu aplausiga. Lauldi kantaati ja heledates kiirtes tulid nähtavale sõnad „Viva il principe Suvorov!" („Elagu vürst Suvorov!"). Bagration korraldas vastu-balli.

Teel Prahast kodumaale võtsid tšehhid Suvorovit kõikjal rõõmuga vastu. Vysoke-Mytos langetas kohalik laskurühing tema ees oma lipu.

2 Laudon (1717—1789) — Austria generalissimus, kes sõdis edukalt Preisi vastu. —

3 Arv on väike, kuid meil on hea kord ja suur kindral. Kuidas te võite meiega sangarluses võrdsed olla, kui meid käsutab Suvorov. Kasakad, karabiinerid, grenaderid ja laskurid, igaüks punub omal viisil pärga Suvo-rovile.

4 Tervist sulle, krahv Suvorov, et sa elad õiglaselt. .. Meid, soldateid, õiglaselt juhid ...

5 Koos sellise väejuhiga tahame alati sõdida.

Kaksteist aastat hiljem, kui vene rahval tuli oma rahvuslikku iseseisvust kaitsta võitluses Napoleoniga, innustas Vene armeed, keda juhtis Kutuzov, mälestus viimase suurest õpetajast — Suvorovist, tema ideed ja lahingutraditsioonid.

Väejuht ise aga, iga päevaga nõrgemaks jäädes, liikus aeglaselt Peterburi poole. Tal oli teada, et tema vastuvõtuks on välja töötatud pidulik tseremoonia: õukonna tõllad saadetakse Narva, sissesõitu pealinna tähistatakse suurtükipaukudega ja kirikukellade helistamisega, Talvepalees korrastatakse tema jaoks ruumid. Kõik see rõõmustas vanakest, hoidis tema vaimu erksana, mis oli nagu alati peamiseks toeks ta haiguse vastu.

Siiski tuli sissesõit Peterburisse edasi lükata. Suvorovi tervis muutus halvemaks ja ta toodi puruhaigena Kobrinosse. Keiser saatis kohe tema

juurde ihuarst Weikarti. Suvorov laskis end, nagu alati, vastumeelselt ravida.

«Ma vajan külataret, palvust, sauna, putru ja kalja,» ütles ta pool-naljatades, pooltõsiselt, «ma olen ju soldat.» «Teie olete generalissimus,» vastas Weikart. «Seda küll, aga soldat võtab minust eeskuju ... »

Hinge põhjas ta ei uskunud enam oma tervenemisse. Kord kui teda* õnnitleti generalissimuse auastme puhul, ütles ta vaikselt:

«Suur aukraad! Ta rusub mind! Ei ole mul kaua enam elada ... » t Veebruaris ta kirjutas Rastoptšinile: «Bagration jutustab teile minu patusest kehast. Algan köhaga, mis on äärmuseni kõvenenud; muidugi mõista, olen kehaliselt veel niivõrd tugev, et kui tund või paar tuult ei ole, siis ei ole ka köha. Märgates palavikku, mis oli kõrgele tõusnud, ei söönud ma kõik need 12 päeva. Tunnen, et olen temast peaaegu võitu saanud. Aga mis kasu sellest? Minu puhas ihu on mädanemas. Lööbed, mädapaised, villid tekivad kord ühes, kord teises kohas. Ja ma ei näe sugugi ette kiiret lõppu.»

Veidi hiljem, kui ta tervis pisut paranes, teatas ta Fuchsile: «Vaiksel sammul tulen ma jälle teisest maailmast tagasi, kuhu mind suurimate piinadega kiskus kaasa halastamatu flikteen.»

Suvorovi haigus, mida ta nimetas flikteeniks, arenes organismi kõikide jõudude ülepingutusest ja täielikust kurnatusest. Kõik seitsmekümneaastase vaevarikka elu haavad ja puudused oleks nagu ennast tunda andnud. Andis end tunda ka see asjaolu, et väejuht oli alati olnud ilma kompetentse arstliku hoolitsuseta. Osalt oli ta ise selles süüdi, aga veel enam need, kes püüdsid teda ainult oma eesmärkideks ära kasutada, osutamata temale vähimatki hoolitsust. Nüüd, oma elupäevade lõpul, andis ta endale muude kibedate tõdede kõrval aru ka selles tõsiasjas. Märtsis kirjutas ta Hvostovile: «Mulle läheks tarvis tema majesteedi armu, et minu elu ja tervise säästmiseks määrataks mulle alatiseks hea staabiarst ühes abiga ja nende juurde veel velsker ja koduapteek. Ka praegu ei oleks ma suremas, kui keegi neist oleks varem ja alati minu juures olnud: kuid kõik olid c<ma ametis kinni.»

Äärmusteni tõusnud närvilisus ja erutuvus tegid Suvorovist patsiendi, keda ei olnud kerge ravida. Weikart talus suure vaevaga tema närvilikkuse pahvatusi ja teravaid märkusi. Ainsaks asjaks, mis haiget veel nõrkeda ei lasknud, olid lakkamatud sõnumid tema üldisest austamisest ja ettevalmistustest tema triumfiiliseks vastuvõtuks. Ja just siin andis aadli-Venemaa teda kuulsaks teinud väejuhile viimase halastamatu löögi.

20. märtsil[1] andis keiser Paul välja käskkirja: «Vastu kõige kõrgemalt poolt antud määrustikku pidas generalissimus vürst Suvorov oma korpuse juures vana kombe järgi alatist valvekindralit, mis tehakse teatavaks kogu armeele.» Samal päeval saadeti Suvorovile reskript: «Härra generalissimus, Itaalia vürst, krahv Suvorov-Rõmnikski! . . . Ma olen kuulda saanud, et minu vägesid välismaal juhtides pidasite teie enda juures kindrali, keda nimetasite vailvekindraliks, vastupidi kõikidele minu korraldustele ja kõige kõrgemalt poolt antud määrustikule; selle üle imestades käsin teid seepärast mulle teatada, mis sundis teid seda tegema.»

Selle reskripti sai Suvorov kätte teel Peterburisse: pisut enne seda andis Weikart talle loa välja sõita, kuigi ettevaatust silmas pidades; hobused vedasid aeglaselt dormöösi, milles sulgpadjal lamas haige vanake. Uus ootamatu ebasoosingusse sattumine vapustas teda. Tema eluimpulss nõrgenes, haigus hakkas silmanähtavalt edenema.

---

[1] Siitpeale antakse daatumid jällegi vana kalendri järgi.

Kui keiser esimest ebasoosingut valmistas ette aegamisi ja paljud seda aimasid, siis seekordne põlu alla sattumine tuli täiesti ootamatult. Kuni viimase silmapilguni ei avaldanud Paul millegagi oma kavatsusi. Tema kirjad haigele generalissimusele on täis hoolitsust ja tähelepanu, Viimane neist kirjadest on dateeritud 29. veebruariga; selles kirjas avaldab keiser lootust, et tema poolt saadetud ihuarst suudab Suvorovi terveks ravida. Sellele järgnes kolmenädalane vaheaeg ja 20. märtsil ootamatu reskript. Veel enam, nii läbinägelik ja osav õukondlane nagu Rastoptšin püsis kogu aeg teadmatuses Paulis valmivast muutusest suhtumises sellesse, kelle kohta ta alles hiljuti oli ütelnud:

«Ma ülendasin ta generalissimuseks; seda oleks palju mõne teise kohta» aga temale on vähe: tema peaks saama ingliks.»

16. märtsil saatis Rastoptšin oma järjekordse kirja Suvorovile:

«Tahaksin väga, et teie hiilgus ise oleks meie rõõmu pealtnägijaks ja tunnistajaks, kui saame teada teie tervekssaamisest.» Isegi see Pauli ustav sulane ei aimanud seda, mis juhtub kolme päeva pärast.

Uue ebasoosingu ajend oli niisama tühine kui 1797. aastalgi, kuid nagu tol korralgi peitus põhjus sügavamal. Puistates autasude ja komplimentidega üle väejuhi, kes oli teda kuulsaks teinud, varjas Paul endas tema vastu endist umbusaldust ja vaenulikkust. Üks iseloomulik fakt illustreerib seda eredalt: annetanud Suvorovile vürsti tiitli, ei lubanud keiser nimetada teda „vürstlikuks kõrguseks". Suvorov jäi ..hiilguseks", kuigi Bezborodko ja Lopuhhini tõstmisel vürsti seisusse oli lisatud: «tema vürst-liku kõrguse tiitliga.» Pärast sõja lõppu, kus käesoleva momendi asjaolud ei olnud enam pidurdamas, puhkes vaenulikkus Suvorovi vastu endise jõuga. Paul ei jäänud ühekski hetkeks arvama, et generalissimus muutub nüüd tema vaadete ja tema süsteemi kuulekaks teostajaks. Vägede juhatajana oleks Suvorov muidugi segi ajanud kogu sõjaväe organisatsiooni, mille Paul nii suure vaevaga oli rajanud! Seda ei võinud keiser lubada. Ta eelistas pigem Euroopas hämmastust ja kogu vene elanikkonnas varjatud meelepaha esile kutsuda, kui loobuda preisilikust drillimisest.

See tõsiasi, et Rimski-Korsakovi ja Hermanni korpused, kus kõikumatult Paul I määrustikust kinni peeti, said otsustavalt lüüa, aga Suvorovi polgud, kus seda määrustikku ei täidetud, saavutasid hiilgavaid võite, ärritas keisrit veel enam.

Mõni päev pärast Suvorovi põlustamise ukaasi andis keiser järgmise käskkirja, mis puudutas sõjaretkelt tagasitulnud armeed:

«. .. Kõigis väeosades on näha lohakust; isegi tavaline samm ei vasta määrustiku eeskirjadele.»

Üks ajaloolane meenutas õigusega selle viimase käskkirja puhul Vene korpusele Maubeugeis 1814. aastal tehtud etteheidet mitte küllalt täpse sammu kohta ja M. Vorontsovi vastust, et see on seesama samm, millega Vene armee kuni Pariisini ära käis.

Kui oli kord otsus tehtud, siis ei olnud raske ettekäänet leida. Tõtt ütelda, sääraseid ettekäändeid oli alati rohkem kui tarvis: austerlased laimasid igati väejuhti, süüdistades teda ebalojaalses suhtumises neisse, ja Suvorovi vaenlased Pauli kliki hulgas õhutasid keisrit alati tema vastu, omistades Suvörovile peaaegu kõik sõjalised ja poliitilised ebaõnnestumised.

Lõpuks leidus isegi Suvorovi armees tsaari sulaseid, kes 'hoolikalt kogusid kõiki fakte, mis kahjustasid väejuhti. Nende hulka tuleb esijoones arvata Salaekspeditsiooni agenti Fuchsi. Suvorovi õepoeg vürst Andrei Gortšakov kirjutab 1799. aasta augustis Itaaliast Hvostovile: «. . . Kui teie räägiks peaprokuröriga, et siin viibiv hr. Fuchs hakkas nüüd äkki nina tõstma, unustades lugupidamise feldmarssali ja tema korralduste vastu, Otsib ta mitmesuguseid väiklasi etteheited ja nimelt sääraseid, et valitseja, saades temalt mõningaid laimavaid kaebusi, võib vihastuda.» Nii kooti igast küljest väejuhi ümber intriigide võrku.

Ja kui õigete ning täiesti ebaõigete faktide hulgast, mida hiljukesi pandi ,,süüks" Suvörovile, tõsteti esile valve-adjutandi määramine, siis võis niisama edukalt kinni haarata mistahes teisest ajendist.

Vaatamata .sellele, et Suvorovil esines valitsuse teguviisist sagedasti lahkuminekuid, mis tõusid tõsise ja printsipiaalse opositsiooni kõrgusele sõjaväe preisistamise vastu, ta jäi monarhistliku korra pooldajaks.

Kuid ta unistas teistsugusest, valgustatud ja humaansest režiimist.

«Vaidluses selle üle, missugune valitsemisviis on parem, tuleb meeles pidada, et tüür on tähtis, aga tähtsam on käsi, mis seda juhib,» ütles ta kord.

Fuchs jutustab väga huvitava episoodi. Suvorov esitas ohvitseriks ülendamiseks ühe allohvitseri, kes oli sõjas korda saatnud kangelasteo. Peterburist tuli eitav vastus seletusega, et allohvitser ei ole aadlik ega ole tähtaega välja teeninud. Suvorov oli kogu päev sünge ja õhtul ütles ohates:

«Inimese and on briljant kesta sees; on tarvis näidata tema sära. Rahva hulgast tõusnud talent lööb mitmed teised üle. Kõige eest võlgneb ta tänu mitte õnnelikule juhusele, vanemuse järjekorrale ega päritolule, vaid iseenesele . . . Oh, kallis Venemaa! Kui palju kangelasi oled sa allohvitseridest üles kasvatanud!»

See monarhia, mida Suvorov enda ees nägi, mille lipud ta kuulsusega kattis, Katariina-aegne ja veel enam Pauli-aegne feodaal-bürokraatlik monarhia kutsus temas esile terava protesti, kuid monarhia olemust ennast süsteemina, poliitilise ja sotsiaalse korrana ta ei eitanud. Ja monarhi uut põlustamist võttis ta kui rasket, ära teenimatut, kuid vastuvaidlematut lööki.

Südaöösel 23. aprillil sõitis Suvorov aeglaselt Peterburisse sisse. Keegi ei olnud teda vastu võtmas. Ametlike ringkondade jaoks ei olnud loorberitega kroonitud suurt väejuhti enam olemas; nad nägid temas ainult keisri käskkirja rikkujat.

Tõld haige generalissimusega jõudis Krjukovi kanalini, kus asus Hvostovi maja. Suvorov jõudis hädavaevalt oma toani ja langes täiesti kurnatuna voodisse. Sel hetkel teatati keisri kulleri tulekust. Särasilmil käskis haige ta sisse kutsuda. Sisse astus Dolgoruki ja teatas kuivalt, et generalissimus vürst Suvörovile on keelatud keiserlikku paleed külastada.

Sellest päevast peale algas Suvorovi viimane võitlus temale kõrvalekaldumatult läheneva surmaga. Ta tõusis vahete-vahel voodist, proovis türgi keelt õppida, vestles sõjaliste ja poliitiliste küsimuste üle, kusjuures kordagi ei kaevanud oma põlu alla sattumise üle. Kuid mälu pettis teda; vaevaga suutis ta meelde tuletada tema poolt võidetud kindralite nimesid, läks segi Itaalia sõjaretke käsitlemisel (ehkki selgesti mäletas Türgi sõdu), tihti ei tundnud juuresolijaid ära. Ta mõistus oli kustumas. Nõrkuse tõttu kaotas ta vahel teadvuse ja tuli meelemärkusele ainult pärast piiritusega hõõrumist. ,

Kaks päeva pärast Suvorovi saabumist Peterburisse käskis keiser temalt adjutandid ära võtta. Ainult vähesed julgesid surevat kangelast külastada. Aeg-ajalt astusid sisse Pauli saadikud ametlike ülesannetega: saanud teada, et väejuhi päevad on loetud, avaldas Paul temale kasinat, silmakirjalikku kaastunnet. Kord saatis keiser Bagrationi järele kuulama, kuidas on lood väejuhi tervisega. Suvorov silmitses kaua aega teraselt oma lemmikut, teda nähtavasti mitte ära tundes, siis lõi ta pilk särama, ta sosistas mõned sõnad, kuid hakkas valu pärast oigama ja langes soni-misseisundisse.

Pikkamisi, nagu vastu tahtmist lahkus elu ärapiinatud kehast. Taltsutamatu vaim ei tahtnud ikka veel tunnistada end võidetuks. Kui Suvö-rovile tehti ettepanek armulauda võtta, ta keeldus kategooriliselt, mitte uskudes, et ta sureb; suure vaevaga veensid ümberolijad teda armulauda vastu võtma. Haiget raviv arst Grief, tolleaegne kuulsus, pani imeks säärast elutahet. Kord ütles Gortšakov surijale, et tal oli asja tema juurde. Suvorov muutus silmapilkselt.

«Oli asja? Ma olen valmis,» ütles ta kõvenenud häälega.

Kuid selgus lihtsalt, et üks kindral soovis temale annetatud ordenit vastu võtta generalissimuse enese käest. Suvorov laskus norgu vajunult uuesti patjadesse. Tundide viisi lamas ta kokkusurutud hammastega ja suletud silmadega, just nagu lastes mõttes oma silmade eest mööduda kogu oma vaevarikkal elul. Drewitz . .. Weimarn . . . Prozorovski. . . Repnin . . . Potjomkin . . . Nikolev . . . Paul I . . . Tbugut — pikk inimeste rodu, kes omandasid tema loorberid, takistasid tema võite, piinasid tema soldateid, hoidsid teda eemale rahvast, kuigi ta kogu oma sõjakunsti oli rajanud tihedaile sidemeile rahvaga. Kord ohkas ta ja ütles veel üsna selgelt:. .

«Kaua taotlesin ma kuulsust! Kõik on unistus!»

Viimasel kontrollimisel osutus kuulsus kasinaks tasuks ääreni täidetud kibeduskarika ja kulutatud hiiglaslike jõudude eest; kuid oma surmatunnil leidis Suvorov teised tulemused, teistsuguse õigustuse läbikäidud eluteele: isamaa teenimine ja tema kaudu kogu inimkonna teenimine.

Surm astus ikka lähemale. Vanades, ammu juba kinni kasvanud haavades tekkisid paised; algas gangreen. Suvorov viskles rahutult, sonides. Tema huultelt kostsid lahingukäsud. Siingi ei lahkunud temast viimase kampaania viirastused. Meelemärkuseta olekus, kujutlusvõime viimaste puhangute juures parandas ta austerlaste vigu, teostas sõjakäigu Genuasse. Viimse afektiivse jõupingutusega sosistas ta: «Genua ... Lahing ... Edasi. .. »

Need olid Suvorovi viimsed sõnad. Ta hingas veel kramplikult, pidades oma viimset võitlust. 6. mail '800. aastal kella kahe paiku päeval katkes hingamine poolel hingetõmbel.

Musta krepiga dekoreeritud tuppa asetati väejuhi balsameeritud keha. Ümberringi olid toolidele välja pandud kõik ordenid ja aumärgid. Suvo-rovi näoilme oli rahulik; tema elupäevil ei oldud ammu säärast ilmet nähtud.

Sõnum Suvorovi surmast avaldas määratu suurt mõju. Rahvahulgad tunglesid Hvostovi maja ees; paljud nutsid.

Järgmisel päeval pärast Suvorovi surma kirjutas Deržavin Lvovile: «See on õppetund, see näitab, mis on inimene!»

Veel hiljuti ülistas ta laulus väejuhti:

Твой ли, Суворов, се образ побед?
Трупы врагов и лавры твой след... [1]

Nüüd aga pühendas ta temale liigutava luuletuse «Leevike»:

Что ты заводишь песню военну,
Флейте подобно, милый Снигирь?
С кем мы пойдем войной на Гиенну? ,
Кто теперь вождь наш, кто богатырь?
Сильный где, храбрый, быстрый Суворов?
Северны громы в гробе лежат.
Кто перед ратью будет, пылая,
Ездить на кляче, есть сухари;

В стуже и в зное меч закаляя,
Спать на соломе, бдеть до зари;
Тысячи воинств, стен и затворов
С горстью Россиян все побеждать? [2]

Ja Deržavin oli ka see, kes väljendas julgetes ridades üldist arvamust:

Всторжествовал — и усмехнулся
Внутри души своей тиран,
Что гром его не промахнулся,
Что им удар последний дан
Непобедимому герою,
Который в тысячах боях
Боролся твердой с ним душою
И презирал угрозы страх.

On see sinu võitude näidis, Suvorov? Vaenlaste laibad ja loorberid su jälgedeks ...

2 Miks laulad sa, armas leevike, nagu flöödipuhuja sõjalaulu? Kellega koos me läheme sõtta põrgu vastu? Kes on nüüd meie juht, kes vägilane? Kus on tugev, vapper ja kiire Suvorov? Põhjamaa äike lamab hauas. Kes sõidab veel sõjaväe ees tulihingelisena oma ratsul, sööb kuivikuid; kes pakases ja kuumuses karastab mõõka, magab õlgedel, valvab koiduni; kes käputäie venelastega kõik võidab: tuhandelised sõjaväed, müürid ja tõkked?

3 Võidurõõmutses ja naeratas omas hinges türann, et tema välk on tabanud märki, et tema poolt on antud viimne löök võitmatule kangelasele, kes tuhandeis lahinguis temaga kindlameelselt võitles ja põlgas ähvarduste hirmu.

Sõjaväes valitses sügav, lohutamatu lein. Vanad veteraanid nutsid vargsi hardasti.

Eriti suur oli vanade «ime-vägilaste» — fanagoorlaste, apšeronlaste ja suzdallaste meeleheide, kes koos Suvoroviga olid sooritanud legendaarseid sõjaretki.

Kuid kurbust tuli varjata: Pauli-aegne aadellik-pärisorjuslik Venemaa maksis väejuhile kätte isegi pärast tema surma. Ametlikus valitsuse häälekandjas «Peterburgskije Vedomosti» ei toodud sõnagi ei generalissimuse, surmast ega matustest. -

Paul käskis Suvorovi keha matta Aleksander Nevski kloostrisse. Matused olid määratud 11. maile; keiser lükkas need edasi 12. maile.

Tihedad rahvahulgad saatsid väejuhi põrmu; peaaegu kogu Peterburi elanikkond oli siia kogunenud. Need ei olnud tööta ringilogelejad; pealtnägijate tunnistuse järgi oli kõikide nägudest näha võltsimatut leina. Ja seda eredamalt torkas silma, et suurejoonelisest pidulikust matuserong-käigust ei võtnud osa ei õukondlased ega kõrgemad riigiametnikud.

Mõned osavõtjaist lugesid vürst Beloselski poolt koostatud epitaafi:

«Generalissimuse, Itaalia vürsti kujutus.

. . .Tõelise tarkuse vaim õpetas teda juba noorusaastaist peale ükskõikselt suhtuma inimeste arvamustesse ja rahulduma ainuüksi järelpõlve otsusega.

. . .Andunud sõjalisele kuulsusele, pühendas ta sellele kõik: rikkuse, rahuliku elu, lõbustused, armastuse ja isegi isalikud tunded.

. . .Kas siin ei ole tugeva Bonapartei kuulsuse paik? Siin! Ent muuda aastad kuudeks, kuud päevadeks ja sa mõistad Itaalia vürsti üleolekut.

. . .Mincio, Adda, Trebbia, Sankt Gotthard, Teufelsbrücke', Gla-rus. . . Sina, vapper ja õnnetu Macdonald, teie, varem nii kuulsad Mo-reau, Joubert, Massena .. . Piisab teie nimede nimetamisest. Onnis on see, kes Suvorovi vastu ei lähe!

. . .Suvoirov saavutas eesmärgi ja seisab nüüd kõirgemal kõigist saatustest ja aegadest. Kas ta ihaldas auavaldusi? Need peaaegu koormavad teda. Kas ta tahtis ainult kuulsust? Ta on sellesse uppunud.»2

Teised kordasid suust suhu kellegi poolt tehtud kokkuvõtet Suvorovi trofeedest: 20 sõjaretke kestel võttis ta vastastelt ära 609 lippu, 2670 suurtükki, '07 laeva ja 50 000 sõjavangi.

Sõjaväelist au kästi anda ühe auastme võrra madalamalt: mitte kui generalissimusele, vaid kui feldmarssalile. Matusetseremooniast võtsid osa ainult armee väeosad. Kaardiväge ei määratud seepärast, et see olevat väsinud äsjasest paraadist.

' Teufelsbrücke — Kuradlsild.

2 Veelgi populaarsemaks sai varsti teine epitaaf, mille oli kirjutanud A. S. Šiškov' («Русская старина», 1871, № 11, стр. 588 — 589). Toome selle (lühendatult):

Остановись, прохожий!
Здесь человек лежит, на смертных не похожий;
На крылосе, в глуши, с дьячком он басом пел,
И славою как Петр иль Александр гремел.
Ушатом на себя холодную лил воду
И пламень храбрости вселял в сердца народу.
Не в латах, на конях, как греческий герой,
Не со щитом златым, украшенным всех паче,
С нагайкою в руках и на казацкой кляче
В едино лето взял полдюжины он Трои.
... С полками там ходил, где чуть летают птицы.
Жил в хижинах простых и покорял столицы.
. . . Одного пищею с солдатами питался,
Цари к нему в родство, не он к ним причитался.
Был двух империй вождь; Европу удивлял,
Сажал царей на трон, — и на соломе спал.

(Peatu, rändur! Siin puhkab mees, kes surelikega ei sarnane; ta metsa-kolkas kliirosel koos köstriga on bassi laulnud ja oli kuulus nagu Peeter või Aleksander. Ta toobrist külma vett endale kaela valas ja vapruse 'eeki rahva südamesse istutas. Mitte raudrüüs ega hobuse seljas nagu kreeka kangelane, mitte kuldse kilbiga, kõigist kaunimaga, vaid nuudiga käes ja kasaka hobusel ratsutades ühe aastaga vallutas pooltosinat Troojasid. ... Oma polkudega käis seal, kuhu linnud vaevalt lendavad. Elas lihtsais hurtsikuis ja võitis pealinnu... Sõi soldatitega üht toitu, tsaarid otsisid sugulussidemeid temaga, mitte tema nendega. Oli kahe keisririigi väejuht; pani Euroopa imestama, tsaare upitas troonile, —· ja ise magas õlgedel.)

Hommikul enne kella kümmet kanti kirst suure Vene väejuhi põrmuga kodunt välja, asetati katafalgile ja hakkas liikuma spaleeridena üles rivistatud pataljonide ja rahvahulkade vahelt läbi.

Suvorovi viimne teekond. . . Soldatite näod olid nagu kivinenud. ..

Katafalgile sametpatjadele olid asetatud surnud väejuhi ordenid: Andrei Pervozvannõi, Georgi I järgu, Vladimiri I järgu, Aleksander Nevski, Anna I järgu, Jeruusalemma Joanni orden; Preisi ordenid: Musta kotka, Punase kotka ja «Vapruse eest»; Austria ordenid: Suure risti ja Maria Theresia; Baieri ordenid: Kuldlõvi ja Huberti; Sardiinia ordenid: Annunziata ning Mauritiuse ja Laatsaruse; Poola ordenid: Valge kotka, Püha Stanislawi; Prantsuse ordenid: Carmeli jumalaema ja Püha Laatsaruse. . .

. . .Kostis suurtükkide ja püsside saluut. Suvorovi põrmu kattis kinni raske kiviplaat. Suvorov — kangelane, kes palju kordi hirmu tundmata oli surmale silma vadanud, Suvorov — oma ajastu ja oma kodumaa inimene — lõpetas oma elutee.

16. Suvorovi väejuhtimiskunst

«Minu sõjategevusse puutuvad materjalid on nii tihedalt seotud minis eluga üldse,» kirjutas Suvorov ühele oma biograafidest, krahv Zuccatole* kes oli teeninud tema sõjaväe ridades, «et originaalset inimest ja originaalset sõjameest ei saa üksteisest lahutada, kui ühe või teise kuju peab oma õige varjundi säilitama.»

Sellest Suvorovi märkusest tuleb juhinduda, kui teda väejuhina hinnata. Euroopa ajaloos ei ole olnud täielikumat ja terviklikumat sõjamehe tüüpi kui oli Suvorov. «Kõik tema isiklikud omadused, mõisted, harjumused, vajadused,» ütleb üks ajaloolane, «kõik oli tema enese poolt hoo,-likalt välja töötatud ja rakendatud just sõjaasjanduse vajadustele, mis-lapsepõlvest saadik etendas ta elus esmajärgulist osa ja juhtis teda.»

Suvorovi sõjalist loomingut võib vaadelda kui panust vene kultuuri varasalve: vene sõjakunsti ajalugu on osa meie üldisest kultuuriajaloost* Suvorovi mõju aga oli sel alal erakordselt suur.

Sõjakunsti alal jõudis Suvorov kaugele ette oma ajastust. Seotud teda kadestavate, andevaeste ülemate kiiva eestkostega; mitte omades võimalust sõja ettevalmistust organiseerida ja kampaaniat läbi viia nii, nagu tema tahtis; seistes kogu eluaeg, ta oma sõnade järgi, «kahe patarei: sõjaväelise ja poliitilise patarei vahel», — ilmutas Suvorov siiski oma sõjageeniust täies hiilguses.

Suvorovi tegevuses tuli selgesti nähtavale vene sõjakunsti sügav rahvalikkus.

Suvorovi-aegne Vene armee erines rõhuvast enamikust teistest armeedest selle poolest, et oli oma rahvuslikult koosseisult ühtlane. Ta värvati suurvene talurahva hulgast; palgasõdureid temas üldse ei olnud. Kõigis teistes armeedes etendasid võõramaised palgasõduritest koosnevad väeosad väga suurt, vahel isegi otsustavat osa. Preisi kuninga Friedrich II sõjaväes oli 1768. aastal 160 000 sõjamehe hulgas 90 000 välismaalast.

Vene armee eeliseks oli veel see, et ta komplekteeriti nekrutite võtmise teel (esmakordselt Peeter I ajal rakendatud), mitte aga sundvärbamise teel, nagu enamikus Lääne-Euroopa maades. Tõsi küll, ka nekrutite võtmise süsteemil oli palju negatiivseid külgi — kas või see, et temas erakordse teravusega peegeldus sotsiaalne ebavõrdsus, kuid see oli siiski märksa

Rahvuslikult ühtlane armee seisis muidugi moraalselt võrratult kõrgemal kui armee, mille tuumiku moodustasid välismaised palgasõdurid. Vene soldatid olid väga vastuvõtlikud isamaa sõjaväelise teenimise ideedele.

Kogu Venemaa ajaloo käik soodustas seda, et isamaa kaitsmise ideed tungisid kõige sügavamale vene rahva hinge, kes oli alatasa sunnitud välisvaenlaste kallaletunge tagasi tõrjuma. See ajalooliselt välja kujunenud patriootlik teadvus kõrvuti vägede rahvuslikult ühtlase koostisega ja progressiivsema komplekteerimisviisiga andis Vene armeele XVIII sajandil väga suured eelised. Kuid need olid alles potentsiaalsed, neid oli tarvis realiseerida.

Suvorov on vene sõjakunsti novaatorite — Peeter I ja Rumjantsevi — tegevuse otsene jätkaja. Kotkapilguga nägi ta oma armees hiiglaslikke võimalusi, mis olid varjul igasuguse korralageduse ja korratuste vaka all. Kõigile takistustele kuulutas ta otsustavalt sõja. Ent suikuvatele jõududele, varjatud võimalustele andis Suvorov osavalt väljapääsu — organiseeris sõjaväe, millele võitlusomaduste poolest ei olnud sel ajal võrdset.

Vene armee kui suure rahva rahvuslikust vaimust kantud armee iseärasused võimaldasid Suvorovil põhjalikult ümber hinnata sel ajal üldtuntud vaated sõjakunsti teooria ja praktika kohta. Milles seisid need vaated?

Nende sõjavägede iseloom, millega tuli Lääne-Euroopa väejuhtidel opereerida, määras kindlaks ka nende sõjakunsti iseloomu. Nende armeede piiratud võitlusomadused tingisid ka strateegiliste eesmärkide piiratuse ja taktikaliste meetodite arglikkuse. Palgasõdurite ülekaal armees muutis väga tähtsaks küsimuse riigi rahalistest ressurssidest ja tõukas loomulikult järeldusele, et pikaleveniv sõda viib paratamatult kapituleerumisele selle maa, kelle rahalised võimalused on väiksemad. Siit tulenes mõte sellest, et piisab kurnamissõja pidamisest, püüdmata vaenlase armeed hävitada.

Magasinide abil varustamine (s.o. sõjaväe toitlustamise süsteem ainuüksi sõjaväe ladudest järeleveetavate toiduainete varal, ilma kohaliku rahvastiku toitlustamisressursse kasutamata) tegi äärmiselt teravaks ühendusteede küsimuse. See aga omakorda määras ette ära väejuhtide püüded keerukate manöövritega «avaldada survet» vaenlase ühendusteedele, sest enamikel juhtudel oli paljast ähvardusest armee varustamist katkestada küllalt selleks, et vaenlane taganeks. Samal põhjusel ei riskeeritud peaaegu kunagi tungida sügavale vaenlase territooriumile.

Armee isikulise kosseisu ebakindlus ja deserteerimisoht (palgasõduritel moraalsete stiimulite puudumise tõttu) sundisid hoiduma riskantsetest operatsioonidest, mis panid soldatite vastupidavuse rangele proovile. Seepärast astusid väejuhid vastu tahtmist suurtesse lahingutesse ja pärast lahingu võitmist ei jälitanud sageli vastast.

Tulirelvade arenemisega tekkis arvamus, et täägi- ja mõõgavõitlus on jäädavalt minevikku läinud. Kujunes lõplikult välja joontaktika,- s.o. sõjaväe rivistamine kahte-kolme viirgu (ilma reservideta), mis võimaldas tegevusse rakendada kõik olemasolevad tulirelvad — suurtükid ja püssid. Ühteaegu andis säärane lahingukord võimaluse pideva järelevalve all hoida soldateid, kelle vastupidavus palgalises armees ei äratanud usaldust.

Peamine aga, milles kõige selgemalt ilmnesid sõjaasjanduse «metoodilise» kooli vaated, oli lahingu küsimus. Vastavalt selle kooli vaadete kogu süsteemile püüti strateegiliste ülesannete lahendust saavutada lahingusse astumata.

«Ärge kunagi alustage võitlust ilma kaaluvate põhjusteta,» kordas tihti Friedrich II. Teinekord võrdles ta lahingut oksendusvahendiga, mida tarvitatakse siis, kui muud abinõud ei anna tulemusi.

Mitte ilmaaegu ei jäänud Friedrich, isegi suurt lahingut alustades, ustavaks joontaktika reeglitele, kuigi juba XVIII sajandi keskel selle taktika väärtuslikud omadused võrdusid vähemalt ta puudustega, sest see võttis sõjaväelt ära lahinguväljal manööverdamise võimaluse. Engelsi sõnade järgi sidus joontaktika «armeed tervikuna nagu hullusärk»'.

Joon-lahingukorra iseärasuseks oli see, et iga üksik väeosa külgnes tihedalt teisega ja pealetung arenes korraga kogu joonel tingimusega, et soldatid kogu rindel rangelt joonduksid. Säärase lahingukorra juures asetati sõjavägi pika, kitsa viiruna.

Selline pikaksvenitamine, ühtlasi vajadus säilitada lahingukorra pidevust ja terviklust, võimaldas lahingu pidamist ainult tasasel maastikul ja ainult päeval. Peale selle järgnes siit asjaolu, et üksikutel väeosadel oli võimatu manööverdada: pealetungi võis teostada ainult kogu rindega.

Lühidalt öeldes, XVIII sajandi joontaktika tõi paratamatult kaasa sõjaväe vähese paindlikkuse ja vähese liikuvuse ning allüksustega manööverdamise puudumise.

Kuid Lääne-Euroopa riigid, eriti Preisimaa, pidasid sellest korrast kõvasti kinni, sest et see kindlustas ülimal määral kontrolli soldatite hulkade üle.

Teisiti oli lugu Venemaal. Vastupidi palgasõdureile uskusid Vene rahvusliku armee soldatid, et nad võitlevad kodumaa eest. Seepärast teenisid nad hoopis suurema vastutustundega, ilmutades initsiatiivi, isiklikku algatust, osutades alati vaprust ja valmisolekut puuduste talumiseks.

See võimaldas rakendada teistsugust sõjaväesüsteemi ja teistsugust strateegiat, milleks andis eeskuju juba Peeter I. Seitsmeaastase sõja ajal võeti omaks Peetri ideed ja arendati edukalt edasi rea Vene väeülemate poolt (esijoones Rumjantsevi ja Saltõkovi poolt), kes peenelt arvestasid ja suurepäraselt oskasid ära kasutada Vene armee erilisi omadusi.

Nende juhatuse all võitlesid Vene väed mitte ainult lahingulises joon-rivikorras, vaid ka pataljoni-kolonnides, vahel rakendati ka lahkrivi. Lahingukorra mitmekesisus ja Vene vägede kõrgem moraalne tase andsid võimaluse lahingut pidada ükskõik missugusel maastikul (metsas, asustatud punktides), sealjuures nii päeval kui öösel; need võimaldasid rakendada sageli täägivõitlust ning jätsid lõpuks Vene väeülematele hoopis suurema manööverdamisvabaduse. Säärane armee lubas teda juhatavale väeülemale püstitada märksa avaramaid strateegilisi eesmärke ja teostada neid hoopis julgemate ja mõjusamate meetoditega.

Tolleaegse Venemaa eesrindlikud pead hakkasid selgusele jõudma, et Vene rahvuslikule armeele ei ole enam kohane vanaaegne vorm, et temale on avatud sellised võimalused, mida ei ole kasutada ühelgi palgalistest koosneval armeel.

Suvorov uuris hoolega sõjadoktriine, mis tulenesid joon-Iahingukor-rast, ja heitis need kategooriliselt kõrvale. Juba väejuhtimistegevuse alguses kerkis ta silmade ette teistsugune strateegia, mis oleks vääriline Vene armeele, mis oleks rajatud ta iseärasustele ja eelistele, — see on purustamisstrateegia. Tarvis on vaenlase armee üles otsida, sundida teda lahingusse astuma, purustada otsustava löögiga, mis on võimalikult kõigest jõust antud, ja lakkamatu jälitamisega taotleda selle armee täielikku hävitamist. Sellised olid suvorovliku strateegia põhilised jooned. See oli võimalik ainult juhul, kui väejuhil on täielik usk oma armeesse, ja säärast usku oli Suvorovil küllaldasel määral.

Toetudes oma strateegilisele süsteemile, jõudis Suvorov täiesti uuele hinnangule paljude, pealtnäha kindlalt sissejuurdunud vaadete kohta nii taktikakunsti kui ka sõjaväe väljaõppe ning kasvatamise jne. küsimustes.

Suvorov võttis joontaktika otsustavale ümberhindamisele. Purustamis-strateegia nõudis vägedelt maksimaalset manööverdamisoskust. Tõsi küll, mõnel pool Euroopas tehti juba XVIII sajandil argseid katseid lahk-rivile üle minna. Kuid argsetest eksperimentidest kaugemale asi ei läinud. Rohkem kui teised tegi sel alal Rumjantsev, kes Seitsmeaastases sõjas rakendas edukalt lahkrivi. Kuid siiski rajas ta lahingukorra karreele. Ja alles Suvorov ei põlanud, kui oli tarvis, ei lahkrivi ega karreed, ei ka joonrivi; ta hakkas julgelt rivistama sõjaväge kolonnidesse,'ešeloneerides1 neid sügavuti, eraldades osa jõude reservi.2

Edasi, täiesti teises valguses kerkis esile küsimus soldatite ja ohvitseride osast lahingus javastavalt sellele sõjavägede kasvatamise ülesannetest.

Friedrich II rääkis, et ta hoidub käsitsivõitlusest, sest «seal otsustab asja reamees», aga just reamehele ei võinud ta toetuda. Liikudes läbi metsa, rukkipõllu või mõne muu koha, kus hõlpsasti võis end varjata, laskis Friedrich alati niisugused rajoonid aegsasti sandarmite pikettide poolt sisse piirata, kuid sellest hoolimata oli deserteerimine Preisi sõjaväest haruldaselt suur. Ei olnud kõrgel tasemel ka Preisi ohvitseride lahingulised omadused, kelle suurim voorus seisis selles, et vastuvaidlemata, tuima kuulekusega alistuda käskudele.

Suvorovlikes sõjavägedes, kus kõige aluseks ei olnud surmav kepidrill, vaid mõistusepärane distsipliin («püha distsipliin on meie hing, meie kallis ema», rääkisid Suvorovi soldatid), oli lugu hoopis teisiti. Siin võis kindel olla igale soldatile, igale ohvitserile, ja seepärast võis

---

' К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XI, ч. II, стр. 397.

nende individuaalseid lahingulisi omadusi igati ära kasutada, teiste sõnadega, võis igati arendada nende initsiatiivi. Seepärast kuulutas Suvorov halastamatu sõja «eivõiteadjaile», kultiveeris taibukust ja iseseisvust kõigis endale alluvates, reamehega alates ja kindraliga lõpetades. Lahinguväljal nõudis ta kõigis auastmeis sõjaväelastelt oskust orienteeruda olukorras ja tegutseda sellele vastavalt, seades esiplaanile mitte niivõrd oma väeosa edu kui just üldise lahingukava teostamise. Seejuures juhtis ta tähelepanu isikliku initsiatiivi mõistlikule rakendamisele lahinguväljal eesmärgiga paremini täita antud ülesanne.

«Kui ma kasutan paremale poole, tuleks [aga] minna vasakule poole •— mind mitte kuulata. Kui kasutasin «edasi», sa näed [et ei saa] . . . ära mine edasi,» nii kategooriliselt formuleeris Suvorov selle nõudmise.

«Mind mitte kuulata» — ei kõigutanud distsipliini, vaid kõvendas seda, nõudes täitjatelt initsiatiivi. Mobiliseeriti kogu sõjavägi teadlikuks, algatusvõimeliseks, kooskõlas tekkinud olukorraga Suvorovi poolt antud käsu täitmiseks — vaenlase elavjõu hävitamiseks.

Vastavalt Suvorovi kogu strateegilisele kontseptsioonile oli sõjaväe edasiliikumise tempol tema silmis suur tähtsus. Enamikus Euroopa armeedest lõppes kauakestev forsseeritud marss tavaliselt sõjavägede demorali-seerumisega. Mõnikord keeldusid sõjaväed pärast sellist kiirmarssi lahingusse minemast, vabandades end väsimusega. Neil ei jätkunud vaimset jõudu, et üle saada väsimusest ja puudustest, mis olid tingitud suurendatud päevateekonnast. Suvorovlik armee sooritas tempo poolest imekspandavaid rännakuid, säilitades täielikult oma kõrge lahinguvõime.

Selle illustreerimiseks toome mõned andmed. Pisut enne Leutheni lahingut (1757) tegi Friedrich II ühe oma kiireimaist rännakuist: 16 päevaga käidi ära 287 versta, mis teeb päevas keskmiselt 18 versta. 1812. aastal käisid Napoleoni armee peajõud Neemenilt Dvinaa jõeni ära 350 versta viie nädalaga ja Davout' väed käisid Vislast Vitebskini kaheksa nädalaga 650 versta, mis teeb päevateekonna keskmiseks pikkuseks 10—12 versta.

Vaadelgem aga nüüd Suvorovi päevateekondi. 1794. aastal teel Kruptšitsasse käidi üheksa päevaga ära 270 versta ilma puhkepäevadeta; kohe pärast võitu Kruptšitsa all sooritavad sõjaväed kolmekümneverstase päevateekonna Bresti alla ja ründavad seda linna käigult. Focsani all käidi 50 versta ära 28 tunniga, Trebbia all — 80 versta 36 tunniga, Rämnicu all — ligi 100 versta kahe ööpäevaga, kusjuures tuli käia porisel teel paduvihma all.

Selleaegsete «normide» juures oli vaja suurt mehisust isegi selleks, et julgeda sellist päevateekonda ette võtta. Ent Suvorov teadis, et Vene armee suudab sooritada sääraseid päevateekondi, sest selle kõrge moraalse vaimu kindlustas ta suurepärase ettevalmistusega ja rünnaku eeskujuliku organiseerimisega.

Suvorovlik armee, käinud ära 7 versta, sai tavaliselt üks tund puhkust; veel 7 versta — peatus neljaks tunniks ja lõunasöök; veel 7 versta — tund aega puhkust ja seejärel veel 7 versta. Iga seitsme versta kohta arvati pisut vähem kui kaks tundi. Edasiliikumise aeg oli täpselt välja arvestatud. Itaalias näiteks äratas Suvorov sõjaväe öösel üles, enne kui päike hakkas kõrvetama. Väliköögid saadeti valvekomando saatel ette, nii et mehed olid kohale saabumise hetkel alati sooja toiduga kindlustatud.

---

[1] Ešeloneerimine — sõjavägede ja tagala-asutuste järgustamine sügavuti nii edasiliikumisel kui ka paigal asumisel. .

[2] Vajadus võidelda Türgi ratsaväe tihedate salkadega soodustas juba varakult Vene armees kolonni kui lahingukorra vormi rakendamist. Kolonnist räägitakse 1755. aasta määrustikus. Laialt kasutas kolonne Rumjantsev. Suvorovi teene siin, nagu real teistelgi juhtudel, seisab selles, et tema oma eelkäijate algatusi edasi arendas, neid süvendas ja neile uue jõu andis.

Rännakute ajal ilmus Suvorov tihti ise soldatite keskele ja ergutas neid, sedasama nõudis ta ka polgu- ja pataljonikomandöridelt.

Ent edasiliikumise kiirus on tähtis niivõrd, kuivõrd ta võimaldab vastasele anda ootamatu ja hävitava löögi. Millised vahendid olid selleks väejuhi käsutuses XVIII sajandil?

Peaaegu kõik autoriteedid olid ühisel arvamusel selle kohta, et praktiliselt võib jutt olla ainult tulirelvade tarvitamisest vaenlase vastu. Friedrich II nõudis soldateilt võimalikult sagedast tulistamist kogupaukudega, kusjuures ta ei pidanud kohustuslikuks märki sihtimist. Saavutati palju kära-müra, mis oli arvestatud moraalse efekti saamiseks, aga väga vähe andis vaenlase tõeliseks löömiseks. Juba 1770. aastal, oma sõjaväelise tegevuse alguspäevil, kirjutas Suvorov ühes oma käskkirjas: «Võib arvata, et missugune vaenlane ka ei oleks, ta võtab seda enam julgust ja muutub arast julgeks, kui märkab, et pealtnäha äge, kuid vähe mõjus tuli ei tekita temale kahju.» Suur väejuht andis oma taktikalistes näpunäidetes Kinburni garnisonile 1787. aastal järgmise instruktsiooni: «Jalavägi tulistagu harvemini, kuid väga täpselt, igaüks oma vastast.» Kõige selle juures sai Suvorov aru, et isegi tabav tulistamine ei või lahingus otsustavat edu tuua. Ja ta mõtted pöörduvad külmrelva poole.

Käsitsivõitluses olid kõik eelised vene soldatite poolel. Suvorovi määratu suur teene seisab selles, et ta oskas Vene armeele õpetada täägi- (ja mõõga-) võitluse tehnikat. Käsitsivõitluses vastutas igaüks enda eest. Kaprali kepp, mida Saksa värvatud soldatid rivis seistes alati enda kohal tundsid, oli täägivõitluse ajal jõuetu. Siin võitis kindel käsi ja veel enam — soldati enese kindel süda. Võime täägivõitluseks oli sõjaväe moraalseks mõõdupuuks: See veetleski Suvorovit. Ta teadis, et vene «ime-vägilased» on täägivõitluses võrratud meistrid, palgaline armee aga ei suuda seda. Harjutades soldateid täägivõitluseks, arendas ta neis püüet vaenlasega rind-rinna vastu kokku minna, hävitada vaenlane või võtta ta vangi.

Suvorovil tuli korduvalt kuulda etteheiteid selle kohta, et ta riskeerib ülearu, püüab kõigist raskustest läbi murda. Suure väejuhi «kriitikud» jõudsid otsusele, et Suvorovil lihtsalt «veab» ja tema võidud on õnneliku juhuse vili. Need absurdsed süüdistused ei vääri tõsist vastuvaidlemist. Neid tasub puudutada ainult sel määral, kuivõrd nad aitavad näha sõja-geeniuse iseloomulikke jooni, mis on rutiiniharrastajaile arusaamatud.

Vägede paiknemine kitsal joonel, mida on kerge läbi murda ja ümber haarata, jätab palju ruumi juhuse mõjule. Kuid sõjaväe rivista-mise juures sügavate lahingukordadena ja üldse kogu operatsiooni hoopis ettenägelikuma plaanimise juures on juhuse osatähtsus ääretult väike. Suvorov ise ironiseeris sel puhul: «Vilets on olla ilma õnneta, aga häda on olla ilma talendita.»

Napoleon toonitas, et riskeerimine on väejuhikunsti välistamatu element. Teiste sõnadega, väejuhi geniaalsus ilmneb kõige kujukamalt küsimuses riskeerimise piiridest, selle õigustatusest ja õigeaegsusest. Võrreldes teiste XVII—XVIII sajandi väejuhtidega, oli Suvorov märksa enam kalduv riskeerima. Kuid see oli tema üleoleku tunnuseks ja tulenes jällegi Vene armee tundmisest ja uhkest kindlustundest tema suhtes.

Vene rahva ajaloo tundmaõppimine ja isiklikud tähelepanekud võitlustes veensid Suvorovit selles, et Vene väed ületavad oma sõjaliste võimete poolest kõiki teisi armeesid. Kui arvestada, et armee jõud koosneb moraalsest vaimust, väejuhi oskusest, väljaõppest, arvulisest koosseisust ja relvastusest, siis igatahes kolmes esimeses komponendis omas Suvo-rovi poolt üles kasvatatud armee vastuvaidlematut üleolekut teiste armeede suhtes.

Suur Vene väejuht oli alati taltsutamatu, sõjakas novaator, kes rajas sõjakunstis uusi, senitundmatuid teid. Ta andis endale selgelt aru, et Friedrich II poolt nii hoolikalt väljatöötatud süsteemi on väga raske võita, kui tegutseda selle raamides. Hoopis otstarbekohasem oli see tervikuna kummutada. Nagu marutuul tungis Suvorov valdkonda, kus kõik nii piinlikult täpselt oli Friedrichi poolt välja arvestatud ja kontrollitud, ning paiskas kõik segi, puistas kõik tuulde. Just nii, printsipiaalselt uutest seisukohtadest lähtudes, võis tolleaegseid Euroopa armeesid lüüa.

Suvorovis-väejuhis olid ühendatud avar haritud mõistus, sõjaline geenius, võimas tahe, oskus soldatite hulki kasvatada, neid mõjutada ja endaga kaasa tõmmata.

Suvorovi kui väejuhi üks silmapaistvamaid ja iseloomulikumaid omadusi seisis selles, et ta kunagi ei kaldunud iga hinna eest lõpuni kinni pidama varem kindlaks määratud, isegi hästi koostatud lahingukäigu skeemist. Ta rõhutas alati lahingu säärase skemaatilise juhtimise kahjulikkust. Ta kirjutas 1799. aastal oma raportis: «Minu operatsioonide algus oleneb ja peab olenema ainuüksi asjaoludest antud momendil. . . Mõnikord oleneb ühestainsast hetkest lahingu saatus.»

See Suvorovi vaade, mis oma tähtsuse on säilitanud tänapäevalgi, oli seda enam väärt, et Suvorov väitis nii kabinetliku, paberliku loomingu ajajärgul (mille poole kaldusid eriti Austria ja Preisi kindralid). «Ühtki lahingut ei ole võimalik kabinetis võita ja teooria ilma praktikata on surnud teooria,» ütles Suvorov. «Mina näen asju ainult tervikuna,» ütles ta samuti. «Juhuse tuulekeeris muudab meie varem läbimõeldud plaanid.»

Tema sõjaliste vaadete sügavus, algupärasus ja jõud seisis selles, et need ei tulenenud sõjakunsti vankumatuist, kivinenud «igavestest printsiipidest», vaid lähtusid Vene armee reaalsetest oludest ja võimalustest, inimeste kaadri iseloomust, relvastuse omadustest, armee organiseerimise iseärasustest, soldatite moraalsest tasemest jne.

Tuleb alla kriipsutada, et Suvorovi poolt lahingu käigus iga võnkumise alatine silmaspidamine, alatine valmisolek sellele reageerida ja muuta lahingu plaani sugugi ei kahandanud kogu operatsiooni sügavat plaanimist ja väejuhi taiplikku ettenägelikkust. Suvorov ei sarnanenud nende väeülematega, kes valmistavad ette ainult lahingu algstaadiumi ja tunnevad vähe muret selle edasise arenemise eest. Uurides ja analüüsides hoolega üldist olukorda, püüdis ta lahingu käiku ette aimata, ette aimata vaenlase vastumanöövreid, et neid aegsasti paralüüsida. Seepärast tabasid vaenlase kavalad taktikalised võtted teda harva ootamatult.

Toome selle kohta ühe näite. Olles teel Trebbia juurde, saatis Suvorov väesalga Bobbio alla, et takistada prantslaste liikumist põhja poole piki Trebbia jõge. Kindral Moreau saatis tõepoolest kolmetuhandelise

Pouape'i väeosa Bobbiosse, et luua side Macdonaldiga. Oma tiivajul-gestust ette nihutades ei olnud Suvorovil Moreau sammust mingisuguseid teateid, kuid ta tahtis end kindlustada igasuguste juhuste vastu ja nägi' ette vastase võimalikud sammud. Side puudumine kahe Prantsuse väeosa vahel etendas suurt osa lahingu lõpptulemustes. Suvorovi mõte ennetas lahingu sündmused.

Tuleb märkida, et suure Vene väejuhi kavatsused olid alati äärmiselt vastavad reaalelule. «Sõjaplaanis ei tohi olla sõnu: näib, oletan, võibolla. Sõjaväge ei tohi hüpoteesile ohvriks tuua,»' kinnitas ta.

Samavõrra hämmastav — eriti XVIII sajandi kohta — on ka teine väljendus: «Iga sõda on erinev. Siin on inimhulgad ühes kohas, seal aga — piksemürin.»[2]

Oma väejuhtipiistegevusega andis Suvorov näidiseid sõjameetodite mitmekesisusest ja taktika paindlikkusest. Ta oli ühteviisi geniaalne, juhtides kas välilahingut või tormi joostes kõige tugevamaile kindlustele.

Lahinsiuplaanide koostamisel ilmutas Suvorov ammendamatut leidlikkust. Rämnicu all suunas ta ründavaid väeosi järkjärguliselt, vägede parema tiivaga vaenlast ümber haarates; Novi all avaldab ta survet järjestikku mitmesugustele vaenlase positsiooni punktidele ja kui kõik prantslaste reservid on tegevusse rakendatud, teostab ta värskete jõududega üheaegse löögi; Adda jõe ääres murrab ta läbi vaenlase asetuse keskosa jne.

Suvorovi sõjakunst ei sallinud mingisugust šablooni. See oli alati algupärane. Suvorovi leidlikkus oli ammendamatu. Tal oli anne iga lahingu olukorras esile tõsta seda konkreetset ja omapärast, mis selles oli, ja vastavalt sellele rajada oma taktika.

Ta kohanes maastikuga, vaenlase armee rahvuslike iseärasustega, tema relvastusega. Türklastega võitles ta teisiti kui poolakatega, prantslastega teisiti kui türklastega.

Lahingus Landskrona all, nähes vaenlase positsiooni tugevust, kuid aimates intuitiivselt viivitamatu rünnaku efekti, paiskab ta mõnisada kasakat pealtnäha meeletusse rünnakusse, mis annab aga hiilgavaid tulemusi. (See lühilahing just nagu illustreerib suvorovlikku teesi: «Üllatada — see tähendab võita.») Rämnicu all käsib ta ratsaväel rünnata türgi kaevikuid, püüdes jällegi vaenlast üllatada, teda tasakaalust välja lüüa. Trebbia juurde saabus ta siis, kui lahing oli täies hoos, hindas sõna otseses mõttes esimesest pilgust olukorda õigesti, pidas prantslased ratsaväega kinni ja seejärel, andmata neile aega toibumiseks ja venelaste üleujutamiseks ftma arvulise ülekaaluga, ahistab neid lakkamatult. On iseloomustav, et ta rikkus seejuures oma jõudude koondamise põhimõtet ja paiskas lahingusse vägesid sedamööda, kuidas need pärale jõudsid, väheldaste üksustena, — ere näide suvorovliku taktika painduvusest ja värskusest, mis ütles talle, et sel momendil oli kõige tähtsam ära hoida prantslaste üldine pealetung.

Veel enam: Suvorov kohaldus isegi vaenlase armee komandöri isiksusele, tema temperamendile ja sõjataktikale. Ta sarnanes nende maletajatega, kes koostavad igakord partii plaani isemoodi, olenevalt nende partneri mängustiilist.

Suvorovi väejuhtimiskunst on klassikaliseks näiteks sõjapsühholoogia kasutamisest.

Iga dogma, iga pimesi usu peale vastuvõetud reegli veendunud vastasena nõudis Suvorov loomulikult sedasama ka oma alluvailt. Vastupidi tema ajal valitsevale korrale (mis oli eriti levinud Preisimaal), mis võttis väeosa komandörilt igasuguse iseseisvuse, nõudis Suvorov ohvitseridelt tungivalt laialdast initsiatiivi.

«Kohapeal olija otsustab läheduse tõttu asjaolude üle paremini kui eemalolija,» lausus ta kord. «Ta tungib iga tund muutuvaisse oludesse ja suunab oma tegevuse sõjareeglite järgi.»

Mitte ainult komandörid, vaid kõik võitlejad peavad üldjoontes tundma eelseisva operatsiooni olemust: «Iga sõjamees peab aru saama oma manöövrist.»

Siin peab meenutama ka ajaloolist miljööd, mille keskel elas ja tegutses Suvorov («soldat on paragrahvis ettenähtud lihtne mehhanism,» kõlas näiteks Paul I valem, mis Friedrich II vastavad ütlused ümber fraseeris), et Suvorovi seisukohta selles küsimuses õigesti hinnata.

Peamise osa vastutusest asetas Suvorov komandöridele. Ta nõudis, et komandör oleks alati oma alluvaile sõjamehe tubliduse eeskujuks. Suvo-rov õpetas, et ohvitser peab andma soldateile isiklikku eeskuju vapruses, külmaverelisuses, vastupidavuses. Suvorov ise oli ses suhtes maailma sõja-ajaloos vahest ainulaadne kuju. Tema kidura tervise juures ei olnud kerge taluda kurnavate sõjaretkede ja ägedate lahingute raskusi. Viimane kampaania, mille ta läbi tegi 69. eluaastal, oli tohutult raske, kuid ta talus seda tavalise vastupidavusega ja ilma nurisemata.

Suvorov ei sallinud igasuguste objektiivsete põhjustega vabandamist. Rämnicu lahingu jaoks koostatud dispositsioonis, käskides lahingjulges-tusväeosal vaenlast õrritada, lisab ta: «kui pime ka ei oleks öö». Nende iseloomulike sõnadega ta võtab nagu ette ära austerlastelt nende tavalised vabandused ühe või teise välise takistusega.

Suvorovi arvates saavutatakse ainult pealetungioperatsioonidega lõppude lõpuks võit vaenlase üle. Tarvis on iga hinna eest haarata ja hoida enda käes initsiatiivi, järjest jagada vaenlasele lööke, andmata talle aega toibumiseks. «Kiire, nõrgenematu ja lakkamatu löök

---

«Военный журнал», 1856, кн. IV, стр. 72 — 73.

» Там же, стр. 77.

löögi järele andmine vaenlasele viib ta segadusse ja võtab temalt kõik võimalused toibumiseks.»

Tõsi küll, mõnikord sunnib sõjaline vajadus kaitsetaktikast kinni pidama. Aga siis ei tohi kuidagi lubada, et kaitse kannaks passiivset iseloomu. Esimesel võimalusel tuleb alustada vastupealetungi ja arendada seda, laskmata ühtki tundi kaotsi minna, sest «raha on kallis, inimesed on kallimad, aeg aga on kõige kallim».

Seepärast pidas Suvorov üheks tähtsaimaks võidu tingimuseks kiirust :

«Vaenlane mõtleb, et me oleme saja, kahesaja versta kaugusel, sina aga kahekordista vägilassammu ja tungi peale kiiresti, äkki. Vaenlane laulab, logeleb, ootab sind lagedalt väljalt, sina aga lange talle peale järskude mägede tagant, põlismetsade tagant, nagu välk selgest taevast.»

Kogu oma kuulsusrikka sõjategevuse kestel taotles Suvorov kiirust ja äkilisust, «et tagavaraks jääks mõnel määral ootamatust».

Suvorov ei viivitanud kunagi otsustava tegevusega sel ettekäändel, et olukord ei ole küllalt selge. Ta arvas, et kiire, julge löök, mis on ehk antud küll kogu olukorda täpselt teadmata, omab siiski šansse eduks. Ent selleks tuleb löök anda maksimaalse jõuga. Siit järgneb teine suvo-rovlik reegel, mis nõudis energilist pealetungi, löögi äärmist pingelisust.

Tema löökide iseärasuseks oli oskus anda neile kõikepurustav jõud. Clausewitz ütles kord: «Kaht harilikku sammu on kergem teha kui üht hüpet. Aga kui meil on tarvis üle kraavi pääseda, ega me siis ei astu poole kraavini, et selle põhja kukkuda.»

Neis sõnades on,väljendatud seesama mõte, mida Suvorov tegelikkuses läbi viis: õigeaegselt ettevõetud võimas pingutus toob palju rohkem kasu kui rida järgemööda antud vähem intensiivseid lööke; just seega osutub see pingutus palju «ökonoomilisemaks», nõudes lõppude lõpuks märksa vähem pingutusi.

Suvorovliku strateegia aluseks oli niisiis püüe peale tungida, hoida initsiatiiv enda käes. Oleks aga suur viga kujutleda asja nii, nagu oleks Suvorov alati iga hinna eest edasi tormanud. Ta on ise selle kohta teinud rea täiesti selgeid avaldusi. Austerlasele Melasele, kes nimetas teda kord poolirooniliselt «kindral Edasiks», vastas ta: «Minge ikka, isake Melas, «edasi» on minu lemmikreegel, aga ma vaatan ka tagasi.»

Suvorovi poolt 1792. aastal koostatud «Plaanis kaitse- ja peale-tungisõjaks Soomes (sõja puhuks Rootsiga)» on sellised tähelepanuväärsed read:

«Kui vaenlane tungiks kusagil meie territooriumile, siis oleks vale häbi tunda: ta jääb kaugemale oma subsistentsist[1] ja ta ise tuli, et saada lüüa ühendatud korpuste poolt.»

Parimaks tõendiks selle kohta, et Suvorov ei tunnistanud «pealetungi iga hinna eest», võib olla tema tegevus 1794. aastal. Vallutanud hoogsa löögiga Bresti, veetis ta seal peaaegu terve kuu, ja alles siis, kui temale saabusid abiväed ja kui võit Maciejowice juures kindlustas tema vasaku tiiva, mida ta varem jõudude vähesuse tõttu ei saanud katta, asus ta teele Varssavi alla ning 18 päeva hiljem hõivas Poola pealinna.

Kui Suvorovil oli vähem jõude kui tema vastasel (mis esines peaaegu kogu ta tegevuse kestel), siis ei häirinud see asjaolu teda põrmugi. Kunagi ei sundinud jõudude ebavõrdsus teda aktiivsetest pealetungiope-ratsioonidest loobuma. Ka neil juhtudel astus ta aktiivsesse võitlusse. Mõned välismaalased, püüdes halvustada Suvorovi sõjalist kuulsust, heitsid temale ette kalduvust frontaalseks pealetungiks, nähes selles tema kavade primitiivsust. Nad jätavad kahe silma vahele, et vastase arvulise ülekaalu juures ei võinud Suvorov oma jõude killustada keerukate manöövrite teostamiseks. Kõige õigem taktika sel juhul oli just see, mille ta oli valinud, — hoida oma jõud maksimaalselt koondatuna ja tungida nendega vastasele kõige tundlikumas kohas kallale (kõige sagedamini ta ründas vaenlase armee tsentrumit).

---

[1] Subsistents — toiduained, proviant, laskemoon.

«Hädatarvilik on . . . üksmeelne, ühine ja üheaegne. . . sõjavägede koostöö,» seletas Suvorov. Ja teisal: «Parem on sõjaväge üheskoos hoida, aga mitte mingisuguste kõrvalosadena.»

Kui aga jõudude vahekord oli soodsam, siis teostas Suvorov, rikkumata jõudude koondamise põhimõtet, meeleldi keerukat manöövrit. Nii tegi ta Adda all, nii talitas ta lahingus Novi juures. Selles lahingus «plaanis» ta isegi ette Austria vägede taganemise, et vaenlast tasandikule välja meelitada.

Kui vastase sõjaväed olid asetatud mitme üksiku rühmitusena, siis lõi Suvorov neid reeglina osade kaupa, ükshaaval, osavasti koondades jõud iga rühmituse vastu eraldi (Rämnicu, Stolovitši, Trebbia).

Suvorovi väejuhtimiskunstile on ülimal määral iseloomustav hirmu puudumine sissepiiramise ees. XVIII sajandil-oli sissepiiramine kolliks, mis hirmutas kõiki väejuhte. «Tolleaegne kindral ei oleks ka suuremate jõududega söandanud kahe üksiku pataljoni vahele tungida, et mitte kahe tule vahele sattuda,» tähendas F. Smith teoses «Suvorov ja Poola langemine».

Suvorov lahendas selle küsimuse teisiti. «Kui lähed vaenlast lööma, siis lõika ära ühendustee. Kui aga olla peripateetik (ettevaatlike poolikute abinõude pooldamise mõttes — K. O.), siis parem mitte olla soldat.»

Pagendusel olles esitas Suvorov 1798. aastal mõne juhtlausega plaani sõjategevuseks prantslaste vastu. Seal leidub järgmine, erakordselt iseloomustav punkt: «Kunagi ei tohi jõude eri punktide kaitsmiseks killustada. Kui vaenlane on neist möödunud — seda parem: ta läheneb selleks, et lasta end puruks lüüa.»

See on sama mõtte kordamine ja edasiarendamine, mis oli väljendatud sõjaplaanis kuus aastat varem Soomes.

Ühe kõige keerulisema sõjateaduse küsimuse suvorovlikku lahendamist, küsimuse lahendamist selle kohta, missugust teguviisi tuleb rakendada sissepiiramisohu puhul, võib pidada klassikaliseks.

Möödunud sajandi lõpul väljendas silmapaistev vene sõjaasjanduse teoreetik kindral Dragomirov suvorovliku vaatepunkti lühidalt järgmistes sõnades: «Hea soldati jaoks ei ole tagalat ega tiibu, vaid rinne on kõikjal, kust vaenlane peale tungib.»

See oli julge taktika, nagu oli julge ja sihiteadlik Suvorovi kogu sõjaline looming. Kuid Suvorovi riskeerimine oli alati õigustatud. See oli iseeneses ja oma vägedes kindla väejuhi riisiko, rajatud olukorra igakülgsele tundmaõppimisele.

Ajajärgul, mil Friedrich II eeskuju järgides kõik riigid hoolitsesid ainult soldatite rividrilli eest, riigis, kus soldatid olid kahekordselt õigusteta: kui alamväelased ja kui pärisorjad, äratas Suvorov vene soldatis väsimatult «elavat hinge», arendades temas kodumaa-armastust ning rahvusliku ja isikliku uhkuse tunnet.

Ja kõige selle eest, samuti tema isikliku kartmatuse ja lihtsa käitumise eest jumaldas sõjavägi teda, nähes temas nii võidukat juhti kui ka vanemat lahingukaaslast.

Väga iseloomustav on Suvorovi kohta see, et ta oskas tuhandete soldatite ja ohvitseride hulgast eraldada kõige andekamaid ja paljutõotavamaid. Olles kord juba eraldanud kellegi, tõstis ta väljavalitu julgelt ja visalt esile.

Aadellik-pärisorjuslikul Venemaal ei olnud seda kerge teha. Mitmel korral põrkas Suvorov klassikitsenduste ülepääsematu müüri vastu.

Niipalju kui võimalik, nihutas la väärilisi esiplaanile, isegi omaenda teeneid vähendades, et teiste teeneid alla kriipsutada. 1770. aastal teatab ta, et vaikis oma isiklikust osavõtust ühes lahingus, «mitte soovides teenitud kuulsust ja kiitust ära võtta minu komando väärikailt, osavailt ja vaprailt ohvitseridelt».

Kogu Suvorovi väejuhtimiskunsti läbib punase niidina tema rahvuslik olemus. See oli vefle sõjakunst ja Suvorov ise enam kui keegi teine oli vene väejuht ja vene inimene. «Olen uhke, et olen venelane,» kordas ta tihtiL ja tema suus ei olnud see õõnes fraas.

Šveitsi sõjaretke rasketel päevadel, kui Suvorovi korpus austerlaste' süü läbi sattus kriitilisse olukorda ja näis, et ei ole vähimatki lootust pääsemiseks, ei kaotanud Suvorov meelekindlust. Heites kõrvale mõtte kapituleerumisest, selgitas ta sõjanõukogus oma plaani piiramisrõngast väljapääsemiseks, ei varjanud uskumatuid raskusi, kuid avaldas kindlat usku nende ületamisesse:

«Meie oleme venelased . . . meie saame kõigest jagu,» ütles ta; ja neis vähestes sõnades sisaldus nii uhkus kui ka usk Vene armeesse.

Juhtides suurepärast Vene armeed, olles veendunud oma sõjalises andekuses, teostas Suvorov paindumatu järjekindlusega oma eesmärki: anda vaenlasele niivõrd purustav löök, et ta ei suudaks toibuda, et ta ei taganeks, vaid põgeneks paanikas, ja veel enam: et ta isegi põgenemises ei leiaks pääsmist.

«Kes on minu vastu, see on surnud,» nii formuleeris Suvorov selle lihtsa, suure reegli.

«Kui on kusagil märgata vaenlase kallaletungi, seal võtta tarvitusele kõik võimalikud abinõud, et muuta see tema enda kahjuks ja täielikuks hukatuseks,» öeldakse Suvorovi direktiivis, mis kannab 1788. aasta daatumit.

Isegi siis, kui tuli taganeda, andsid suvorovlikud väed vaenlasele nii purustavaid lööke, et tagaajajad põrkusid paanikas tagasi, kandes hiiglasuuri kaotusi. Nii juhtus Sveitsist tagasituleku ajal, kui Vene järelvägi otsustavalt võitis mitu korda suuremad prantslaste jõud ja ajas neid mitu versta taga.

Suvorovi väejuhtimiskunst on iseloomulik oma sihiteadlikkusega. Ajutised ebaõnnestumised ei viinud teda segadusse, osaline edu ei meelitanud teda. Ta nägi enda ees üht eesmärki: vaenlase jõudude täielik purustamine, — kogu ta tegevus oli suunatud selle eesmärgi saavutamiseks.

Suvorov taotles kooskõlastatud operatsioone. Komandöridelt nõudis ta alati kõige tihedamat koostööd, viivitamatut üksteise toetamist raskel silmapilgul, "haaberväeosa positsioonide kaitsmist niisama energiliselt kui oma positsioonide kaitsmist.

Erakordselt iseloomulik on Suvorovi sõjalises loomingus tema vaadete süsteem reservide osatähtsuse ja rakendamise kohta. Joontaktika ei tundnud reserve. Osa vägede eraldamine reserviks on Suvorovi määratu suul teene. Ta jättis reservi alati 1/s—V4 kõigist olemasolevaist jõududest. Reservi ülesandeks oli otsustava löögi andmine kriitilisel momendil. Suvorov ei killustanud kunagi reserve, ei raisanud neid osade kaupa lünkade täitmiseks. Ta hoidis neid rusikana (löögiks koondatuna) koos ja ootas silmapilku, millal mõlemad pooled on nii väsinud võitlusest, et värskete suurte jõudude ilmumine etendab otsustavat osa. Niikaua aga, arvas ta, peavad Vene väed vastu pidama, kui raske neil ka ei oleks.

Nii talitas ta lahingus Kinburni juures: isegi siis, kui ta väesalk oli lüüasaamise piiril, ei puudutanud ta kogunevaid reserve ja õhtu eel, saates nad korraga lahingusse, saavutas ta täieliku võidu.

Niisama talitas ta lahingus Novi juures: alles päeva lõpul paiskas ta tulle kogu oma sel korral haruldaselt võimsa reservi, mida ei olnud nõrgestanud osalised «laenamised» olukorra kergendamiseks ühes või teises rindesektoris.

Kui lahingusse saadetud väeosad kuidagi ei suutnud olukorda taastada, siis tugevdas Suvorov neid muidugi reserviga (nii toimis ta Ismai-1 iie tormi joostes). Üldreeglina aga nägi ta reservis viimast tegurit, mis heideti kõikumalöönud vaekausile, lõpliku võidu nõtket manööverdamisrelva.

«Sõditakse mitte hulgaga, vaid oskusega,» kordas Suvorov.

See tähendab, et komandörid pidid vastase võimalikke manöövreid ette nägema, oskama talle oma tahet peale sundida, oskama kiiresti orienteeruda tekkinud olukorras; sõjamehed aga peavad hästi valdama täägi-võitluse, kaevikukaevamise ja tormijooksu tehnikat, pidid olema täpsed laskurid ja osavad luurajad.

Kuid oskus on ainult pool edu. Mitte vähem tähtis pole armee moraalne jõud, tema vaim. Napoleon määratles sõjaväe moraali ja tema materiaalse, füüsilise jõu võrdlevat tähtsust suhtega 3:1. Samuti omistas Suvorov ülisuurt tähtsust ka moraalsele tegurile.

Oma haruldase mõju abil vägedele saavutas Suvorov neilt kõike, mida võib saavutada armastatud ja täieliku usalduse võitnud väejuht. Suvorovi poolt innustatud Vene armee unustas puudused, nälja, väsimuse, talve ja külma. Sõjaväe moraalne jõud ületas kõik. Sõjaväe moraal, tema kõlbeline vastupidavus võidutsesid raskuste ja hädade üle. Kui kostis signaal pealetungiks, tõusid haiged oma koikudest ja astusid rivisse, haavatud jätkasid võitlemist viimse veretilgani.

Suvorovi veteraanid sisendasid noorsõdureile sõjamehe püha reeglit: rangeima distsipliini pidamist.

Taktikalistes juhendites Kinburni garnisonile kirjutas Suvorov: «Subordinatsioon ehk kuulekus on distsipliini ja sõjakunsti ema.»

Suvorovi käsituse järgi on distsipliin kõigepealt täpne sõjaväeline kord. Igaüks peab olema omal kohal ja tegema oma tööd — selles on edu pant.

Suvorov tungis armee elu kõikidesse detailidesse. Võtkem näiteks selline küsimus, nagu hoolitsemine sõjameeste toidu ja tervise eest. Ses suhtes on ta palju korda saatnud. Neil aegadel hukkus mõnes armees ja polgus igal aastal 15—20% soldateist seal valitsevate antisanitaarsete olude tõttu. Suvorovi juures langes suremus järsult. («Aasta jooksul suri polgus harva kuni pool tosinat,» kirjutas ta). Ta nõudis erilist hoolitsemist haigestunud soldatite eest. Igasugune katse vabandada taudide levikuga ei andnud mingeid tagajärgi. Suvorov ütles ohvitseridele, et nad on kohustatud hoolitsema soldatite tervise eest niisama kui oma tervise eest.

Kaks kuud enne surma, 7. märtsil 1800. aastal kirjutas Suvorov Grimmile: «Minu taktika on selline: vaprus, mehisus, läbinägelikkus, ettenägelikkus, kord, mõõdupidamine, reegel, silmamõõt, kiirus, pealetung, humaansus, lepitamine ... »

See üldistatud suvorovliku sõjalise loomingu iseloomustus, mille ta ise on andnud, on väga huvitav. Vastupidi paljudele «autoriteetidele», eriti välismaa omadele, kes kujutasid Vene väejuhti mingisuguse rusika-võitlejana, kes murrab alati rüsinal läbi, rõhutab Suvorov sääraste omaduste otsustavat osatähtsust, nagu läbinägelikkus, ettenägelikkus, kord, mõõdupidamine, reegel.

Enam on tuntud n. ü. suvorovliku väejuhtimiskunsti lühendatud vormel: silmamõõt, kiirus ja pealetung. Silmamõõdu all mõistis Suvorov oskust kiiresti orienteeruda olukorras ja õige otsus vastu võtta. Ustav oma reeglile — lüüa vaenlast kuni tema täieliku purustamiseni, väitis Suvorov: «Silmamõõt: on vaenlane tagasi löödud — ebaedu; äralõigatud, sissepiiratud, laiali aetud — edu.»

Selgitades «kiiruse» mõistet, rõhutab Suvorov veel kord, et on tarvis püüda vaenlase elavjõule anda surmahoop; nimelt selle poole tuleb suunata põhilised pingutused. «Kiirus: rünnata vaenlast, kus ta ka ette ei satuks, kogu maa ei vääri isegi ühtainust asjata valatud veretilka; miks: kus on alarm — sinna tuleb minna; kus hurraa — sinna on aeg minna'; pea ei oota saba» (s. o. hoogsa pealetungi puhul peab eelvägi ründama, ära ootamata kõigi jõudude päralejõudmist. — K. O.).

Pjotr Aleksandrovitš Rumjantsev

Ja lõpuks, mõistes «pealetung» nihutab Suvorov esiplaanile vastastikuse abistamise lahingus: «Lange ise, aga päästa seltsimees. Julgust hangi jumalalt.»

Muidugi mõista annavad mõlemad Suvorovi sõjameetodite lakoonilised iseloomustused ainult üldise ettekujutuse nende meetodite olemusest. Võimatu on paari reaga väljendada geniaalse väejuhi mõtiskluste ja viiekümne aasta kogemuste üldkokkuvõtet. Kuid Suvorovi sõjakunsti tähtsaimaid nõudeid võib lühidalt resümeerida nii:

Vägede väljaõpe peab toimuma juhtkonna vahetul juhtimisel, kuna see on viimaas otsene kohustus.

Väljaõppe protsessis tuleb isiklikku kosseisu harjutada joonduma parimate järgi.

Tarvis on saavutada sõjaväe kõrge moraalne tase, valmisolek puuduste, raskuste ja hädaohtude talumiseks, valmidus kohkumatult hukkuda auga, kui seda nõuab kodumaa ja kohusetunne.

Seejuures nõutakse sõjaväelt mitte tuima käskude täitmist, mitte ükskõikset kuulekust, vaid iga sõjamehe teadlikku suhtumist läbiviidavaisse operatsioonidesse, nõutakse igalt komandörilt ja võitlejalt algatusvõimet.

*

Suvorovi kolossaalne kuju ei tekkinud mittemillestki. Nagu iga geenius, nii ka Suvorov oma tegevuses toetus eelkäijate kogemustele, neid üldistades, süvendades ja edasi arendades. Jättes siinkohal mainimata Lääne-Euroopa sõjaväelisi tegelasi, kelle mõju Suvorovisse ei olnud kuigi suur, märgime ära, et temale vahetult eelnenud Vene väejuhtidelt leidis Suvorov ideede ja praktiliste korralduste ammendamatu varasalve, mis olid pealegi kogemuste põhjal läbi proovitud.

Selline on kõigepealt Peeter I, «oma aja esimene väejuht», nagu teda nimetas Suvorov. Peeter rajas Vene sõjajõudude organiseerimisele kindla rahvusliku aluse, sisendas ranget, aga mõistusepärast distsipliini, nõudis vastutusrikast, algatusvõimelist käitumist lahingu ajal («Mitte määrustikust kinni pidada, nagu pime seinast kinni hoiab . . . vaid tegutseda arukalt»). Suvorov oli Peetri «sõjaväe määrustikku» hoolega uurinud ja selle jälgi näeme selgesti «Võitmise teaduses».

Eespool tuli juba riivata* G. A. Pptjomkini reformide osa Suvorovi poolt algatatud sõjaväe ümberkorraldamisel. Ei võinud temasse mõju avaldamata jätta ka ettenägelik, Vene armee

•Tõlkimatu sõnademäng, mis on nii iseloomulik Suvorovile. Vene keeles: где тревога - туда и дорога; где ура - туда и пора. (Toim.)

eriomaduste hea tundja ja soldatite hulgas populaarsuse võitnud P. S. Saltõkov. Kuid kõige suuremat mõju temale avaldas see, kelle juhatuse all ta alustas oma lahingulist teed ja kellega koos ta teenis 40 aastat Vene lippude all — P. A. Rumjantsev.

Just Rumjantsev oli see, kes esimesena võttis tarvitusele lahingukorra väikeste karreedena,*mida Suvorov suure eduga rakendas sõjas türklastega. Väikearvulised pataljoni- ja isegi roodukarreed, mis ei ümbritsenud end enam tõketega, olid suure manööverdamisvõimega ja võisid kaitselt kergesti pealetungile üle minna. Rumjantsev vähendas vooride hulka, korrastas luure, tugevdas ja organiseeris ratsaväge. Ta vähendas ja lihtsustas püssivõtteid, harjutas sõjaväge rännakuteks kolonnides, täpseks ümberrivistamiseks; suurt tähelepanu pühendas ta luuretegevusele. Rum-jantsev kirjutas: «Et tarviduse korral oma vaenlase vastu vastuabinõusid rakendada, selleks on väeülema üheks peamiseks ametikohuseks püüda teateid muretseda vaenlase asetusest, jõududest ja tegevusplaanist.» Ta oli aktiivse ja julge taktika propageerija: «Väikese arvuga suuri jõude puruks lüüa — selles on kunst ja kahekordne au,» või: «Ma olen olnud ja olen ka tulevikus sel arvamusel, et pealetungija kuni viimase lõpuni kogu aeg loodab võita, aga kaitsja säilitab eneses hirmu vastavalt temale sihitud pealetungile.» Rumjantsev ergutas ratsaväelaste tegutsemist külmrelvaga jne.

Rumjantsevi poolt 1770. aastal koostatud «Teenistuse kord», mis kõikides polkudeš hiljem tarvitusele võeti, sisaldas terve rea novaatorlikke ja progressiivseid põhimõtteid. Veelgi väärtuslikum on Rumjantsevi poolt 1777. aastal kirjutatud «Mõtteid armee seisukorrast», kus leidub mõtteavaldusi taktikalise väljaõppe vajadusest, puhtuse säilitamise tähtsusest, arstiabi korraldamisest jne.

Rumjantsevi tegevus kandis rikkalikku vilja. XVIII sajandi 70-ndate aastate algul, kui Suvorovi sõjakunst alles hakkas kujunema, avaldas üks Rumjantsevi õpilastest — S. R. Vorontsov — «Instruktsiooni roodu-komandöridele», mis annab tunnistust selle kohta, et eesrindlik ohvitserkond omandas kirglikult Rumjantsevi õpetusi. Vorontsov rõhutas, et on tarvis austada reamehi, -«et polgu poolt ärateenitud au . . . iga soldat oma auks peaks».

Eriti suure väärtusega oli see, et Rumjantsev oli mitte ainult teoreetik, vaid ka praktik: tema hiilgavad võidud Larga ja Kaguli juures olid ta vaadete realiseerimiseks.[1]

[1] Väärib rõhutamist, et Suvorov austas väga Rumjantsevit; 1789. aastal, kui Potjomkin tõrjus Rumjantsevi tahaplaanile, osutas Suvorov demonstratiivselt oma lugupidamist Rumjantsevile. L. Engelhardt kirjeldab seda nii:

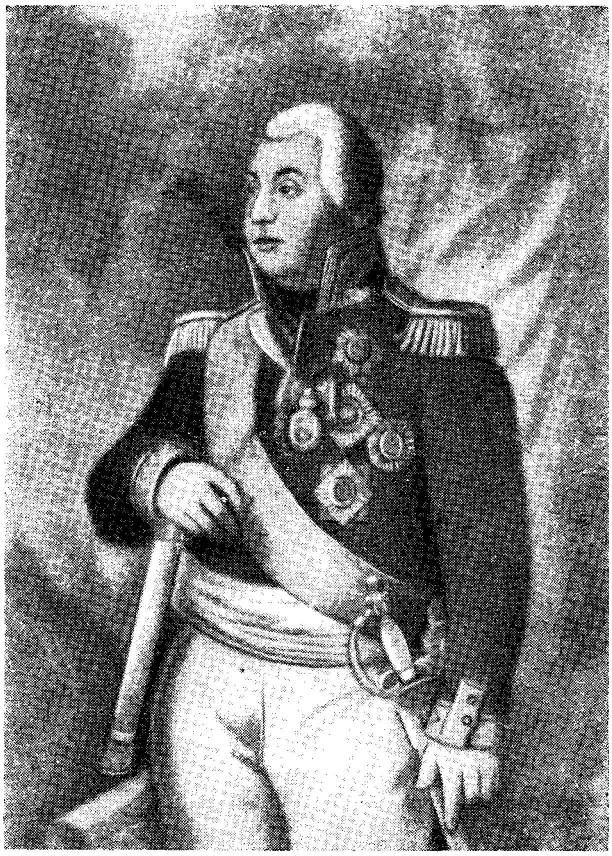
Mihhail Hlarionovits Kutuzov

Ja siiski, mainides Suvorovi eelkäijaid, väärikalt hinnates nende teeneid ja mõju Suvorovi vaadete väljakujunemisel, tuleb tunnistada, et ühelgi neist ei olnud sellist silmapimestava eredusega sõjalist talenti, säärast haruldast võimu soldatite hingede üle; ükski neist ei revideerinud niivõrd igakülgselt ja sügavalt sõjaasjanduse kogu süsteemi; ükski neist ei suutnud luua nii võimsat armeed; ja muidugi ühelgi neist ei olnud seda taipu «võitmise teadusest», seda võidu saladuse tundmist, mida nii palju kordi sellise enesekindluse ja eksimatusega demonstreeris Suvorov.

„Kui tema hiilgus vürst (Potjomkin — K. O.) saabus Jassy'sse, käis ta ainult üks kord feldmarssal krahv Rumjantsevi juures 2ižas ja vahetevahel saatis teda tervitama valvekindrali, oma õepoja V. V. Engelhardti. Teised kindralid alatusest ja orjameelsusest külastasid krahvi harva ja sedagi tegid vähesed. Ainuüksi krahv Aleks. Vass. Suvorov osutas temale austust; iga oma ürituse ja edasiliikumise järel, saates kulleri ettekandega ülemjuhataja juurde, läkitas ta erikulleri raportiga elatanud feldmarssali juurde, nagu oleks ta veel edasi armeekomandöriks" (Л. Энгельгардт, Записки, М., 1867, стр. 106).

Suvorovi tähtsus vene sõjakunstis ei piirdu võitudega, mis ta oma elupäevil oli saavutanud.

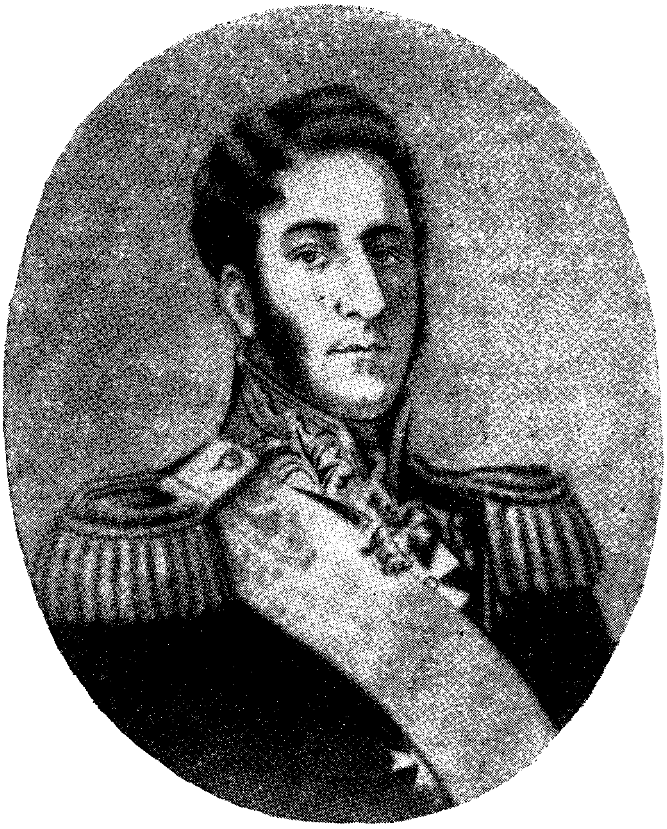

Pjotrlvanovits Bagration

Oma pikaajalise sõjategevuse kestel kasvatas ta üles selle aja kohta esmaklassilise kargemate ohvitseride kaadri. Selle kaadri paremik peale temale omase sõjameheliku tubliduse oli samuti nagu Suvorovgi andunud oma isamaale. Suvorovlikust koolist tulnud väejuhtidel on silmapaistev koht 1812. aasta Isamaasõja-ajaloos. Selles õiglases rahvasõjas etendasid juhtivat osa just need väejuhid, kes olid sõja kooli läbi teinud Suvorovi juhatuse all: Bagration, Miloradovitš, Platov, Rajevski jt. Ka Kutuzov ise, Isamaasõja tõeline kangelane, kogu oma sõjaväelise mõttevõime iseseisvuse ja sõjaväelise ande tohutu maastaabi juures, kujunes välja vaielda-matult Suvorovi mõju all ja oma väejuhitegevuses oli ustav tema ideedele.

Kutuzovi väejuhitegevus oleks nagu suvorovliku kuulsa väite edasiarendamine: «Sõditakse mitte hulgaga, vaid oskusega.» Olles rohkesti õppinud Suvorovilt, süvendas Kutuzov mitmeti ka tema vaateid. Suvorovi põhimõte taktikalisest ootamatusest võtab Kutuzovi juures juba strateegilise maastaabi. Sõjakavalus muutub sõjatarkuseks.

Vastavalt keerukale rahvusvahelisele olukorrale teostas Kutuzov sõjaväe juhtimist, hoolikalt kooskõlastades seda Venemaa välispoliitilise olukorraga. Sellekohased näited: keerukas ja peen sõjapidamisviis 1811 aastal ja oskus anda partisanisalkade tegevusele võimsat jõudu 1812. aastal.

Mihhail Andrejevitš; Miloradovits

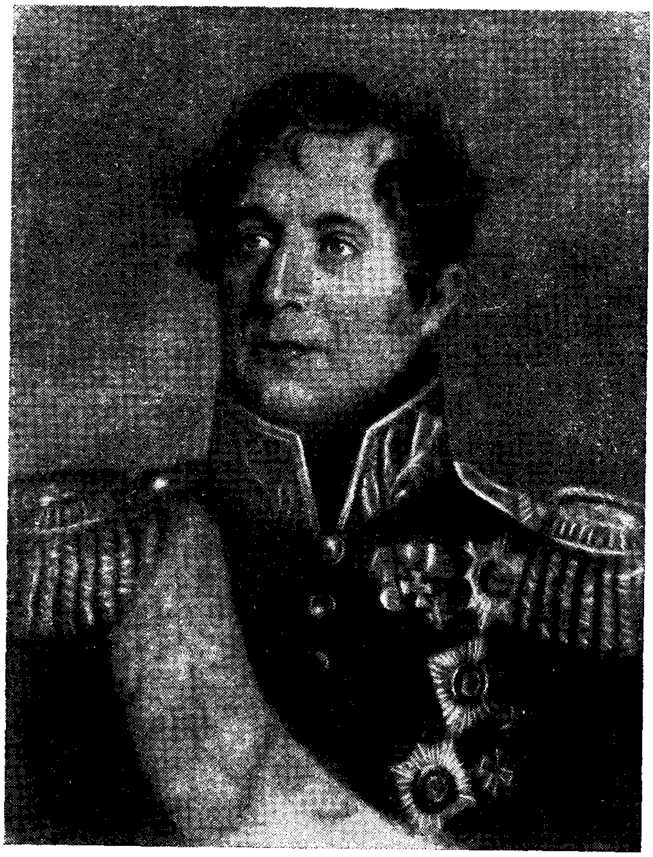

Kõikjal ning alati on Kutuzov mitte ainult väejuht, vaid ka poliitik, diplomaat, riigimees.

Tingimustes, kus sõda peetakse mitme riigi vahel, määratu suurel territooriumil ja pikemat aega, tuleb igakülgselt olukorda tundma õppida, leida selles põhiline ja otsustav, silmist kaotamata ka üksikasju. Kõiges selles oli Kutuzov suur meister.

Siiski Kutuzovi nii rikastunud väejuhikunst ulatub oma juurtega ikkagi tagasi Peeter I, Rumjantsevi ja iseäranis Suvorovi poolt pärandatud ideede ja õpetuste suurde varaaita. Kutuzov ise austas Suvorovit kui vene relva võitude loojat oma elupäevade lõpuni. Selle illustreerimiseks võib tuua tema käskkirja Napoleoni armee jälitamise päevilt: «Niisiis me asume väsimatult jälitama. Algavad talv, tuisud ja pakane; kas teil — Põhjamaa pojad — sünnib neid karta? . . . Häid soldateid iseloomustab tugevus ja kannatlikkus, vanad sõjamehed annavad eeskuju noortele. Meenutagu igaüks Suvorovit: ta õpetas taluma nii nälga kui ka külma, kui oli kaalul vene rahva võit ja kuulsus.»[1]

Kutuzov pöördus Suvorovi poole järgmiselt: kiri '6. jaanuarist '794. aastal Türgimaa sõjaks ettevalmistamatusest lõpeb sõnadega: «. . . ent kõige enam hoiab teda (Türgimaad. —· K. O.) tagasi teadmine, et sõjaväge juhatab äsjavcidetud maa-alal see, kes talle hirmsaid haavu on löönud, ja kellele julgen kinnitada oma piiritut ustavust ja ülisuurt ning südamlikku lugupidamist, millega jään teie hiilguse, minu armulise isanda kõige alandlikumaks teenriks.»[2]

Nagu Suvorov, nii oli ka Kutuzov alati eeskujuks humaansuses, seltsimehelikus suhtumises vene soldatisse. Peale tema isiklike hiiglasuurte teenete tuleb Kutuzovi populaarsust sõjaväes ja rahva hulgas seletada sellega, et tema nimi oli kuulsusega ümbritsetud kui Suvorovi ühe lähima võitluskaaslase nimi.

Suvorovi poolt esile tõstetud põhimõtted andsid end tunda mitte ainult tema otseste õpilaste tegudes, vaid vajutasid väga sügava pitseri kogu edaspidisele vene sõjakunsti arengule.

Sõjapedagoogi talenti ilmutas Suvorov juba oma sõjaväelise tegevuse esimeste sammudega. Kaasaegsete tunnistuste järgi paistsid tema juhatuse all olevad väeosad alati silma distsipliini ja lahinguvõtete väga hea tundmise poolest. Tundma õppida ainult seda (see-eest aga põhjalikult), mida läheb vaja lahingus ja rännakul, ning seejuures tingimustes, mis võimalikult ligilähedaselt meenutavad sõjaolukorda, — sellised olid suvo-rovliku sõjaväe väljaõppe ja kasvatussüsteemi esimesed reeglid.

Sõjaväe väljaõppesse suhtus Suvorov niisama tõsiselt kui lahinguliste operatsioonide läbiviimisse, sest tema sügava veendumuse järgi määrab mitmeti ette ära lahingu tulemuse nii reamehe kui ka juhtiva koosseisu ettevalmistus. Ta ei säästnud oma vaeva ja pingutusi ega kohkunud tagasi sõjaväe väljaõppe raskuste ees.

Väljaõpe taotles seda, et kõik väeliigid harjuksid igasugustes tingimustes tegutsema. Näiteks: «Ratsavägi raiub poris, soodes, orgudes, kraavides, kõrgustikel, madalikel ja isegi mullavallide nõlvakuil.»

Asudes sõjaväe väljaõpetamisele, püüdis Suvorov kõigepealt arendada vastupidavust, harjumust kestvateks füüsilisteks pingutusteks. Järgides tema enda poolt vastuvõetud reeglit — anda kõikjal isiklikku eeskuju.

' «Фельдмаршал Кутузов». Сборник документов и материалов, 1917, стр. 223.

Там же, стр. 87.

«õpetada näitega, aga mitte väitega», seadis ta vastavalt sellele sisse kogu oma elulaadi. Ta vihkas sõjamehes ärahellitatud hoiakut ja loidust; tema veendumuse järgi need omadused nõrgendavad sõjamehe vaimu raskel ajal, kahandavad tema lahingulist vastupidavust. Ühes šifreeritud ettekandes kindral Weimarnile kirjutas Suvorov 1771. aastal: «Kes oleks veel väärikam, õiglasem ja targem kui Stackelberg? Ainult tal valutab rind pakase, vihma, tuule ja kuumuse käes.»'

Hämmastama paneb, et nii nõrga tervisega inimene, nagu seda oli Suvorov, võis viiekümne aasta jooksul taluda lakkamatut füüsilist ja psüühilist sõjapinget. See oli süstemaatilise treeningu, spartaliku režiimi ja raugematu tahte enesekontrolli suurepärane tulemus.

On laialdaselt teada, kui suurt tähelepanu pühendas Suvorov sõjaväe rännakuõppusele. Pori, vihm, üle kallaste tõusnud jõed, kuumus — miski ei võinud takistuseks olla. Niisuguste rännakute ajal sai sõjavägi karastada. Kuid siin oli varjul veel soldati hingeelu peene tundja arvestus: selliste rännakute ajal arenes omapärane võistlusvaim; ühtlasest rütmist kaasa tõmmatuna hakkasid nõrgemad joonduma parimate järgi, püüdsid nendega võrdseks saada ja veendusid, et nad suudavad seda teha. Suvo-rovil oli täielik alus arvata, et seesama toimub ka lahingus, — ka seal annab ennast tunda väljakujunenud harjumus parimate järgi joonduda.

Suvorovlikud õpetused on rajatud väga paljude tegurite arvessevõtmisele, mida kaugeltki mitte alati ei hinnata täies ulatuses. Võtkem näiteks küsimus täägivõitlusest kui suvorovlike vägede tähtsaimast taktikalisest võttest. Selle võtte läbitöötamisele ajendasid järgmised põhjused: tulirelvade tule mitteküllaldane efektiivsus sel ajal, Vene sõjaväes tarvitusel olevate püsside ebarahuldav kvaliteet2 ja vene soldatite kui parimate täägi- (ja mõõga-) võitluse teostajate rahvuslikud omadused. Peale selle suvorovlike vägede suur liikuvus ja nende korratu, mitteregulaarne varustamine laskemoonaga tegid väga raskeks lahingukomplekti (50 padrunit mehe peale) õigeaegse täiendamise.

Sõjaväe väljaõppe suvorovlikus süsteemis omistati suurt tähelepanu ka kaitseküsimustele.

Soldatid õppisid kiiresti kaevuma, ehitama palisaade, kaevama hundi-auke jne. Väljaõppeks kasutati iga soodsat momenti. '794. aastal, olles sunnitud Brestis peatuma, korraldas Suvorov iga päev õppusi: «püstitati korrapärased muldkindlustused, varustati suurtükkidega ja paigutati neisse mõnest roodust koosnevad garnisonid; öösel joosti neile kindlustele tormi.» Analoogiline väljaõpe toimus '799. aasta sõjaretke ajal.

Niisuguste «eksertsiitsiumide» iseloomustavaks jooneks oli see, et nad sooritati kindlustuste vallutamise tähe all, aga mitte kindluse valli taga endakaitse tähe all. Kuid õpetades tormi jooksma, õpetas Suvorov samavõrra ka kaitsmist. Mitte juhuslikult ei tõrjunud '799. aastal väike Ceva kindlus, kus asus 350-meheline vene garnison, tagasi kõik prantslaste rünnakud, kuigi prantslasi oli kümme korda rohkem ja nende eesotsas seisis tulevane marssal Grouchy.

Kogu sõjaväe kasvatust läbib punase joonena nõue olla julge, mitte taganeda vaenlase ees, kui tugev ta ka ei oleks. Suvorov ei väsinud sisendamast sõjameestele lihtsat ja ühtlasi suurt reeglit, et ainult surm või raske haav võiyad vene sõjameest lahingu ajal kinni pidada. Edasi! Alati edasi! Rünnakut tuleb pidada piiritu vaprusega, ei tohi mõttessegi tulla taandumise võimalus — selles on edu pant.

Isegi siis, kui vaenlasel on suur jõudude ülekaal, kui ta igast küljest peale tungis, nõudis Suvorov aktiivset edasitungi. «Löö, aga ära tõrju endast eemale,» sisendas ta. Suvorov õpetas sõjaväge igas lahingus võitlema hulljulgelt, võitlema kuni surmani. «Öösel toimub pealetung vene soldateile omase vapruse ja ägedusega,» kirjutas Suvorov Turtukai lahingu dispositsioonis, ja need ei olnud tühipaljad sõnad. Välismaalastest vaatlejad, kes viibisid suvorovlike soldatite rünnakute juures, ei võinud oma elu lõpuni unustada muljet nende pealetungi kõikepurustavast jõust.

Teine reegel, mida Suvorov niisama püsivalt soldatite teadvusse sisendas, oli vastastikune abistamine lahingus ja rünnakul. Seltsimehelik solidaarsus, lahinguline koostöö — seda õpetas ta sõjavägedele esimesest päevast peale, kui oli juhtimise nende üle enda kätte võtnud.

Ja lõpuks nõudis Suvorov kõigilt, sõltumata auastmest ja seisusest, ennastsalgavat, piiritut Vene lippude teenimist. «Kõrgeima teenistuse reeglina [tunnistan] valmisolekut igal ajal oma elu ohverdada,» kirjutas ta taktikalises juhendis Kinburni garnisonile. Ta kasvatas sõjaväes alatist valmisolekut kangelasteoks, — veel enam, püüdlust kangelasteoks, igatsust kangelasteo järele:

«Sõdurkond», kes oli harjunud kõrvakiilude ja ohvitseride aadellikult põlastava suhtumisega, nägi enese ees komandöri, täis hoolt alluvate eest. kes hoolitses võitlejate toitmise ja ravimise eest, kes koos «alamväelas-tega» jagas võrdselt kõiki hädaohtusid ja vaeva ning vastutasuks nõudis ainult soldatiülesannete tähelepanelikku tundmaõppimist ning kodumaa ustavat teenimist.

Niisugune on üldjoontes Suvorovi kui sõjalise kasvataja ja pedagoogi kuju. Ja siin tuleb alla kriipsutada sellesse alasse puutuvate Suvorovi vaadete peamist iseärasust: idee sellest, et sõjaline väljaõpe, sõjaline kasvatus on väejuhatuse otsene ülesanne, on tema esmajärguline kohustus.

Suvorov oli sügavalt veendunud sellal levinud arvamuse ekslikkuses ja pahelisuses, .nagu peaks väeosa komandör tegelema ainult nende küsimustega, mis puudutavad otseselt sõjavägede juhatamist lahingus, kuna nende ettevalmistusega ja lahinguvõime kontrollimisega tegelgu inspekt-siooni-organid. Sõjavägede kasvatamine on orgaaniliselt seotud nende juhtimisega lahingus; ta on sõjaväesüsteemi lahutamatu element — selline oli Suvorovi vaatekoht.

*

Nagu strateegia ja taktika alal, oli Suvorovil Vene armee reformaatorina eelkäijaid, kelle reforme ta süvendas ja edasi arendas. Tähtsamad neist olid Rumjantsev ja Potjomkin.

---

[1] «Генералиссимус Суворов». Сборник документов и материалов, 1947, стр. 2*4.

Preisi armee oli varustatud püssidega, millel olid rauast püssi vardad; niisuguste püssidega võis teha vüs lasku minutis; vene püssidest aga võis teha ainult kolm lasku.

P. A. Rumjantsev saatis 1770. aastal temale alluvas armees laiali uue määrustiku, mille ta nimetas «Teenistuse korraks». Selles määrustikus olid ette nähtud reeglid kiireks ümberrivistamiseks, lihtsustati püssi-võtteid, võeti tarvitusele teistsugune ratsaväerünnaku viis (galopp, paljastatud mõõkadega käes) jne. Ohvitseridele kirjutati ette alati harjutada sõjavägesid, õpetada neile ainult seda, mida vajati sõjas. Varsti võeti see määrustik tarvitusele kogu Vene sõjaväes.

Veel mitte rahule jäädes «Teenistuse korraga», täiendas Rumjantsev seda «Õpetusega patareikomandöridele».

Vaenlast kästi tulistada keskmiselt ja lähedaselt distantsilt, mitte kartes tema lähenemist, vaid püüdes tekitada temale suurimaid kaotusi. Oli ette nähtud suurtükiväe liikumiskord rännakul: iga suurtüki järel tuli tema laengukast. Iseloomulikud on «Õpetuse» viimased read, mis näitavad, kuidas Rumjantsev arendas ja ergutas oma alluvates algatusvõimet:

«Muide, ma ei lasku enam üksikasjalisse kirjeldusse selle kasulikkusest, vaid jätan härrade ohvitseride kui osavate suurtükiväelaste isiklikuks otsustamiseks.»

Suuri reforme võeti ette ka ratsaväes.

Ent peamine, mille eest hoolitses Rumjantsev, oli see, et sõjaväeteenistust ei peetaks vaevarikkaks koormuseks, vaid auväärseks raskeks kohustuseks, mille täitmiseks tuleb olla täielikult varustatud sõjaliste teadmistega ja pühalikult kinni pidada sõnakuulmise kohustusest.

«Sõjamehe kohustuse kõrgeim arenguaste,» ütles Rumjantsev, «on range, kuid teadlik distsipliin, mitte ainuüksi hirmu pärast, vaid ka südametunnistuse pärast, kuna see on teenistuse hingeks.»

Vene armee ümberkorraldamisel on kahtlemata teeneid ka G. A. Pot-jomkinil.

Toetudes oma eelkäijate teostele ja kogemustele, kasutades ära kõik, mis oli parimat nende pärandis, rajaski Suvorov oma suurejoonelise sõjalis-kasvatusliku ja organisatsioonilise süsteemi.

*

«. . . Nõukogude sõjateadus on võtnud omaks kogu selle paremiku, mida on andnud sõjakunst minevikus,» ütles seltsimees Bulganin ettekandes «30 aastat Nõukogude Relvastatud jõude».

Nõukogude Armee, nagu nõukogude sõjateaduski, ei ole rajatud tühjale kohale. Tal on kuulsad sõjatraditsioonid — sõdurite vapruse ja tubliduse traditsioonid, ohvitseride algatusvõime ja vahvuse traditsioonid. Ta võttis pärandina omaks kuulsate Vene väejuhtide ideed, meie «suurte esivanemate» ideed, nagu neid nimetas seltsimees Stalin. Kuid nende kuulsatest kuulsaimate hulgas särab kustumatu valgusega Aleksander Suvorovi nimi. Ületamatu sõjameister, vene sõjakunsti rajaja, Vene sõjavägede õpetaja ja kasvataja XVIII sajandi teisel poolel Suvorov jääb alati nõukogude rahva mälestusse. Veel kaua püüavad meie komandörid lahti mõtestada suvorovliku geeniuse olemust, püüavad õppida tema meetodit lahingu organiseerimisel, tema organisaatorlikku oskust, tema sõjaasjanduse kultuuri. Kunagi ei kustu ka mälestus Suvorovist kui patrioodist, kes kogu hingest oli andunud oma isamaale.

Nõukogude rahvas jäädvustas oma valitsuse kaudu igaveseks mälestuse suurest Vene väejuhist, asutades Suvorovi-nimelise lahinguordeni kolmes järgus.

Suvorovi nimega on seotud ka tulevaste komandöride kasvatamine.

22. augustil 1943. aastal võtsid NSV Liidu RKN ja ÜK(b)P KK vastu määruse «Edasilükkamatuist abinõudest saksa okupatsioonist vabastatud piirkondade majanduse taastamiseks». Selles määruses on ette nähtud:

«Punaarmeelaste ja Isamaasõja partisanide lastele, samuti saksa okupantide käe läbi hukkunud nõukogude ja parteitöötajate, tööliste ja kolhoosnikute lastele õpetuse ja kasvatuse korraldamiseks organiseerida .. . üheksa endiste kadetikorpuste tüüpi Suvorovi sõjakooli 500 inimesega igas koolis, kokku 4500 inimesele, õppeajaga 7 aastat, kinnise pansioniga kasvandike jaoks.»

Praegusel ajal on Suvorovi koolide arv tõusnud 15-ni. Suvorovi sõjakoolide ülesandeks on anda kasvandikele üldine keskharidus ja ühtlasi valmistada neid ette sõjaväeteenistuseks ohvitseridena. Selle eesmärgiga on kogu kasvatussüsteem siin nii korraldatud, et sõjaväelised põhimõtted õpilastele täiesti omaseks muutuksid; rööbiti sellega õpetatakse siin sõjaasjanduse elementaarseid põhialuseid. Selle tulemusena peavad kooli lõpetanud kasvandikud saama väärikateks Nõukogude ohvitserideks.

Sel asjaolul, et nendele uutele sõjakoolidele on antud suure Vene väejuhi nimi, on sügav mõte. See tähendab, et kasvatus peab toimuma suvorovlikus vaimus, et siin ette valmistada osavaid komandöre, sõjaväelises mõttes eesrindlikke inimesi. See rõhutab veel kord, kuidas Nõukogude Armee austab suvorovlikke sõjatraditsioone.

17. Suvorovi isiksus

Vaevalt küll on see liialdus, kui ütelda, et ükski silmapaistvaist tegelastest XVIII sajandi lõpul ei äratanud nii elavat huvi Euroopas kui Suvorov. Kaks aastakümmet pärast Šveitsi epopöat kajastas seda huvi Byron oma «Don Juanis»:

Kord palvetades, nalja heites, veidrikuna esinedes,
Kord olles osav narr, kord deemon, kangelane,
Suvorov oli oivaliseks imeks.

Säärane vaade oli väejuhile täiesti vastuvõetav. Ta ei soovinud sugugi, et temast oleks aru saadud ja teda oleks läbi nähtud.

Kindralstaabi polkovnik Astafjev ütles kõnes, mille ta pidas Kon-tšanskoje külas 1856. aastal: «Väejuht peab oskama. . . end varjata. Eeskujuks ses suhtes võib olla Suvorov.»

Millised olid siis Suvorovi kui inimese iseloomustavad jooned?

Suvorov oli alla keskmist kasvu, kõhnavõitu, pisut vimmas. Ta nägu oli vormilt ovaalne, pisut piklik ja haruldaselt ilmekas; vanas eas oli Suvorovi näol väga palju kortse. Laup — kõrge, silmad — suured, sinised, milledest särab tarkust ja tarmukust. Suu väike, meeldivajooneline; mõlemal pool suud kulgesid sügavad vertikaalsed voldid. Hõredad hallid juuksed olid kuklas väikeseks palmikuks põimitud. Kogu figuur, pilk, sõnad, liigutused — kõike iseloomustas elavus ja karmus; puudus soliidsus ja uhkus, mida tema kaasaegsed pidasid suure tegelase kohustuslikuks tunnuseks.

Lahkuminek üldiselt omaksvõetud ettekujutusest silmapaistva isiku kohta torkas seda enam silma, mida rohkem tutvuneti Suvcrovi kommete ja eluviisiga. Kõikjal magas ta linaga kaetud sületäie heinte peal, vaiba asemel kattes end mantliga. Tõusis hommikuti kell 4, kusjuures teenijale oli antud käsk sikutada teda jalast, kui ta kauaks magama jääb. Ta rõivastus väga kiirelt, alati säilitades suurimat korralikkust. Kasukat, kindaid, saterkuube, pikka hommikukuube ei kandnud ta kunagi; alati oli tal seljas munder, mõnikord ka mantel.

Olles hommikul joonud mõne tassitäie teed, tegeles ta ligikaudu pool tundi jooksmise või võimlemisega, siis asus tööle, vabal ajal aga luges või käskis endale midagi ette lugeda. Lõunatas hommikul kell 8—9; lõunalauas istus tavaliselt ligi 20 inimest. Toidu valikus oli Suvorov väga mõõdukas, puuvilja ja maiustusi ei söönud. Ta armastas süüa tatraputru ja hapukapsasuppi ning muud säärast lihtsat, tervislikku toitu, mida tema jaoks valmistas osav kokk Miška. Pärast lõunat ta magas. Lõunalauas jõi ta pitsklaasitäie köömnenapsi ja klaasitäie küprose veini, ent vägijooke kurjasti ei tarvitanud. Kui ta ületas «normi», siis astus üks adjutantidest tema juurde ja keelas ära rohkem juua või süüa. «Kelle käsul?» —

«Feldmarssal Suvorovi käsul.» — «Teda peab kuulama,» ja Suvorov lükkas napsiklaasi kõrvale. Ta ei suitsetanud, kuid tarvitas nuusktubakat.

Kõigis oma harjumustes oli Suvorov äärmiselt tagasihoidlik. «Ma olen soldat, kel ei ole sugulasi,» ütles ta kord enese kohta. Rääkimata toredusesemeist — maalidest, hinnalistest serviisidest, piduülikondadest — ta ei lubanud endale isegi elementaarset mugavust. Sõitis alati kõige lihtsamas kahe rattaga kaarikus või esimese ettejuhtunud kasakahobuse seljas, kandis hea kvaliteediga, kuid jämedast riidest rõivaid, kasutas kõjge lihtsamat mööblit jne. Kõik see oli hämmastavaks kontrastiks XVIII sajandil valitsenud pöörasele luksusele. «Ära lase end meelitada hiilgusest, vaid avarusest. Võõraste kätega tuliseid süsi haaraja kõrvetab need hiljem ära,» kirjutas Suvorov 1781. aastal Turtšaninovile, ja need sõnad võivad olla tema deviisiks.

Kõige enam kartis ta ärahellitamist, mis tema arvates sarnaneb roostega, sööb ära tahtejõu ja tervise. «Mida rohkem mugavusi, seda vähem vaprust,» väitis tema. Ta pidas tarvilikuks hoida inimesi füüsiliselt ja vaimselt niisuguses seisukorras, et nad oleks alati valmis .taluma puudusi ja hädaohte. Viibimine soldatite keskel tugevdas temas neid harjumusi ja neist kinni pidades saavutas ta kaks eesmärki: andis eeskuju teistele ohvitseridele,[1] kellelt sõja ajal nõudis äärmist jõudude pingutamist, ja äratas soldateis järjekordselt enda vastu sümpaatiat.

Suvorov harilikult ei võtnud mängudest osa, pidades iga hetke kalliks ja pühendades need tööle. «Töökas hing peab alati oma käsitööga tegelema,» tähendas ta kord. Seepärast külastas Suvorov harva balle ja piduõhtuid, aga kui ta sinna juhtus, siis oli väga elav, tantsis palju ja veel kõrges vanaduses kiitles, et tantsis kontertantsu kolm tundi järjestikku. Ta nakatas kõiki oma elavusega.

«Mis parata! Meie käsitöö on selline, et tuleb alati olla tule lähedal. Seepärast ei saa ma siingi temast lahti.»

Tal tekkis väga kiiresti, esimesest pilgust ja mõnest esitatud küsimusest, inimese kohta kindel arvamus ja harva muutis ta seda.

Korduvalt võttis ta osa käsitsivõitlusest, hoolimata sellest, et ta oli füüsiliselt väga nõrk. Üldse oli ta sündimisest saadik nõrga tervisega, ja ainult pidev treening, spartalik režiim ning raudne tahtejõud võimaldasid tal taluda sõja lakkamatut füüsilist ja psüühilist pinget.

Elades Uus-Laadogas kannatas Suvorov ägedat maohaigust; see haigus jäi tal eluajaks. 1780. aastal teatas ta ühes kirjas: «Minu magu jäi arstimiteta nõrgaks. Mulle antakse juua millefoliumi, hädavaevalt saan kirjutada.» Turtukai lahingute ajal piinas teda palavik. 1789. aastal — Focsani ja Rämniku aastal — oli ta jällegi raskesti haige. Sellest kirjutas ta oma tütrele: «Oh, küll oli mul aga palavik: langen meelemärkuseta maha ja kogu keha on täppe täis.»

Tavaliselt kasutas ta lihtsa velskri — «habemeajaja» — abi, keda alles Suvorovi viimasel eluaastal asendas elukutseline arst. Ent Suvorov ei usaldanud meedikuid, arvates — ja võib-olla mitte põhjuseta — et teda ravitakse vääralt. Kolm kuud enne surma kirjutas ta Hvostovile: «Mul ei jää enam kaua elada. Köha murrab mind. Järelevalve minu üle on silmakirjalik.» Itaalia sõjaretke ajal ta jõud kadus, nagu räägitakse, silmanähtavalt; esialgu pani ta haigusele vastu, näis palju nooremana võrreldes oma 70 aastaga, kuid järk-järgult, kurnatud lahingute raskustest, austerlastega tülitsemisest ja Šveitsi sõjaretke viletsustest, muutus ta täiesti jõuetuks, nii et jäi tihti isegi lõunalauas tukkuma.[1] Tal tekkisid terav valu silmades ja ägedad köhahood, valutasid vanad haavad ja lõpuks hakkas arenema surmahaigus.

---

[1] Näiteks ei lubatud edasiliikumise puhul ühelgi saatjaskonnast omada kohvrit. Väikesi reisikohvreid toimetati edasi veokites.

Iseloomult oli Suvorov heasüdamlik — vene lihtinimese vähenõudliku hea südamega. Ta ei möödunud ühestki kerjusest almust andmata. Lapsi kohates jäi ta seisma ja paitas neid. Tema juures Kontšanskojes elas täielikul pansionil terve hulk invaliide. Ta aitas kõiki, kes tema poole pöördusid. Nagu Fuchs kinnitab, saatis ta oma elu lõpuni salaja iga aasta kümme tuhat rubla ühele vangimajale.

«Ma valasin ojadena verd,» ütles ta kord, «ja tunnen õudust sel puhul. ErAt ma armastan oma ligimest; ma ei ole kedagi õnnetuks teinud, ei ole ühelegi surmaotsusele alla kirjutanud, ei ole ainustki putukat surnuks litsunud.»

Väejuht oli siiras, kui ta seda rääkis, ja siin ei ole vastuolu tema halastamatusega seal, kus sõja raudne seadus seda dikteeris.

«Õpi aegsasti teiste vigu andestama ja kunagi ära andesta oma vigu,» kordas tihti Suvorov.

Lähikondlased tundsid tema leplikkust, kergeusklikkust ja elukogenematust ja kasutasid tihti seda oma huvides. Mõisavalitsejad varastasid tema tagant või laostasid teda oma laiskuse ja hooletusega; adjutandid ümbritsesid teda omavaheliste intriigide võrguga, tegid talle erapoolikuid ettepanekuid autasude jaotamise kohta, kasutasid kõiki tema nõrku külgi, targu jättes tungimata ainult puhtsõjalistesse sfääridesse, kus, nagu nad teadsid, väejuht ei sallinud kellegi vahelesegamist.

Vaevalt oli võimalik, et Suvorov ei märganud kavalaid vempe ja kelmusi, mis tema ümber aset leidsid. Kõige tõenäolisem on, et ta lihtsalt ei omistanud neile tähtsust, ei pidanud neid seda väärivaks, et end nende poolt sõjaasjandusest kõrvale tõmmata lasta.

Võis olla ka teine põhjus. Õigus oli L. N. Engelhardtil, kes kirjutas: «Suvorov ümbritses end lihtsate inimestega, kes kõige vähem suutsid temast aru saada.» Mõnikord vaatles ta neid heasüdamliku uudishimuga. Tema mõisavalitseja Matveitš pidas kord kinni lehma saatmise, et kasutada selle piima, teine kord ei saatnud ta kaua aega hobuseid. Suvorov tuletas talle hobuseid meelde: «need ei anna ju piima».

Suvorovi iseloomustavaks, kõikjal ilmnevaks omaduseks oli loomulik lihtsus: üheski olukorras ei jätnud teda maha tõeline demokratism. Külastades Soome piiriäärseid kindlusi lihtsas veokis, kohtas ta tuhatnelja kihutavat valitsuse kullerit. Viimane ei tundnud vaeselt rõivastatud vanakeses ära kuulsat krahvi Suvorovit, karjus tema aadressil midagi ja sähvas krahvile nuudiga. Raevunud adjutant tahtis kulleri kinni pidada, kuid Suvorov sulges tal käega suu:

«Tasa! Hoidku jumal, kuller on suur asjamees.»[1]

Saanud feldmarssali aunimetuse, kirjutas ta de Ribasile: «Ärgu minu uus aunimetus teid häirigu. Ma ei muutu kuni Styxini.»[3]

Uks tema iseloomu'põhilistest omadustest oli sügav, kindel omakasupüüdmatus. Ka siin oli ta väljapaistvaks erandiks Katariina-aegsete au-kandjate hulgas, kelle müüdavus oli printsiibiks kujunenud. Kõik olid väljas, et saaks ahnitseda, kõik varastasid kust aga said. Kõigis armeedes valitsesid kondotjeeri-tavad. Prantslased riisusid vallutatud Itaaliat, austerlased — Poolat. Suvorov ei võtnud aga ühtki eset üliväärtuslikust sõjasaagist, mis sattus võitude tulemusena tema sõjavägede kätte. Kui Torino vallutamisel toodi talle endise Sardiinia kuninga aarded, mis kiire taganemise tõttu olid prantslaste poolt maha jäetud, keeldus ta seda sõjasaagi hulka arvamast ja saatis ekskuningale tagasi.

Olles sügavalt printsipiaalne inimene, töötas Suvorov enda jaoks välja ideaalse tüübi, eeskuju, mille poole tuleb püüelda. See ideaal on antud tema poolt kirjas Aleksander Karatschaile[3] (toome lühendatult):

«. . . Sõjaväelisteks voorusteks on: soldatil julgus, ohvitseril vahvus, kindralil mehisus. Väeülem, juhindudes korrast ja organisatsioonist, valitseb valvsalt ja ettenägelikult.

Ole otsekohene sõpradega, mõõdukas selles, mida vaja ja omakasupüüdmatu käitumises. Leegitse hoolsusest oma valitsejat teenides.

[1] Toome siin muuseas ära veel ühe tüüpilistest Suvorovi vempudest (jutustatud N. Pajalini poolt Sestroretski tehase materjalide põhjal).

Soomest 1792. aastal tagasi pöördudes tuli Suvorovil sõita Sestroretski kaudu. Sõjatehase administratsioon valmistus teda pidulikult vastu võtma. Suvorov aga, tõmmanud selga soldatisineli, saabus linna kõrvalteed kaudu ingerlase kaarikus ja sellal, kui administratsioon ootas teda jaamas, vaatas

kõik töökojad üle.

..Jumal halastagu, küll on täägid teravad, otse rõõm näha, kõik muu on rämps," ütles ta tääkide töökojas.

Seejärel läks ta ühe meistri korterisse.

„Kas sul ei ole majas kedagi minust suuremat?" küsis ta perenaiselt.

Nähes, et see ei saa aru niivõrd mõistatuslikust küsimusest, vaatas ise tubades ringi ja hüüdis:

„Tore! Lapsi-kisakõrisid ei ole, — tähendab, võib süüa ja magada nii palju kui süda soovib."

Söönud kapsasuppi, laotas ta pingile sineli ja jäi raskesti magama. Tehase juhatajat ta jutule ei võtnud; see aga sai oma suureks imestuseks tsaarilt tänukirja tehases valitseva hea korra eest.

[2] S. o. kuni surmani. Styx on kreeka mütoloogias üks manala jõgedest.

[3] Andreas Karatschai — · Austria feldmarssal, võttis osa teisest Türgi sõjast ja Itaalia sõjaretkest. Aleksander — tema poeg, kes seisis Vene riigi teenistuses Fanagooria polgus; Suvorov oli tema ristiisaks.

Armasta tõelist kuulsust; tee vahet auahnuse ja kõrkuse ning uhkuse vahel.

Õpi aegsasti teiste vigu andestama ja kunagi ära andesta oma vigu. Õpeta püüdlikult alluvaid ja ole neile eeskujuks.

.. . Ole kannatlik sõjategevuses; ära lase pead norgu ebaõnnestumiste puhul. Oska ära hoida ebaõigeid ja kahtlasi olukordi; ära andu enneaegsele ägestumisele.

Pea meeles suurte meeste nimed ja võta neist eeskuju sõjaretkedel ja oma tegudes.

. . . õpi väsimatult töötama.

Juhi õnne; üks hetk toob võidu.»

*

Suvorov oli üks oma aja haritumaid vene inimesi. Ta tundis matemaatikat, ajalugu, geograafiat; valdas saksa, prantsuse, itaalia, poola, türgi, araabia, pärsia ja soome keelt; tundis põhjalikult filosoofiat, antiik-ja uut kirjandust. Tema sõjaväeline eruditsioon oli imestamisväärne. Ta uuris läbi kõik tähtsamad sõjaasjandust käsitlevad raamatud, alates Plutarchosest kuni oma kaasaegseteni, õppis fortifikatsiooni ja sooritas isegi mitšmani eksami.

Ühenduses ajalehtede tellimisega järgmiseks aastaks kirjutas Suvorov 1791. aastal Sackenile: «Mina olen saanud saksa omadest Hamburgi, Viini, Berliini ja Erlangeni ajalehti; prantsuse lehti «Bas-Rhin», «Courrier de Londres»; Varssavi poola ajalehti; St. Peterburi või Moskva vene ajalehti; prantsuse väikest ajakirja «Encyclopédique Deboulion»; saksakeelset Hamburgi poliitilist ajakirja . . . Kas teie ei suvatseks lisada «Nouvelle extraordinaire»?»[1]

Kogu Katariina-aegsel Venemaal ei leidunud vast teist inimest, kes hiiglasliku töö keerises oleks nii hoolikalt jälginud välismaa ajakirjandust.

Prantsuse emigrant markii Marsillac tunnistab: «Suvorovil olid sügavad teadmised teaduse ja kirjanduse alal. Talle meeldis oma kirjanduslikku eruditsiooni näidata, aga ainult nende ees, keda pidas suutelisteks hindama tema teadmisi. Tal olid täpsed andmed kõikidest Euroopa kindlustest, nende relvastusest kuni viimse üksikasjani, samuti ka kõigist positsioonidest ja maastikest, kus olid arenenud kuulsad lahingud.»[2]

On säilinud jutustus, nagu oleks Suvorov kord lausunud: «Kui minust ei oleks saanud sõjaväelane, oleksin olnud luuletaja.» Täpselt ei ole teada, kas ta on need sõnad ütelnud, kuid fakt on see, et Vene armeede generalissimus tundis alati huvi poeesia vastu ja kippus ise alatasa kirjutama värsse. Marssi teenides oli Suvorov alati Apolloni austaja.

Suvorovi luuletustel puudub eriline väärtus. Formaalsete väärtuste seisukohalt ei ületanud Suvorovi muusa oma aja keskmist taset. Suvorovi auks olgu öeldud, et ta ise sai sellest väga hästi aru. Kui keegi kaasaegne kord nimetas teda poeediks, siis lükkas ta selle nimetuse resoluutselt tagasi. «Tõeline luule sünnib inspiratsioonist,» ütles ta. «Mina aga lihtsalt lükin riime.»

' «Русская старина», 1872, кн. 10, стр. 424. - «Русская старина», 1879, кн. 6, стр. 399.

Olles igas asjas järjekindel, ei avaldanud ta oma luuletusi kunagi trükis.

Kuid siiski olid luuletused tema haruldaselt tahtekindla, tugeva iseloomu nõrgaks küljeks.

Suvorovi paberite hulgas, mis kuuluvad Itaalia sõjaretke ajajärku.
leidub puhtalt ümber kirjutatud luuletus:

Эпиграмма
На пламенном шару остановилось время,
И изумленное ко славе вопиет:
Кто муж сей, с кем в родство
Вошло венчанных племя?
От славы вдруг ответ:
Се вождь союзных сил,
Решитель злых раздоров,
Се росс! Се мой герой!
Бессмертный то Суворов! [1]

Sel lehel on väejuhi käega tehtud märkus: «Ei ole teada, kelle poolt need värsid on kirjutatud, aga nad on suurepärased.»

Ka erakirjavahetuses armastas Suvorov väga tarvitada luulevormi. Tarvitseb vaid tuua kiri, mille Suvorov saatis Poolast oma tütrele
Natašale 1794. aastal:

Нам дали, небеса
24 часа.
Потачки не даю моей судьбине,
А жертвую оным моей монархине.
И чтоб окончить вдруг.
Сплю и ем, когда досуг. [2]

Samal aastal saatis ta tütrele väga huvitava kirja, milles puudutas siis päevakorral seisvat küsimust peigmehe valikust:

Уведомляю сим тебя, моя Наташа:
Косшошко злой в руках: Ура! Взяла наша!
Я всем здоров: только немножко лих
На тебя, что презрен избранный мной жених.
Коль велика дочерняя любовь к отцу,

Послушай старика, дай руку молодцу.
А впрочем никаких не хочешь слышать (в) здоров.
Нежнейший твой отец, граф Рымникский-Суворов.з

1 Epigramm. Leegitseval maakeral jäi seisma aeg, ja hämmastuses hüüab kuulsuse poole: Kes on see mees, kellega sugulusse on astunud kroonikandjate sugu? Kuulsus vastas järsku: See on liitlasvägede juht, õelate tülide lahendaja, see on venelane! See on mu kangelane! See on surematu Suvorov!

2 Taevas on andnud meile 24 tundi. Oma saatust ma väga ei hellita, vaid ohverdan kõik oma kuningannale. Ja et järsku lõpetada, magan ja söön siis kui on aega.

3 Seega teatan sulle, mu Natasa, et kuri Košciuszko on peos: Hurraa! Meie omad võitsid! Ma olen päris terve: ainult pisut pahane sulle, et minu poolt valitud peigmehe ära põlgasid. Kui tütre armastus isa vastu on suur, siis kuula mind, vanameest, ja anna käsi tublile poisile. Kuid sa ei taha ju kuulata lorijuttu. Sinu õrn isa, krahv Rõmnikski-Suvorov.

Suvorovi kiindumus värssidesse tuli nähtavale mitte ainult isiklikus, vaid ka ametlikus kirjavahetuses. Rääkimata endale alluvatest, jagas ta Itaalia sõjaretke ajal korduvalt näpunäiteid ka Austria kindralitele saksakeelsete või prantsuskeelsete värsside vormis. Ka värsivormis sõjaväera-portite koostamine oli Suvorovil kombeks. Lisaks olid need värsid mõnikord läbi imbunud peene mürgiga. Piisab, kui mainida salmikest: «Kivikesel istun, Otšakovi poole vaatan,» mis Potjomkini marru ajas.

Suvorovile omane salvav stiil peegeldus eredalt tema epigrammides. Tuntud on tema epigramm Potjomkini kohta, mis naeruvääristab Tauria vürsti vallutuspoliitikat, ülespuhutud olekut ja tema üleolevat suhtumist inimestesse:

Одной рукой он в шахматы играет,
Другой рукою он народы покоряет.
Одной ногой разит он друга и врага.
Другою топчет он вселенны берега.

Ühtlasi on see epigramm paroodiaks Deržavini luuletusele «Koorid», müle autor oli luuletanud Potjomkinile korraldatud pidustuste puhul 1791. aastal.

Konflikt Potjomkiniga õhutas Suvorovit, kes teenimatult oli põlu alla sattunud, kirjutama järgmisi ridu:

Стремись, моя душа, в восторге к небесам
Или препобеждай от козней стыд и срам.

Suvorovi lähikondsed kasutasid korduvalt tema luuletamiskalduvust. Tema mõisavalitseja, kelm Terenti Tšerkassov, saatis talle värssides koostatud aruandeid. Üksnes luuletaja nimetus kindlustas juba Suvorovi sümpaatia. Feldmarssali kroonik Fuchs jutustab, et kord lõunalauas noor ohvitser, soovides Suvorovile ligemale sattuda, ei istunud laua taha auastme järgi. Säärane «auastmete tabeli» rikkumine ei meeldinud sugugi feldmarssalile ja ta hakkas ohvitseri vihaselt noomima, heites talle ette upsakust, lugupidamatust vanemate ohvitseride vastu jne. Tahtes süüalust päästa, teatas keegi Suvorovile, et see on luuletaja, kes soovis ülemjuhatajat lähemalt näha, et siis laulus ülistada. Kuulda saades, et tema ees on luuletaja, leebus Suvorov kohe ja kohtles ohvitseri sõbralikult, tähendades, et luuletajatesse tuleb suhtuda armulikult.

Katariina- ja Pauli-aegsete kõrkide aukandjate taustal, kes ei osutanud tõsist tähelepanu luulele, on Suvorov haruldaseks ja rõõmustavaks erandiks. Olles sügavalt haritud inimene, suhtus ta lugupidavalt igasse teadusesse, ja luule oli ta lemmikharrastuseks kogu ta seitsmekümneaastase elu vältel.

Inimese iseloomustamisel pakuvad rikkalikku materjali ta kirjad. Suvorovi kirjavahetus on eriti huvitav. Tema stiil oli lihtne, lakooniline, katkendlik, nagu rahutu — tema iseloomu tõetruu peegeldus. «Minu stiil ei ole pildirikas, vaid loomulik, minu vaimukindluse juures,» kirjutas ta Potjomkini sekretärile Popovile. Harjumatul lugejal on raske aru saada neist lõpetamata lausetest, ootamatuist mõttehüpetest, järskudest üleminekutest täiesti uue teema juurde. Kui ta meeleolu oli rahulik, siis kirjutas ta ühtlasemalt ja süstemaatilisemalt; ärevuse silmapilkudel reetis paber ta meeleolu. Lisaks kõigele kasutas ta hoopis algupärast interpunktsiooni: kirjavahemärke tarvitas ta meelevaldselt, tihti leidus keset lauset küsi- või hüüumärk, mis veel enam raskendas kirjast arusaamist.

Tuleb siiski tähendada, et see Suvorovi joon, nagu mitmed teisedki, ei äratanud tema kaasaegsetes säärast imestust, nagu see meie päevil võib esile kutsuda. Katkendlik, korratu stiil oli siis paljudele omane. Peeter I kirjutas samuti kolmes reas korraga kolmest asjast. Üks oma aja parimaid stirlimeistreid, kantsler Bezborodko, kirjutas nii ühest kaasaegsest: «Ta, ei kaotanud aega, õppides raamatuid lugema, vene keeles kirjutama, ja nähes õukonda ja linna, aga sellest on tema käitumises näha suurt muudatust» jne.

Veelgi omapärasemaks tuleb tunnistada Suvorovi kirjade teist iseärasust: kalduvust väljendada oma mõtteid allegooriliselt. '792. aastal, seoses kavatsusega määrata väejuht Türgi piiri äärde, avaldas Bezborodko kartust, et Suvorov hakkab täpse käsitlemise asemel mõistu kirjutama. Kui Preisimaa '795. aasta aprillis sõlmis vaherahu Prantsusmaaga, mis pidi end Poola saatusele tunda andma, avaldas Suvorov, kes sel ajal Varssavis viibis, oma suhtumist sellesse fakti järgmistes allegoorilistes sõnades: «Et selles majas on alati liikvel rotid, hiired ja kassid, ega anna mulle hetkekski rahu, siis kavatsen ma võimalikult kiiremini korterit vahetada.»'

Veel üks näide: Suvorovi tuntud lauset: «Caesar, Hannibal, Bonaparte, kodutohter, nägus köögitüdruk», millega ta vastas Rastoptšini küsimusele, kes soovis kuulda Suvorovi arvamust parimast sõjakirjandusest ja silmapaistvamaist väe juhtidest, — kommenteeritakse järgmiselt: tuleb tõeliselt suuri väejuhte tundma õppida; nagu arstimisõpik on kasutu, kui haigust ära ei tunne, nii ei too kasu ka teoreetilised traktaadid; moodne romaan («Nägus köögitüdruk» — sel ajal moes oleva M. D. Tšulkovi romaani pealkiri. — K. O.) on niisama kasulik kui moodsate targutuste lugemine sõjakunstist.

Muide oli olemas kaaluv põhjus, miks ta kirjad ei osutunud alati arusaadavaiks — hirm perlustreerimise ees. Suvorov saatis peaaegu alati kirjad kullerite kaudu, käskides need isiklikult edasi anda, kuid need ettevaatusabinõud ei pakkunud täielikku tagatist. Katariina valitsemisajal tõusis perlustreerimine kohutavalt: valitsus nägi selles parimat informatsiooni-allikat. Hotini vallutamisest sai keisrinna teada ühest erakirjast 28. septembril 1788. aastal, kuna Rumjantsevi ametlik teadaanne saabus alles 7. oktoobril. Just perlustreerimise kartusest on Suvorovi kirjad tihtilugu šifreeritud, täis mõistaandmisi ja leppetähendusi. Kirjavahetuses Grim-"miga tarvitas Katariina ise sedasama võtet.

Suvorovi kirjade keel — omapärane ja reljeefne — õhkub kujude,

---

' ühe käega mängib ta malet, teise käega alistab rahvaid, ühe jalaga äigab ta sõbrale ja vaenlasele, teisega tallab maailma kaugeid piire.

2 Tungi, mu hing, vaimustuses taeva poole või mata maha salasepitsuste häbi.

'Н. Григорович. Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени. Т. II, Спб., 1881, стр. 302.

sõnade ja kõnekäändude värskusest. Viimase võimaluseni dünaamiline, lakoonilisuseni kokkusurutud, mõistuvihjetega, teravate aforismidega ja eredate metafooridega kirevaks muutunud Suvorovi keel on mitte ainult väga omapärane, vaid ka ülimal määral väljendusrikas, temas kajastus Suvorovi elav mõte, ta väsimatu energia, tema hoogsus ja «kiirotsustamine». Isegi ametlikud ettekanded on kirjutatud kujukas, piltlikus stiilis. Toome näiteks katkendi raportist Potjomkinile tormijooksu kohta Ismailile: «Taevas oli kaetud pilvedega ja maad kattev udu varjas vaenlase eest meie liikumise algust.» Või raport Rumjantsevile tormijooksust Pragale: «Kuulide vingumisest, pommide plahvatusest kostis igal pool linna piirides oigamine ja hädakisa. Kõikjal löödi hädakella. Selle nukker heli, sulades ühte härda nutuga, täitis õhku tumeda oigega.» Siiski olid Suvorovi ettekanded reeglina väga lakoonilised. Sõjakolleegiumi president N. Saltõkov kirjutas 1794. aastal Suvorovi tegevusest Poolas: «See müristab kõvasti, aga tema ettekanded, nagu tavaliselt, on väga lühikesed ja rohkem teame Gortšakovi sõnadest, milles see võit seisab.»

Iga kirjavahetajaga oskas ta kirjavahetust pidada selles stiilis, mis tollele oli omane. Pole huvituseta vaadata näiteks tema ja prints de Ligne'i vahelist kirjavahetust, mis leidis aset pärast Rämnicu lahingut.

De Ligne saatis temale kirja, mis algas järgmiselt: «Armas vend Aleksander Filippovitš, Karl XII nõbu, Bayardi õepoeg, Blois' ja Montluc'i võsu.»[1]

Suvorov vastas: ,,Onuke, Julius Caesari võsu, Makedoonia Aleksandri pojapoeg, Nuuni poja Joosua lapselapselaps!» jne.

Suvorov kirjutas selgete, peenikeste ja väga väikeste tähtedega, Rastoptšin ütles kord: «Ta kirjutas väikeste tähtedega, aga tema teod olid suured.» See oli energiaküllane käekiri, mis väljendas autori tahteomadusi. Tema kirjades ja paberites ei olnud kunagi tindiplekke ega parandusi; nii kirjutas ta oma käskkirju. Kui ta oli rahul adressaadiga, siis lõpetas ta kirja sageli sõnadega: «Hea küll, jää terveks.»

Suvorov, nagu ka Peeter I, võitles kirglikult Venemaa valitsevate klasside hulgas lokkava «mõttelaiskusega».

«Jumala viha — kui ei täideta, mis on kavatsetud!» kirjutas ta.

Suvorovi staabiülem Ivašov konstateerib: «Suvorov oli iseloomult äge ja kannatamatu ning nõudis silmapilkset käskude täitmist.» Siiski, kui asjaolud seda nõudsid, oskas Suvorov, oma iseloomust jagu saades, oodata. Kord ütles ta mõrudalt: «Et midagi saavutada, peab kannatlik olema nagu sarvekandja.»

Suvorovi mõistus ei tundnud puhkust. Kirglik teadmishimu uhtus temas tohutu tegutsemisihaga. Sõjaline andekus — see on ainult üks pool tema palgest, milles kõige eredamalt peegeldus tema intellektuaalne, ja

[1] Philippos (382—336 e. m. a.) — Makedoonia kuningas. Makedoonia Aleksander (356—323 e. m. a.) — tema poeg, kuulus vanaaja väejuht. Bayard (1476—1524) — Prantsuse väejuht XVI sajandil, rüütellike ideaalide kehastaja. Montluc (1502—1577) — Prantsuse marssal, kellelt on järele jäänud huvitavad memuaarid („Commentaires").

tahteline võimsus. Pole kahtlust, et ta ka mõnel teisel ühiskondlikul tööpõllul oleks silma paistnud. Engelhardt nimetas muuseas teda «peeneks poliitikuks» ja ei eksinud selles muidugi.

«Tõepoolest ei suuda tulelõõma oma hinges kustutada!» hüüdis kord Suvorov ja need suurepärased sõnad vääriksid olla temale parimaks epitaafiks.

Suvorovi kuju jääks lõpuni valmis joonistamata, kui korraks veel ei märgiks ära tema hämmastamapanevat vaprust. Kümneid kordi oli ta surmaohus. Oma kerge mõõgaga ei suutnud ta vaenlase soldateile tõsist vastupanu osutada, kuid argust ta ei tundnud. Võitlejaid innustades paiskus ta kõige ohtlikumatesse kohtadesse, kus peaaegu võimatu oli terveks jääda, ilmutades mingisugust pöörast julgust. Tuntud on lugu marssal

Turenneist, keda haaras kuulide vingumisel närvlik värin ja kes pöördus kord põlastusega enda poole:

«Sa värised, luukere? Sa väriseksid veelgi enam, kui teaksid, kuhu ma su viin.»

Suvorov hindas Turenne'i kõrgelt. Ent vastupidi Prantsuse marssalile oli Vene väejuht mehine nii vaimselt kui ka kehaliselt. Kordagi ei ole teda lahingus nähtud pead kaotavana, kahvatuna või värisevana.

Näib, nagu ei oleks Suvorovi kui silmapaistva isiksusega kooskõlas tema loendamatud vembud ja ekstsentrilisus, mis eriti suurenesid tema elu lõpu poole.

Kord kui väejuht, olles ise ülimal määrad tõsine, jällegi ohtralt «vei-derdas», võttis Fuchs julgust ja küsis temalt otsekoheselt, mis on sellise käitumise põhjuseks.

«See on minu maneer,» vastas Suvorov. «Kas sa oled kuulnud kuulsast koomikust CarleVist. Ta mängis Pariisi teatris arlekiini, just nagu oleks sündinud arlekiinina, aga eraelus oli ülitõsine ja rangete kommetega inimene: noh, ühe sõnaga, Cato.»

See mõistamisi antud vastus on hinnatav kõigepealt selle poolest, et siin tunnistatakse veidrused («maneer») tahtlikult tehtuiks.

Terasema pilguga kaasaegsed said sellest varsti aru. Ivašov kirjutab: «Kõik tema veidrused olid välja mõeldud mitmesuguse arvestusega, mis isiklikult temale olid kasulikud, ja mitte kellelegi kahju ei teinud.»

Ivašoviga oli ühel arvamusel K. Bestužev-Rjumin: «Vene ime-vägi-lane Suvorov tegi hulle tempe, et olla iseseisvam.»' Vene armee juures 1812. aastal viibinud inglise agendi Robert Wilsoni raamatus öeldakse: «Isegi Suvorovi ekstsentrilised kombed andsid tunnistust tema suurepärasest mõistusest. Need kahjustasid teda pealiskaudsete vaatlejate silmis, kuid tema ignoreeris põlastavalt vähem haritud inimeste muigeid ja sammus seda rada mööda, mille oli tarkus talle ette määranud oma kõrge patriootilise eesmärgi taotlemiseks.»

Ei ole kahtlust, et Suvorov oli tõepoolest oma olemuselt sügavalt originaalne isik, kellele olid kitsad aadliringkonna konventsionaalsuse ja eelarvamuste raamid. Kauaaegne viibimine soldatite hulgas arendas temas uued harjumused, mis «kõrgema seltskonna» vaatekohalt näisid veidrustena. Seesugust originaalsust enamjaolt piirati teravalt üldtunnustatud reeglite mõjul. Ent Suvorov andis teadlikult vaba voli oma iseloomu iseärasustele.

Need iseärasused eraldasid teda teiste ohvitseride massist. Need tegid ta populaarseks soldatite hulgas. Lõpuks, valitsevate sfääride vaenulikkuse tingimustes moodustasid need mingisuguse karistamatuse õhkkonna, pakkusid talle vähegi iseseisvust otsustustes ja tegudes.

Aja jooksul muutus see viimane motiiv domineerivaks. Tema kuulsus levis laialt. Soldatid armastasid teda ka ilma veidrusteta ja muidugi mitte veidruste pärast, vaid tema sõjamehelike omaduste pärast, sellepärast, et ta neid ilmaaegu kuulide alla ei saatnud, vaid viis lühimat teed kaudu võidule, jagades sel teel nendega kõiki hädaohte. Kuid kõrgete aukandjate pahatahtlikkus kasvas sedamööda, kuidas kasvas tema kuulsus, ning Suvorovile läks üha raskemaks kaitsta oma süsteemi ja oma põhimõtteid. Seoses sellega varjaski ta end üha enam veidrustega nagu kilbiga.

---

1 «Древняя и новая Россия», 1877, т. I, стр. 22.

«Ma olen viibinud õukonnas, aga mitte õukondlasena, vaid Aisoposena, La Fontaine'ina; nalja heites ja loomade keelt tarvitades kõnelesin tõtt. Narri Balakirevi kombel, kes Peeter I ajal tegi Venemaale head, väänlesin ja käänlesin mina. Ma kiresin kukena, äratasin uniseid; ma sooviksin omada Caesari õilsat uhkust, kuid tahaksin hoiduda tema pahedest.»

Suvorovi veidrused, tema poolt endale võetud kohtlase inimese ja ise-äraku mask — see oli osav maskeering tema alatisele mängule valitsevate ringkondadega. Sellele võib juurde lisada, et mõnikord kasutas Suvorov oma iseäraku kuulsust selleks, et sellest konkreetselt kasu saada. Nii näiteks soovides spioone eksiteele viia, teatas ta, et tormijooks või sõjaretk «algab kukelaulu ajal,» siis aga, ammu enne koitu, kires ise kukena. Pikkamööda aga õpiti seda maski ära tundma.

«See pole kaval, keda kavalaks peetakse,» toonitas väejuht, tundes naiivselt rõõmu, et kõik otsustavad tema üle kui kahjutu iseäraku üle.

Kogenud inimesed aga said tema viguritest aru. Prints de Ligne nimetas Suvorovit Aleksander Diogenovitšiks ja Rumjantsev tähendas:

«See on mees, kes tahab kõiki veenda, et ta on loll, aga keegi ei usu teda.»

Viibides üksinduses või koos inimesega, keda ta austas, heitis Suvo-rov eneselt maski ja muutus lihtsaks, tõsiseks inimeseks, kellele on võõrad igasugused veidrused. Seesama juhtus ka siis, kui ta oli mõnesuguste pidulike sündmuste puhul Vene armee esindajaks.

«Siin ei ole ma Suvorov, vaid Vene feldmarssal,» seletas ta kord niisugust muutust.

Suvorovi lähikondsetele jäi tema sise-elu mõistatuseks.

1800. aastal, vähe aega enne oma surma, ütles ta kunstnik Millerile, kes maalis tema portreed:

«Teie pintsel jäädvustab minu näo nähtavad jooned, kuid sisemine inimene on minus varjatud. Olen olnud väike, olen olnud suur.»

Selline oli Suvorov — inimene, kelle nimi kuulub suurele vene rahvale, kelle nimega on lahutamatult seotud vene relva võitmatuse kuulsus.

Lõppsõna

Suvorovit ei ole enam . . .

Lõppes «sündmuste, kangelastegude, võitude ja kuulsuse poeesia,» kirjutas Denis Davõdov ja meenutades Suvorovit ütles: «Tema salapärasus, mis tulenes isemeelsetest veidrustest, mida ta alati tarvitas vastukaaluks kõrgema seltskonna konventsionaalsetele veidrustele, tema üritused, mis näisid «ülepea-kaela» kavatsetud olevat, tema välkkiired päevateekon-nad, tema mürisevad võidud nii meie kui vaenlase poolt ootamatuis sõjategevuse punktides ... — kõik leidis vastukaja .. . Venemaal.»

Luuletajal-sõjamehel Denis Davõdovil oli õigus: suure Vene väejuhi mürisevate võitude kaja oli Venemaal kuulda kogu XIX sajandi jooksul. See kostab meie ajalgi.

Leningradis blokaadi ajal 1941.—1942. aasta talvel läksid sõjaväeosad, väljudes kaitse eesservale, sageli mööda Aleksander Nevski kloostrist; nende esindajad sisenesid kloostrisse ja, asetanud lilli Suvorovi hauale, tõotasid visalt võidelda kodumaa eest. Partisaniväeosad võtsid endile Suvorovi nime, tankistid andsid selle nime oma lahingumasinatele.

Suvorovi kuju innustas Punaarmee võitlejaid ja ohvitsere. Meie kuulsate esivanemate nimede hulgas, keda seltsimees Stalin nimetas oma kõnes 7. novembril 1941. aastal, oli ka Aleksander Suvorovi nimi.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium otsustas 1942. aastal asutada Suvorovi-nimelise lahinguordeni kolmes järgus.

Au neile, kes on ära teeninud kõrge sõjaväelise au — kanda oma rinnal Vene armeede surematu juhi kujutist!

Nõukogude rahvas ei unusta kunagi inimest, kes «pani oma käe vene soldati südamele ja õppis tundma selle tukset» (Denis Davõdov), ja egoistliku, printsiibitu lipitsemise, õiglusetuse ja inimisiku alandamise karmil ajal lausus uhked sõnad: «Hea nimi peab olema igal ausal inimesel: mina isiklikult nägin seda nime oma isamaa kuulsuses; minu edusammude eesmärgiks oli ainuüksi tema heaolu.»

Legendaarse väejuhi kuju on meile kallis, me meenutame seda mitte külma austusega, vaid uhkuse ja palavate tunnetega.

Me hindame Suvorovis mitte ainult võitmatut väejuhti, vaid ka inimest, kelles haua ääreni pulbitses ammendamatu elujõud, kelles põles kustumatu huvi elu vastu kõigis tema avaldusis. Peeter I, Puškin, Suvo-rov — need on üht laadi nähtused, need on geniaalsed isikud, oma ulatuselt, oma mitmekülgse andekuse poolest kõikehaaravad.

Luuletaja, kirjanik, diplomaat, sõjaväe juhataja, võitmatu väejuht — selline on Suvorovi, vene rahva ühe kõige silmapaistvama esindaja kuju. . . . Suvorovi surmast on möödunud 150 aastat.

Sõjas fašistliku Saksamaa vastu tõendas Nõukogude Armee, et Nõukogude sõjamehed on niisama kartmatud kui suvorovlikud «ime-vägila-sed», kuid veelgi ennastsalgavamad ja vapramad.

Juba 1918. aastal väitis seltsimees Stalin: «Meie armee edu on seletatav eelkõige tema teadlikkuse ja distsipliiniga.» Ja edasi, jutustades punaarmeelastest, ütles seltsimees Stalin: «Uhkelt nimetab ta end revolutsiooni sõduriks ... ja läheb avasilmi julgesti lahingusse.»[1]

Kui suur mees ka ei olnud Suvorov, ta ei võinud, muidugi mõista, oma vägedes kindlustada nii kõrget moraalset taset, kui seda omab Nõukogude Armee, ei võinud ka alati saada selle aja kohta esmaklassilist tehnilist sõjavarustust.

Nõukogude väejuhikunst, rajatud poliitiliste ja strateegiliste seaduspärasuste sügavale marksistlikule käsitamisele, heledasti valgustatud Stalini geeniusega, omab enda valduses märksa suuremaid võimalusi, kui seda oli Suvorovi ajal.

Ometi ta ei ignoreeri silmapaistvate Vene väejuhtide sõjakunsti. Pärandina laenab ta neilt kõik, mis neil on parimat, ja kriitiliselt ümber töötades lülitab nõukogude sõjalise loomingu ühtsesse süsteemi.

Eriti puudutab see Suvorovit — kõige suuremat- ja heledamat tähte kuulsate Vene väejuhtide tähekogus. Hoolimata sootuks teistsugustest tingimustest nüüdisaja sõjas, on paljugi suvorovlikust pärandist säilitanud tähtpäevani oma aktuaakuse ja väärib matkimist. Kuid sõja-ajaloolist pärandit tuleb võtta sellisena, mis kuulub kriitilisele ümbermõtestamisele nüüdisaja valguses. See võimaldab tarbetu kõrvale jätta ja teisendada seda, mis on kasulik. Säärasel kujul kõne all olev Suvorovi sõjaline pärand kujutab endast kõige rikkalikumate ideede ammendamatut varasalve, missugused ideed on suure meistri käega tegelikkuses välja arendatud. Paljud tema põhimõtteist strateegia, taktika, sõjaväe õpetamise ja kasvatamise alal säilitavad peaaegu tervenisti oma tähtsuse Nõukogude Armeele. Sõjaväe pärimustes elavad edasi ka uhked suvorovlikud traditsioonid.

Seega on Suvorovi hiilgav väejuhikunst rakendatud Nõukogude Armee teenistusse ja tema kaudu ·— kogu nõukogude rahva teenistusse.

---

[1] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 145.

Toimetaja R. Mägi
Kaane kujundus V. Tõnisson
Tehniline toimetaja E. Plaks
Korrektorid H. Merimaa ja V. Tomberg

Ladumisele antud 24. X 1952. Trükkimisele antud 12. XII 1952. Paber 60X92 sm, 1Д6. Trükiarv 3000. Trükipoognaid 15. Arvu-tuspoognaid 18,23. Tellimise nr. 2083. MB-19161. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk 54/58.

На эстонском языке.

Hind rbl. 6.50.